

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»**

Навчально-методичний посібник

**ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ: ПРАКТИКУМ**

Частина 1

УДК 159.9:37(075)

П86

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 6 від 18.03.2021 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Шандрук С.К. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету

Мамічева О.В. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету спеціальної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

П 86 Психологічна служба в закладах освіти : практикум : навч.-метод. посібник / Укладачі: Е.А. Панасенко (наук. ред.), С.В. Березка. Краматорськ: Видавництво ЦТРІ-«Друкарський дім», Част. 1, 2021. 400 с.

Навчально-методичний посібник «Психологічна служба в закладах освіти: практикум» розроблено у межах науково-дослідної теми «Психологічні проблеми безперервної освіти в Україні» кафедри практичної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

У виданні висвітлено основні категорії документів, які забезпечують нормативно-правове підґрунтя роботи психологічної служби в закладах освіти, представлено практичні аспекти діагностичної діяльності фахівців у закладах дошкільної освіти, закладах загальної середньої освіти. Пропонований перелік методик слугуватиме якісному всебічному дослідженню психічного розвитку дітей різного віку та стане у нагоді фахівцям психологічної служби, а також, здобувачам вищої освіти спеціальності 053 Психологія, 012 Дошкільна освіта.

ISBN 978-617-7415-88-5

УДК 159.9:37(076)

© Панасенко Е.А., Березка С.В., 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. МАТЕРІАЛИ ТА ДОКУМЕНТАЦІЯ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	5
1.1. Загальні категорії документації практичного психолога в закладах освіти	5
1.2. Перелік нормативно-правових документів практичного психолога в закладах освіти	6
1.3. Обліково-статистичні документи практичного психолога в закладах освіти	8
1.4. Матеріали для службового використання	23
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	49
2.1. Картотека методик психологічної діагностики у закладі дошкільної освіти	49
2.2. Психологічна діагностика дітей раннього дошкільного віку	56
2.3. Психологічна діагностика дітей молодшого дошкільного віку	71
2.4. Психологічна діагностика дітей середнього дошкільного віку	76
2.5. Психологічна діагностика дітей старшого дошкільного віку	83
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	162
3.1. Психологічна діагностика дітей молодшого шкільного віку	162
3.2. Психологічна діагностика дітей середнього шкільного віку	295
3.3. Психологічна діагностика старшокласників	368
Список використаних джерел	398

ВСТУП

Психологічна служба закладів освіти є складовою державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я громадян України і діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психічних умов розвитку особистості.

Діяльність практичного психолога закладу освіти здійснюється згідно з вимогами Конституції України, Декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства» та інших чинних актів вищих органів державної влади.

Основною метою діяльності практичного психолога закладу освіти є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психологічного здоров'я і соціального благополуччя всіх його учасників: дітей, батьків і педагогів; виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов розвитку особистості за допомогою колективних (масових, групових) та індивідуальних форм її організації.

Реалізація цієї мети вимагає від практичного психолога здійснення цілої низки пов'язаних одного з одним видів роботи (діагностичної, просвітницької, консультативної, корекційно-розвивальної), як безпосередньо з дітьми, так і з батьками і персоналом закладу освіти.

Будь-який вид роботи потребує чіткого, прозорого, поетапного планування всіх аспектів цієї роботи, а також розробки зрозумілих та зручних у використанні таблиць, схем, карток спостережень, бланків, анкет, протоколів, аналітичних звітів, корекційно-розвивальних програм та інших матеріалів, що допомагають структурувати та чітко бачити напрямки, за якими слід працювати.

Пропонований навчально-методичний посібник допоможе в цій справі практичним психологам, що сприятиме підвищенню ефективності роботи психологічної служби закладу освіти.

РОЗДІЛ 1. МАТЕРІАЛИ ТА ДОКУМЕНТАЦІЯ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

1.1. Загальні категорії документації практичного психолога в закладах освіти

Матеріали та документацію необхідну для забезпечення діяльності практичного психолога в закладах освіти прийнято розподіляти за 5 основними категоріями:

- нормативно-правова;
- навчально-методична;
- довідково-інформаційна;
- обліково-статистична;
- для службового використання.

До *нормативно-правових документів* належать: закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження. Положення Міністерства освіти і науки України, управлінь (відділів) освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України.

До *навчально-методичних матеріалів* належать: підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо.

До *довідково-інформаційних матеріалів* належать: матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо.

До *обліково-статистичних документів* належать: облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету, плани роботи практичного психолога (соціального педагога) на рік (місяць), форми статистичної звітності встановленого зразка тощо.

До *матеріалів для службового використання* належать: індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консиліумів, тексти (ключі) тестових методик, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо.

Доступ до обліково-статистичних документів та документів для службового використання регулюється завідуючим психологічним кабінетом відповідно до положень Етичного кодексу психолога (за винятком офіційних звернень правоохоронних і судових органів).

1.2. Перелік нормативно-правових документів практичного психолога в закладах освіти

Практичний психолог під час планування, організації та проведення власної діяльності має орієнтуватись на такий перелік нормативно-правових документів:

- Закон України «Про освіту»;
- Конституція України;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Конвенція ООН про права дитини;
- Наказ МОНУ від 22.05.2018 р. № 509 «Про затвердження ПОЛОЖЕННЯ про психологічну службу у системі освіти України»;
- Лист ІМЗО від 27.07.2020 № 22.1/10-1495 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2020/2021 н. р.»
- Лист МОНУ від 24.07.2019 р. № 1/9 -477 «Про типову документацію працівників психологічної служби системи освіти України»;
- Лист МОНУ про перелік навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у закладах освіти у 2020/2021 навчальному році;
- Лист МОН від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)»;
- Лист МОН від 16.06.2020 № 1/9-328 «Щодо методичних рекомендацій з організації психолого-педагогічного консилиуму для проведення повторної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини»;

- Лист МОНУ «Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами»;

- Лист МОНУ «Про сучасні підходи до навчально-виховного процесу учнів з особливими освітніми потребами»;

- Постанова Кабміну «Про деякі питання соціального захисту дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю»;

- Постанова Кабміну «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда»;

- Лист ІМЗО від 30.10.2018 № 1/9-656 «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей»;

- Лист МОНУ від 05.09.2018 № 1/9-529 «Про документацію працівників психологічної служби у системі освіти України»;

- Наказ МОНУ від 31.05. 2018 р. № 555 «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі»;

- Наказ МОНУ від 08.08.2017 № 1127 Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року;

- Лист МОНУ про забезпечення навчальних закладів практичними психологами та організацію у 2016/2017 н.р. належного супроводу учасників навчально-виховного процесу;

- Роз'яснення основних положень листа МОН від 17.09.2015 № 1/9-442 «Про оптимізацію діяльності працівників психологічної служби

- Лист МОН України від 17 вересня 2015 року № 1/9-442 щодо оптимізації діяльності працівників психологічної служби системи освіти;

- Лист МОН від 28.05. 2015 р. № 1/9-264 «Про програму виховних заходів з питань попередження торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»;

- Лист МОНУ від 06.06.2013 р. N 1/9-413 «Про впровадження факультативних курсів працівниками психологічної служби системи освіти»

- Наказ МОНУ № 385 від 14.08.2000 р. «Про затвердження типового положення про центри практичної психології і соціальної роботи»;

- Лист МОНУ про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України;

- Лист МОНУ щодо профілактичної роботи з запобігання правопорушенням та злочинності серед дітей та учнівської молоді;

- Лист МОНУ щодо поліпшення превентивного виховання та профілактичної роботи з подолання злочинності серед неповнолітніх;

- Посадова інструкція практичного психолога;
- Положення про психологічну службу в закладах освіти;
- Етичний кодекс практичного психолога.

1.3. Обліково-статистичні документи практичного психолога в закладах освіти

Річний план роботи практичного психолога

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор _____
(назва закладу освіти)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ПОГОДЖУЮ

Директор/методист
центру/кабінету/лабораторії
психологічної служби

(підпис) (прізвище, ініціали)

РІЧНИЙ ПЛАН роботи практичного психолога

(прізвище, ім'я, по батькові)

(назва закладу освіти)

на 20____-20____ навчальний рік

Вступ

Відомості про склад психологічної служби закладу освіти, нормативні документи, на яких ґрунтується діяльність практичного психолога

I. Аналітична частина

Короткий аналіз виконання плану роботи за минулий рік

II. Цілепокладаюча частина

Мета, завдання, запит адміністрації закладу освіти, тема, над якою працює заклад освіти

III. Змістова частина

№ з\п	Напрями діяльності з учасниками освітнього процесу закладу освіти. Види та форми роботи	Термін проведення	Цільова група/аудиторія	Відмітка про виконання
1.	Діагностика			
1.1.				
2.	Профілактика			
2.1.				
3.	Корекція			
3.1.				
4.	Навчальна діяльність			
4.1.				
5.	Консультування			
5.1.				
6.	Просвіта			
6.1.				
7.	Інше (організаційно-методична функція, зв'язки з громадськістю)			
7.1.				

Форма річного плану роботи практичного психолога може бути змінена, але напрями мають відповідати поданому зразку

відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року № 509, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 липня 2018 року за № 885/32337) та спиратися на циклограми, діагностичні мінімуми в діяльності працівників психологічної служби.

Річний план роботи практичного психолога погоджується з директором/методистом центру/кабінету/лабораторії психологічної служби з метою отримання навчально-методичної, інформаційної, консультативної та експертної підтримки, а також, з керівником закладу освіти, де безпосередньо працює психолог.

Річний план є складовою частиною плану закладу освіти і включає заходи, які враховують звернення адміністрації закладу, педагогічного колективу, та пропозиції практичного психолога. Річний план складається на підставі аналітичного звіту за попередній рік. Всі пункти та позиції плану обговорюються з адміністрацією, щоб виключити можливі розбіжності між зверненням та пропозицією. План роботи практичного психолога повинен відповідати стратегії діяльності психологічної служби закладу освіти та програмі розвитку закладу, в якому він працює.

Складаючи річний план роботи, слід також дотримуватися таких принципів: логічності, системності, послідовності, реалістичності й цілісності. Такий підхід дозволить вирішувати проблеми через упровадження різних видів роботи. Також необхідно дотримуватись і рамок умов – відповідно до норм часу на основні види діяльності практичного психолога в закладах освіти (додаток 4 до листа Міністерства освіти і науки України від 27.08.2000 р. № 1/9-352).

*Додаток 4 до листа Міністерства освіти і науки України
від 27.08.2000 р. № 1/9-352).*

Нормативи часу на основні види роботи практичного психолога

№ позиц ії	Найменування видів робіт	Одиниця виміру обсягу роботи	Нормативу часу (год)
	Організаційно-методична робота		
1	Складання плану роботи:		

	на місяць на рік	План План	2,5 6,0
2	Складання звіту про виконану роботу: за місяць (чверть) за півріччя (рік)	Звіт Звіт Звіт	4,0 8,0
3	Підготовка до проведення тренінгів, ділових ігор тощо з учнями (дітьми), батьками, педпрацівниками	Один захід	7,0
4	Підготовка до педагогічних консилиумів	Один захід	5,0
5	Підготовка до виступів на батьківських зборах, педагогічних нарадах, семінарах для педагогів	Один захід	3,0
6	Підготовка до проведення виховних годин з учнями (дітьми), навчальних занять (курси за вибором, факультативи, гуртки)	Один захід	3,0
7	Робота в бібліотеці, самопідготовка	Місяць	8,0
8	Консультації в навчально-методичних та наукових центрах (зкладах)	Один захід	5,0
9	Участь в навчально-методичних семінарах (нарадах) психологів (соціальних педагогів)	Місяць	8,0
Психодіагностична робота			
10	Індивідуальна психодіагностика (обстеження, обробка результатів, оформлення висновків і рекомендацій)	Один учень (дитина), педпрацівник, батько	6,0
11	Групово психодіагностика, соціально-психологічні дослідження (обстеження, обробка результатів, оформлення висновків і рекомендацій)	Один клас (група дітей), група педпраців	16,5

		ників, батьків	
	Консультаційна робота		
12	Індивідуальне консультування: а) учнів (дітей) у т.ч.: дошкільного віку; початкових класів; середніх класів; старших класів, студентів. б) педпрацівників в) батьків	Одна бесіда	1,0 1,0 1,5 2,0 1,5 2,0
13	Профконсультації з учнями (включаючи бесіди з батьками, педагогами) без проведення психодіагностичної роботи, у т.ч.: середніх класів старших класів, студентів	Один учень	3,0 5,0
	Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота		
14	Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з учнями (дітьми) у т.ч.: а) індивідуальна б) групова	Один учень (дитина) Один клас (група)	30,0 40,0
15	Проведення ділових ігор, тренінгів для педпрацівників, батьків	Одна група	40,0
	Психологічна просвіта		
16	Виступи перед учнями (дітьми), педпрацівниками, батьками, в установах та організаціях, тощо	Один виступ	Фактично використан ий час
	Навчальна діяльність		
17	Викладання навчального матеріалу за програмами курсів за вибором, факультативів, гуртків	Одне заняття	1,0
	Зв'язки з громадськістю		
18	Відвідування учнів (дітей) вдома, бесіди з батьками	Один захід	2,0

19	Відвідування батьків за місцем роботи	Один захід	3,0
20	Вирішення питань з місцевими органами виконавчої влади та громадського самоврядування	Один захід	2,5

Результат має бути спрямований не на отримання якомога більшої кількості даних за різними параметрами, а на зміну поведінки, підвищення самооцінки, покращення роботи психічних процесів у дітей, вихователів, батьків тощо.

Так, діагностиці можна відвести не більше 30-40% усього робочого часу. Після неї обов'язково проводиться корекційна або профілактична робота, яка безпосередньо впливає на кінцевий результат.

Слід звернути увагу і на планування організаційно-методичної роботи. Розділ «Організаційно-методична робота» повинен включати не тільки види роботи, пов'язані зі складанням річного плану, звітів за рік, з підготовкою до різноманітних виступів (перед батьками, вихователями), але й розробку методичних рекомендацій, створення або складання корекційних програм, виготовлення роздавального матеріалу тощо. Робота може бути спрямована на:

- психологічне забезпечення навчально-виховного процесу;
- надавання допомоги вихователям у реалізації принципів і методичних прийомів навчання, виховання і розвитку дітей;
- включення вихователів у творчий пошук, що базується на знаннях підвалин загальної, соціальної та вікової психології.

Щомісячний план роботи

Щомісячний план роботи практичного психолога складається згідно з рекомендованою формою (додаток 2 до листа МОН України від 27.08.2000 р. № 1/9-352).

Норми часу проставляються згідно з додатком 4 до листа Міністерства освіти і науки України від 27.08.2000 р. № 1/9–352 із розрахунку 8-годинного робочого дня.

Сумарна кількість робочого часу за місяць повинна дорівнювати $8 \times n$, де n – кількість робочих днів у місяці. У переліку нормативів часу на основні види роботи пункти 18-20 (зв'язки з громадськістю) щомісячного плану роботи психолога стосуються соціального педагога і не є обов'язковими для практичного

психолога. Пункти 18-20 практичний психолог може наповнювати видами робіт на власний розсуд.

*Додаток 2 до листа Міністерства освіти і науки України
від 27.08.2000 р. № 1/9-352*

Затверджено

Директор _____
(назва закладу освіти)

(підпис)

(ПБ)

План роботи практичного психолога

(назва закладу освіти)

(ПБ психолога)
за _____ місяць 20 ____ року

№ з/п	Напрями діяльності з учасниками освітнього процесу закладу освіти. Види та форми роботи	Термін проведення	Цільова група/аудиторія	Відмітка про виконання
1.	Діагностика			
1.1.				
2.	Профілактика			
2.1.				
3.	Корекція			
3.1.				
4.	Навчальна діяльність			
4.1.				
5.	Консультування			
5.1.				
6.	Просвіта			

6.1.				
7.	Інше (організаційно-методична функція, зв'язки з громадськістю)			
7.1.				

Графік роботи практичного психолога

*Додаток 7
до листа Міністерства освіти і науки України
від 05.09.2018 № 1/9-529*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор _____

(назва закладу освіти)

(підпис) (ПІБ)

Графік роботи практичного психолога

(назва закладу освіти)

(ПІБ психолога)

Дні тижня	Інтервали робочого часу	
	з _____ год	по _____ год
Понеділок		
Вівторок		
Середа		
Четвер		
П'ятниця		

Консультації для батьків

_____ із _____ до _____
(день тижня)

_____ із _____ до _____
(день тижня)

Консультації для педагогів

_____ із _____ до _____
(день тижня)

_____ із _____ до _____
(день тижня)

Індивідуальна робота з дітьми

_____ із _____ до _____
(день тижня)

_____ із _____ до _____
(день тижня)

Групова робота з дітьми

_____ із _____ до _____
(день тижня)

_____ із _____ до _____
(день тижня)

Графік роботи практичного психолога затверджується у двох екземплярах, один з яких, в обов'язковому порядку, вивішується на двері кабінету практичного психолога.

Аналітичний звіт

Аналітичний звіт складається психологом у кінці навчального року або семестру. В ньому зазначаються результати проведених заходів, аналізуються причини їх невиконання та зазначаються актуальні питання на наступний період по усуненню виявлених недоліків організації психологічного супроводу навчально-виховного процесу.

Аналітичний звіт про роботу практичного психолога ЗО

_____ (назва закладу освіти)
За _____ семестр 20 __ - 20 __ навчального року

1. Прізвище, ім'я по батькові _____
2. Дата народження _____
3. Освіта _____ спеціальність за дипломом _____
4. Загальний стаж _____ стаж роботи на даній посаді _____
5. Кваліфікаційна категорія _____
6. Науково-методична проблема діяльності _____

7. Методичні розробки, їх впровадження у систему навчально-виховного процесу закладу освіти:

Назва методичної розробки	Цільова група	Особливості впровадження

8. Узагальнення досвіду роботи :

Тематика досвіду	Де вивчався	Форма узагальнення

9. Участь у шкільних (або ЗДО) нарадах, конференціях, семінарах, педагогічних радах

Тематика	Кількість учасників	Дата проведення	Результати

10. Участь у міських нарадах, конференціях, семінарах, засіданнях ММО, творчих груп, інтервізійних груп

Тематика	Кількість учасників	Дата проведення	Результати

11. Участь у обласних нарадах, конференціях, семінарах

Тематика	Кількість учасників	Дата проведення	Результати

12. Підвищення кваліфікації:

Тематика	Дата проведення	Місце проведення

13. Проходження атестації.

Дата проходження атестації	Встановлено кваліфікаційну категорію

14. Психодіагностична робота :

Кількість учасників	Напрямки психодіагностики	Інформація про використання результатів психодіагностики

15. Консультативна робота:

Тематика звернень	Категорії клієнтів (батьки, педагоги, учні, інші особи)	Кількість звернень

16. Корекційна робота:

Мета корекційно - розвивальної роботи	Об'єкт корекційно – розвивальної роботи	Кількість учасників

17. Психологічна просвіта:

Тема заходу	Дата проведення	Цільова група	Кількість учасників

18. Зв'язки з громадськістю:

Зміст роботи	Цільова група	Кількість заходів

19. Участь у виконанні державних, регіональних програм

Назва програми	Заходи	Цільова група

20. Матеріально – технічне забезпечення роботи:

Наявність робочого кабінету (кв. м.)	Наявність навчального кабінету (кв. м.)	Забезпеченість меблями
Забезпеченість технічними засобами	Забезпеченість службовою документацією	Забезпеченість методичною літературою

21. Передплата на фахові видання:

22. Висновки.

23. Актуальні питання

Директор _____
(назва закладу освіти) (підпис, ПІБ)

Практичний психолог _____
(назва закладу освіти) (підпис, ПІБ)

Статистичний звіт

Підготовка статистичного звіту здійснюється на основі кількісного аналізу роботи за кожний місяць або навчальний семестр. Статистичний звіт заповнюється на основі журналу щоденного обліку роботи, журналу обліку консультацій та журналу корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи.

Статистичний звіт складається два рази на рік.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор

(назва закладу освіти)

(підпис)

(ПІБ)

(дата)

Статистичний звіт про роботу практичного психолога

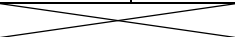
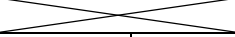
(назва закладу освіти)

(ПІБ)

за _____

(перше півріччя 20__ року / за 20__-20__ навчальний рік)

№	Основні види роботи		К-сть чол.	К-сть класів (груп)
1	Індивідуальна психодіагностика:			
	а) учнів (дітей дошкільного віку) всього:			
	<u>Для ЗДО</u>	<u>Для ЗНЗ</u>		
	ясла та молодша група	початкових класів;		
	середня та старша група	середніх класів;		
	підготовча гр. та	старших класів;		

	1 кл			
	б) педпрацівників;			
	в) батьків			
2	Групова психодіагностика, соціально-психологічні дослідження серед:			
	а) учнів (дітей дошкільного віку) всього:			
	<u>Для ЗДО</u>	<u>Для ЗНЗ</u>		
	ясла та молодша група	початкових класів;		
	середня та старша група	середніх класів;		
	підготовча гр. та 1 кл	старших класів;		
	б) педпрацівників;			
	в) батьків			
3	Індивідуальне консультування:			
	а) всього:			
	дошкільного віку;			
	початкових класів;			
	середніх класів;			
	старших класів;			
	б) педпрацівників;			
	в) батьків			
4	Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з учнями (дітьми):			
	а) індивідуальна (всього):			
	<u>Для ЗДО</u>	<u>Для ЗНЗ</u>		
	ясла та молодша група	початкових класів;		
	середня та старша група	середніх класів;		
	підготовча гр. та 1 кл	старших класів;		

	б) групова (всього):		
	Для ЗДО	Для ЗНЗ	
	ясла та молодша група	початкових класів;	
	середня та старша група	середніх класів;	
	підготовча гр. та 1 кл	старших класів;	
5	Проведення ділових ігор, тренінгів для:		
	а) педпрацівників;		
	б) батьків		
6	Психологічна просвіта, виступи перед:		
	а) учнями (дітьми дошкільного віку);		
	б) педпрацівниками;		
	в) батьками		
7	Навчальна діяльність (кількість годин):		
	курси за вибором;		
	факультативні заняття;		
	гурткова робота		
8	Зв'язки з громадськістю, відвідування (кількість заходів):		
	учнів (дітей дошкільного віку) вдома;		
	батьків за місцем роботи;		
	органів виконавчої влади та громадського самоврядування		

Практичний психолог _____
(підпис)

_____ (ПІБ)

1.4. Матеріали для службового використання

*Додаток 3 до листа Міністерства освіти і науки України
від 05.09.2018 № 1/9-529*

ПРОТОКОЛ* **індивідуальної психологічної діагностики**

(ПІБ здобувача освіти)

Дата (строки) проведення: _____

Клас (група): _____

Вік на час діагностики: _____

Мета діагностики: _____

Хто звернувся (ПІБ, статус): _____

Причина звернення (запиту): _____

Зміст проведеної роботи (назви використаних методик, опис поведінки під час проведення дослідження, емоційні реакції, характер спілкування з _____ дорослими тощо): _____

Висновки: _____

Рекомендації: _____

Практичний психолог _____
(підпис)

_____ (ПІБ)

*Додаток 4 до листа Міністерства
освіти і науки України
від 05.09.2018 № 1/9-529*

ПРОТОКОЛ*
індивідуальної психологічної консультації

(ПІБ учасника освітнього процесу)

Дата: _____

Короткий опис звернення (запиту): _____

Проблема: _____

Зміст проведеної роботи: _____

Висновки: _____

Рекомендації: _____

Практичний психолог _____

(прізвище, ініціали)

_____ (підпис)

** Протокол індивідуальної психологічної консультації ведеться за потреби.*

*Додаток 5 до листа Міністерства освіти і науки
України від 05.09.2018 № 1/9-529*

ПРОТОКОЛ*
групової психологічної діагностики

Дата (строки) проведення: _____

Мета діагностики: _____

Проблема (зміст): _____

Діагностичний інструментарій: _____

Характеристика вибірки: (кількість, вік, гендерна характеристика тощо) _____

Результати діагностики: _____

Висновки: _____

Рекомендації: _____

Практичний психолог _____
(прізвище, ініціали) (підпис)

** Протокол групової психологічної діагностики ведеться за потреби*

*Додаток 6 до листа Міністерства освіти і науки України
від 05.09.2018 № 1/9-529*

ПРОТОКОЛ*
включеного спостереження

(назва закладу освіти)

Дата: _____

Клас/група: _____

Прізвище, ім'я, по батькові вчителя/вихователя: _____

Тема уроку/заняття/заходу: _____

Мета відвідування уроку/заняття/заходу: _____

Зміст проведеної роботи:

рівень активності, працездатності на уроці/занятті/заході:

_____;

особливості уваги здобувачів освіти: зосередженість, розподіл, переключення: _____

_____;

співвідношення репродуктивної та творчої діяльності: _____

_____;

рівень самоорганізації:_____

_____;

пізнавальні процеси, які домінують: пам'ять, мислення, увага:_____

_____;

види пам'яті, які домінують: образна, логічна, емоційна, механічна:_____

_____;

форми запам'ятовування: логічна обробка, кількаразове повторювання, асоціації, мнемотехніка, закріплення, використання декількох форм:_____

_____;

форми мислення: порівняння, зіставлення, аналіз, синтез, класифікація, систематизація, генералізація:_____

_____;

мовлення: розвиток емоційності, виразності, навичок усної розповіді, володіння термінологією, наявність слів-паразитів:_____

_____;

психологічний клімат уроку/заняття/заходу:_____

_____;

основні емоції на уроці/занятті/заході:_____

_____;

взаємини здобувачів освіти на уроці/занятті/заході:_____

_____;

емоційне ставлення до навчання:_____

_____;

ставлення до вчителя/вихователя:_____

_____;

Висновки та рекомендації:_____

Практичний психолог _____

(прізвище, ініціали) _____ (підпис)

** Протокол включеного спостереження ведеться за потреби*

**Протокол
виступу практичного психолога**

(ПІБ)

на педраді (семінарі, батьківських зборах)

« _____ »
(тема педради, семінару, батьківських зборів)

Дата проведення _____

Тема виступу _____

Мета виступу _____

План виступу

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Зміст виступу (відповідно плану):

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Висновок: _____

Література: _____

Практичний психолог

(підпис)

(ПІБ)

Протокол проведення психологічного тренінгу

Дата проведення: _____

Психологічний тренінг _____

(напрямок тренінгу)

« _____ »

(назва тренінгу)

Мета тренінгу: _____

1. Вправа « _____ »

Час проведення: _____

Мета вправи: _____

Хід вправи: _____

Рефлексія вправи: _____.

2. Вправа « _____ »

Час проведення: _____

Мета вправи: _____

Хід вправи: _____

Рефлексія вправи: _____.

Рефлексія усього тренінгу: _____

Час проведення: _____

Література: _____

Практичний психолог _____

(ПІБ)

(Підпис)

ЖУРНАЛ

проведення корекційно-відновлювальної
та розвивальної роботи практичним психологом

(ПІБ)

№	ПІБ дитини	Напрямок роботи	Мета роботи	Методи роботи	Відмітки про проведення роботи									
					Дата проведення									

Облік групової роботи з дітьми

№	Дата проведення	Вид роботи	Мета роботи	Методи роботи	Група / клас	Кіл-ть дітей	Примітка

Журнал консультацій практичного психолога

(назва навчального закладу)

№ з/п	Дата проведення	Проблема звернення	Короткий результат. Висновки та рекомендації

*Додаток 2 до листа Міністерства освіти і науки України
від 05.09.2018
№ 1/9-529*

Журнал щоденного обліку роботи практичного психолога

(назва закладу освіти)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Дата	Напрямок діяльності	К-сть годин	Цільова аудиторія	К-сть осіб	Форма/зміст роботи	Примітка

Схема психологічного аналізу діяльності педагога на занятті

Група № _____

З дітьми працював педагог _____
 Ким проведено аналіз роботи педагога _____
 Вид заняття _____
 Тип заняття _____
 Тема заняття _____
 Мета заняття _____

№	Критерії аналізу	Оцінка			
		Відмінно	Добре	Задові льно	Незадові льно
1	2	3	4	5	6
1	Психолого-педагогічна мета і завдання заняття				
2	Врахування психологічних особливостей дітей під час підготовки до заняття				
	2.1 Врахування особливостей взаємин у груп				
	2.2. Врахування рівня організованості в групі				
	2.3. Врахування готовності дітей до предмета				
3	Використання педагогом знань із галузі психології				
	3.1 Врахування вікових особливостей (сенситивні періоди в розвитку, провідний вид діяльності)				
	3.2 Врахування індивідуально-типологічних особливостей розвитку				

	особистості (стать дитини, тип темпераменту, способи сприймання, властивості нервової системи, риси характеру, стан емоційно-вольової сфери тощо)				
	3.3 Врахування емоційного стану, стану здоров'я, вольових ознак під час заняття				
4	Активізація пізнавальної діяльності дошкільників				
	4.1. Прийоми покращення настрою, зацікавлення дітей (позитивна мотивація)				
	4.2 Наявність елементів нового для напруженої розумової діяльності дитини				
	4.3 Подання нового матеріалу на основі наявного досвіду, знань (забезпечення успіхів у діяльності)				
	4.4 Розмаїття і диференційований підбір методів і прийомів психологопедагогічного впливу на кожну дитину (індивідуальний підхід)				
	4.5. Профілактика				

	втомленості нервової системи та психіки (технології збереження нормального психоемоційного стану, корекція працездатності)				
	4.6 Прийоми розвитку уваги (концентрація, стійкість, гнучкість, обсяг)				
	4.7 Прийоми розвитку пам'яті (довільного й мимовільною запам'ятовування і відтворення, прийоми міцного запам'ятовування)				
	4.8 Прийоми розвитку мислення (гнучкість, глибина, самостійність). Творче і репродуктивне мислення, різноманітні мисленнєві операції та форми: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація, логічна послідовність				
	4.9 Прийоми розвитку уяви (зв'язок слова і наочності, елементи творчої уяви, мрії)				
	4.10 Використання елементів психогімнастики, ігрових, тренінгових вправ				

	4.11 Прийоми узагальнення й систематизації знань, отриманих на занятті (підсумок уроку)				
	4.12 Врахування емоційного фактору наприкінці заняття (настрій дітей, установка на позитивне) 5				
5	Характеристика діяльності й особливості педагога на занятті				
	5.1. Створення позитивної психологічної атмосфери спілкування на занятті				
	5.2 Стиль спілкування з дітьми (авторитарний, демократичний, ліберальний)				
	5.3 Вияв педагогічною такту, ступінь особистісного впливу на дітей (культура педагога, зовнішній вигляд, виразність мовлення, інтонація, темп мовлення, експресія, міміка, жести)				
	5.4 Вияв комунікативних здібностей (уміння швидко встановлювати контакти, розв'язувати				

	суперечки й конфліктні ситуації, використовувати комунікативні засоби: спонукання, пораду, прохання, осуд, схвалення, гумор, іронію, нотацію, зауваження, наказ, попередження про наказ, погрози), самоконтроль, уміння зняти негативні емоції в дітей, розкутість педагога				
	5.5 Залучення дітей до активної роботи на занятті (прийоми активізації розумової діяльності)				
	5.6 Створення атмосфери свободи, самостійності та творчості				
	5.7 Орієнтація на позитивні риси дітей				
	5.8 Врахування емоційних станів і вольових негативних ознак окремих дітей на занятті				
	5.9 Якість оцінювання діяльності дітей вихователем				
6	Емоційно-психологічний комфорт на занятті				
7	Загальна оцінка заняття за досягнення				

	навчальної, розвивальної та виховної мети				

Висновки _____

Пропозиції _____

Індивідуальна картка психолого-педагогічного діагностування дитини

I. Загальні відомості про дитину:

1. Прізвище, ім'я, по батькові дитини.
2. Вік (дата народження, скільки повних років на час обстеження).
3. Загальний фізичний стан і стан здоров'я дитини:
 - має хронічні захворювання;
 - часто хворіє;
 - здорова;
 - мала місце ЧМТ;
 - була патологія вагітності або родів у матері дитини;
 - зовні фізично слабка статура тіла дитини;
 - зовні фізично міцна статура тіла дитини;
 - нормальна фізична статура тіла.

II. Режим для дитини

1. Скільки часу дитина спить у день?
2. Скільки часу відводиться на ігри та відпочинок?
3. Скільки часу дитина навчається?
4. Скільки часу відводиться на перегляд дитиною телебачення?
5. Який вид відпочинку переважає в дитини?

III. Характеристика умов сімейного виховання:

1. Склад сім'ї (зазначити членів сім'ї, які проживають із дитиною, їх професію, освіту, місце роботи).
2. Сімейні взаємини (їх загальна характеристика; хто із членів сім'ї чинить найбільший вплив на дитину, за допомогою чого?).
3. Стиль виховання дитини:
 - гіперопіка;
 - гіпоопіка;

- нормальний стиль виховання з достатньою увагою батьків;
- присутнє фізичне покарання дитини;
- присутнє покарання дитини, пов'язане з обмеженням батьківської любові;
- дитині все дозволено;
- дитина розумно обмежується батьками;
- дитині все заборонено;
- обов'язки дитини в сім'ї.

4. Матеріальні та житлові умови.

IV. Характеристика соціалізації дитини:

1. Вид спрямованості особистості дитини:

- суспільна;
- групова;
- ділова;
- егоїстична;
- невизначена.

2. Характеристики спілкування дитини:

- має певну постійну групу спілкування;
- спілкується з усіма дітьми;
- є лідером у групі, користується симпатіями в групі;
- має звичайні стосунки, як і більшість дітей групи;
- непомітна у групі;
- нормально спілкується з дорослими;
- постійно уникає спілкування з дорослими, соромиться їх;
- часто порушує дисципліну в навчальному закладі.

3. Чи має дитина досвід подолання (переживання) важких життєвих труднощів? Яких?

V. Характеристика діяльності дитини

1. Здібності дитини (яким видами діяльності дитина віддає перевагу?):

- ігровий;
- соціальний (спілкування);
- спортивний;
- трудовий;
- художньо-естетичний;
- конструкторський;
- творчий (любить щось вигадувати і створювати нове, незвичайне, цікаве);

- інтелектуальній.
- 2. Рівень працездатності дитини:
 - низький;
 - середній;
 - високий.
- 3. Рівень засвоєння навчальної програми дитиною.
- 4. Мотивація (як дитина ставиться до навчальної діяльності?):
 - із зацікавленням;
 - байдуже;
 - занадто нестійке ставлення до навчання;
 - роботу виконує сумлінно;
 - роботу виконує несумлінно;
- 5. Темп діяльності дитини.

VI. Психологічні особливості дитини:

1. Самооцінка:
 - адекватна;
 - занижена;
 - завищена.
2. Емоційний стан дитини (Який настрій переважає?).
3. Риси характеру дитини.
4. Вольова сфера (самостійність, організованість, дисциплінованість, зібраність, залежність інше).
5. Розвиток пізнавальних процесів.

Пізнавальні процеси	Мислення	Сприймання	Увага	Уява	Пам'ять	Мовлення
Рівень розвитку						

VII. Діагностичний блок

№	Дата діагностики	Мета діагностики	Діагностичні показники	Діагностичний інструментарій	Результати, висновки, рекомендації

Загальний висновок практичного психолога _____

Рекомендації _____

Прогноз:

а) із виконанням рекомендацій _____

б) без виконання рекомендацій _____

" ____ " _____ 20__ р

Практичний психолог _____

(підпис)

(ПІБ)

*Додаток 9 до листа Міністерства освіти і науки України
від 27.08.2000 р. № 1/9-352*

**Індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування
учнів _____ класу (дітей _____ групи)**

(назва навчального закладу)

Соціально-демографічний паспорт учня (дитини) та його сім'ї

№ з/п	Дата проведення	Назва методики	Короткий результат. Висновки та рекомендації

Професіограма педагога

Дата складання професіограми _____

Мета складання професіограми _____

ПІБ педагога _____

Показники	Оцінка		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень

	(повністю відповідає вимогам)	(частково відповідає вимогам)	(повністю не відповідає вимогам)
Етичні якості і педагогічний такт			
Професійні навички та відповідність			
Дидактичні здібності: володіння матеріалом, забезпечення творчої активності дітей			
Знання дитячого колективу і вміння з ним працювати			
Знання особистості кожної дитини, використання в практиці цих знань			
Організаторська діяльність, активно проводить виховну роботу			
Демократичний стиль управління: довіра, дружелюбність, контактність			
Перспективні уміння, розуміння і врахування душевного стану дітей, володіння ситуацією в групі			
Особливості педагогічного спілкування: доброзичливий, чуйний уважний			
Авторське та ораторське мистецтво: володіння			

засобами особистісної дії			
Вміння саморозвиватися та самонавчатися			

Висновки:

1. _____

2. _____

3. _____

Практичний психолог _____

(ПІБ, підпис)

Психолого-педагогічна характеристика дитини-дошкільника

1. **ПІ дитини** _____

2. **Дата народження** _____

3. **До ЗДО поступив з:** сім'ї, іншого ЗДО, (інше) _____

4. **ЗДО відвідує з віку** _____ роки

5. **Оцінка адаптації в групі:** добра, задовільна, недостатня, негативна.

6. **Сім'я:**

- повна / неповна;
- соціально благополучна / соціально неблагополучна;
- дитину виховують демократично / ліберально (занадто запещують) / авторитарно (занадто суворо).

7. **Стан здоров'я:**

- хворіє рідко / хворіє часто простудними захворюваннями / має хронічне порушення здоров'я.

8. **Загальний розвиток:**

- у спілкування з дорослими і однолітками вступає легко і швидко, проявляє зацікавленість / вступає не відразу з певними труднощами / не вступає, не проявляє зацікавленості;
- постійно використовує ввічливі слова / використовує ввічливі слова не завжди (тільки за нагадування) / знає, але не використовує / не знає ввічливих слів.

9. **Моторна сфера:**

а) загальна моторика

- порушень у стані опорно-рухового апарату немає, добре орієнтується в просторі, координує рухи;

- відзначаються окремі ознаки недорозвитку орієнтації в просторі, знижена швидкість і спритність виконання фізичних вправ, не вміє виконувати стрибки;

- обмежений об'єм активних рухів, відстає в темпі, ритмі, перемикає мості рухів, немає синхронності в рухах, відзначається уповільненість, труднощі в імітації рухів.

б) дрібна моторика (сила, точність, темп рухів, синхронність рухів правої і лівої руки, здатність переходити з одного руху на інший)

- розвинена (відповідає віку), усі рухи виконуються правильно, дитина впевнено володіє олівцем, ножицями;

- розвинена недостатньо, рухи рук неточні, відчуває труднощі під час опанування графічних навичок, володіє олівцем і ножицями з напруженням, неправильно тримає олівець, дитині важко штрихувати;

- розвинена слабо (недорозвинена), недостатня координація пальців кистей рук, погано працює олівцем, ножицями, рухи неточні і невпевнені;

- не розвинена.

в) навички самообслуговування

- розвинені добре, володіє як дрібними, так і великими деталями, охайний у їжі та одязі;

- розвинені недостатньо добре, володіє тільки великими деталями, не завжди охайний у їжі і одязі;

- розвинені слабо, з ускладненням володіє навіть великими деталями, не охайний у їжі і одязі;

- не розвинені.

г) самостійно вміє

- застібати і розстібати гудзики, зав'язувати і розв'язувати шнурки, шарф, одягати і знімати колготки, носки, шапку, чоботи;

- мити руки, користуватись рушником, чистити зуби, розчісуватись;

- правильно їсти, користуватись серветкою;

- накривати на стіл, прибирати постіль, прибирати іграшки.

10. Особливості розвитку особистості та емоційно-

вольової сфери:

а) настрій дитини

- стійкий / недостатньо стійкий / нестійкий (легко змінюється від незначних причин);
- переважає радісний настрій / переважає пригнічений настрій;
- відзначається агресивність.

б) вольові особливості

- цілеспрямованість, самостійність, ініціативність, рішучість, наполегливість, активність / пасивність;
- бадьорість / в'ялість, розпеченість;

в) працьовитість

- висока, швидкий темп діяльності;
- достатня;
- знижена, темп діяльності нерівномірний;
- темп діяльності швидкий, але діяльність хаотична, безглузда;
- вкрай низька, працює дуже повільно і неуважно.

г) реакція на вимоги і зауваження:

- адекватна (виправляє поведінку відповідно з вимогами і зауваженнями);
- неадекватна (не реагує, байдужий до вимог та зауважень).

д) страхи: спостерігається / немає.

е) керувати своєю поведінкою: вміє / вміє не завжди / не вміє.

11. Характерологічні особливості:

- спокійний / неспокійний (жвавий);
- врівноважений / імпульсивний, легко збуджується;
- гомінливий / тихий, боязкий, пасивний, уповільнений, сонливий і в'ялий протягом дня, характерне прагнення до самотності / капризний, дратівливий;
- впевнений / невпевнений;
- розслаблений / напружений, з хворобливим фантазуванням, у незнайомих обставинах бентежиться, замкнений;
- неконфліктний / конфліктний (дратливий, задиристий, чіпає інших дітей, відбирає іграшки);
- легко керує / легко підкоряється;

- добрий, ласкавий, жорстокий, різкий, грубий, агресивний, впертий.

12. Стан психічних процесів:

а) увага

- стійке і тривале зосередження уваги, достатня, хороша концентрація;
- недостатньо стійка увага, швидко виснажується і потребує перемикання на інший вид діяльності, недостатня концентрація на суттєвих ознаках, недостатній об'єм уваги;
- нестійка увага (часто відволікається), поверхнева, погано перемикається;
- увага розсіяна, стійкість і об'єм низькі, не може зосереджуватись на чомусь одному, труднощі в розподіленні уваги, низька концентрація, швидка виснажливість, повільне переключення.

б) сприйняття

- не порушено;
- незначно порушено;
- грубо порушено.

в) пам'ять

- розвинена добре;
- розвинена недостатньо;
- розвинена слабо.

г) логічне мислення:

- сформоване;
- сформоване недостатньо;
- сформоване слабо;
- не сформоване.

д) мислення – операція узагальнення:

- сформована;
- сформована недостатньо;
- сформована слабо;
- не сформована.

е) мислення – операція порівняння:

- сформована;
- сформована недостатньо;
- сформована слабо;
- не сформована.

Вихователь _____
(ПІБ вихователя) (підпис вихователя)

Практичний психолог _____
(ПІБ психолога) (підпис психолога)

План психологічної характеристики на учня

I. Загальні відомості про учня

1. *Анкетні дані* – прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, клас (якщо клас спеціалізований, зазначити).

2. *Відомості про стан здоров'я* – наявність хронічних захворювань, особливості функціонування нервової системи (швидко стомлюється, стомлюється після тривалого навантаження, не стомлюється).

3. *Успішність* – середній бал, зазначення предметів, з яких має найвищі та найнижчі бали; зазначення предметів, якими цікавиться, та які є найскладнішими для нього.

4. *Позашкільні заняття* – участь у роботі гуртків, секцій тощо.

5. *Особливості сімейного виховання.*

II. Прояв особистісних якостей у поведінці учня

1. *Спрямованість інтересів* – суспільна активність, працьовитість, відповідальність, ініціативність, організованість, допитливість, акуратність тощо.

2. *Ставлення до людей* – колективізм, чесність, правдивість, справедливість, товариськість, чуйність, ввічливість, тактовність тощо.

3. *Ставлення до себе* – скромність, упевненість у собі, самокритичність, уміння розраховувати свої сили, прагнення до успіху, лідерства, самоконтроль тощо.

4. *Вольові якості особистості* – сміливість, рішучість, наполегливість, самовладання тощо.

5. *Статус учня в класі* – авторитет у класі, лідерські якості тощо.

III. Особливості психічних процесів та емоційно-вольової сфери

1. *Уважність на уроках:*

а) завжди швидко зосереджується на поясненнях учителя, не відволікається, зазвичай не робить помилок через неуважність;

б) доволі уважно слухає пояснення вчителя, відволікається рідко, іноді припускається помилок через неухважність;

в) не завжди уважно слухає пояснення вчителя, періодично відволікається, часто припускається помилок через неухважність, але самостійно виправляє їх під час перевірки;

г) слухає доволі уважно лише тоді, коли йому цікаво, часто відволікається, постійно припускається помилок через неухважність, під час перевірки не завжди виправляє їх;

г) зазвичай повільно і важко зосереджується на уроці, мало що засвоює через постійні відволікання, робить багато помилок через неухважність і не помічає їх під час перевірки.

2. Пам'ять:

а) під час завчання завжди попередньо розбирається у структурі й змісті матеріалу; утім, матеріал, що потребує механічного завчання, також запам'ятовує легко;

б) під час завчання може запам'ятати лише те, у чому попередньо розібрався; матеріал, що потребує механічного запам'ятовування, дається важко;

в) матеріал, що потребує механічного завчання, засвоює дуже легко, досить один-два рази переглянути його; зазвичай не розбирається у структурі й змісті матеріалу, що заучує;

г) за вивчення довго розбирається в матеріалі; відтворюючи матеріал, робить помилки за формою, але зміст відтворює точно;

г) для запам'ятовування матеріалу багаторазово механічно повторює його, не осмислюючи, робить змістові помилки.

3. Мислення:

а) швидко «схоплює» суть матеріалу, завжди серед перших розв'язує завдання, часто пропонує власні оригінальні рішення;

б) доволі швидко розбирається в матеріалі, швидше за інших розв'язує завдання, іноді пропонує власні оригінальні способи розв'язання;

в) задовільно розуміє матеріал після пояснення в середньому темпі; зазвичай власних оригінальних рішень не пропонує;

г) дуже повільно «схоплює» суть пояснень учителя; багато часу витрачає на обмірковування й розв'язання завдань;

г) розуміє матеріал лише після додаткових занять, украй повільно розв'язує завдання, при цьому зазвичай використовує відомі шаблони.

4. Емоційна реактивність:

а) завжди емоційно реагує на будь-які життєві явища, розповіді тощо;

б) зазвичай емоційно реагує на життєві явища, але його мало що може дуже схвилювати;

в) зрідка проявляє «живу» емоційну реакцію на події;

г) «жива» емоційна реакція практично відсутня.

5. Загальний емоційний тонус:

а) постійно жвавий, дуже активний у всіх сферах шкільного життя, береться за всі справи;

б) жвавий, у міру активний у всіх сферах шкільного життя;

в) жвавий, активний у деяких сферах шкільного життя;

г) порівняно з однокласниками менш активний і жвавий;

г) майже завжди пригнічений, апатичний у більшості сфер шкільного життя, незважаючи на те що здоровий.

6. Емоційна рівноваженість:

а) завжди спокійний, не буває сильних емоційних спалахів;

б) зазвичай спокійний, емоційні спалахи трапляються доволі рідкі;

в) емоційно рівноважений;

г) підвищена емоційна збудливість, схильний до бурхливих емоційних проявів;

г) запальний, часто трапляються сильні емоційні спалахи з незначних приводів.

IV. Психолого-педагогічні рекомендації щодо роботи з учнем

Психологічна характеристика дитячої групи ЗДО

Група № _____, кількість дітей _____, вік дітей від _____ років до _____ років

Вихователь _____

I. Загальні відомості

1. Матеріальна база групи

2. Санітарно-гігієнічний стан групи

3. Час існування цього колективу дітей. Коли він сформувався? Чи було злиття з іншими колективами, зміна вихователя? _____

4. Кількість дівчаток _____, хлопчиків _____. Чи однорідний клас за віком? Число дітей, які залишилися в групі на другий рік _____.

5. Соціальне становище батьків _____

6. Які з вказаних чинників сприятливо, а які несприятливо позначаються на розвитку колективу дітей? _____

7. Які несприятливі дії можна скоригувати і як це зробити? _

II. Офіційна структура групи

1. Розподіл обов'язків між дітьми, офіційні лідери. Чи вдало розподілені обов'язки між дітьми? Чи не проявляється лідерство в агресивній формі? _____

2. Особистісні прояви лідерів (ініціативність, відповідальність, наполегливість, організованість, вимогливість, організаторські здібності, стиль лідерства). На чому заснований їхній авторитет? Що треба змінити, щоб уникнути негативного впливу лідерства? _____

III. Неофіційна структура групи

1. Міжособистісні взаємини дошкільників, їхній соціометричний статус _____

2. Наявність мікрогруп, їхня спрямованість і вплив на групу _____

3. Характеристика ізолюваних дітей, причини їх несприятливого становища _____

IV. Психологічний клімат у групі

1. Переважний емоційний тон у групі _____

2. Ступінь згуртованості _____

3. Емоційне благополуччя/неблагополуччя окремих членів дитячого колективу _____

4. Чинники, що визначають психологічний клімат цього дитячого колективу _____

5. Способи підвищення згуртованості цього дитячого колективу _____

6. Причини емоційного неблагополуччя і шляхи його усунення _____

V. Колектив у навчально-виховній діяльності

1. Успішність групи з різних предметів (знайти переважаючий рівень розвитку знань дітей у групі за різними розділами програми навчання, потім накреслити графік успішності та інтерпретувати його, який розділ діти знають краще, у якому мають деякі проблеми засвоєння тощо) _____

2. Ставлення дітей до навчання _____
та до вихователя _____
3. Дисципліна на заняттях (відповідно до віку) _____
4. Рівень розвитку уваги дітей на заняттях _____
5. Розумова активність дітей на заняттях _____
6. Творча активність дітей на заняттях і під час прогулянок і відпочинку (виникнення у дітей нових цікавих ідей, варіантів ігор, будівель з конструктору тощо) _____

Висновок психолога: _____

Дата заповнення характеристики: _____

Підпис _____

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Картотека методик психологічної діагностики у закладі дошкільної освіти

2.1.1. *Оцінка фізичного і нервово-психічного розвитку дітей раннього і дошкільного віку:*

- метод визначення зрілості нервової системи (теппінг-тест);
- метод визначення рівня психічного розвитку;
- методика Мак-Керрі для оцінки концентрації уваги дітей з 4 років;
- метод повторення чисел для оцінки обсягу уваги (для дітей з 4 років);
- методика виявлення здібності до конкретизації понять У. Ул'єнкової (для дітей 4-5 років);
- методика виявлення вміння класифікувати (4-5 років);
- методика виявлення вміння порівнювати (для дітей з 5 років);
- метод складання розрізаних фігур і картинок (для дітей з 3 років);
- методика визначення типу пам'яті (для дітей 4-5 років);
- методика аналізу міжособистісних відносин дітей і дорослих Рене Жиля;
- діагностична карта.

2.1.2. *Методики психологічної діагностики дітей раннього дошкільного віку*

1. Схема психолого-педагогічного обстеження дітей раннього віку за Н. А. Ричковою
2. Комплексне вивчення дитини 1,5-3 років:
 - кольоровий гнозис;
 - форма;
 - предметний гнозис;
 - методика «Вибір за зразком»;
 - методика «Розрізні картинки» (конструктивний праксис);
 - конструювання за наслідуванням;
 - просторовий гнозис;
 - діагностика способів діяльності;
 - методика «Вкладники» («Мисочки»);

- методика «Поштова скринька» («Коробочка форм»)
- Л. А. Венгера, Г.Л. Вигодської, Е. І. Леонгарда;
- завдання з предметами побуту (за О. В. Баженовою);
 - діагностика розвитку гри;
 - діагностика розвитку рухливої сфери;
 - діагностика розвитку тонких рухів пальців рук;
 - дослідження пам'яті;
 - гра «Що змінилось – чого не стало»;
 - методика «Зоровий диктант» (дослідження уваги).
3. Показники нервово-психічного розвитку дітей 1,3 років-4 років.
4. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей від 1,3 років до 3 років.
5. Діагностика гри і дій з предметами дітей від 1,3 років до 3 років.
6. Діагностика сенсорного розвитку дітей від 1,3 років до 3 років.
7. Вікова шкала психічного розвитку дитини 1-го, 2-го, 3-го року життя.
8. Показники психічного і фізичного розвитку дітей раннього віку:
- довербальний і ранній вербальний розвиток;
 - етапи довербального і початкового вербального розвитку;
 - оцінка розуміння мови;
 - вікові особливості розвитку загальної моторики;
 - вікові особливості розвитку тонкої моторики крук;
 - вікові особливості розвитку зорово-моторної координації;
 - розвиток зорово-моторної координації і тонких диференційованих рухів рук (стимуляція домовленнєвого і мовленнєвого розвитку).

2.1.3. Методики психологічної діагностики дітей молодшого дошкільного віку

1. Графічна техніка «Кактус» (емоційний стан дитини, агресивність).
2. Методика вивчення розвитку мислення дитини «Кому чого не вистачає?».
3. Методика вивчення розвитку мовлення дитини «Розкажи за картинкою».
4. Методика вивчення довільності «Відтвори малюнки».

5. Методика вивчення загального освідомлення дитини «Пори року».

6. Діагностика психічного розвитку дітей 3-7 років (С. Д. Забрамної).

2.1.4. Методики психологічної діагностики дітей середнього дошкільного віку

1. Тест міжособистісних відносин «Ким ти хочеш бути і на кого перетворив би свого друга?».

2. Тест Люшера.

3. Тест малюнка дерева Коха.

4. Соціометричний тест «Два будиночки».

5. Тест вивчення самооцінки «Сходинки».

6. Тест «Кинетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернса, С. Кауфмана).

2.1.5. Методики психологічної діагностики дітей старшого дошкільного віку

1. Карта спостережень за дитиною Стотта.

2. Проективна методика виявлення емоційної орієнтації дитини на світ речей чи людей «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій».

3. Проективна методика «Три бажання» (виявлення емоційної орієнтації дитини на себе чи на інших людей).

4. Методика «Що, чому, як» (рівень готовності дитини враховувати емоційний стан іншої людини, співпереживати, піклуватись про неї).

5. Методика вивчення рівня сформованості ігрових навичок Р. Р. Калініна.

6. Тести навчальних здібностей дітей 7-го року життя.

7. Тест вивчення структури особистості дитини «Дитячий апперцептивний тест».

8. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку (Н. М. Стадненко, Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська).

9. Тест «Тривожність» (Р. Темл, М. Доркі, В. Амен).

10. Тест для вивчення творчого мислення Вільямса.

11. Експрес-діагностичний тест вивчення розвитку здібностей дошкільників.

12. Тест оцінки творчої уяви, оригінальності, мовлення, вміння розповідати «Розповідь».

13. Зорово-графічний гештальт-тест Бендера (сформованість зорово-моторної координації).

14. Тест «Фігури» (виявлення творчих здібностей).

15. Тест виявлення мотивації до навчання (М. Гінзбург).

16. Анкета вивчення особливостей нервово-психічного розвитку дитини (для батьків).

17. Тест «Будинок – дерево – людина».

18. Тест вивчення продуктивності і стійкості уваги «Знайди і викресли».

19. Тести вивчення творчої уяви, емпатії дітей Г. А. Урунтасової, Ю. А. Афонькіної, Л. Ю. Суботіної:

- тест «Вільний малюнок»;
- тест «Визначення емпатії» (емоційної сприйнятливості);
- тест «Незакінчений малюнок».

20. Тест «Чарівна країна почуттів» Зінкевич-Євстигнеєвої.

21. Тест «Казка» (Луїза Дюсс).

22. Асоціативний тест-подорож Заряни і Ніни Некрасових.

23. Методика «Трикутник» (рівень соціальної захищеності дитини, наявність у неї почуття прийняття близьким оточенням).

24. Анкета виявлення ознак психічної напруги дитини (Я. Коломенський, Є. Панько, А. Белоус).

25. Тести вивчення стану розвитку мислення дитини:

- тест «Що зайве?» (аналіз, узагальнення);
- тест «Послідовність подій» (словесно-логічне мислення);
- тест «Виріж фігури» (наочно-дійове мислення);
- тест «Чого не вистачає?» (швидкість розумових процесів)

26. Тести вивчення обдарованості.

27. Тест вивчення образно-логічного мислення дитини «Розділи на групи».

28. Тест Керна-Йерасека.

29. Методика «Цвітопис» (визначення емоційного фону в групі).

30. Методика заучування десяти слів (А. Р. Лурія).

31. Методика «Запам'ятай цифри».

32. Діагностика рівня розвитку сюжетно-рольової гри в дошкільному віці (за Д.Б. Ельконіним):

- взяття дитиною на себе ролі;

- стійкість у підпорядкуванні ігровому правилу;
- вплив сюжету і ролі на підпорядкування правилу гри;
- особливості сюжетно-рольової гри;
- ігрова кімната.

2.1.6. Методики психологічної діагностики батьків дошкільників

Експрес-діагностика

1. Методика визначення здібностей дитини (експрес-діагностика)

Анкетування різної тематичної спрямованості

1. Анкета для батьків і вихователів щодо визначення емоційного відгуку дітей, їхньої здатності переживати значні для них події і співпереживати іншим.

2. Анкета для батьків щодо визначення особистісних якостей дитини.

3. Анкета для батьків щодо проблеми зміцнення здоров'я дітей (Г.В. Баранова, А. К. Лаврухіна).

4. Анкета визначення позиції батьків щодо проблеми підготовки дітей до школи (Є. А. Кулакова, Є. П. Арнаутова).

5. Анкета для педагогів і батьків щодо вивчення навичок спілкування в дитини

6. Анкета для батьків «Психологічний клімат у сім'ї».

7. Анкета для батьків «Як укріпити здоров'я дитини?».

8. Анкета вивчення особистісних рис дитини для батьків.

9. Анкета вивчення сімейних традицій для батьків.

10. Анкета для батьків «Чого Ви очікуєте від ЗДО цього року?».

11. Анкета для батьків дітей старших груп.

12. Анкета для батьків «Виховання дитини».

13. Анкета для батьків щодо вивчення факторів здоров'я дитини та її розвитку.

14. Анкета вивчення обдарованості дитини для батьків.

15. Анкета вивчення відношення батьків до навчально-виховного процесу дошкільного закладу.

16. Анкета вивчення особливостей дитини для батьків.

17. Анкета для батьків «Послуги ЗДО».

18. Анкетування батьків з проблеми патріотичного виховання дошкільників.

19. Анкетування батьків щодо особливостей ігрової діяльності дітей.
20. Анкета для батьків майбутніх першокласників.

Тестування різної тематичної спрямованості

1. Тест «Чи є обдарованою ваша дитина?».
2. Тест «Які ви батьки?».
3. Міні-експеримент для батьків «Куди сяде ваша дитина?» (взаємини дитини з членами сім'ї).
4. Тест «Який Ви казкар?».
5. Тест «Які ви батьки?» (модифікація).
6. Тест «Стратегія сімейного виховання».
7. Тест «PARI» – «Батьківсько – дитячі відносини».
8. Опитувальник «Взаємодія батьків з дитиною».

2.1.7. Методики психологічної діагностики вихователів закладів дошкільної освіти

Експрес-діагностика

1. Анкета розвитку дитини для вихователя.
2. «Творчі здібності дитини».

Анкетування різної тематичної спрямованості

1. Анкета оцінки педагогічної ради адміністрацією.
2. Анкетування педагогів щодо виявлення їхнього креативного потенціалу.
3. Анкета для визначення здатності педагогів до інноваційної діяльності.
4. Анкета для вихователів «Ваша екологічна компетентність».
5. Анкета для вихователів «Рівень теоретичних знань з питань активізації рухового режиму в ЗДО».
6. Анкета вивчення особливостей використання казки вихователями в навчально-виховному процесі ЗДО.
7. Анкета вивчення особливостей підтримки здорового способу життя педагогами.
8. Анкета виявлення ставлення педагогів до нововведень.
9. Анкета-тест з визначення творчого потенціалу.
10. Анкета визначення факторів привабливості своєї професії для вихователів.

11. Анкета для адміністрації щодо успішності проведення педради.

12. Анкета для вихователів щодо вивчення взаємодії батьків і вихователів у забезпеченні готовності дітей до навчання в школі.

13. Анкета молодого спеціаліста ЗДО.

14. Анкета «Чим подобається робота?».

15. Анкета щодо впровадження ІКТ-технологій у ЗДО.

16. Анкета вивчення організації спілкування педагогів з батьками.

17. Анкета оцінки комунікабельності педагогів у спілкуванні з батьками.

Тестування різної тематичної спрямованості

1. Тест перевірки рівня психологічної компетентності членів адміністрації освітнього закладу.

2. Методика діагностики емоційного виснаження В. В. Бойко.

3. Тест для керівника НЗ «Який Ви керівник?».

4. Шкала депресії Бека.

5. Опитувальник на вигорання (К. Маслач, С. Джексон, адаптований Н.Є.Водоп'яновою).

6. Тест для педагога «Пріоритетний напрямок діяльності педагога в ЗДО».

7. Тест визначення особистісних якостей педагогів «Що ви за «птаха»?».

8. Тест «Що таке психологія?».

9. Методична карта вчителя.

10. Тест (опитувальник) вивчення комунікабельності В. Ф. Ряховського.

11. Тест визначення самооцінки педагогів.

12. Тест вивчення індивідуальної агресивності А. Асінгера.

13. Методика векторного моделювання освітнього середовища.

14. Схема психологічного аналізу ситуації захисту прав та гідності дитини педагогічним колективом ЗДО.

15. Картка самодіагностування вихователя.

16. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда.

17. Діагностика комунікативної компетентності (вміння слухати, виражати свої думки, конфліктність).

18. Мотивація професійної діяльності педагогів (методика К. Замфір у модифікації А. Реана).

19. Оцінка творчого потенціалу педагогів.
20. Соціометрія Дж. Морено.
21. Оцінка психологічної атмосфери в колективі (тест А. Ф. Фідпера).
22. Оцінка роботи ЗДО педагогами.
23. Самоактуалізаційний тест (Е. Шостром, Ю. А. Альошина, Л. Я. Гозман, М. В. Загіка, М. В. Кроз) (шкали: пізнавальні потреби, креативність, ставлення до пізнання).
24. Методика вивчення стилю керівництва Журавльова-Рубахіна.
25. Професіограма вихователя.
26. Тест креативності і творчого потенціалу вихователя.
27. Тест «Який ваш творчий потенціал?» (діагностика психологічної готовності до опанування нового у професійній діяльності).
28. Тест Белбіна (характеристики педагогів як членів колективу).
29. Методика вивчення професійної орієнтації.
30. Лист спостереження та оцінки заняття.
31. Карта педагогічної оцінки здатності педагогів до інноваційної діяльності.
32. Опитувальник психічного вигорання педагогів.
33. Карта діагностичного дослідження професійної діяльності педагога, який проходить чергову атестацію.
34. Тест на визначення сформованості загальних творчих здібностей.
35. Схема спостереження щодо взаємодії вихователя і дітей.
36. Тест «Вільний малюнок».
- 37.

2.2. Психологічна діагностика дітей раннього дошкільного віку

Вивчення рівня розвитку дітей раннього віку

Мета: визначити рівень розвитку кожної дитини та вікової групи загалом з метою визначення індивідуальних психолого-педагогічних впливів та своєчасного коригування виховної роботи.

У процесі спостереження за розвитком і поведінкою дітей беруть участь вихователі групи, батьки (спостереження за

поведінкою дітей), вихователь-методист, практичний психолог (діагностика нервово-психічного розвитку), медична сестра (загальне оцінювання розвитку дитини – група здоров'я).

Опитувальник для батьків (педагогів) щодо оцінки поведінки дитини

Інструкція. Оберіть відповіді, які відповідають поведінці дитини.

Настрій

1. *Бадьорий, життєрадісний настрій.*

Позитивно ставиться до оточення, з цікавістю активно грає, дружелюбний; реакції емоційно забарвлені, часто (адекватно) посміхається, сміється, охоче контактує з оточенням.

2. *Спокійний настрій.*

Позитивно ставиться до оточення, спокійний, активний; реакції менш емоційно забарвлені, ніж у бадьорому стані, менше контактує з оточенням за своєю ініціативою.

3. *Дратівливий, збуджений настрій.*

Неадекватно ставиться до оточення, можлива бездіяльність або діяльність нестійка, може конфліктувати; трапляються афективні спалахи порушення, крик.

4. *Пригнічений настрій.*

Дитина млява, бездіяльна, пасивна, неактивна, сумна, може плакати тихо і довго.

5. *Нестійкий настрій.*

Весела, сміється, швидко може заплакати, конфліктує і буває замкненою; настрої поступаються місцем одне одному.

Сон

1. *Засинання.*

Повільне (довше ніж 10–15 хв), швидке, спокійне, неспокійне, з додатковими впливами.

2. *Характер сну.*

Глибокий, неглибокий, спокійний, неспокійний.

3. *Тривалість сну.*

Короткий, тривалий, відповідно до віку.

Апетит:

Гарний, нестійкий, поганий, вибіркове ставлення до їжі.

Активність

Дитина активна, малоактивна, пасивна.

Індивідуальні особливості, деякі риси особистості дитини

Соціальні зв'язки – малюк контактний або сором'язливий, доброзичливий, правильно реагує на оцінку дорослих та ін.

Пізнавальні здібності – допитливий, виявляє інтерес до всього, легко навчається, досить стійка (нестійка) увага та ін.

Уразливий, сором'язливий, повільний або надмірно рухливий.

Має негативні звички – смокче палець, розгойдується та ін.

Схема спостереження щодо визначення рівня адаптації дитини до нових умов перебування в ЗДО

Легкий рівень адаптації

- Поведінка нормалізується протягом 1 тижня.
- Апетит знижується, до кінця першого тижня відновлюється.
- Сон відновлюється протягом 2 тижнів.
- Адаптація відбувається протягом 1 місяця.
- Характерна афективна розлука і зустріч із близьким

дорослим.

Середній рівень адаптації

- Поведінка відновлюється до 40 днів, настрій в'ялий, плаксивий, нестійкий.
- Пасивність, малорухомість, спостерігається регресія навичок. Відновлення до вікової норми протягом півтора місяця.
- Сон відновлюється до вікової норми протягом 40 днів.
- Характерне афективне розлучення і зустріч із близьким

дорослим.

Важкий рівень адаптації

- Поведінка неадекватна, іноді межує з невротичними проявами. Дитина апатична.
- Тривалий час відмовляється від їжі, апетит знижений, нестабільний, можливе спостереження невротичної блювоти.
- Сон нестабільний, неглибокий, невротичний (дитина плаче уві сні, часто прокидається), відмовляється від сну.
- Термін адаптації подовжується у зв'язку з частими і тривалими хворобами. Адаптація триває від 6 місяців до 1,5 років.
- Дитина апатична по відношенню до близьких дорослих під час зустрічі і розлуки.

Методика «Пірамідка»

Мета: виявлення розуміння дитиною словесної інструкції, практичного вміння диференціювати кільця піраміди за величиною,

наслідувати дії дорослого, з'ясувати наявність відповідних за інструкцією дій.

Дидактичний матеріал: пірамідка з 3-4 різновеликих кілець одного (червоного) кольору.

Хід проведення

Спочатку перед дитиною ставлять чотирискладову пірамідку. Дорослий просить дитину розібрати піраміду. При цьому дитині не пояснюють, як треба брати і якою рукою. Якщо дитина не починає діяти, дорослий розбирає пірамідку сам. Потім просить дитину скласти все як було. Вправу повторюють 2-3 рази в повільному темпі.

Потім дорослий показує пірамідку і просить дитину розібрати її. Якщо дитина не починає діяти, то дорослий розбирає і становить пірамідку сам, просить повторити. Так повторюють 2-3 рази.

Якщо дитина не починає діяти, то дорослий сам знімає по одному колечку, а потім дає йому по одному колечку, щоразу вказуючи жестом, що їх потрібно надягти на стрижень. Потім пропонує дитині виконати завдання самостійно.

Оцінювання результатів

- дитина виконує завдання правою або лівою рукою або тільки правою рукою і надіває на стрижень 1-2 колечка – високий рівень;
- діє після стимуляції – достатній рівень;
- діє обома руками, дії не самостійні – середній рівень;
- не починає діяти – низький рівень.

Методика «Кольорові кубики»

Мета: виявлення розуміння дитиною словесної інструкції, практичного вміння розрізняти, диференціювати і називати предмети за кольорами – червоний, жовтий, синій і зелений, за обсягом — однакові; наслідувати дії дорослого, з'ясувати наявність відповідних за інструкцією дій.

Дидактичний матеріал: 4 кубики червоного, жовтого, синього і зеленого кольору для дитини і дорослого.

Хід проведення

Перед дитиною ставлять чотири кубики, один з них дорослий бере в руку і просить дитину: «Дай такий (візьми такий), як у мене». Потім пропонує по черзі показати: де червоний, де жовтий тощо. Далі пропонує дитині по черзі показати кожен кубик, називаючи його колір. Так повторюють 2-3 рази в повільному темпі.

Оцінювання результатів

- Дитина виконує правою або лівою рукою або тільки правою рукою і бере кубики відповідного кольору – високий рівень;
- діє після стимуляції – достатній рівень;
- діє обома руками, дії не самостійні – середній рівень;
- не починає діяти – низький рівень.

Методика «Кольорові палички»

Мета: виявлення розуміння дитиною словесної інструкції, практичних умінь діяти за показом, наслідувати дії дорослого; з'ясування наявності відповідних за інструкцією дій.

Дидактичний матеріал: 3-4 палички червоного, жовтого синього і зеленого кольору в дитини і дорослого.

Хід проведення

Дорослий за допомогою паличок перед дитиною буде будиночок, становить ялинку, ліжечко тощо і просить дитину: «Зроби, як у мене». Якщо дитина не починає діяти, дорослий допомагає: «Дивись і роби, як я», одночасно розкладає свої палички і показує. Дитина буде те саме зі своїх паличок.

Так повторюють 2-3 рази в повільному темпі. Після чого дорослий пропонує дитині виконати завдання самостійно.

Оцінювання результатів

- дитина виконує завдання самостійно – високий рівень;
- діє після стимуляції – достатній рівень;
- діє не самостійно – середній рівень;
- не починає діяти – низький рівень.

Методика «Прані картинки»

Мета: виявити розуміння дитиною словесної інструкції, рівня розвитку зорового сприйняття, зображеного на предметній картинці, практичне вміння розглядати картинки; з'ясувати наявність відповідних за інструкцією дій.

Дидактичний матеріал: 4 пари предметних картинок (котик, песик, м'яч, лялька чи інші пари) у дитини і дорослого.

Хід проведення

Дорослий кладе перед дитиною 4 предметні картини, таку ж пару тримає сам. Дорослий вказівним жестом співвідносить їх між собою, показуючи при цьому, що в нього і в дитини картини однакові. Потім дорослий закриває свої картини і дістає одну з них і, показуючи її дитині, просить показати таку ж.

Якщо дитина не виконує завдання, їй показують, як треба співвідносити парні картинки: «Яка у мене, така й у тебе» – і щоразу жестом підказують, що треба робити. Дитині пропонують виконати завдання самостійно. Так повторюють 2-3 рази.

Оцінювання результатів

- дитина виконує завдання – високий рівень;
- діє після стимуляції – достатній рівень;
- діє обома руками, дії не самостійні – середній рівень;
- не починає діяти – низький рівень.

Методика «Розрізні картинки»

Мета: виявлення розуміння дитиною словесної інструкції, рівня розвитку цілісного сприйняття зображеного на предметній картинці, практичних умінь розглядати картинки та наявність відповідних за інструкцією дій.

Дидактичний матеріал: однакові предметні картинки, одна з яких – із зображенням яблука – розрізана на дві частини, з ялинкою – на три частини.

Хід проведення

Дорослий кладе перед дитиною дві частини розрізаної картини з яблуком і пропонує її скласти. Дорослий може вказівним жестом показати, що дитині робити. Далі пропонує зробити це з картинкою, на якій зображена ялинка, і з іншими картинками. Так повторює 2-3 рази.

Якщо дитина не виконує завдання, дорослий показує їй цілу і просить скласти з частин таку ж. Якщо дитина не впоралася із завданням, дорослий накладає на цілу картинку одну частину розрізаної і просить накласти другу частину. Пропонує дитині виконати завдання самостійно. Так повторюють 2-3 рази.

Оцінювання результатів

- дитина виконує завдання – високий рівень;
- діє після стимуляції – достатній рівень;
- дії не самостійні – середній рівень;
- не починає діяти – низький рівень.

Методика «Чого не вистачає»

Мета: виявлення розуміння дитиною словесної інструкції, рівня розвитку цілісного сприйняття зображеного на предметній картинці, практичних умінь розглядати і виявляти неточності в

зображенні на картинці – відсутній один елемент предмета; наявності відповідних за інструкцією дій.

Дидактичний матеріал: зображення на предметних картинках: машина, стільчик, плаття, гребінець та ін. з одним відсутнім елементом.

Хід проведення

Дорослий кладе перед дитиною одну предметну картинку і пропонує назвати, що на ній зображено, і показати, якої частини чи якого елемента не вистачає.

Якщо дитина не виконує завдання, дорослий показує їй ціле зображення і просить показати ту частину, яка відсутня. Якщо дитина не впоралася із завданням, то дорослий показує сам. Потім пропонує дитині виконати завдання самостійно. Так повторюють 2-3 рази.

Оцінювання результатів

- дитина виконує завдання – високий рівень;
- діє після стимуляції – достатній рівень;
- дії не самостійні – середній рівень;
- не починає діяти – низький рівень.

Схема спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях з метою визначення типу темпераменту

1. Як поводить себе дитина, якщо в неї виникає потреба діяти швидко?
 - а) легко включається в роботу;
 - б) активно діє;
 - в) працює поволі, без зайвих слів;
 - г) діє несміливо, невпевнено.
2. Як реагує дитина на зауваження педагога?
 - а) говорить, що більше так не робитиме, але за якийсь час знову робить те саме;
 - б) не слухає і робить по-своєму, бурхливо реагуючи на зауваження;
 - в) мовчки бере до відома точку зору дорослого;
 - г) ображено мовчить, довго переживає.
3. Як розмовляє дитина з іншими дітьми у значущих для неї ситуаціях?
 - а) швидко, прислухаючись до висловів інших;
 - б) стрімко, пристрасно, нікого не слухаючи;
 - в) спокійно і впевнено;
 - г) сумнівами, невпевнено, озираючись на інших.

4. Як поводить ся дитина у незвичайній обстановці?

- а) легко орієнтується, виявляє цікавість, активність;
- б) буває збуджена, іноді дуже неспокійна;
- в) уважно, ретельно розглядає все навколо
- г) бентежиться, соромиться.

Оцінювання результатів

Результати оцінюють відповідно найбільшої кількості відповідей.

Реакції типу:

- «а» – сангвінічний тип;
- «б» – холеричний тип;
- «в» – флегматичний тип;
- «г» – меланхолійний тип.

Показники нервово-психічного розвитку дітей 1,5–2 років
(спостереження з метою визначення відповідності віковій нормі)

Вік	Ліній розвитку								
	Розуміння мовлення	Активне мовлення	Сенсорний розвиток	Гра і дії з предметами	Рухи	Нави	Конструктивна діяльність	Образотворча діяльність	Соціальний розвиток
1 рік 6 місяців	Відшукує за словами дорослого однорідні предмети	Користується словом у момент сильної зацікавленості	Орієнтується в чотирьох контрастних формах предметів (куля, куб, цеглинка, призма)	Відображає окремі дії	Переступає перешкоди приставним кроком	Самостійно їсть рідку їжу	Відтворюючи дії дорослих, дитина ставить цеглинку на вузьку грань	Діючи олівцем, намагається цілеспрямовано залишити слід на папері	Постійно проявляє ініціативу, спілкуючись з дорослим
1 рік 9 місяців	За словом дорослого знаходить зображення знайомих дій	Користується двослівними реченнями. Полегшені слова замінює на	Орієнтується в трьох контрастних розмірах предметів	Використовує в грі предмети-замінники	Уміє ходити по вузькій дошці	Уміє частково роздягати ся за невеликою допомогою дорослого	Відтворює нескладні споруди	Залишає олівцем слід на папері, не виходячи за межі аркуша	Емоційно контактує з однолітками

		правильні							
2 роки	Розуміє коротку розповідь без показу про події, що були в досвіді дитини	Користується трислівними реченнями	Орієнтується в трьох контрастних кольорах і добирає за зразком парні предмети	У грі відтворює низку послідовних дій	Переступає через перешкоди кроком, що чергується	Уміє частково одягатися за допомогою дорослого (шапку, черевики)	Відтворює споруди на зразок «стіл», «стілець», «ворота»	За зразком дорослого малює вертикальні і горизонтальні лінії	Виявляє цікавість до ігор однолітків, грає поряд, займається одним видом діяльності

Показники нервово-психічного розвитку дітей 2–3 років
(спостереження з метою визначення відповідності віковій нормі)

Вік	Лінії розвитку											
	Розуміння мовлення	Активне мовлення		Сенсорний розвиток		Гра і дії з предмета ми	Рухи	Навички		Конструк тивна діяльність	Образотв орча діяльність	Соціальний розвиток
		граматик а	питання	колір	форма			їжа	одягання			
2 роки 6 місяців	Розуміє розповідь без показу подій, що спираються на минулий досвід у новій	Користується багато словни ми реченн ями	Де? Куди?	Добирає до зразка предме ти чотирьох кольорів	Орієнтує ться в шести контраст них формах предметі в	Сюжетн а гра, елемент и уяви	Перест упає через палиц ю, підвиш ену над підлог	Їсть досит ь акуратн о	Самості йно одягаєть ся (не застібає гудзики)	Самості йно робить споруди і називає їх (будино к, диван)	Малює горизонт альні, вертикал ьні лінії	Діти орієнту ються на оцінюва ння доросли ми їхньої діяльнос

	ситуації						ою на висоті 28–30 см					ті
3 роки	Розуміє зміст розповіді й, казок про події, що сам не бачив, але окремі елементи знайомі	Користується додатковими реченнями	Чому? Коли?	Називає чотири кольори	Використовує за призначенням геометричні фігури (шляхом накладення)	Початок рольової гри	Переступає через палицю, підвішену над підлогою на висоті 30–35 см	Користується сервєткою під час їжі	Одягається самостійно з невеликою допомогою доросло го	Робить складні споруди (гараж, сходи, будинок), називає їх і обіграє	За допомогою пластиліну, олівця зображає прості предмети і називає їх (яблуко, сонечко, будиночок)	Проявляє самостійність, незалежність, часто вживає словосполучення «я сам»

Показники сенсорного розвитку дітей 1,5–3 років
(спостереження з метою визначення відповідності віковій нормі)

Вік	Форма	Величина	Колір
1 рік 5 місяців		Орієнтується у двох контрастних величинах предметів з різницею в 3 см	
1 рік 6 місяців	Орієнтується в чотирьох контрастних формах: куля, куб, цеглинка, призма з різницею в 3 см		
1 рік 9 місяців		Орієнтується в трьох контрастних величинах з різницею в 3 см	
2 роки			Орієнтується в трьох-чотирьох основних кольорах (добирання до зразка однорідних парних предметів)
2 роки 6 місяців	Орієнтується в шести контрастних формах: куля, куб, цеглинка, призма, циліндр, конус (добирання до зразка)		Орієнтується в чотирьох контрастних кольорах (добирання до зразка різноманітних предметів, малюнків)

3 роки	Використання геометричних фігур у своїй діяльності (шляхом накладання, добирання до зразка)		Називає чотири кольори

Показники розвитку гри і дій із предметами дітей 1,5–3 років
(спостереження з метою визначення відповідності віковій нормі)

Вік	Діагностика	Ігри і заняття
1 рік 5 місяців	Відтворює низку вивчених дій. 1. Годує ляльку (лялька, чашка). 2. Будує вежу, потяг (два кубики, дві цеглинки). 3. Нанизує на стрижень кільця однієї величини	1. Показ предметів і дії з ними. 2. Сюжетні покази
1 рік 6 місяців	Відображає окремі дії з лялькою, хусткою	1. Спостереження. 2. Ігри з проблемною ситуацією
1 рік 9 місяців	Відтворює нескладні споруди на зразок воріт, лавки, перекриття	Використання в грі предметів-замінників

2 роки	Відображає низку послідовних дій, розв'язує «проблемну ситуацію». «Купання ляльки» (лялька, ванна, губка, рушник, кубик, мило)	Уявні предмети
2 роки 6 місяців	Гра є сюжетною (мама, лікар, перукар, шофер, продавець). Декілька дій, ігри вдвох, планує, уявляє	1. Ляльковий театр. 2. Ігри з ролями. 3. Настільні ігри із сюжетними іграшками
3 роки	Початок рольової гри	1. Дидактичні ігри. 2. Будівельні ігри

Показники мовленнєвого розвитку дітей 1,5–3 років
(спостереження з метою визначення відповідності віковій нормі)

Вік	Діагностика		Ігри і заняття
	Розуміння мовлення	Активне мовлення	
1 рік 5 місяців	Запас слів, що розуміються, швидко збільшується. Предмети: 1. Іграшки: годинник, машина, м'ячик, собака. 2. Одяг. 3. Орієнтування у довкіллі	Лепет, полегшені слова у звичайній ситуації, рухові активності	1. Чарівний мішечок (предмети з назвою). 2. Окремі картинки

1 рік 6 місяців	Узагальнює окремі однорідні предмети в мовленні. Предмети: 1. Кішка біла, чорна, маленька. Собака білий, великий. 2. Ложка іграшкова, ложка десертна, совок	Користується словом у момент сильної зацікавленості. Відповідає на запитання <i>Хто це?</i> . Слово полегшене і правильне. Матеріал: лялька, зайчик, машина, кошеня	1. Екскурсії в приміщенні. 2. Ігри зі звуками. 3. Ігри з пальчиками. 4. Показ предметів у дії. 5. Узагальнення в картинках
1 рік 9 місяців	Розуміє зображення нескладних сюжетів у картинці. Відповідає на запитання <i>Де?</i> . 1. Хлопчик годує собаку. 2. Мама купає малюка. 3. Діти обідають	Позначає свої дії словом, застосовуючи двослівні речення (у природній ситуації, грі, спілкуванні)	1. Сюжетні покази. 2. Нескладні картинки в дії. 3. Виконання доручень (знайди, принеси, постав). 4. Розповіді без показу
2 роки	Розуміє коротку розповідь без опори на минулий досвід	Спілкуючись із дорослими, користується трислівними реченнями в природній ситуації	

2 роки 6 місяців		Дитина використовує в мовленні багатослівні речення в природній ситуації	Запитання: <i>Де?, Куди?</i>	1. Тіньовий ляльковий театр. 2. Екскурсії, спостереження. 3. Розповіді без показу казок. 4. Розповіді за малюнком. 5.
3 роки		З'являються додаткові речення	Запитання: <i>Чому?, Коли?</i>	Дидактичні ігри

2.3. Психологічна діагностика дітей молодшого дошкільного віку

Методика «Чого не стало?»

Мета: з'ясувати рівень розвитку уважності, короткочасної пам'яті дитини.

Хід проведення

На початку року дитині пропонується чотири картинки чи іграшки, наприкінці року – шість. Дорослий пропонує розглянути їх і запам'ятати. Потім ховає один предмет. Дитина повинна назвати, якої іграшки не стало.

Оцінювання результатів

- високий рівень – правильно називає предмет;
- середній рівень – помиляється, але потім виправляється;
- низький рівень – не може назвати.

Методика «Конструювання за зразком» (автор Т. В. Лаврентієва)

Мета: виявлення рівня розвитку сприймання на основі аналізу розміщення об'єктів у просторі.

Матеріал: три деталі будівельного матеріалу різної форми (два набори).

Хід проведення

Дорослий створює певну конструкцію з будівельного матеріалу, сховавшись за щільним аркушем паперу. Потім він закриває її і просить дитину: «Побудуй зі своїх кубиків так само».

Оцінювання результатів

- високий рівень – побудова конструкції на основі зорового співвіднесення за зразком;
- середній рівень – правильне виконання завдання лише у випадку побудови зразка без ширми, на очах у дитини;
- низький рівень – відсутність самостійного рішення.

Методика «Форми»

Мета: оцінювання сприймання форм і просторових уявлень.

Матеріал: невелика коробочка з прорізами й об'ємні фігурки-вкладники. Основи цих вкладників – геометричні фігури (круг, трикутник, квадрат, прямокутник тощо), які відповідають за формою прорізам коробочки.

Хід проведення

Дорослий розкладає перед дитиною фігурки-вкладники і ставить коробку з прорізами. «У нас із тобою є незвичайна поштова скринька і незвичайні листи. Для кожного листа є своє віконечко. Постарайся опустити листи в цю незвичайну поштову скриньку».

Дитина має помістити фігурки-вкладники в коробку крізь прорізи. Якщо дитина зрозуміла завдання, то для оцінювання рівня розвитку сприймання форми й просторових уявлень важливі способи виконання завдань.

Оцінювання результатів

- високий рівень – виконання завдання безпомилкове способом зорового співвіднесення;
- середній рівень – під час виконання дитина часто примірюється, прикладає фігурку-вкладник до відповідного прорізу;

- низький рівень – виконує завдання способом спроб і помилок (дитина пробує проштовхнути спочатку одну, потім другу вкладку в один і той же проріз). Потім береться за наступний проріз.

Методика «Піраміда»

Мета: виявлення рівня сприймання, співвіднесення предметів за величиною й опанування предметних дій.

Матеріал: дитяча пірамідка (5–7 елементів).

Хід проведення

Дорослий показує зразок пірамідки, звертаючи увагу дитини на те, що вона рівна: «Подивись, яка рівна пірамідка». Потім зразок розбирають, і дитині дають завдання скласти пірамідку.

Оцінювання результатів

- високий рівень – дитина виконує завдання на основі зорового співвіднесення;
- середній рівень – виконує шляхом примірювання, зіставлення елементів пірамідки;
- низький рівень – самостійне виконання завдання відсутнє.

Методика «Розрізні картинки» (від 2 до 6 частин)

Мета: виявлення рівня розвитку зорового синтезу, наочно-образного і наочно-дійового мислення.

Матеріал: картинки, розрізані на частини (від 2 до 6 частин).

Хід проведення

Дорослий ставить запитання до дитини: «Як ти вважаєш, що намальовано на цих картинках (картинки показує по черзі (від 2 до 6 частин))? Що вийде, якщо ти складеш картинки разом?»

Оцінювання результатів

- високий рівень – дитина виконує завдання на основі зорового співвіднесення (одну-дві спроби у випадку картинки з шести частин);
- середній рівень – виконує способом спроб і прикладань (трьох, чотирьох, п'яти, шести складових);
- низький рівень – численні неадекватні спроби або не складає взагалі.

Методика «Дощечка»

Мета. оцінювання здібності до експериментування з об'єктами, що перетворюються.

Матеріал: дерев'яна дощечка, що є з'єднанням на петлях чотирьох дрібніших квадратних ланок (розмір кожної ланки – 15 x 15 см).

Хід проведення

Дощечка в розгорнутому вигляді лежить перед дитиною на столі. Психолог: «Пограймо ось із такою дошкою. Це не проста дошка, а чарівна: її можна згинати і розкласти, тоді вона стає схожа на що-небудь. Спробуй це зробити».

Щойно дитина склала дошку вперше, психолог зупиняє її і запитує: «Що в тебе вийшло? На що тепер схожа ця дошка?»

Почувши відповідь дитини, психолог знову звертається до неї: «Як іще можна скласти? На що вона стала схожа? Спробуй ще раз». І так доти, поки дитина не зупиниться сама.

Оцінювання результатів

Оцінюється кількість неповторюваних відповідей дитини (називання форми предмета, що вийшов у результаті складання дошки («гараж», «човник» та ін.), по одному балу за кожну назву. Максимальна кількість балів не обмежується.

Методика «Складена картинка»

Мета: визначення вміння зберегти цілісний контекст зображення в ситуації його руйнування.

Матеріал: складена картонна картинка із зображенням качки, що має чотири згини (розмір 10 x 15 см).

Хід проведення

Психолог демонструє картинку дитині і говорить: «Зараз я тобі дам цю картинку. Подивися, будь ласка, уважно і скажи, що на ній намальовано.» Вислухавши відповідь, психолог складає картинку і запитує: «Що станеться з качкою, якщо ми складемо картинку ось так?» Коли дитина відповіла, картинку розправляють, знову складають, а дитині ставлять те саме запитання. Усього застосовують п'ять варіантів складання: «кут», «місток», «будиночок», «труба», «гармошка».

Оцінювання результатів

У ході обстеження дитини психолог фіксує загальний зміст відповідей під час виконання завдання. Дані обробляють за трибальною системою. Кожному завданню відповідає одна позиція під час складання малюнка. Максимальна оцінка за кожне завдання – 3 бали. Усього 15 балів. Виділяють такі рівні відповідей:

- Відсутність відповіді, неприйняття завдання («Не знаю», «Нічого не станеться», «Так не буває») – 1 бал.

- Відповідь описового типу, перелічування деталей малюнка, що перебувають у полі зору або поза ним, тобто втрата контексту зображення («У качки немає голови», «Качка зламалася», «Качка розділилася на частини» тощо) – 2 бали.

- Відповіді комбінуючого типу: збереження цілісності зображення при згинанні малюнка, включення намальованого персонажу в нову ситуацію («Качка пірнула», «Качка заплила за човен»), побудова нових композицій («Начебто зробили трубу і на ній намалювали качку») і т. д. – 3 бали.

Деякі діти дають відповіді, у яких збереження цілісного контексту зображення «прив'язане» не до якої-небудь ситуації, а до конкретної форми, якої набуває картинка під час складання («Качка стала будиночком», «Стала схожа на місток» тощо). Подібні відповіді належать до комбінуючого типу і також оцінюються в 3 бали.

Методика «Пори року»

Мета: визначення загального пізнавального рівня розвитку дитини.

Матеріал: малюнки із зображенням усіх пір року.

Хід проведення:

Дитині показують малюнки і просять уважно їх розглянути, а потім сказати, які пори року зображені на кожному з малюнків.

Оцінювання результатів

За 2 хвилини дитина має правильно назвати всі пори року і пояснити свою думку. Тобто дитина має вказати на ознаки кожної пори року.

- Високий рівень – за 2 хвилини дитина правильно називає всі малюнки, вказує не менше ніж 2 ознаки кожної пори року.

- Достатній рівень – дитина правильно називає і пов'язує з необхідними порами року всі малюнки, вказавши при цьому всього 5–7 ознак, що підтверджують її думку, на всіх малюнках, узятих разом.

- Середній рівень – дитина правильно називає пори року на всіх малюнках, але вказує тільки 3–4 ознаки, що підтверджують її думку.

- Рівень, нижчий від середнього – дитина правильно визначає пору року тільки на 1–2 малюнках і вказує тільки 1–2 ознаки.

- Низький рівень – дитина не може правильно визначити жодної пори року і жодної ознаки.

2.4. Психологічна діагностика дітей середнього дошкільного віку

Методика «Трикутник»

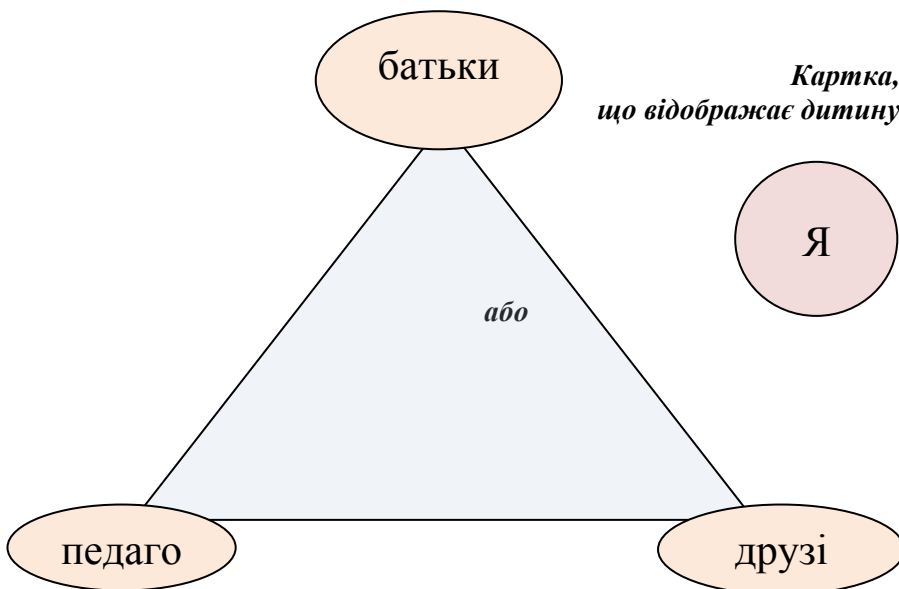
Мета: виявити рівень соціальної захищеності дитини, наявність у неї відчуття прийняття групою осіб з найближчого оточення.

Хід проведення

Психолог демонструє дитині картку з зображенням трикутника, на якому їй необхідно позначити своє місце.

Інструкція. «Цей трикутник – чарівний. В одному кутку (показує) живуть твої батьки, в іншому – вихователь (вчитель), а в третьому – всі твої друзі. Постав у будь-якому місці на картці коло з позначкою «Я» (якщо дитина не володіє письмовою мовою, то їй пропонують спеціально заготовлену, невеликого розміру, картку із зображенням займенника «Я» або дитячого обличчя відповідно до статі дитини)».

Зразок стимульного матеріалу до методики «Трикутник»

Оцінювання результатів

Відзначають, до якої вершини найближче розташований значок «Я», а також його розміщення всередині або зовні трикутника. Значок «Я», розміщений дитиною всередині трикутника, указує на наявність у неї відчуття соціальної захищеності, усвідомлення того, що вона прийнята в групу осіб найближчого оточення, включеності в соціум. Крім того, звертають увагу на положення значка «Я» відносно категорії осіб, позначених на кутах трикутника – до якої з них він ближче розташований, на ту з груп дитина орієнтована зараз більшою мірою. Як правило, в старшому дошкільному віці значок «Я» розташований ближче до «батьків»; у першокласників – між «учителем» і «батьками», але ближче до «вчителя»; у другокласників – до «вчителя», а третьокласники орієнтовані переважно на друзів.

Ставлення дитини до однолітків (анкета для батьків і вихователів)

Якщо відмічена особливість поведінки властива дитині, відповідне твердження оцінюється в 1 бал, якщо ні – 0 балів.

1. Намагається уникнути активної участі в грі.
2. Не виявляє приязні і доброзичливості до інших дітей.
3. Ніколи не ділиться з іншими дітьми іграшками і солодощами.
4. Не надає допомоги іншим, навіть якщо їй про це попросять.
5. Погоджується на другорядні ролі, ніколи не висловлює бажання бути головною у грі.
6. У неї немає друзів ні в дитячому садку, ні на подвір'ї.
7. Уникає спілкування з іншими дітьми.
8. У грі завжди прагне отримати значущу роль, а якщо не отримує – відмовляється гратися.
9. Не проявляє зацікавленості до колективних ігор, грається наодинці.
10. Часто жаліється дорослим, що її ображають інші діти.

Оцінювання результатів

- 7–10 балів – у дитини серйозні труднощі в спілкуванні, пов'язані з негативним ставленням до інших дітей, ці труднощі можуть виявитися у стосунках з однокласниками у школі.
- 4–6 балів – труднощі зумовлені невмінням встановлювати контакти з однолітками, частіше за все через недостатній досвід спілкування чи через невпевненість у собі.

- 3 бали – труднощі в спілкуванні ситуативні чи зумовлені деякими індивідуальними особливостями дитини, які, як правило, коригуються під впливом дитячого колективу.

Визначення типу темпераменту

Підготовка дослідження. Заготовити бланки питань і відповідей.

Проведення дослідження. Дорослим, які добре знають дитину, пропонується відповісти на запитання анкети.

Інструкція

Оцінити знаком «+» ті якості дитини, які, на їхню думку, властиві їй.

1. Любитьшум і гамір навколо себе.
2. Відчуває велику потребу в близьких людях.
3. Часто чимось роздратована, збуджена, неспокійна.
4. Швидких відповідей на запитання від неї не чекайте.
5. Любитьроботу, яку потрібно зробити швидко.
6. Діти вважають його (її) веселою.
7. У нього (неї) часто змінюється настрій.
8. Частіше мовчить у компанії дітей.
9. Не наважується заговорити першим новою людиною.
10. Не любитьгаласливихігор, віддає перевагу самоті.
11. Уміє довго грати або виконувати завдання не відволікаючись.
12. Любить нахвалятися, прикрашати події.
13. Часто не може всидіти на місці.
14. Його легко засмутити.
15. Значно довше за інших зберігає працездатність, не втомлюється.
16. Легко переключається з одного доручення на інше.
17. Нетерпляча і незібрана, особливо не любить чекати.
18. Віддає перевагу копіткій роботі, яка не вимагає швидких реакцій.
19. Швидко втомлюється, відключається, перестає слухати.
20. Упевнена в собі, легко переживає невдачі.

Обробка результатів. Бали з усіх питань додають.

Оцінювання результатів

- Сангвінічний типтемпераменту характеризують позитивні відповіді на питання 1, 6, 12, 16, 20.

- Холеричний – 3, 5, 7, 13, 17.
- Меланхолійний – 2, 9, 10, 14, 19.
- Флегматичний – 4, 8, 11, 15, 18.

Якщо кількість позитивних відповідей того чи іншого типу складає 4-5 балів, то це означає, що в дитини яскраво виражені риси даного темпераменту, якщо 1-3 бали – темперамент присутній (за оцінками дорослого).

Методика «Улюблена іграшка»

Мета: з'ясування вміння дитини спостерігати, виділяти суттєві ознаки предмета, складно описувати знайомий предмет.

Хід проведення

За допомогою запитань дорослий задає план логічно-послідовного опису улюбленої іграшки дитини, їх потрібно пред'явити повністю, не повторюючи двічі. Після цього дитина має описати свою улюблену іграшку за наданим планом дорослого

Оцінювання результатів

- Високий рівень – описує, дотримуючись плану, використовує прикметники.
- Середній рівень – описує лише при почерговому повторюванні пунктів плану.
- Низький рівень – дає короткі відповіді на запитання, мова бідна, нескладна.

Методика «Включення в ряд»

(автор А. Л. Венгер)

Мета: визначення вміння дитини встановлювати відношення між предметами за величиною.

Матеріал: 5-7 мисочок однакової форми, але різної величини.

Хід проведення

Перед дитиною будується варіаційний ряд з елементів. Дорослий пропонує дитині гру: «Ти закрій очі, а я вийму з ряду одну мисочку. А коли ти відкриєш очі, знайди її місце і знову постав у ряд». Після того як дорослий прибрав мисочку, ряд зсовується.

Пропонується 3-4 спроби.

Оцінювання результатів

- Виконання завдання на високому рівні здійснюється на основі зорового співвіднесення величин елементів ряду.

- Виконання завдання шляхом примірювання (неповне зорове співвіднесення) характеризується як середній рівень.

- Якщо дитина ставить елемент у ряд без урахування величини (наприклад, орієнтується за кольором чи недостатньо оцінює відносну величину), то це свідчить про низький рівень розвитку в дитини здатності встановлювати відношення між предметами за величиною.

Методика «Вибери фігурки»

Мета: визначити здатність дитини здійснювати прості класифікації.

Матеріал: іграшкові фігурки, що відповідають таким понятійним групам: люди, тварини, транспорт (підбір фігурок довільний, головне зберегти смислове навантаження).

Можна замінювати предметними картинками.

Набір може бути, наприклад, таким: кінь, собака, дитина, індіанець, трамвай, машина, літак.

Хід проведення

Дитині пропонується по черзі вибрати ті фігурки, які можна назвати одним словом – тварини, люди, транспорт.

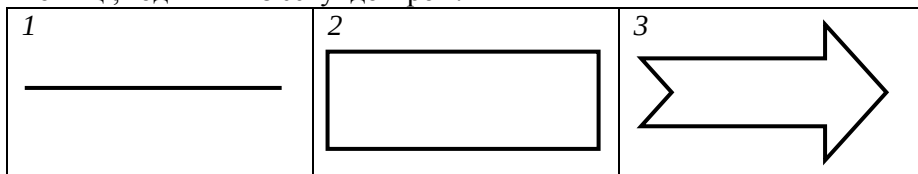
Оцінювання результатів

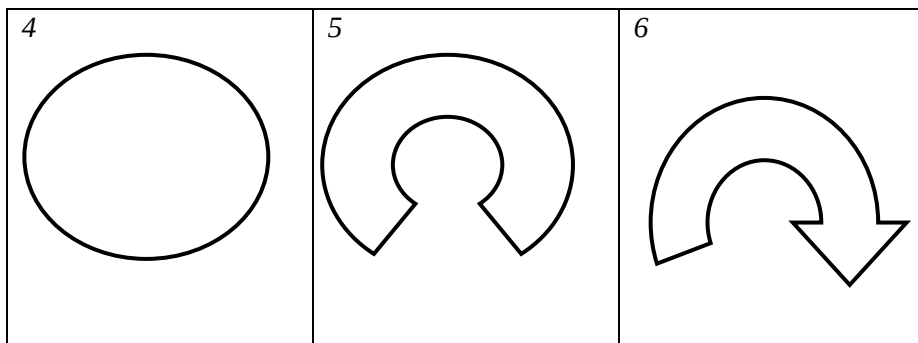
- Високий рівень – дитина правильно виконує всі завдання.
- Достатній рівень – дитина виконує всі завдання, помиляючись, сама виправляється, завдання виконує повільно.
- Середній рівень – дитина допускає декілька помилок, але завдання розуміє і виконує його.
- Низький рівень – дитина не розуміє, як їй виконувати завдання, не виконує його і після підказки дорослого.

Методика «Виріж фігури»

Мета: діагностика наочно-дієвого мислення дітей.

Матеріал: шість квадратів із зображенням різних фігур, ножиці, годинник із секундоміром.

Хід проведення

Дитині дають завдання швидко і чітко вирізати з паперу намальовані фігури. Малюнки з фігурами надаються дитині по черзі в порядку, вказаному на малюнках. Перший з квадратів дитина просто перерізає ножицями навпіл по горизонтальній лінії, яка намальована в ньому.

Оцінювання результатів

- Високий рівень – усі фігури вирізані дитиною не більше ніж за 3 хвилини, а контури вирізаних фігур не більше ніж на 1 мм відрізняються від заданих зразків.
- Достатній рівень – усі фігури вирізані дитиною за час від 3 до 4 хвилин, а їхні контури відрізняються від оригіналів на величину від 1 мм до 2 мм.
- Рівень, вищий за середній всі фігури вирізані дитиною за час від 4 до 5 хвилин, а їхні контури відрізняються від оригіналів на 2–3 мм.
- Середній рівень – усі фігури вирізані дитиною за час від 5 до 6 хвилин, а їхні контури відрізняються від оригіналів на 3–4 мм.
- Рівень нижче від середнього – усі фігури вирізані дитиною за час від 6 до 7 хвилин, а їхні контури відрізняються від оригіналів на 4–5 мм.
- Низький рівень – дитина не впоралась із завданням за 7 хвилин, і вирізані нею фігури відрізняються від оригіналів більше ніж на 5 мм.

Методика «Що зайве?»

Мета: вивчити процеси образно-логічного мислення, мисленнєвих операцій аналізу і синтезу.

Матеріал: чотири малюнки, на яких зображені різні предмети з одним зайвим.

Наприклад:

1-ий малюнок – миска, чашка, ложка, годинник.

2-ий малюнок – настінний годинник, календар, будильник, ваги.

3-ий малюнок – сорочка, светр, сукня, туфлі.

4-ий малюнок – індик, гусак, куриця, корова.

Хід проведення

Дорослий звертається до дитини із завданням: «На кожному з цих малюнків один з зображених предметів є зайвим. Уважно подивись на малюнки і визнач, який предмет є зайвим і чому».

На виконання завдання дається 3 хвилини.

Оцінювання результатів

- Високий рівень – дитина виконує поставлену перед неї задачу за час, менше 1 хвилини, назвавши зайві предмети на всіх малюнках і правильно пояснивши, чому вони є зайвими.

- достатній рівень – дитина правильно виконує завдання за час від 1 до 1,5 хвилин.

- рівень вище середнього – дитина впоралась із завданням за час від 1,5 до 2 хвилин.

- середній рівень – дитина розв'язала завдання за час від 2 до 2,5 хвилин.

- рівень нижче середнього – дитина розв'язала завдання за час від 2,5 до 3 хвилин.

- низький рівень – дитина за 3 хвилини не впоралась із завданням.

Методика «Подивись і запам'ятай!»

Мета: дослідження обсягу образної пам'яті.

Матеріал: зображення будь-яких восьми предметів.

Хід проведення.

Дитині пропонують аркуш із зображенням восьми предметів.

Інструкція. «Подивись уважно на картинку, розглянь її і назви намальовані предмети, постарайся їх запам'ятати». Через деякий час психолог прибирає малюнок і пропонує дитині згадати, що було зображено на ньому.

Оцінювання результатів

- Високий рівень – дитина запам'ятала не менше ніж 5 предметів.
- Середній рівень – дитина запам'ятала 3-4 предмети.
- Низький рівень – дитина запам'ятала менше 3-х предметів.

2.5. Психологічна діагностика дітей старшого дошкільного віку

ВИВЧЕННЯ СТАНУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Функціональна готовність

Тест Керна-Ієрасика

Тест дає змогу оцінити ступінь сформованості мовлення дитини, її розумового розвитку, уміння виконувати навчальне завдання, рівень розвитку навичок образотворчої діяльності та вольової організації дитини.

Матеріал: чистий аркуш паперу, зразок для копіювання, олівець.

Тест складається з трьох завдань.

Завдання 1. «Намалюй яку-небудь людину так, як ти вмієш»

Оцінювання результатів

- 1 бал. Фігура має голову, тулуб і кінцівки. Голова з тулубом з'єднана за допомогою шиї, і вона не більше за тулуб. На голові волосся (або його закриває шапка чи капелюх) і вуха, на обличчі – очі, ніс і рот. Руки закінчені кистю з п'ятьма пальцями. Ноги внизу зігнуті. Фігуру намальовано з використанням так званого синтетичного способу.

- 2 бали. Дотримання всіх попередніх вимог, можлива відсутність шиї, волосся, пальців руки.

- 3 бали. Малюнок повинен мати голову, тулуб, кінцівки. Руки чи ноги намальовані подвійною лінією. Допускається недомалювання шиї, вух, волосся, одягу, пальців і ступні.

- 4 бали. Примітивний малюнок із тулубом. Кінцівки виражені лише простими лініями.

- 5 балів. Бракує чіткого зображення тулуба чи обох кінцівок.

Завдання 2. «Подивись на те, що тут написано. Спробуй це скопіювати якомога точніше»

«Я їм суп»

Оцінювання результатів

- 1 бал. Розбірливе наслідування написаному зразку. Букви не досягають подвійної величини зразка. Початкова буква має помітну висоту великої букви. Букви добре з'єднані у три слова. Слова не відхиляються від горизонтальної лінії більше ніж на 30 %.

- 2 бали. Задовільне наслідування написаному зразку. Величина букв і дотримання горизонтальності не враховується.

- 3 бали. Очевидне розчленування на дві частини. Можна розібрати чотири букви зразка.

- 4 бали. На зразок схожі дві букви. Загалом букви ще утворюють рядок «писання».

- 5 балів. Черкання.

Завдання 3. «Намалюй крапки так само, як на цьому малюнку»

...
...
...
.

Оцінювання результатів

- 1 бал. Майже цілковите наслідування зразка. Допускається тільки дуже невелике відхилення однієї крапки з ряду чи стовпчика. Зменшення малюнка припустиме, збільшення не повинне бути більшим, ніж наполовину. Малюнок має бути рівнобіжним зі зразком.

- 2 бали. Кількість і розташування крапок має відповідати зразку. Можна допустити відхилення навіть трьох крапок на половину ширини проміжку між рядами чи стовпчиками.

- 3 бали. Ціле за своїм контуром схоже на зразок. За висотою і шириною воно не перевищує його більше, ніж удвічі. Крапки не повинні бути у правильній кількості, але їх не має бути більше ніж 20 чи менше ніж 7. Допускається будь-який поворот, навіть на 180°.

- 4 бали. Малюнок за контуром не схожий на зразок, але складається з крапок. Величина малюнка і кількість крапок не мають значення.

- 5 балів. Черкання.

Загальний результат тесту – сума балів з трьох завдань

- Готовими до шкільного навчання вважають дітей, які одержали загальний бал від 3 до 5 балів – високий рівень розвитку.
- Від 6 до 7 балів – середній рівень готовності.
- Група дітей, які одержали від 8 до 9 балів – це діти з рівнем розвитку готовності до шкільного навчання нижче середнього.
- Діти, що набрали 10 і більше балів, оцінюються як незрілі за психомоторним розвитком.

Емоційно-вольова готовність

Методика визначення рівня розвитку уваги «Знайди однакові малюнки» (Котирло–Ладивір)

Дитині дають картку із зображенням цілого ряду предметів, які відрізняються за однією ознакою. Серед них – два цілком ідентичних предмети.

Інструкція. «Знайди однакові малюнки».

Рівні:

- В – знаходить правильно.
- С – допускає помилки, але помічає та виправляє їх.
- Н – помилок не бачить, завдання виконує неправильно.

Методика визначення рівня розвитку вміння дитини працювати за інструкцією дорослого «Слуховий диктант» (Котирло–Ладивір)

Інструкція. «Намалюй у рядок вісім кружків. Рахуючи зліва направо, заштрихуй 1-ий, 5-ий, 7-ий кружки, інші залиши чистими».

Рівні:

- В – дитина завдання виконує точно.
- С – кількість кружків відповідає інструкції, а штриховка – ні.
- Н – кількість кружків не відповідає інструкції, штриховка

також.

Методика визначення рівня розвитку вміння дитини працювати за зразком «Візерунок» (Котирло–Ладивір)

Інструкція. «Розглянь уважно візерунок, який розпочато у тебе на аркуші паперу. Домалюй візерунок до кінця рядка».

○ – || – – ○ | – – || ○

Рівні:

- В – дитина продовжує візерунок правильно.
- С – продовжуючи візерунок, допускає помилки в чередуванні елементів або пропускає якийсь із них.
- Н – виконати візерунок не може. Виконує шляхом прямого копіювання заданих елементів, розмішуючи візерунок безпосередньо під ними або в рядок.

Тест визначення емоційного ставлення дитини до навчання в школі «Веселий – сумний»

На малюнках зображені діти в різних ситуаціях, пов'язаних зі школою і навчанням.

1. Діти йдуть до школи, дитина дивиться на них крізь вікно.
2. Учень відповідає біля дошки, поруч сидить учителька.
3. Діти в класі під час уроку.
4. Учень у шкільному коридорі розмовляє з учителькою.
5. Дитина вдома готує уроки.
6. Учень у шкільному вестибюлі перебуває поблизу роздягальні.

На всіх малюнках немає облич, замість них – порожні кружечки. Попросіть дитину описати, яким, на її думку, має бути вираз обличчя дитини в кожній ситуації – веселим чи сумним – та пояснити, чому. Хлопчикам доцільно запропонувати картинки із зображенням дівчаток, а дівчаткам – із зображенням хлопчиків.

Зазвичай діти охоче відповідають на запитання, але якщо дитина говорить: «Не знаю», поставте їй додаткові питання: «Як ти вважаєш, що тут взагалі відбувається? Хто намальований на картинці?» тощо.

Оцінювання результатів

• *Високий рівень:* 5-6 відповідей, у яких описується весела або серйозна дитина, свідчать про те, що малюк налаштований позитивно; відповіді оцінюються як емоційно благополучні.

• *Середній рівень:* 4-3 позитивних відповідей.

• *Низький рівень:* менше ніж 3 позитивних відповіді.

Емоційно неблагополучними, тривожними вважають відповіді приблизно такого змісту:

- У хлопчика, що дивиться з вікна, дуже сумне обличчя, тому що він погано вчився і його покарали.
- Хлопчика викликали відповідати біля дошки, а він не

підготувався, не знає, що говорити, тому в нього сумне обличчя.

- У цього хлопчика сумне обличчя, тому що вчителька поставила йому незадовільну оцінку.

- Хлопчика сварять за погану поведінку, тому він такий сумний.

- Хлопчик виконує домашнє завдання, але задано дуже багато, він боїться, що не встигне все зробити, тому він дуже сумний.

- Хлопчик сумний, він спізнився до школи, тепер його сваритимуть.

Відповіді, у яких описується весела або серйозна дитина, свідчать про те, що малюк налаштований позитивно, оцінюються як емоційно благополучні.

Якщо дитина дає 5-6 «тривожних» відповідей, це свідчить про те, що вона «болісно» ставиться до майбутнього шкільного життя, для неї цей етап у житті пов'язаний із сильними емоційними переживаннями, і їх потрібно «згладжувати».

Інтелектуальна готовність

Методика вивчення рівня розвитку операції мислення – узагальнення

«Назви одним словом»

Інструкція. «Назви одним словом слова:

- а) суп, каша, кисіль, котлети;
- б) троянда, гвоздика, ромашка, тюльпан;
- в) штани, сорочка, куртка, пальто;
- г) вовк, тигр, заєць, лев;
- д) Дніпро, Волга, Дон, Оскіл.

Рівні:

- В – 5 назв;
- С – 3-4 назви;
- Н – 1-2 назви.

Методика вивчення рівня розвитку операції мислення – порівняння

«Чим схожі?»

Інструкція. «Скажи, чим схожі білка та заєць?»

Рівні:

- В – називає суттєві ознаки (хутро, кігті, чотири лапи тощо) або узагальнює словом «тварини» чи «савці».
- С – називає несуттєві ознаки.
- Н – не виконує завдання.

Методика вивчення рівня розвитку операції мислення – логіки «Назви протилежне слово»

Інструкція. «Я називатиму слова, а ти добери до кожного з них протилежне. Наприклад: високий – низький; тонкий, покупець, брудний, чужий, горе, скупий, страшний, тупий, легкий, гострий, початок».

Рівні:

- В – називає протилежні слова до 8–11 слів.
- С – називає протилежні слова до 5–7 слів.
- Н – називає протилежні слова до 0–4 слів.

Методика вивчення рівня розвитку пам'яті (короткочасної, слухової)

«Повтори цифри»

Інструкція. «Я називатиму цифри, а ти їх повтори: 2, 4, 7, 9, 5».

Рівні:

- В – дитина повторює 6-7 цифр.
- С – дитина повторює 4-5 цифр.
- Н – дитина повторює 2-3 цифри.

Методика вивчення рівня розвитку сприйняття «Склади ціле з частин»

Матеріал: предметна картинка, розрізана на 5 частин.

Інструкція. Склади так, щоб знову вийшла ціла картинка.

Рівні:

- В – швидко та правильно виконує завдання.
- С – тривалий час виконує завдання або спочатку припускається помилки, яку самостійно виправляє.
- Н – не виконує завдання.

ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Методика експрес-вивчення рівня розвитку різних видів здібностей

дітей старшого дошкільного віку

Інструкція для батьків і педагогів

Інтереси і здібності виступають як індикатор здібностей і обдарованості – з одного боку, і як відправна крапка, передумова обдарованості – з іншого.

Вам пропонується 36 питань, поміркуйте і дайте відповідь на кожне з них, прагнучи не завищувати і не занижувати можливості дитини. Для більшої об'єктивності порівняйте її з іншими дітьми того ж віку.

На бланку відповідей запишіть ім'я і прізвище дитини, а також її групу. Відповіді поміщайте в клітинах, номери яких відповідають номерам питань. Якщо те, про що мовиться в питанні, не властиво дитині, поставте «–» у відповідній клітці; якщо властиво, але виражено не яскраво «+»; якщо ж якість виражена яскраво і цим дитина помітно відрізняється від своїх однолітків, поставте «++». Якщо ж вам важко відповісти, залиште клітинку незаповненою.

Запитання

1. Добре міркує, ясно мислить.
2. Набуває нових знань дуже швидко і все схоплює на льоту.
3. Нестандартно мислить і часто пропонує несподівані, оригінальні відповіді і розв'язання.
4. Інші діти вважають за краще вибирати його як партнера в іграх і заняттях.
5. Виявляє велику цікавість до візуальної інформації, проводить багато часу за малюванням і ліпленням.
6. Енергійний і справляє враження дитини, яка потребує великого об'єму фізичних рухів.
7. Добре «схоплює» зв'язок між однією подією та іншими, між причиною і наслідком.
8. Швидко запам'ятовує почуте і прочитане без спеціальних заучувань, не витрачає багато часу на повторення того, що потрібно запам'ятати.
9. Дуже сприйнятливий, наглядний, швидко реагує на все нове і несподіване.
10. Зберігає впевненість у собі в оточенні сторонніх людей.

11.Виявляє велику цікавість до музичних занять, чуйно реагує на характер і настрій музики.

12.Любить брати участь у спортивних іграх і змаганнях.

13.Уміє добре висловлювати свої думки, легко користується словами, має великий словарний запас.

14.Знає багато про такі події і проблеми, про які його однолітки не знають і не здогадуються.

15.Пластичний, відкритий всьому новому, «не зациклюється» на старому. Любить пробувати нові способи розв'язання життєвих завдань, не любить вже випробувані варіанти, не боїться нових спроб, прагне завжди перевірити нову ідею.

16.Часто керує іграми і заняттями інших дітей.

17.Серйозно ставиться до витворів мистецтва. Стає вдумливим і дуже серйозним, коли бачить красиву картину, чує музику, бачить незвичайну скульптуру, красиво виконану річ.

18.Краще за однолітків фізично розвинений, має хорошу координацію рухів.

19.Спостережливий, любить аналізувати події і явища.

20.Любить читати (коли йому читають) книги, які зазвичай читають не однолітки, а старші діти.

21.Винахідливий у виборі і використанні різних предметів (наприклад, використовує в іграх не тільки іграшки, але і меблі, предмети побуту й інші засоби).

22.Легко спілкується з дітьми і дорослими.

23.У співі і музиці виражає свій настрій і стан.

24.Любить ходити в походи, грати на відкритих спортивних майданчиках.

25.Схильний до логічних міркувань, здатний оперувати абстрактними поняттями.

26.Часто ставить запитання про походження і функції предметів, виявляє велику цікавість і виняткові здібності до класифікації.

27.Здатний «з головою йти» в заняття, що цікавить його.

28.Ініціативний у спілкуванні з однолітками.

29.Вибирає у своїх розповідях такі слова, які добре передають емоційний стан героїв, їх переживання і відчуття.

30.Вважає за краще проводити вільний час у рухових іграх (хокей, футбол та ін.).

31.Проявляє яскраво виражену різносторонню допитливість.

32. Часто застосовує математичні навички і поняття в заняттях, що пов'язані з математикою. Здатний довго утримувати в пам'яті букви, символи і слова.

33. Здатний по-різному підійти до розв'язання однієї і тієї ж проблеми.

34. Схильний брати на себе відповідальність, що виходить за межі, характерні для його віку.

35. Легко входить у певну роль.

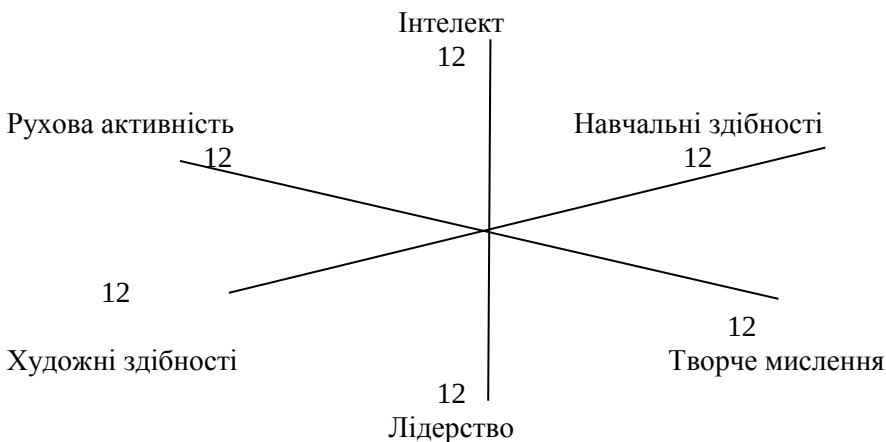
36. Бігає швидше за всіх у дитячому садку.

Бланк відповідей

Прізвище, ім'я дитини _____

Група _____

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36

Обробка результатів: кількість «+» у відповідях додають. Сума таких відповідей за певними запитаннями, які відповідають різним стовпцям наступної таблиці, складатиме загальний бал з

різних видів здібностей.

Інтелект	Учбова діяльність	Творче мислення	Лідерство	Художні здібності	Рухова активність
1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36

Бали, отримані за кожним видом здібностей (стовпцем таблиці), оцінюють за *ключем*:

- 0–2 – низький рівень
- 3–4 – нижче середнього
- 5–8 – середній рівень
- 9–10 – вище середнього
- 11–12 – високий

Діти, які мають високий рівень розвитку трьох і більше видів здібностей, стають кандидатами в обдаровані. З ними проводять подальшу психодіагностичну роботу щодо визначення обдарованості (рівень розвитку креативності та інтелекту дитини).

Анкета для батьків щодо виявлення обдарованості дитини

Шановні батьки!

Для того щоб визначити риси, які має ваш малюк, для подальшого полегшення його навчання, вам пропонується відповісти на запитання тільки одним із варіантів відповідей – «так» або «ні».

Прохання бути уважними і відповідати щиро!

Спасибі за співучасть!

1. Ваша дитина навчилася читати рано, до шестирічного віку: _____, самостійно _____, за допомогою когось _____.

2. Дитина читає багато книг, причому швидко _____.

3. Малюк самостійно або з чиеюсь допомогою зацікавився словниками та енциклопедіями _____.

4. Він легко навчився читати, але зазнає труднощів під час читання _____.

5. Займається за закритими дверима, а друзі в нього, як правило, є старшими за нього _____.

6. Бажає розмовляти зі старшими як рівний з рівним_____.
7. Ставить багато різних запитань, іноді заганняючи дорослих у «глухий кут»_____.
8. Має готові відповіді навіть, здавалось б, на найнесподіваніші запитання_____.
9. Іноді неуважний, але завжди вміє зробити напрочуд дотепні узагальнення (скажімо, після перегляду кінофільму, телевізійної передачі або спостерігаючи за чимось)_____.
10. Із задоволенням бере участь у бесідах про навколишній світ, дає власну оцінку явищам_____.
11. Із нудьгою ставиться до одноманітних, звичних справ — миття підлоги, посуду, виконання навчальних вправ, що не вимагають особливих зусиль_____.
12. Є досить чутливим до будь-якої несправедливості, навіть якщо це не стосується його самого_____.
13. Любить жартувати і має почуття гумору_____.
14. Має багатий словниковий запас і вміло застосовує в розмові різні терміни_____.
15. Любить складні ігри (шахи та ін.), що потребують певної кмітливості_____.
16. У ранньому віці цікавиться тим, що вивчають старшокласники_____.
17. Віддає перевагу різним заняттям, причому бажає діяти самостійно_____.
18. Його цікавить Всесвіт, питаннями світобудови та все, що стосується праісторії, тобто нашого споконвічного буття_____.
19. У школі навчається без особливих зусиль, швидко засвоює матеріал і має власну думку з багатьох питань_____.
20. Доволі розвинене почуття сприйняття музики, прикладного мистецтва, навколишнього середовища, у всьому шукає гармонію_____.

Метод психодіагностики креативності дитини

Фігурний тест Торренса

Е. П. Торренс розробив 12 тестів, згрупованих у вербальну, образотворчу і звукову батарею. Він вважав за краще не використовувати в назвах своїх методик термін «креативність», позначивши їх як батареї, спрямовані на вивчення вербального, образотворчого і словесно-звукового творчого мислення. Для зняття

тривожності і створення сприятливої творчої атмосфери Е. П. Торренс називав свої методики не тестами, а заняттями.

Саме *фігурний тест Е. П. Торренса* призначений для дітей від 5 років. Цей тест складається з трьох субтестів. Відповіді на всі завдання даються у вигляді малюнків і підписів до них.

Загальна інструкція для дітей: «Діти, ви любите малювати? Так, це дуже приємне і цікаве заняття. Ви зараз малюватимете. Намагайтеся робити це так, щоб ваш малюнок був цікавим, незвичайним, особливим». Пояснюючи завдання, не можна наводити приклади можливих відповідей, показувати малюнки, виконані іншими дітьми. Зміст завдання необхідно пояснювати дітям перед виконанням кожного субтесту.

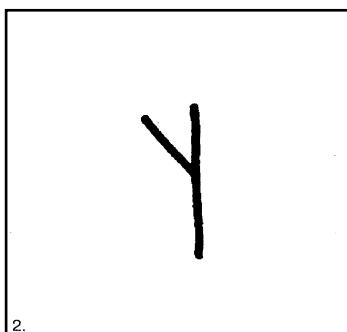
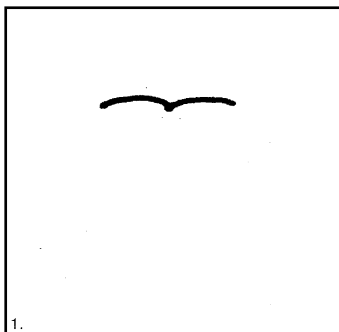
На виконання кожного субтесту відводиться 10 хвилин. Існує думка, що час виконання завдання можна не обмежувати, оскільки креативний процес передбачає вільну організацію часового простору творчої діяльності. Художній рівень виконання в малюнках не враховується.

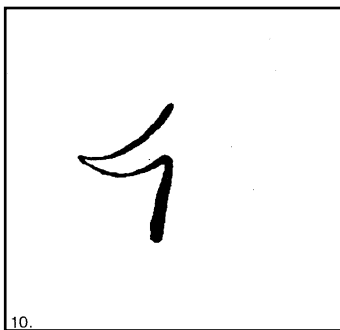
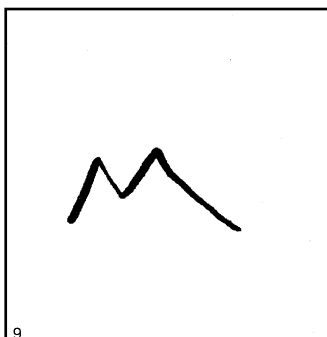
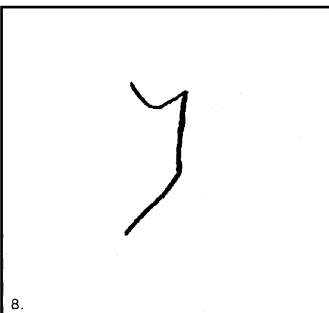
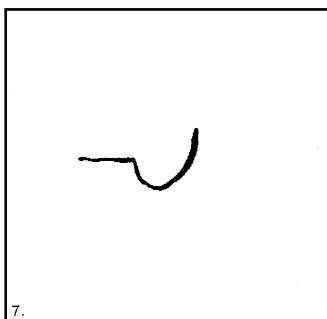
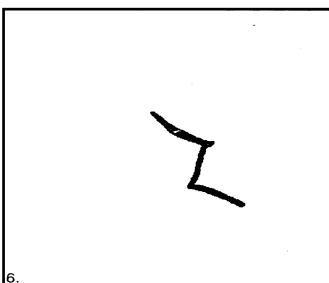
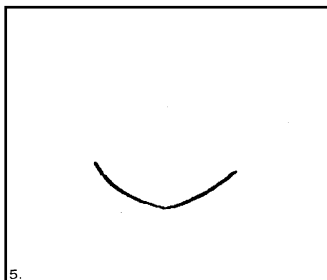
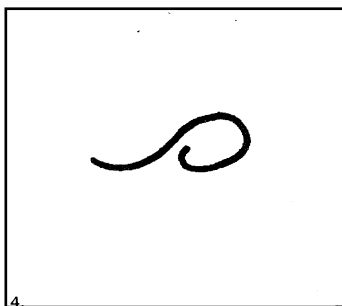
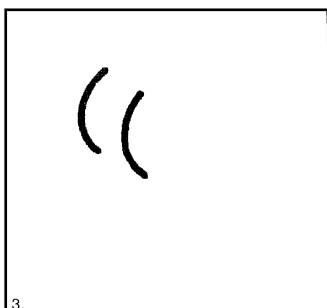
Субтест 1. «Намалюй картинку»

Дитині пропонують намалювати картинку, при цьому за основу малюнка використовують кольорову овальну пляму, вирізану з кольорового паперу. Колір овала дитина вибирає самостійно із запропонованих варіантів. Стимульна фігура має форму і розмір звичайного курячого яйця. Крім того, необхідно дати назву своєму малюнку.

Субтест 2. «Завершення фігури»

Дитині пропонують домальовувати десять незавершених стимульних фігур і придумати назву до кожного малюнка.

Субтест 3. «Лінії, що повторюються»

Стимульним матеріалом є 30 пар паралельних вертикальних ліній. На основі кожної пари ліній необхідно створити який-небудь малюнок так, щоб вони не повторювались.

Після виконання всіх завдань проводиться обробка результатів. Обробка всього тесту включає в себе оцінку п'яти показників: «побіжність», «оригінальність», «розробленість», «опір замиканню» і «абстрактність назв».

• **«Побіжність»** характеризує творчу продуктивність дитини. Оцінюється тільки в 2-му та 3-му субтесті таким чином:

1. Для оцінки необхідно підрахувати загальну кількість відповідей (малюнків), які зробила дитина.

2. Враховуються тільки адекватні відповіді.

Якщо малюнок через свою неадекватність не отримує бал з «побіжності», то його виключають з всіх подальших обчислень.

Неадекватними визнають такі малюнки:

➤ малюнки, під час створення яких запропонований стимул (незавершений малюнок або пара ліній) не був використаний як складова частина зображення;

➤ малюнки, що є безглуздими абстракціями, мають безглузду назву;

➤ осмислені малюнки, але такі, що повторюються кілька разів, вважаються за одну відповідь.

3. Якщо дві (або більше) незавершених фігур у субтесті 2 використані для створення однієї картинки, то нараховується кількість балів відповідно до числа використаних фігур, оскільки це незвичайна відповідь.

4. Якщо дві (або більше) пари паралельних ліній у субтесті 3 використані під час створення однієї картинки, то нараховується тільки один бал, оскільки виражена одна ідея.

• **«Оригінальність»** – найважливіший показник креативності. Ступінь оригінальності свідчить про самобутність, нешаблонність, особливість творчого мислення дитини і її вираженої несхожості. Показник «оригінальності» підраховується за всіма трьома субтестами відповідно до правил:

1. Оцінка за «оригінальність» ґрунтується на статистичній рідкості відповіді. Звичайні відповіді, що часто зустрічаються, оцінюються в 0 балів, всі інші – в 1 бал.

2. Оцінюється малюнок, а не назва.

3. Загальна оцінка за оригінальність виходить у результаті

складання оцінок за всіма малюнками.

Отже, відповіді, які оцінюються 0 балами за «оригінальність»:

Якщо серед відповідей дитини приводиться відповідь «обличчя людини» і відповідна фігура перетворена на обличчя, то цей малюнок отримує 0 балів, але якщо ця ж незавершена фігура перетворена на вуса або губи, які потім стають частиною обличчя, то відповідь оцінюється в 1 бал.

Субтест 1 – оцінюється тільки той предмет, який був намальований на основі приклеєної кольорової фігури, а не сюжет загалом – риба, хмара, квітка, яйце, звір (цілком, тулуб, морда), озеро, обличчя або фігура людини.

Субтест 2 – слід звернути увагу на те, що всі незавершені фігури мають свою нумерацію, зліва-направо і зверху-вниз:

1. 2.

3. 4.

тощо

1. Цифра (цифри), буква (букви), окуляри, обличчя людини, птах (будь-який), яблуко.

2. Буква (букви), дерево або його деталі, обличчя або фігура людини, віник, рогатка, квітка, цифра (цифри).

3. Цифра (цифри), буква (букви), звукові хвилі (радіохвилі), колесо (колеса), місяць (місяць), обличчя людини, парусний корабель, човен, фрукт, ягоди.

4. Буква (букви), хвилі, змія, знак питання, обличчя або фігура людини, птах, равлик (черв'як, гусінь), хвіст тварини, хобот слона, цифра (цифри).

5. Цифра (цифри), буква (букви), губи, парасолька, корабель, човен, обличчя людини, м'яч (куля), посуд.

6. Ваза, блискавка, гроза, сходинка, сходи, буква (букви), цифра (цифри).

7. Цифра (цифри), буква (букви), машина, ключ, молоток, окуляри, серп, совок (ківш)

8. Цифра (цифри), буква (букви), дівчинка, жінка, обличчя або фігура людини, плаття, ракета, квітка.

9. цифра (цифри), буква (букви), хвилі, гори, горби, губи, вуха тварин.

10. цифра (цифри), буква (букви), ялинка, дерево, сучок, дзьоб птаха, лисиця, обличчя людини, мордочка тварини.

Субтест 3: книга, зошит, побутова техніка, гриб, дерево,

двері, будинок, огорожа, олівець, коробка, особа або фігура людини, вікно, меблі, посуд, ракета, цифри.

- **«Абстрактність назви»** виражає здатність виділяти головне, здатність розуміти сутність проблеми, що пов'язано з розумовими процесами синтезу і узагальнення. Цей показник підраховується в субтестах 1 і 2. Оцінка здійснюється за шкалою від 0 до 3 балів.

0 балів – очевидні назви, прості заголовки (найменування), які пояснюють клас, до якого належить намальований об'єкт. Ці назви складаються з одного слова, наприклад: «Сад», «Город», «Овоч» тощо.

1 бал – прості назви, що описують конкретні особливості намальованих об'єктів, які виражають лише те, що ми бачимо на малюнку, або описують те, що людина, тварина або предмет роблять на малюнку, або з яких легко визначається найменування класу, до якого належить об'єкт «Сіромаха» (мишка), «Птах, що летить», «Новорічна ялинка», «Донька хворіє» тощо.

2 бали – образні описові назви «Загадкове літо», «Небезпека», назви, які описують почуття, думки «Веселе свято», «Давай дружити»....

3 бали – абстрактні, філософські назви. Ці назви виражають сутність малюнка, його глибинний сенс «Вірне серце», «Невгамований біль».

- **«Опір замиканню»** – відображає «здатність людини тривалий час залишатися відкритою новизні і різноманітності ідей, достатньо довго відкладати ухвалення остаточного рішення для того, щоб зробити розумовий стрибок і створити оригінальну ідею» (за словами Торренса). Підраховується тільки в субтесті 2. Оцінка від 0 до 2 балів.

0 балів – фігура замикається найшвидшим і простішим способом: за допомогою прямої або кривої лінії, суцільного штрихування або зафарбовування; букви і цифри також оцінюються в 0 балів.

1 бал – рішення перевершує просте замикання фігури. Дитина швидко і просто замикає фігуру, але потім доповнює її деталями зовні. Якщо деталі додаються тільки всередині замкненої фігури, то відповідь оцінюється в 0 балів.

2 бали – стимульна фігура не замикається взагалі, залишаючись відкритою частиною малюнка, або фігура замикається

за допомогою складної конфігурації. 2 бали так само зараховуються у випадку, якщо стимульна фігура залишається відкритою частиною закритої фігури. Букви і цифри оцінюються в 0 балів.

• **«Розробленість»** відображає здатність детально розробляти придумані ідеї. Оцінюється в усіх трьох субтестах. Правила оцінки:

1. 1 бал нараховується за кожну суттєву деталь малюнка, яка доповнює початкову стимульну фігуру, при цьому деталі, що належать до одного і того ж класу, оцінюються тільки один раз. Наприклад, у квітки багато пелюсток, усі пелюстки рахуємо як одну деталь. Також квітка має серцевину (1 бал), 5 пелюсток (+1 бал), стебло (+1), два листочки (+1), пелюстки, серцевину і листя заштриховано (+1 бал) разом: 5 балів за малюнок.

2. Якщо малюнок містить декілька однакових предметів, то оцінюється розробленість одного з них плюс ще один бал за ідею намалювати інші такі ж предмети. Наприклад: у саду може бути декілька однакових дерев, у небі однакові хмари тощо. По 1 — додатковому балу дається за кожну суттєву деталь з квіток, дерев, птахів і 1 бал за ідею намалювати таких же птахів, хмари тощо.

3. Якщо предмети повторюються, але кожен з них має відмінну деталь, то необхідно додати по 1 балу за кожну відмінну деталь. Наприклад: квітів багато, але в кожній свій колір — по 1 новому балу за кожен новий колір.

4. Дуже примітивні зображення з мінімальною «розробленістю» оцінюються в 0 балів.

Після того як усі завдання проаналізовані і підраховані бали за кожною з п'яти характеристик креативності, необхідно визначити остаточний результат. Для цього потрібно скласти суму всіх балів за п'ятьма характеристиками («побіжність», «оригінальність», «абстрактність назви», «розробленість» і «замикання») і поділити цю суму на п'ять.

Здобутий результат оцінюється за спеціальною шкалою розвитку креативності дитини:

- менше ніж 30 балів – низький рівень;
- 30–39 – нижче від середнього;
- 40–60 – середній рівень;
- 61–70 – вище за середній;
- Більше ніж 70 балів – високий рівень.

Метод діагностики інтелектуального розвитку дитини

Тест Равена

Тест Равена дозволяє оцінити розвиненість візуального мислення. Цей вид мислення не слід ототожнювати з наочно-образним мисленням. Відмінність візуального мислення полягає в тому, що воно функціонує не в наочно-понятійній області, а оперує формально-графічними зображеннями. У візуальному мисленні відбувається уявна структуризація симультанної представленої зорової інформації. Уся діяльність протікає в зоровому полі без залучення інформації, що перебуває за межами цієї структури, і можлива без мовної рефлексії.

Інструкція. «Ти отримав книжку з картинками. У ній нічого писати, малювати або позначати не можна. Там самі завдання. Відповідати треба ось у такій таблиці (показати на бланку). Ось картинка А1, з неї неначе вирізаний шматочок, неначе дірочка вийшла, а нижче намальовані латочки. Яку з цих латочок треба сюди покласти, щоб цієї дірочки не було видно, щоб її не стало, щоб лінії збіглися, малюнок відновився, картинка вийшла правильна? Покажи пальчиком цю латочку».

Так, психолог позначає відповіді дитини у бланку на серії малюнків тесту: А, АВ, В.

Підрахунок показників у %:

За кожен правильну відповідь дитина отримує 1 бал, що фіксується у спеціальному бланку протоколу вивчення. Потім підраховується загальна сума балів і виводиться відсоток:

36 балів відповідає 100 %.

Тоді відсотковий показник дитини =
$$\frac{n \times 100 \%}{36}$$

n – сума балів, які дитина отримала за виконання всіх серій завдань.

Відсотковий показник дитини відповідає певному рівню розвитку інтелекту.

Рівень інтелекту за Дж. Равеном

Рівень інтелекту	Показник у %
Високий IQ	95 %
IQ вищий за середній	75 %–94 %
IQ середнього рівня	25 %–74 %
IQ нижчий за середній рівень	5 %–24 %
Низький рівень IQ	нижче від 5 %

Протокол вивчення інтелекту дитини за тестом Равена

ПІ дитини _____

Група № _____, дата діагностики _____

Бланк реєстрації результатів діагностування

№ завдання	А		АВ	В
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
<i>Загальний бал за серіями</i>				
<i>Сума всіх балів</i>	<i>число</i>		<i>(рівень IQ)</i>	
	<i>%</i>			

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ

Опитувальник креативності Джонсона (адаптований О. Тунік)

У цьому опитувальнику під *креативністю* розуміють здатність дитини породжувати незвичайні ідеї, відхилятися в мисленні від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації. Креативність охоплює деяку сукупність розумових і особистісних якостей, необхідних для становлення здібності до творчості.

Опитувальник можна використовувати для визначення рівня розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку та молодшого шкільного віку.

Відповіді на запитання опитувальника дають дорослі – експерти, які знають дитину (батьки, вихователі).

Для оцінювання креативності дорослий спостерігає за соціальною взаємодією дитини в тому чи іншому навколишньому середовищі (під час якої-небудь діяльності, на заняттях, на прогулянці тощо).

Опитувальник складається з 8 припущень – характеристик, які потрібно оцінити за 5-бальною шкалою щодо їх проявлення в поведінці дитини.

Можливі оцінні бали:

- 1 – ніколи;
- 2 – рідко;
- 3 – іноді;
- 4 – часто;
- 5 – постійно.

Текст опитувальника

(контрольний список характеристик креативності)

Чи здатна дитина:

1. Відчувати тонкі, невизначені, складні особливості навколишнього світу (чутливість до проблеми, перевага складнощів).

2. Висувати і виражати велику кількість різних ідей у заданих умовах (побіжність).

3. Пропонувати різні види, типи, категорії ідей (гнучкість).

4. Пропонувати додаткові деталі, ідеї, версії або рішення (винахідливість).

5. Проявляти уяву, почуття гумору і розвивати гіпотетичні можливості (уява, здібності до структуризації).

6. Демонструвати поведінку, яка є несподіваною, оригінальною, але корисною для розв'язання проблеми (оригінальність, винахідливість і продуктивність).

7. Утримуватися від ухвалення першої позиції, що прийшла на думку, типової, загальноприйнятої; висувати різні ідеї і вибирати кращу (незалежність, нестандартність).

8. Проявляти упевненість у своєму рішенні, незважаючи на виниклі ускладнення, брати на себе відповідальність за нестандартну

позицію, думку, яка сприяє розв'язанню проблеми (упевнений стиль поведінки з опорою на себе, самодостатня поведінка).

Загальна оцінка креативності є сумою балів за вісьмома пунктами (мінімальна оцінка – 8, максимальна оцінка – 40 балів).

У таблиці наведена відповідність суми балів рівням креативності дитини.

Таблиця норм

Рівень креативності	Сума балів
Дуже високий	40–34
Високий	33–27
Нормальний, середній	26–20
Низький	19–15
Дуже низький	14–8

Методика діагностики універсальних творчих здібностей

«Сонце в кімнаті»

(автори В. Синельников, В. Кудрявцев)

Мета. виявлення здібностей дитини до перетворення «нереального» на «реальне» у контексті заданої ситуації шляхом усунення невідповідності.

Матеріал: картинка із зображенням кімнати, у якій перебуває чоловічок і сонце; олівець.

Хід проведення

Психолог показує дитині картинку: «Я даю тобі цю картинку.

Подивися уважно і скажи, що на ній намальовано». Після переліку деталей зображення (стіл, стілець, чоловічок, лампа, сонечко) психолог дає наступне завдання: «Правильно. Однак, як бачиш, тут сонечко намальоване в кімнаті. Скажи, будь ласка, так може бути, щоб художник тут щось наплутав? Спробуй виправити картинку так, щоб вона була правильною».

Користуватися олівцем дитині не обов'язково, вона може просто пояснити, що потрібно зробити для «виправлення» картинки.

Обробка даних

У ході обстеження психолог оцінює спроби дитини виправити малюнок. Обробка даних здійснюється за п'ятибальною шкалою:

- Відсутність відповіді, неприйняття завдання («Не знаю, як

виправити», «Картинку виправляти не потрібно») – 1 бал.

- «Формальне усунення невідповідності (стерти, зафарбувати сонечко) – 2 бали.

- Змістовне усунення невідповідності:

- а) проста відповідь (намалювати в іншому місці – «Сонечко на вулиці») – 3 бали.

- б) складна відповідь (переробити малюнок – «Зробити із сонечка лампу») – 4 бали.

- Конструктивна відповідь (відокремити невідповідний елемент від інших, зберігши його в контексті заданої ситуації («Картинку зробити», «Намалювати вікно», «Посадити сонечко в рамку» тощо) – 5 балів.

Тест «Творча уява» (Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М.)

Творча уява передбачає самостійність мислення дошкільника, здогадливість, уміння швидко орієнтуватись у проблемній ситуації, яскравість виниклих образів. Творча уява є основою розвитку творчих здібностей дитини.

Мета: визначення розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Приготуйте декілька геометричних фігур різного кольору та форми з картону. Фігури мають бути простими і складними, правильної і неправильної форми: коло, трикутник, зірочка, прямокутник, овал тощо. Вони також можуть бути великими і малими.

Далі прочитайте дитині певну казку, під час якої запропонуйте їй підібрати з геометричних фігур символи казкових героїв.

Кожна фігура – певний символ. Для того щоб визначити стан розвитку творчої уяви старшого дошкільника, необхідно звернути увагу на таке. Чи може дитина виконувати ваше завдання? Як вона його сприймає: із жвавою зацікавленістю? Чи здивовано? Чи, може, взагалі не сприймає, каже, що фігури не схожі на персонажів казки?

Ставлення до завдання – перший показник розвитку творчої уяви.

Чи здатна дитина на творчий пошук? Чи може вона відходити від шаблону? Чи є насправді схожість між казковим персонажем та геометричною фігурою, що її відібрала дитина?

Уміння пояснити свій вибір, аргументувати якимось чином схожість фігури й героя казки – другий показник розвитку творчої

уяви.

Третій показник – бажання дитини продовжувати гру, ілюструвати нові оповідання.

Тест «Сни тварин» (Краснощокова Н. В.)

Мета: виявлення рівня розвитку здатності дитини пристати на точку зору іншого, перетілитися в образ.

Матеріал: 5 аркушів паперу (у куточку одного намальований їжачок, який спить (рис. 1а), іншого – собачка, який спить (рис. 2а), третього – сплячий заєць (рис. 3а), четвертого – сплячий ведмідь (рис. 4а), п'ятого – спляча білка (рис. 5а); різнокольорові олівці.

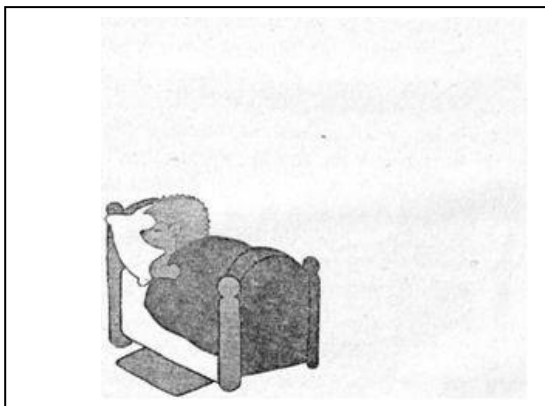

Рис. 1а

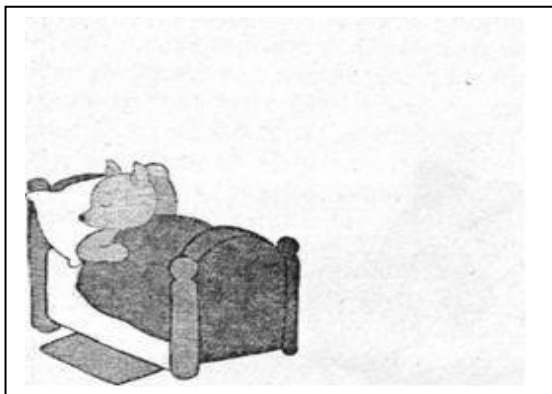

Рис. 2а

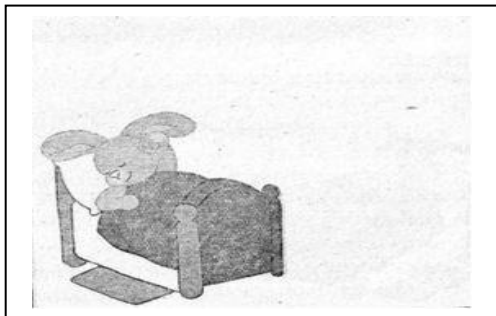

Рис. 3а

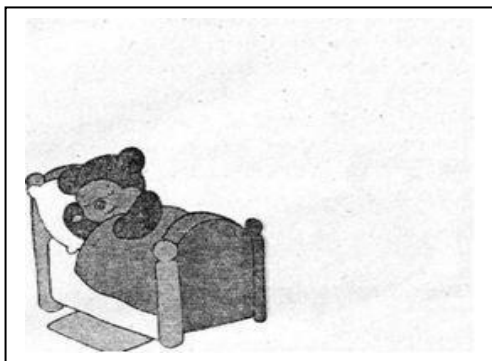

Рис. 4а

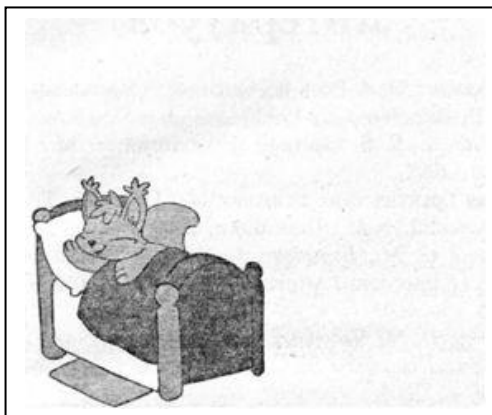

Рис. 5а

Хід проведення

Дорослий дає дитині завдання: «Намалюй на кожному аркуші те, що, на твою думку, сниться тварині».

Оцінювання результатів

Результати кожної дитини можна зарахувати до одного з трьох рівнів розвитку здатності перетворюватися в образ.

- *Високий рівень* – дитина зображує об'єкт у «полі речей» (предметне оформлення навколишнього середовища; наявність додаткових деталей і предметів); може створити цілісну композицію згідно з уявним сюжетом; використовує у своїй роботі виразні засоби; їй характерна оригінальність роботи (нестереотипність).

- *Середній рівень* – дитина зображує об'єкт у «полі речей», але не може створити цілісної композиції згідно з уявним сюжетом; використовує виразні засоби, але робота характеризується відсутністю оригінальності.

- *Низький рівень* – робота дитини схематична, характеризується відсутністю додаткових деталей (немає предметного оформлення навколишнього середовища), робота стереотипна.

Тест «Подолання обмежено-звичних уявлень про світ і про себе» (Краснощокова Н. В.)

Мета: виявлення особливостей уявлень дитини про світ і про себе.

Хід проведення

Дорослий говорить дитині: «Ти знаєш, що Земля – це планета, на якій живуть люди. Ти знаєш, що є ще багато планет. Серед них є такі, на яких теж живуть люди. Чув про це? (Коротка розмова на цю тему.) Уявімо таку планету, на якій теж живуть люди. Ця планета, звичайно, відрізняється від нашої Землі. Там є те, що схоже на наше, але дуже багато чого не схожого». Після цього дорослий починає поступово спонукати дитину до подолання звичних уявлень і знань. Спочатку він пропонує: «Подумай, що на іншій планеті не схоже на наше?»

Зазвичай дитина починає запитувати, перелічуючи знайомі йому предмети, наприклад: «А стіл там є?» Коли дорослий відповідає, що столів немає, дитина запитує про стільці тощо. Після декількох таких перелічень дорослий знову стимулює дитину, звертаючись із проханням здогадатися, подумати, які, скажімо, можуть бути на іншій планеті будинки. Якщо і після цього дитина продовжує розпитувати

про звичні предмети або відмовляється придумувати про іншу планету, дорослий спонукає дитину продовжувати, говорячи, що вона може придумати щось таке, що є на іншій планеті. Якщо дитина продовжує перелічувати звичне або ж згадує незначні відмінності (наприклад: «У них будинки тільки низькі, а у нас високі», «У них дерева низькі, а у нас високі», «У нас книги з обкладинкою, а у них немає»), то дорослий ще раз підсилює стимуляцію, нагадуючи, що на іншій планеті все значно відрізняється від нашого. При цьому він звертається до дитини: «Ти любиш фантастичне? Придумай щонебудь фантастичне про все, що на іншій планеті». Якщо і це не допомагає, то дорослий говорить дитині: «Ти любиш казки? На іншій планеті, напевно, багато всього казкового. Спробуй, придумай».

З кожним зверненням дорослого до світу фантазії, потім до світу казок діти з різною успішністю починають відходити від звичних шаблонів, від формального з'єднання ознак або елементів звичних предметів, удаючись до фантастичного, казкового змісту. Наприклад, дитина говорить: «У них, напевно, є килим, на якому можна літати», «У них будинки на колесах і можуть їздити».

Коли фантазія дитини запрацювала, дорослий говорить їй: «Ти можеш придумати не з однієї казки, а з різних». При цьому деякі діти, починаючи з'єднувати різні казкові образи, описи природи і людей, переходять до самостійного придумування незвичайного, казкового. Наприклад, вони повідомляють: «У них узимку спекотно, а влітку холодно. Чи ні. У них узагалі немає літа. А все одно взимку листочки зелені на деревах. А квіти такого кольору, якого у нас немає: ні червоні, ні сині, ні жовті, а «вербові» (це у них такий колір). А замість будинків кульки, вони літають і зроблені з такого незвичайного матеріалу». Коли психолог запитує, чи не з каменя зроблені такі будинки, то чує відповідь: «Ні, не з каменя, не дерев'яні, а такі пухнасті – це у них є тварини такі пухнасті, і у них така шерсть. Вона на сонці полежить...». Дорослий перебиває і запитує: «А у них є сонце?» Дитина тут же відповідає: «Ну, не сонце, у них там штучні сонця, багато, адже там зима весь час». Тут дорослий спонукає дитину продовжити розповідь, запитуючи: «Ну і що виходить?» – і фантазування триває: «Ось на сонці пушинки від тварин полежать (а тварини розуміють людську мову, а люди – їхню, тваринну, і вони говорять одне з одним), і виходять такі квадратні, ні, не квадратні, круглі, ні, не круглі, а як зірочки, і з них роблять кульки – це будинки».

Після того як психолог, використовуючи вказану послідовність спонукання, стимуляцій дитини до придумування дедалі більш незвичайного, казкового, відчув межу можливостей виходу дитини за обмежено-звичні уявлення, він запитує спочатку про те, де хотіла б жити сама дитина – там, де все звичайне, або там, де все незвичайне. Після відповіді дитину просять пояснити свій вибір. Останнім у цій методиці ставлять запитання: «А яким би ти хотів бути – таким, як є, або іншим? Звичайним або незвичайним?» Дитину також просять обґрунтувати свою відповідь.

Оцінювання результатів

Обробка матеріалу проводиться з урахуванням таких показників:

1. Ставлення до завдання: відмова («не знаю» тощо), скутість, необхідність у постійному спонуканні, підказки з боку дорослого – задоволення, радість, невтомність, зростання кількості незвичайних відповідей.

2. Вид стимуляції, що приводить до зміни у відтворенні звичних знань: пропозиція дорослого придумати:

а) незвичайне;

б) фантастичне;

в) казкове (посилення стимуляції).

3. Зміст відповідей: перелічування звичних предметів, формальне з'єднання звичного змісту, незвичайне з'єднання звичного, казковий зміст:

а) з відтворенням знайомих казкових персонажів і сюжетів;

б) з фантазуванням, самостійною переробкою фабули (посилення у відповідях елементу незвичності).

4. Ступінь незвичності «Я»: відстоювання звичайності («Жити, де все звичайне, бути звичайним»); бажання незвичності:

а) за зовнішніми і знайомими ознаками («бути красивою», «мати золотаве волосся»);

б) за відомим і реальним майбутнім («навчитися рахувати, читати, писати, стати шофером»);

в) за атрибутами, пов'язаними з ухваленням казкового образу («бути чарівником», «мати чарівну паличку: що захочеш, те і збудеться»).

Після проведення дослідження дитина за своїми результатами потрапляє в одну з нижчеперелічених груп.

Перша – це діти з цінністю реально-звичного функціонування або з цінністю «роботи». Ці діти, по суті, не справляються із завданнями методики, проявивши скутість, невпевненість. Як правило, вони демонструють негативне ставлення до завдання, висловлюють своє невдоволення, на більшість запитань відповідають: «Не знаю», «Не можу».

Такі діти за наполегливих прохань, спонукань з боку дорослого розповісти, що може бути на іншій планеті, питають, дивлячись на навколишні предмети: «А стіл там є?», «А вікно там є?» І навіть за нагадування, що на «іншій планеті все по-іншому», характер запитань не змінюється. На питання, де вони хотіли б жити – там, де все звичайне, або там, де незвичайне, діти цієї групи завжди віддають перевагу першому: «Жити хочу у своєму будинку, тому що в будинку завжди телевізор дивився, їси удома». Аналогічними є їхні відповіді і на запитання, чи хотіли б вони бути іншими, незвичайними, щоб робити те, чого зараз не можуть. Діти наполегливо вважають за краще бути звичайними: «Залишитися таким, який я зараз є», «Незвичайним (казковим) бути не хочу», «Незвичайне робити не хочу». Такі відповіді свідчать, зокрема, про те, що значущість звичного дійсно має особистісний характер, пов'язана з особливостями «Я» (і саме з особливостями так званого «Я» бажаного).

Другу групу складають діти зі значущістю вимог, норм; із цінністю діяти відповідно до вимог дорослих; із цінністю діяти відповідно до розуміння ситуацій; діти із цінністю спілкування. Поведінку цих дітей в експерименті можна охарактеризувати як невільну, часто скуту. Вони невпевнені на початку експерименту, нерідко відповідають: «Не знаю», «Я нічого не придумаю» тощо. На прохання дорослого придумати казкове, фантастичне відтворюють сюжети з іншого експерименту, наприклад, на вивчення свідомості: «У «лунатика» 4 ока». За подальшого спонукання можуть за стереотипною асоціацією сказати: «У них 4 ноги», «У ведмеда по 3 лапи». У відповідях цих дітей з'являються моменти тривіального фантазування: «Будинки у них 29-поверхові». Деякі діти на прохання придумати казкове, фантастичне реагують розповіддю відомої їм казки або ж бездумно і формально з'єднують знайомі їм предмети або їх частини, проявляючи при цьому стереотипність відповідей: «Вулкан – як літак», «У птаха крила, як у мухи», «Лист – як будинок із вікнами», «Смужка паперу – як змія».

У відповідях на запитання про себе (де хочуть жити, якими хочуть бути) завжди віддають перевагу звичайному навіть у незвичайному.

Якщо говорити загалом, то діти цієї групи у своєму придумуванні незвичайного близькі до звичного досвіду, іноді формально об'єднуючи, змінюючи відомий казковий зміст. Їхні способи придумування обумовлені властивими їм типами цінностей (норм, вимог, спілкування). У разі спроб уявити себе в незвичайних умовах, тобто відповідаючи на питання, де вони хотіли б жити, якими вони хотіли б бути, діти наполегливо заперечують можливість для себе чогось незвичайного. Не виключено, що таке неприйняття незвичайного, виходу за межі звичного відносно себе є однією з причин того, що, навіть маючи певні знання і володіючи різними способами дій, діти, проте, обмежені в можливостях фантазування, в подоланні звичних уявлень.

Третю групу складають діти, у яких цінності реально-звичного функціонування поєднується з цінністю навчальної діяльності або гри. Фантазуючи про незнайому планету, діти цієї групи роблять це на більш високому рівні порівняно з дітьми двох перших груп. Вони легко перевертають звичні уявлення, ситуації: «Влітку ведмідь спить, а взимку гуляє», «Гриб на ногах ходить», «Людина, як муха, маленька, без рук і без ніг ходить», «Будинки з хутра, входять не через двері, а через вікно», «У них хлопчик – це тато, він більший за всіх», «Мама – це менша дочка, а братик найбільший». Незвичність у цьому випадку, як правило, задається невідповідністю звичному.

Коли ж дітей просять уявити себе в незвичайних ситуаціях, то роблять вони це не відразу, а в більшості випадків лише після розкриття дорослим можливостей чарівника, тоді діти висловлюють бажання стати іншими – чарівними. Але, як чарівники, вони хочуть здійснення реальних бажань: «Щоб красивою стати», а більшість: «Піти до школи і там добре вчитись». Отримані дані дозволяють говорити про третю групу як про перехідну. Діти не схильні уявляти себе в незвичайних ситуаціях, долати звичне уявлення про себе, але спонукання з боку дорослого викликає в них фантазії, визначені і обмежені знайомими ситуаціями. Наприклад: «Учитися в школі» – як відповідне цінності навчальної діяльності. Фантазії про іншу планету в цих дітей цікавіші, хоча і вони так чи інакше пов'язані зі звичним змістом і ситуаціями, але за принципом «від навпаки».

До четвертої групи належать діти, у яких поєднуються цінності відносин з іншими і «роботи». Такі діти жваво і охоче уявляють себе у незвичайних ситуаціях, казковим персонажем: «Хочу бути невидимкою, щоб не було нічого страшного, щоб завжди було весело», «Чарівницею, щоб завжди був мир» тощо. Але фантазування про незнайому планету цим дітям дається значно важче. Вони часто відмовляються, кажучи: «Не можу». Мабуть, їм не вдається вийти за межі наявної або знайомої ситуації. Тут дає про себе знати «занурення» в ситуацію як особливість, пов'язана з цінністю «роботи», обумовлює процесуальність дії, відсутність цільової поведінки. Коли дорослий просить розповісти про життя на іншій планеті, діти перелічують предмети, що оточують їх, описують те, що бачать за вікном.

Можна сказати, що потенційно можливості виходу за рамки звичного у цих дітей достатньо високі. Ці можливості реалізуються в особистісно значущих ситуаціях, перш за все пов'язаних з уявленням про себе, про своє «Я». Реалізація цих можливостей під час фантазування про незнайому планету є ускладненою з причини залежності дитини від наявної ситуації, про яку вони вже знають, «занурення» в неї.

П'яту групу складають діти з поєднанням цінностей відносин з іншими і гри, а також з універсальністю цінності. Цих дітей відрізняє легкість у фантазуванні як про незнайому планету, так і відносно себе. У цій групі чітко відокремлюються дві підгрупи. У першу входять діти з поєднанням цінностей відносин з іншими і гри. Під час експерименту ці діти активні, завдання їм явно подобається, вони прагнуть самі запропонувати нове, незвичайне, але зміст їхніх фантазій, як правило, узятий з конкретного досвіду, вони використовують знайомі казкові сюжети, іноді злегка змінюючи їх: «Чарівна ваза. Якщо візьмеш її в руки і загадаєш бажання, воно виконається». На прохання уявити, де вони хотіли б жити, відразу висловлюють бажання жити, де все по-іншому, незвичне. Самі хочуть бути незвичайними. Спочатку їхня фантазія явно прив'язана до чогось знайомого: «Хочу жити, де все по-іншому, там, де інші іграшки», «Бути красивим», «Бути міліціонером». Але надалі фантазування стає вільнішим: «Хочу потрапити в казку», «Хочу бути Мауглі», «Котигорошком». На всі запитання про те, де хотіли б жити, якими бути, діти відповідають: «Де все незвичайно», «Незвичайним».

До другої підгрупи належать діти з універсальністю цінності (діяльності, свідомості і відносин з іншими). Вони нестримно радіють, веселяться, сміються, відмовляються закінчити заняття, просять ще, залучаючись до придумування більш незвичайних ситуацій як на тему, так і відносно себе. Складається враження, що такого роду діяльність захоплює їх цілком, що вони відчувають виключно сильні емоції, а їхні особистісні особливості розкриваються в максимальному ступені. У їхніх фантазіях присутні і незвичайні реальні предмети: «Колеса, що літають», «Дитячий садок, який може переїздити з місця на місце», «У них немає вказівного пальця, і вони нічого не можуть указувати», і казкові персонажі: «Попелюшка», «Ляльки такі, що чого діти не захочуть, вони все виконують».

На запитання про те, де хотіли б жити, про себе відповідають жваво, радісно, що хотіли б жити, де «зовсім-зовсім все було б по-іншому», «бути іншою», «іншим», «зовсім-зовсім змінитися». Поеднання конкретного фантастичного персонажа з узагальненим уявленням його можливостей є особливо характерним для дітей цієї групи.

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ У ЗДО І СІМ'Ї

Схема спостереження щодо оцінки неблагополуччя дитини в групі

Мета: оцінити стан неблагополуччя дитини в групі.

ПІ дитини _____

Вік дитини _____, дата проведення спостереження _____

	Зазвичай так і буває	Часто	Іноді	Рідко	Ніколи
Грає на одинці					
Сидить осторонь і спостерігає за іншими дітьми					
Спроби встановити контакт з іншими дітьми є невдалими					

Грає тільки з однією і тією ж дитиною					
Не відходить від педагога, уникає інших дітей					
Вступає в конфлікт з іншими дітьми					
Ображає інших дітей					
Плаче					
Скаржиться на інших дітей дорослому					
Навмисно заважає іншим дітям: руйнує дитячі будови, ховає предмети для гри тощо					

Обробка результатів

Якщо запропоновані на схемі форми поведінки проявляються в дитини не дуже часто і не всі разом, то це не має викликати великої тривоги педагога. Але звернути увагу на дитину і проводити з нею певну виховну роботу необхідно.

Слід пам'ятати, що такі форми поведінки можуть проявлятися і в період адаптації дитини до групи чи класу. Тоді необхідно проявити терпіння і не квапити дитину в пристосуванні до нових умов, а підтримати її і демонструвати групі своє позитивне ставлення до неї. Звичайно, асоціальні форми поведінки дитини (бійки, скандали, агресивність) потребують корекції з боку педагога.

Методика експрес-оцінювання рівня сформованості комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку (Г. А. Широкова)

Методика спрямована на вивчення рівня розвитку комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку за допомогою експрес-опитування вихователів.

Експрес-опитування проводиться за характеристиками, наведеними в *таблиці 2.1*.

Таблиця 2.1

**Бланк експрес-оцінювання рівня розвитку
комунікативних умінь і навиків у дітей старшого дошкільного
віку**

Рівень	Відповідні характеристики	Відмітка про наявність
<i>Низький</i>	Небажання і невміння діяти разом із дорослими та однолітками	
	Відсутність ініціативи у спілкуванні	
	Уникнення взаємодії	
	Відсутність самоконтролю в діях, поведінці та емоціях	
	Виключна орієнтація на власні дії	
	Невизнання правил і норм спілкування і діяльності	
	Відсутність понять «добре — погано» або небажання наслідувати їм за їх сформованості	
	Конфліктність, агресивність	
<i>Середній</i>	Недостатня ініціатива в спілкуванні	
	Перевага виключно пасивних ролей	
	Недостатні вміння діяти разом із дорослими та однолітками	
	Невміння врегульовувати конфлікти	
	Недостатні вміння приймати допомогу і можливість допомогти іншим	
<i>Високий</i>	Бажання вступати в спілкування, взаємодіяти тривалий час	
	Успішна участь у колективних справах	
	Успішне виконання лідерських і пасивних ролей	
	Уміння врегульовувати конфлікти, поступитися чи настояти на своєму	
	Визнання і адекватне виконання правил, запропонованих дорослим	
	Уміння адекватними способами виражати свої внутрішні почуття	

Тест «Мотиви поведінки»

Мета: вивчення мотивів поведінки в ситуації вибору. Виявлення в дитини переважання особистої або суспільної спрямованості.

Матеріал: декілька іграшок, цікавих для старшого дошкільника, крейда, намальовані на папері два кола діаметром не менше ніж 50 см з відстанню між ними 20 см; над першим колом необхідно намалювати одну людину, над другим – три людини.

Хід проведення

Перша серія. Дітей ставлять у конфліктну ситуацію – вони мають зробити вибір: зайнятися малопривабливою справою або пограти з цікавими іграшками. Експеримент проводять індивідуально, з кожною дитиною окремо.

Друга серія. Беруть участь ті ж діти, об'єднані у дві групи (з урахуванням бажання дітей). Проводиться змагання на точність влучення м'ячем у ціль. Дається інструкція: «Кожен член команди може кинути м'яч 5 разів. Якщо він кине м'яч у ліве коло (над яким намальована одна людина), то він отримує 1 бал, якщо в праве – 1 бал отримує команда; якщо м'яч не влучає в ціль, можна, за бажанням, віднімати або від власних балів, або від командних». Перед кожним кидком дорослий запитує дитину, у яке коло вона кине м'яч.

Оцінювання результатів

Підраховують, скільки дітей у першій і другій серіях проявляли особисту мотивацію, скільки – суспільну. Результати зводять у таблицю. Визначають, наскільки ці види мотивації стійкі, у якому ступені суспільна мотивація залежить від характеру експериментальної ситуації. При цьому враховується, що в першій серії дитина робить вибір індивідуально, а в другій – у присутності однолітків.

Якщо дитина робить вибір на користь малопривабливої справи або кидатиме м'яч у «командне» коло, отже, у неї вже є переважання суспільної спрямованості мотивації. Інакше слід говорити про переважання особистісної спрямованості мотивації.

Тест «Ігрова кімната»

Мета: виявлення особливостей спілкування дітей у процесі ігрової діяльності.

Хід проведення

Дорослий надає дитині *інструкцію*: «Уяви собі, що до тебе прилетів чарівник і запросив у свій замок. У цьому замку є чарівна кімната, у якій зібрані всі ігри, всі іграшки, які тільки є на білому світі. Ти можеш прийти в цю кімнату і робити в ній усе, що захочеш. Але є дві умови. Ти маєш прийти туди не сам. Візьми із собою двох, кого ти захочеш. І ще: все, що ви там робитимете, пропонуватимеш ти сам».

Потім дитині ставлять запитання: «Кого ти з собою візьмеш?». Якщо дитина називає імена дітей, наприклад: «Візьму Сашу і Вову», то важливо уточнити, що це за діти (з групи дитячого садка, який відвідує дитина; сусіди; родичі; знайомі з дачі тощо), якого вони віку (такого ж, старші, менші). Після цього дитині говорять: «Ось тепер ви прийшли в чарівну кімнату. Що ти запропонуєш там робити?». Після відповіді дитини (наприклад: «Грати в машинки») слід уточнити, як проходитиме гра, що діти робитимуть. Потім психолог продовжує: «Добре, всі пограли, а потім сказали, що їм це набридло, і вони в це більше не гратимуть. Що ти далі запропонуєш?» Обговорюють другу пропозицію дитини, після чого дорослий просить запропонувати ще що-небудь робити. Після того як дитина зробила третю пропозицію, їй говорять: «Ти запропонував, а діти не хочуть так грати. Що ти робитимеш?». По закінченні дитині необхідно сказати, що вона дуже добре все придумала і чарівник, напевне, ще запросить її до свого замку.

Обробка результатів

Аналізуючи дані, можна розглядати такі параметри.

- **Ініціатива і позиція в спілкуванні.** Можна припустити, що дитина, яка легко вносить різноманітні (наприклад, перший раз – грати в дочки-матері, другий – у хованки, третій – у лікарню тощо), чіткі за задумом (може розповісти, як йтиме гра) пропозиції за спільної гри, у реальній ігровій взаємодії також буде ініціативною (запропонує іншим дітям спільні ігри з різноманітною тематикою). Як правило, такі діти беруть на себе головні ролі в грі і займають провідну (домінуючу) позицію в спілкуванні. При цьому домінування може бути як позитивним (дитина доброзичлива, схильна конструктивно розв'язувати виниклі конфлікти, враховувати думки і бажання інших тощо), так і негативним (дитина авторитарна, прагне досягти своєї мети будь-якими, частіше неконструктивними, засобами – криком, фізичною силою і т. п.). Характер домінування

уточнюється на останньому етапі застосування методики, де психолог задає уявну ситуацію конфлікту.

Ініціативні діти, які посідають провідну позицію в грі, найчастіше користуються великою популярністю в однолітків (іноді навіть за вираженої тенденції до негативного домінування), оскільки уміння організувати цікаву спільну гру – одна з найважливіших особливостей, що впливає на формування емоційно-особистісних якостей дітей.

Дітям, яким пропонують один-два варіанти гри і які не завжди уявляють собі її хід, їм важко або вони відмовляються розподіляти ролі, швидше за все, у ситуації реального спілкування будуть менш активні (вони, як правило, не виступають активними організаторами гри, а лише підтримують її, вносять пропозиції і уточнення, пов'язані тільки з прийнятою ними роллю, а не по всій грі загалом). Такі діти вибирають для себе середні за значущістю ролі (помічників головних персонажів) і посідають підрядну позицію в спілкуванні. Діти з вказаними особливостями ігрової взаємодії зазвичай не користуються в однолітків великою популярністю, але і не опиняються в ізоляції, тобто займають середнє положення в структурі групових взаємин.

Коли діти відмовляються від проявів ініціативи («Не знаю, у що грати», «У що хочуть всі, в те і гратиму»), пропонують в кращому разі один варіант гри (наприклад, перший раз – грати в машинки, другий раз – в інші машинки тощо), не можуть розповісти про задум гри, то можна припустити, що і в реальній грі вони виступають пасивними учасниками, яким дістаються другорядні, мало привабливі ролі, і посідають підрядну позицію в спілкуванні. Такі особливості взаємодії можуть бути наслідком недостатньо сформованих ігрових навичок, а також негативного ставлення з боку однолітків. Ці два чинники тісно переплетені. Так, недостатньо сформовані ігрові навички дитини обумовлюють небажання інших з нею взаємодіяти, негативне ставлення однолітків, що у свою чергу гальмує їх розвиток. І навпаки, негативне ставлення до дитини, обумовлене іншими причинами (наприклад, особистісними якостями), перешкоджає розвитку її ігрових навичок, що може посилювати негативне ставлення до неї.

• **Благополуччя спілкування.** З того, скільки партнерів і кого саме для уявної гри вибирає дитина, можна судити про її благополуччя в спілкуванні.

Якщо дитина легко вибирає партнерів-однолітків (причому їх кількість часто не обмежується двома), то можна припустити, що вона достатньо успішна в спілкуванні і має благополучні взаємини з однолітками.

Коли дитина довго обдумує свій вибір, бере з собою в кращому разі одного партнера-ровесника або брата, сестру, інших дітей, що різко відрізняються від неї за віком, або дітей, з якими вона не має постійних контактів (сусід з дачі), то це може свідчити про якісь труднощі, що виникають у неї під час спілкування (у першу чергу з однолітками), і про відносно неблагополуччя її взаємин з дітьми.

Дуже неблагополучна в спілкуванні з однолітками дитина, як правило, відмовляється кого-небудь узяти з собою («Сама гратиму»), іноді бере з собою тільки свого собаку або дорослих (маму, бабусю, педагога тощо).

• **Розвиток ігрових навичок.** Рівень розвитку ігрових навичок у старшому дошкільному віці визначається умінням дітей включатися в сюжетно-рольову гру або в гру з правилами, розподіляти ролі, виконувати їх, послідовно розгортати сюжет гри. Про рівень розвитку ігрової діяльності можуть свідчити різноманітність і характер пропонованих дитиною ігор.

Високий рівень характеризується тим, що діти можуть запропонувати декілька варіантів сюжетно-рольових ігор, ігри-драматизації або ігри з правилами, розповісти, хоча б у загальних рисах, про хід гри, її правила, розподіл ролей.

За *середнього рівня* діти можуть запропонувати один варіант сюжетно-рольової гри або гри з правилами, або тільки настільні ігри, іноді - ігри, що передбачають наявність двох партнерів (шашки, шахи).

Низький рівень – коли діти пропонують маніпулятивні ігри (машинки катати) або деструктивні (подушками кидатися).

• **Способи розв'язання конфліктної ситуації.** Конфліктну ситуацію задають через уявну відмову дітей прийняти третю пропозицію дитини, яку обстежують.

Можна виділити два основні способи розв'язання конфлікту: деструктивний і конструктивний.

Деструктивні способи передбачають або відхід від ситуації («Піду і з ними не гратиму», «Сам гратиму»), або агресивне її розв'язання («Всіх поб'ю і змушу грати»), або залучення зовнішніх

засобів для розв'язання конфлікту («Бабусю покличу, вона всіх змусить грати»).

Конструктивні виходи з конфлікту передбачають просування в ситуації і її розв'язання («Запропоную іншу гру», «Запитаю в дітей, в що краще пограти, і ми домовимося»). Діти, які вважають за краще вирішувати конфлікти конструктивним способом, більш товариські і в них, як правило, встановлюються благополучні взаємини з однолітками.

Необхідно пам'ятати, що результати, отримані за допомогою методики «Ігрова кімната», не завжди прямо і однозначно співвідносяться з особливостями спілкування і взаємодії дітей. Методика дозволяє тільки збудувати гіпотези про такі особливості, які потребують перевірки за допомогою інших методик і спостереження за реальною поведінкою дітей.

Соціометричний тест для дошкільників «Два будиночки»

Мета: виявлення дітей з проблемами у спілкуванні.

Матеріал: аркуш паперу, на якому малюють два будинки. Один із них більший – червоного кольору, інший менший – чорного кольору. Як правило, цей малюнок не готують заздалегідь, а малюють на очах у дитини чорним і червоним олівцем.

Хід проведення

Психолог говорить дитині: «Подивись на ці будиночки. Уяви собі, що червоний будиночок належить тобі, у ньому багато цікавих іграшок і ти можеш запросити до себе всіх, кого захочеш. А в чорному будинку іграшок немає взагалі. Подумай і скажи, кого б із дітей своєї групи ти запросив би до себе, а кого запросив би в чорний будиночок».

Педагог записує тих дітей, яких дитина забирає до себе в червоний будиночок, і тих, кого вона хоче відселити в чорний будиночок. Після закінчення роботи дитину запитують, чи не хоче вона поміняти кого-небудь місцями, чи не забула когось.

Оцінювання результатів

Потрібно звернути увагу на те, скільки дітей дитина помістила в червоний будиночок, а скільки – в чорний, за ставленням до яких дітей групи зроблений позитивний вибір, а до кого – негативний. Для кожної дитини рахується кількість позитивних (кількість балів зі знаком «+») і негативних виборів (кількість балів зі знаком «-») з боку інших дітей групи, потім від більшого числа віднімають менше і

ставлять знак більшого числа.

- *Від + 4 і більше балів* – набирають «соціометричні зірки», це зовні привабливі, достатньо впевнені в собі діти, які користуються авторитетом у групі однолітків, вони лідирують в іграх, з ними охоче дружать інші діти.

- *Від + 1 до + 3 балів* (виборів зі знаком «–» немає) – ці діти надають перевагу іграм і спілкуванню з постійним обмеженим колом друзів (чи одним постійним другом), при цьому з іншими дітьми вони майже не конфліктують, у своїй маленькій групі можуть бути лідерами.

- *Від – 2 до + 2 балів* (сума складається з «+» і «–») – активні, рухливі, достатньо спілкуються з іншими дітьми, але нерідко конфліктні діти, вони легко вступають у гру, але також легко сваряться і відмовляються гратися, часто ображаються і ображають інших, але легко забувають образи.

- *0 балів* (вибори зі знаком «+» і зі знаком «–» відсутні) – цих дітей просто не помічають, їх ніби немає в групі, як правило це тихі, малоактивні діти, які грають наодинці і не прагнуть до контактів з однолітками: частіше за все такі результати отримують діти, які часто хворіють, і ті, хто недавно з'явився в колективі.

- *Від – 1 і менше балів* – це діти, якими нехтують однолітки, нерідко вони зовні мало привабливі чи мають явно виражені фізичні дефекти; нервові, занадто конфліктні, негативно поведуться у стосунках з іншими дітьми. Особливу увагу потрібно звернути на тих дітей, які основну кількість дітей помістили в чорний будиночок, залишаючись наодинці чи оточуючи себе дорослими. Як правило, це дуже замкнені діти, які ні з ким не спілкуються або, навпаки, конфліктують, які встигли посваритися уже з усією групою. Передбачити труднощі у спілкуванні з однолітками в школі у таких дітей можна з більшою ймовірністю.

ВИВЧЕННЯ СТАНУ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ТА ЇХНІХ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Методика «Сходинки»

(Модифікація методики Дембо-Рубінштейна)

Мета: вивчення самооцінки дитини.

Хід проведення

Дитині показують намальовані на папері 5 сходинок і

пояснюють завдання: «На двох нижніх сходинках знаходяться погані діти (чим нижче, тим гірші), на третьому – не погані і не гарні, а на двох верхніх сходинках – гарні діти (чим вище, тим кращі)». Кожна сходинка має, тим самим, певну змістову характеристику. Дитина має поставити себе на одну зі сходинок і обґрунтувати свій вибір.

Інструкція для дитини

Психолог говорить: «Якщо всіх дітей розставити на цих сходинках, то на двох верхніх сходинках опиняться хороші діти: розумні, добрі, сильні, слухняні – чим вище, тим краще. Так на сходинці 1 перебувають просто гарні діти, на сходинці 2 – дуже гарні.

Ти знаєш, що є дуже гарні діти, є погані, є середні. Ось на цій драбинці (показує аркуш паперу з намальованою драбинкою) середні діти перебувають посередині, ось на цьому майданчику (показати майданчик). Ці діти не погані, і не гарні, а середні.

А на двох нижніх сходинках перебувають погані діти – чим нижче, тим гірші. Знизу від майданчика перебувають погані діти, а ще нижче – дуже погані.

Зрозумів? Повторімо (повторюється з дитиною розташування сходинок). А тепер постав себе на ту сходинку, яку ти, на твою думку, займаєш. Покажи, куди б ти поставив себе, на яку сходинку?». Щоб легше було виконувати завдання, можна помістити на ту чи іншу сходинку картинку із зображенням хлопчика чи дівчинки.

- Чому ти поставив себе на цю сходинку?

Оцінювання результатів

Оцінка здійснюється за 5-и бальною шкалою, де перша сходинка (найнижча) відповідає балу 1, середня сходинка (майданчик) відповідає балу 3, верхня сходинка відповідає балу 5. Таким чином, дитина може одержати від 1 до 5 балів.

Для дітей старшого дошкільного віку характерна наявність високої позитивної самооцінки. У нормі дитина має ставити себе не нижче, ніж на 2 сходинку зверху, тобто нормою є самооцінка в 4 бали. 5 чи 3 бали не є відхиленнями від норми, а свідчать про дуже гарне чи просто добре ставлення до дитини в сім'ї й у дошкільному закладі.

Самооцінка від 1 до 2 балів, тобто зарахування дитиною себе до «поганих» дітей, є важливою ознакою неблагополучного соціального розвитку і, в першу чергу, показником несприятливого досвіду соціальних взаємодій. Швидше за все, негативна самооцінка пов'язана з неблагополучними сімейними відносинами чи негативним ставленням батьків до самої дитини або з несприятливим досвідом

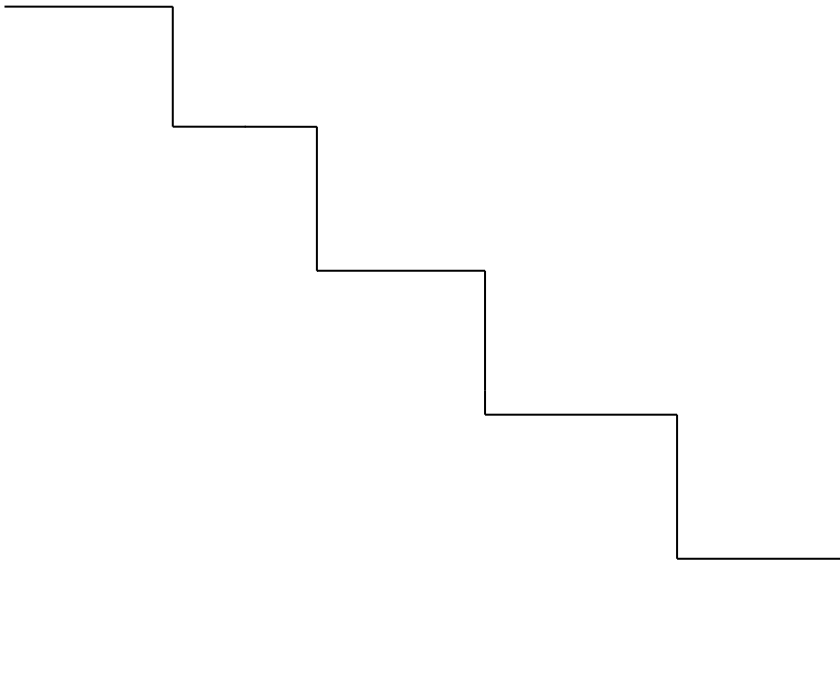
спілкування дитини в дошкільному закладі. Необхідне з'ясування конкретних причин негативної самооцінки, тому що на цій підставі можна прогнозувати успішність включення дитини в колектив класу і будувати програму корекції образу «Я» дитини.

Протокол вивчення самооцінки дитини

Дата вивчення _____

ПІБ дитини _____

Вік дитини _____, група № _____

Результати: _____

Висновок

1. Адекватна самооцінка _____

3. Не адекватна (занижена) _____

Психолог: _____

Експрес-вивчення емоційного благополуччя дитини в колективі (Г. Любіна, Л. Мікулік)

Мета: визначення емоційного благополуччя дитини в групі дошкільного навчального закладу.

Інструкція для дорослого. «Шановні педагоги, батьки, дайте, будь ласка, відповіді (“так” або “ні”) на запропоновані запитання».

1. Чи впевнена дитина в тому, що щоранку на неї чекають у групі, її раді бачити?
2. Чи має дитина можливість самостійно, вільно обирати матеріали, іграшки, посібники?
3. Чи має дитина право на вибір діяльності?
4. Чи має дитина право відмовлятися від колективної діяльності?
5. Чи може дитина обирати свій індивідуальний спосіб дії з матеріалами, посібниками, іграшками?
6. Чи має дитина право на свій індивідуальний темп роботи?
7. Чи має дитина можливість проявляти активність, у тому числі рухову?
8. Чи відчувається дитина членом «сім'ї – групи» і чи може запропонувати щось змінити в інтер'єрі, переставити чи переобладнати?
9. Чи відчуває дитина свою значущість для вас, для всіх дорослих, які працюють у ЗДО?
10. Чи відчувається дитина достойною людиною?
11. Чи відчувається дитина винною, якщо в неї щось не виходить?
12. Чи відчуває дитина залежність від настрою дорослих?
13. Чи впевнена дитина в тому, що слухняність – це головна гідна особистісна якість у дитячому садку?
14. Чи розуміє дитина, що в присутності «перевіряючих» треба поводитись зразково, «пристойно», не як завжди?
15. Чи розуміє дитина те, що не можна ставити «непристойних» запитань вихователю?

Оцінювання результатів

• Якщо на більшість запитань 1–10 ви дали відповіді «так», а на запитання 11–15 – відповіді «ні», то дитина в групі дитячого садка відчуває емоційне благополуччя.

• Якщо ж ви відповіли «так» на запитання 11–15 і «ні» на запитання 1–10, то це свідчить про відсутність емоційного

благополуччя, наявність емоційних обставин, що травмують психіку дитини.

Тест «Маски»

(Т. Марцінковської)

Мета. Тест спрямований на визначення емоційного стану дітей віком від 5-ти років.

Матеріали: чотири маски з паперу (гарний і поганий настрій, намагання керувати і підкорюватись).

Хід проведення

Інструкція. «Подивись на ці обличчя. Як ти вважаєш, яке обличчя в тебе буває найчастіше, коли ти бачиш дітей зі своєї групи? (Перед дитиною викладають чотири маски, після чого вона вибирає одну з них). На кого з дітей ти зазвичай дивишся ось так?» (Це запитання ставлять дитині щоразу, коли по черзі показують їй кожну з масок).

Аналіз результатів

Емоційний стан дитини в групі відображається у виборі маски з певним настроєм під час відповіді на перше запитання.

Підраховують, скільки разів були обрані дитиною маски з гарним і поганим настроєм під час відповіді на запитання: «На кого з дітей ти зазвичай дивишся ось так?» Якщо дитина задоволена своїми стосунками в групі, то кількість масок, на яких зображена радість, значно перевищує інші маски.

Коли дитина обирає більше «негативних» масок, це може вказувати на те, що дитина не бажає спілкуватися з однолітками, вона не зацікавлена цим. У той же час дитина-лідер може бути не задоволена своїм статусом, якщо вона претендує на вище місце в групі або намагається створювати відносини з кимось із тих дітей, які не підкорюються їй як лідеру.

Також серед таких дітей можуть бути виявлені діти, які спокійно ставляться до свого положення в групі і не намагаються вступати в спілкування, а також діти, які важко це переживають.

Крім того, слід підраховувати і кількість масок, обраних дітьми, які відображають намагання керувати або підкорюватись, що також є важливим показником емоційного стану дитини в групі однолітків.

Методика вивчення рівня розвитку емоцій у дітей старшого дошкільного віку (Г. А. Урунтаєва, Ю. А. Афонькіна)

Метою методики є виявлення рівня розвитку емоцій у дітей старшого дошкільного віку за допомогою індивідуальної роботи з дітьми.

Було виділено три діагностичні критерії:

1. *Соматичне вираження емоцій*, у якому визначалось адекватність сприйняття дітьми емоційних станів людей і вираження емоцій у рухах.

2. *Вербальне вираження емоцій*, у якому перевірялась адекватність передавання емоційного стану за допомогою мовлення.

3. *Візуально-графічне вираження емоцій*, яке складалось з візуального сприйняття емоційного стану і графічного вираження експресії почуттів і емоцій.

Критерій 1. Соматичне вираження емоцій.

Завдання 1. Адекватна інтерпретація емоційних станів людей. Кожній дитині пропонується продемонструвати веселу, сумну, налякану, сердиту, здивовану дівчинку (хлопчика).

Завдання 2. Дітям пропонується передати за допомогою рухів веселий і сумний настрій.

Критерій 2. Вербальне вираження емоцій.

Завдання 3. Інтонаційне вираження емоцій. Кожній дитині пропонується промовити одну і ту ж фразу радісно, сумно, налякано, сердито, здивовано.

Завдання 4. Дітям пропонується висловити прикметниками емоційний стан двох музичних записів веселого і сумного характеру.

Критерій 3. Візуально-графічне вираження емоцій.

Завдання 5. Сприйняття емоційного стану. Кожній дитині пропонуються картки з графічним зображенням радості, горя, страху, гніву, здивування. При цьому дітям ставлять запитання: «Яке це обличчя?»

Завдання 6. Дітям пропонують зобразити налякане, веселе та гнівне обличчя людини або будь-якого казкового персонажу. Дорослий попереджає дітей про те, що намальовані люди і казкові персонажі можуть бути не дуже схожими на реальних, але їх треба намалювати виразно.

Діти, які здатні бути виразними соматично, уміють виразити мовленнєво експресію почуттів і визначити візуально, а потім виразити це в малюнку, досягають того рівня емоційного розвитку,

який є необхідним для цілісного повноцінного розвитку дитини.

Критерії, показники та відповідні рівні емоційного розвитку за цією методикою подані в *таблиці 2.2*.

Таблиця 2.2

**Критерії та показники емоційного розвитку
дітей старшого дошкільного віку**

Критерії	Показники кожного критерію	Бал	Рівень
<i>Соматичне вираження емоцій</i>	Не виражає емоції в міміці і жестах, рухи хаотичні, різкі або в'ялі	1	Низький
	Не завжди адекватно передає емоції в міміці і жестах, рухи усвідомленні, але не завжди виразні	2	Середній
	Міміка і жести виразні, відповідають емоції, що передається, рухи пластичні	3	Високий
<i>Вербальне вираження емоцій</i>	Не може передавати виразно емоційний стан за допомогою мовлення	1	Низький
	Може адекватно передавати емоційний стан з допомогою педагога, підбирає 1-2 слова для передавання емоційного стану	2	Середній
	Мова інтонаційно виразна, підбирає 3 чи більше прикметників, що відповідають емоційному стану	3	Високий
<i>Візуально-графічне вираження емоцій</i>	Не може в зображенні визначити характер емоції, графічно не виражає емоційного стану	1	Низький
	Адекватно визначає 2-3 зображення емоційних станів, графічно не досить виразно виражає емоційні стани	2	середній
	Адекватно визначає всі запропоновані зображення (5 зображень), графічно виразно зображує емоційні стани	3	Високий

**Анкети для батьків і вихователів щодо розвитку емоційної сфери,
комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного
віку**

АНКЕТА ДЛІА БАТЬКІВ

Шановні батьки! Для того, щоб зрозуміти, як розвивається емоційна сфера, комунікативні вміння і навички вашої дитини, виберіть одну з відповідей: «Так» чи «Ні» на запитання, запропоновані в цій анкеті. Прохання відповідати щиро. Дякуємо за співпрацю!

Прізвище, ім'я дитини _____

Запитання	Ваша відповідь	
	Так	Ні
1. Чи часті підйоми і спади настрою у вашої дитини протягом дня?		
2. Чи можна назвати дитину активною, рухливою і веселою?		
3. Чи образлива ваша дитина?		
4. Чи бентежиться вона, розмовляючи з незнайомою людиною?		
5. Чи буває дитина настільки збудженою, що не може всидіти на місці?		
6. Чи можна назвати вашу дитину дратівливою?		
7. Чи спокійно спить ваша дитина?		
8. Чи відчуває вона страх, залишаючись сама вдома?		
9. Чи довго дитина переживає після конфлікту, що трапився?		
10. Чи швидко їй набридає одноманітна робота?		
11. Чи самостійно вона долає ускладнення в роботі?		
12. Чи часто дитина «дується»?		
13. Чи можна назвати дитину знервованою?		
14. Чи проявляє дитина надмірно бурхливі емоційні реакції з плачем, непокою, коли її очікування не збуваються?		
15. Чи соромлива вона в присутності старших?		

16. Чи бурхливо дитина реагує на невдачі в грі, чи руйнує зроблене?		
17. Чи вступає дитина в конфлікти, колотнечі з однолітками з різних причин?		
18. Чи поводитьсь так само з дорослими?		

АНКЕТА ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

Шановний вихователь! З метою визначення особливостей розвитку емоційної сфери, комунікативних умінь і навичок ваших вихованців просимо вас відповісти на запропоновані запитання анкети, вибираючи одну з відповідей: «Так» чи «Ні». Відповідайте, будь ласка, уважно і щиро. Дякуємо за співпрацю!

Прізвище, ім'я дитини _____

Запитання	Ваша відповідь	
	Так	Ні
1. Чи ввічлива дитина в спілкуванні з вами та іншими дорослими?		
2. Чи бере дитина участь у справах дитячого садка?		
3. Чи допомагає дитина іншим дітям?		
4. Чи здатна дитина співчувати іншим дітям?		
5. Чи вміє дитина розрізняти емоційні стани інших?		
6. Чи часто в дитини буває поганий настрій?		
7. Чи товариська дитина?		
8. Чи замкнена дитина?		
9. Чи грає найчастіше разом з іншими дітьми?		
10. Чи грає найчастіше сама або з однією дитиною?		
11. Чи плаксива дитина?		
12. Чи рухлива дитина?		
13. Чи легко вам із нею взаємодіяти?		

Проективний тест «Чарівна країна почуттів» (Т. Д. Зінкевич-Євстигнєва)

Мета: визначити особливості емоційного стану дітей старшого дошкільного віку за допомогою проективного малювання і кольорових асоціацій дошкільників.

Матеріал: вісім кольорових олівців (червоний, жовтий, синій, зелений, фіолетовий, коричневий, сірий і чорний) і бланк методики (рис. 2.1 Бланк до методики «Чарівна країна почуттів»).

пів

Дата _____

Чарівна країна почуттів

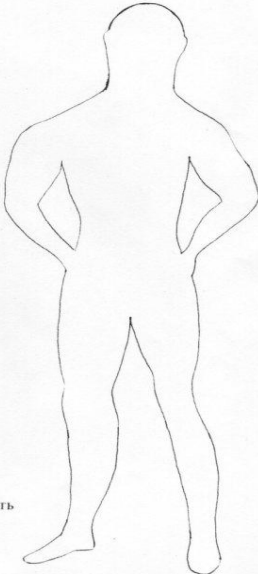
Хатинки:	Мешканці:	Карта країни:
	Радість	
	Задоволення	
	Страх	
	Провина	
	Образа	
	Сум	
	Злість	
	Зацікавленість	

Рис 2.1. Бланк до методики «Чарівна країна почуттів»

Інструкція 1. «Далеко-далеко, а може, і близько, є чарівна країна, і живуть у ній почуття: Радість, Задоволення, Страх, Провина, Образа, Смуток, Злість та Інтерес. Живуть вони в маленьких кольорових будиночках. Причому кожне почуття живе в будиночку певного кольору. Хтось живе в червоному будиночку, хтось – у синьому, хтось – у чорному, хтось – у зеленому... Щодня, як тільки встає сонце, жителі чарівної країни беруться до справ.

Але одного разу трапилася біда. На країну налетів страшний ураган. Пориви вітру були настільки сильними, що зривали дахи з будинків і ламали гілки дерев. Жителі встигли сховатися, але будиночки врятувати не вдалося.

І ось ураган закінчився, вітер стих. Жителі вийшли з укриттів і побачили свої будиночки зруйнованими. Звичайно, вони були дуже засмучені, але сльозами, як відомо, горю не допоможеш. Узявши необхідні інструменти, жителі незабаром відновили свої будиночки. Але біда – всю фарбу забрав вітер.

У вас є кольорові олівці. Будь ласка, допоможіть жителям і розфарбуйте їхні будиночки.

Таким чином, пропонується попрацювати з першою колонкою, де зображені будиночки.

Інструкція 2. «Спасибі вам від імені всіх жителів. Ви відновили країну. Справжні чарівники! Але річ у тому, що після урагану жителі були такі налякані, що зовсім забули, в будиночку якого кольору жив кожен з них. Будь ласка, допоможіть кожному жителеві знайти свій будиночок. Підкресліть назву почуття кольором, що відповідає кольору його будиночку. Ведучий пропонує попрацювати з другим стовпцем, у якій перелічені назви почуттів.

У результаті ми дізнаємося, з яким кольором асоціюється у дітей певне почуття.

Інструкція 3. «Спасибі! Ви не тільки відновили країну і допомогли жителям знайти свої будиночки. Тепер їм добре, дуже важливо знати, де твій будинок. Але як же ми подорожуватимемо цією країною без карти? Адже кожна країна має свою територію і межі. Територія країни наноситься на карту. Подивіться – ось карта країни почуттів (психолог показує силует людини). Але вона порожня. Після відновлення країни карта ще не виправлена.

Тільки ви, як люди, які відновили країну, можете закрасити карту. Для цього візьміть, будь ласка, свої чарівні олівці. Вони вже допомогли вам відновити країну, тепер допоможуть і розфарбувати карту.

Якщо, розглядаючи карту країни, хтось скаже, що це людина, можна пояснити, що на карті контури різних країн можуть бути схожими на що завгодно. Наприклад, контур Італії схожий на чобіт (при цьому добре мати під рукою атлас і підкріпити свої слова розглядом карти).

Коли карта буде розфарбована, психолог дякує дітям і говорить, що наступного разу вони почнуть ближче знайомитися з цією країною і дізнаються багато цікавих історій.

Оцінювання результатів

Обробляючи результати, важливо звертати увагу на наступне.

1. На те, чи всі кольори були задіяні під час розфарбовування будиночків.

2. На адекватність підбору кольору під час «заселення» почуттів у будиночки. Наприклад, неадекватною може вважатися відповідність «радості» і «задоволення» чорному, коричневому або сірому кольорам. Попри те, що цей вибір можна вважати неадекватним, він є діагностичним.

3. На розподіл кольорів, що позначають почуття, всередині силуету людини.

Причому доцільно символічно розділити силует на 5 зон:

1) голова і шия (символізують ментальну діяльність);

2) тулуб до лінії талії, виключаючи руки (символізують емоційну діяльність);

3) руки до плечей (символізують комунікативні функції);

4) тазостегнова область (символізує область сексуальних, а також творчих переживань);

5) ноги (символізують почуття «опори», впевненість, а також можливість «заземлення» негативних переживань).

Досліджуючи «карту», ми дізнаємося, які почуття «живуть» у різних частинах тіла. Наприклад, почуття, що «живуть у голові», забарвлюють думки. Якщо в голові «живе» страх, напевно, здійснювати розумову діяльність буде непросто. У руках «живуть» почуття, що відчуються в контактах з людьми. В ногах – почуття, які дають людині психологічну впевненість, або ж (якщо в ногах поселилися «негативні» почуття) людина має прагнення «заземлити», позбавитися від них.

Анкета нервово-психічного розвитку дитини

та її емоційних особливостей

(А. В. Запорожця)

Для того щоб визначити особливості нервово-психічного розвитку дітей та їхнього емоційного стану, батькам пропонують відповідати на наступні запитання анкети.

Охарактеризуйте сон, апетит і емоційний стан вашого малюка:

1. а) як він засинає: швидко чи повільно, чи вимагає, щоб з ним посиділи, щоб не гасили світло, тощо;

б) як спить: міцно, спокійно чи неспокійно, кричить, плаче, розмовляє увісні.

в) як прокидається (відразу чи ні), у якому настрої: веселому, спокійному, роздратованому, в сльозах;

2. а) як він їсть: з бажанням чи ні, вибирає їжу чи ні;

б) швидко їсть чи повільно;

в) як їсть: сам чи з допомогою дорослих;

г) як дії похвала чи докора, чи ваша оцінка нічого не змінює.

3. Чи помічаєте ви прояв страху у вашого малюка:

а) в темній кімнаті;

б) під час покарання, окрику, незадоволення дорослим поведінкою дитини або при інших обставинах (яких?).

4. Чому радіє ваша дитина і що викликає в неї сум, незадоволення, образу?

Як довго дитина це переживає?

5. Чи вміє ваша дитина виражати співчуття близьким людям?

6. Які емоції спостерігаються під час гри дитини, як вона їх проявляє: жаліє чи здійснює покарання ляльці, доброзичлива дитина з однолітками чи ні?

7. Чи вміє дитина відстоювати свої інтереси перед батьками, іншими членами сім'ї, однолітками?

8. Якими засобами дитина відстоює свої інтереси: знаходить аргументи, умовляє, вимагає, плаче?

Методика «Який я?»

(О. А. Білобрикіної)

Мета: виявити емоційну спрямованість загальної самооцінки дитини.

Хід проведення

Дитині (індивідуально) пропонують 7 узагальнених характеристик, які відображають певний емоційний показник оцінки, з яких вона вибирає одну: *найкращий; гарний; такий же, як усі діти; поганий; гірший за всіх; коли як* – іноді буваю гарним, іноді – поганим; *не знаю*.

Щоб дитина обмірковувала і запам'ятала оціночні характеристики, психолог проговорює їх декілька разів у повільному

темпі і з логічними паузами. Спрямовувати дитину на вивчення і повторення послідовності слів не треба.

Інструкція. «Зараз я назву тобі декілька слів, послухай їх уважно і вибери одне слово, яке, на твою думку, найбільше стосується тебе».

Обробка та інтерпретація результатів

Відповіді дитини співвідносять з одним із показників емоційного забарвлення загальної самооцінки.

Варіанти відповідей	Емоційний знак	Бал
Найкращий. Гарний. Дуже гарний	Позитивна оцінка	4
Такий же, як і всі діти	Нейтральна (невизначена)	3
Коли як: іноді гарний, іноді поганий	Амбівалентна (суперечлива)	2
Не знаю. Ніякий.	Індиферентна (байдужа)	1
Гірший за всіх. Поганий. Найгірший	Негативна	0

Адекватною та соціально бажаною вважається позитивний знак загальної самооцінки. Можливою, але в той же час такою, що вказує на недостатній розвиток почуття самоцінності признається нейтральна самооцінка. Негативний емоційний показник свідчить про втрату дитиною почуття індивідуальної і соціальної самоцінності, а індиферентний – вказує на його несформованість, а також на відсутність або неадекватність системи ціннісних орієнтирів. Амбівалентний показник говорить про відсутність адекватної для цього віку стійкості в розвитку загальної самооцінки і свідчить про неможливість соціокультурного самовизначення дитини.

Методика «Який він (вона)?»

(О. А. Білобрикіної)

Дорослому надається 8 характеристик, які відображають певний емоційний показник оцінки, з числа яких батьки і вихователі обирають одну, яка узагальнено, але, в той же час і повно характеризує дитину.

Мета: виявити емоційно узагальнену оцінку дитини дорослими.

Хід проведення

Батькам і педагогам пропонують заповнити міні-анкету.

Зразок анкети

Пі дитини _____

Дата народження _____

Група _____

Хто оцінює (необхідне підкреслити): батько, мати, вихователь
(вкажіть, будь ласка, своє ім'я та по батькові) _____

Інструкція

«Будь ласка, підкресліть з нижче наведеного списку одне слово, яке, на Ваш погляд, найбільш точно характеризує дитину:

ГАРНИЙ

НАЙКРАЩИЙ

ТАКИЙ ЖЕ, ЯК УСІ ДІТИ

НІЯКИЙ

ПОГАНИЙ

ГІРШИЙ ЗА ВСІХ

КОЛИ ЯК (залежно від обставин відповідає кожна з наведених характеристик)

НЕ ЗНАЮ (ВАЖКО ВІДПОВІСТИ)».

Обробка та інтерпретація результатів

Результати анкетування співвідносять з одним із показників емоційної спрямованості оцінки дитини:

Варіанти відповідей	Емоційний знак	Бал
Найкращий. Гарний	Позитивна оцінка	4
Такий же, як і всі діти	Нейтральна (невизначена)	3
Коли як: залежно від обставин відповідає кожна з наведених характеристик	Амбівалентна (суперечлива)	2
Не знаю. Ніякий. Важко відповісти	Індиферентна (байдужа)	1
Гірший за всіх. Поганий	Негативна	0

Отриманий показник дозволяє виявити характер загальної оцінки дитини з боку батьків і педагогів, а співвідношення її з показником спрямованості загальної самооцінки дитини, який було отримано за результатами методики для дітей «Який я?», дає

інформацію про ступінь значущості соціального оточення і специфіку його впливу на розвиток самооцінки, ставлення до себе дитини.

**Тест визначення рівня тривожності
та схильності дитини до неврозу
(О. Захарова)**

Мета: оцінити емоційний стан дитини залежно від поведінкових реакцій.

Інструкція батькам дитини

Якщо відзначена особливість поведінки виражена і зростає в останні роки, то відповідний пункт оцініть у 2 бали. Якщо зазначені прояви зустрічаються періодично, то відповідний пункт оцініть в 1 бал. За відсутності названих у пункті особливостей поведінки виставляється 0 балів.

Твердження

1. Легко засмучується, багато переживає, усе занадто близько бере до серця.
2. Коли щось не так, – плаче, не може заспокоїтися.
3. Вередує без причини; дратується через дрібниці; не може чекати, терпіти.
4. Дуже часто ображається; сердиться, не терпить жодних зауважень.
5. Украй нестійкий у настрої, може сміятися і плакати одночасно.
6. Сумує і засмучується без очевидної причини.
7. Як і в перші роки свого життя, смокче соску, палець; усе крутить у руках.
8. Довго не засинає без світла і присутності поруч близьких; неспокійно спить, часто прокидається вночі; не може вранці одразу отямитися.
9. Стає надто збудливим, коли потрібно стримуватися, або загальмованим і млявим під час виконання якоїсь діяльності.
10. З'являються виражені страхи, побоювання, боязкість у будь-яких нових, невідомих або відповідальних ситуаціях.
11. Наростає невпевненість у собі, нерішучість у діях і вчинках.
12. Швидко втомлюється, відволікається; не може сконцентрувати увагу тривалий час.

13. Дедалі складніше знайти з дитиною спільну мову, домовитися; постійно змінює рішення або занурюється в себе.

14. Скаржиться на головний біль увечері або на болі в ділянці живота вранці; нерідко блідне, червоніє, упріває; чухається без очевидної причини; алергія; різні висипи на шкірі.

15. Знижується апетит, часто і довго хворіє, підвищується без причини температура; часто пропускає дитячий садок.

Оцінювання результатів

Отримані бали потрібно додати.

- 30–20 балів – невроз безсумнівний;
- 19–15 балів – невроз був або буде найближчим часом;
- 14–10 балів – є ознаки нервового розладу, але вони не обов'язково свідчать про наявність захворювання;
- 9–5 балів – є схильність до виникнення нервового розладу, потрібно бути уважнішими до стану нервової системи дитини;
- 4–0 балів – відхилення несуттєві або є вираженням вікових особливостей дитини, які з часом минуть.

Тест «Тривожність»

(Р. Темла, М. Доркі, В. Амена)

Мета: виявити рівень тривожності дитини.

Проводиться зі старшими дошкільниками.

Матеріал: серія малюнків із 14 картинок (рекомендований розмір 8,5 x 11 см) у двох варіантах (для хлопчиків і для дівчаток). Кожен малюнок сюжетно передає типovu для життя дитини ситуацію.

Інструкція

«Подивись уважно на картинку. Як ти вважаєш, яке обличчя у цієї дитини – сумне чи веселе? Вибери».

Вибір дитиною відповідного обличчя і словесних висловлювань фіксується у спеціальному протоколі.

Оцінка результатів

Потрібно здійснити кількісний та якісний аналіз інформації, зафіксованої у протоколі.

Якісний аналіз передбачає уважне вивчення висловлювань дитини, що фіксуються у другому стовпчику спеціального протоколу. На основі такого аналізу робляться висновки про емоційний досвід спілкування дитини з людьми, які її оточують, і той слід, який цей досвід залишив у душі дитини. Особливо високе проєктивне значення щодо цього мають малюнки серії 4, 6, 14 та 2, 7, 9, 11. Діти, які дають

нечіткі пояснення до цих малюнків, з більшою ймовірністю одержать високий ІТ (індекс тривожності).

Кількісний аналіз може бути виражений як у балах, так і у відсотках.

$$IT = (\text{кількість емоційно-негативних виборів}/14) \times 100 \%$$

Рівні:

- *Слабкий* – бали 0-1; ІТ – 0–7,2 %.
- *Середній* – бали 2-5; ІТ – 14,3–35,7 %.
- *Добрий* – бали 6-7; ІТ – 42,9–50 %.
- *Високий* – бали 8 і більше; ІТ – 57,1 % і більше.

ПРОТОКОЛ до тесту «Тривожність»

ІІ дитини _____

Вік дитини _____, група _____

Номер і зміст малюнка	Висловлювання дитини	Вибір дитини	
		веселе обличчя	сумне обличчя
1. Гра з молодшими дітьми			
2. Дитина і мати з дитиною			
3. Об'єкт агресії			
4. Одягання			
5. Гра зі старшими дітьми			
6. Укладання спати на самоті			
7. Умивання			
8. Догана			
9. Ігнорування			
10. Агресивний напад			
11. Збирання іграшок			
12. Ізоляція			
13. Дитина з батьками			
14. Їжа на самоті			

Л. Ясюковою було складено інтерпретацію результатів на основі узагальнення висловів «балакучих» дітей, які самі розмірковували з приводу запропонованих малюнків і вибраних відповідей, а також бесід із батьками.

Малюнок 1. Діти граються (емоційно позитивна ситуація).

Ця ситуація сприймається дітьми як гра з однолітками, а не з меншою дитиною (що й передбачається стандартом методики). Малюнок викликає негативну реакцію дитини в тому разі, коли в неї не складаються стосунки з дітьми (постійні суперечки, інші діти часто її ображають), а також якщо батьки почали різко обмежувати її в іграх із друзями через те, що потрібно навчатися. Першу причину дітям важко коментувати, щодо другої – охоче пояснюють: «Зараз прийде мама і сваритиметься через те, що уроки не зроблено, а ми тут граємося».

Той чи інший вибір інтерпретації робиться залежно від того, на які наступні ситуації (з дітьми або з матір'ю) дитина реагує негативно.

Малюнок 2. Дитина й мати з немовлям (нейтральна ситуація).

Малюнок викликає негативну реакцію дитини, якщо мати приділяє їй менше уваги, ніж сестричці чи братикові (навіть якщо вони близнюки або старші від дитини за віком, незважаючи на те, що на малюнку зображене немовля). Дитина може почуватися обділеною увагою матері й нелюбимою не тільки в тих випадках, коли мати більше уваги приділяє малюкові або ставить у приклад більш успішного і слухняного брата (сестру), а й тоді, коли вона змушена багато часу приділяти підліткові, який відбився від рук, постійно лаючи та відчитуючи його. Отже, будь-яка, навіть негативна увага до іншої дитини може бути причиною ревнощів. Малюнок може сприйматися негативно й у тому разі, якщо дитина взагалі не має братів і сестер, але мати з повагою ставиться до когось із її друзів і постійно ставить його за приклад. Негативна реакція може бути викликана постійним порівнянням дитини з якимось ідеалом, невідповідність якому переживати дитина може дуже болісно. У цьому випадку мати може постійно вживати вирази: «хороші діти так не поведуться», «діти твого віку мають уміти це робити», «справжні чоловіки не плачуть» тощо. Малюнок може сприйматися дитиною негативно, якщо мати надто часто як позитивний приклад подає батька або когось із близьких родичів (якщо той навчається у школі

на «відмінно», має різні грамоти та медалі за спортивні досягнення, багато чого досяг у житті тощо).

Проективні малюнки надають додаткову інформацію для вибору тієї чи іншої інтерпретації. Певні уточнення можна зробити безпосередньо в процесі бесіди з матір'ю.

Важливо підвести матір до розуміння того, що дитині для нормалізації її емоційного стану слід приділяти трохи більше уваги й надавати трохи більше допомоги. Підкреслюючи певну неспроможність дитини, мати лише ускладнює ситуацію, а увага, підтримка й допомога надасть дитині сили діяти, стати такою, якою мати хоче її бачити.

Малюнок 3. Дитина як об'єкт агресії (емоційно негативна ситуація). Зазвичай ситуація сприймається негативно й дитина вибирає сумне обличчя для персонажа, зображеного на малюнку, але це має місце далеко не завжди. Й у цих випадках не можна (як нерідко роблять) виправляти дитину, переконувати у неправильності вибору або ж неправильно розумінні малюнка та пояснювати його зміст. Позитивно малюнок сприймається активними, розгальмованими дітьми (частіше хлопчиками), які вміють протистояти агресії; бійки, навіть з друзями, для них звичні й сприймаються як нормальний спосіб розв'язання суперечок. Вони полюбляють демонструвати силу й добре почуваються після такого з'ясування стосунків. Така дитина не ображається, після бійки (навіть якщо вона зазнала поразки) завжди готова продовжити гру.

Малюнки 4, 7, 14. Вдягання, умивання, їжа (нейтральні побутові ситуації).

Малюнок 14 сприймається дітьми як звичайна ситуація, а не якесь особливе споживання їжі, яке важко емоційно сприймається наодинці (відповідно до стандартного опису методики). Ці малюнки викликають негативну реакцію в тому разі, якщо батьки зосереджені на охайності, акуратності та режимі, постійно виправляють дитину й роблять їй зауваження: «зачешися», «поправ сорочку», «застібни гудзика», «помий руки» тощо. Ситуація загострюється, якщо дитина уповільнена і її починають квапити. Окрім цього, мал. 14 негативно сприймають діти, батьки яких надто стурбовані правильним харчуванням й примушують дитину «їсти те, що потрібно», незважаючи на те, якій їжі вона надає перевагу та чи хоче дитина їсти взагалі. Мал. 14 іноді сприймається не як одна з побутових ситуацій (споживання їжі), а як власний портрет. У цьому випадку негативний

вибір свідчить про негативну самооцінку дитини. Саме такий висновок слід зробити, якщо й у колірному виборі дитини (методика Люшера) на першому (або на другому) місці стоїть чорний.

Малюнок 5. Дитина грається з матір'ю (емоційно позитивна ситуація). На практиці всі діти сприймають персонаж, який у методиці позначено як старшу дитину, як матір. Малюнок викликає негативну реакцію, якщо мати зосереджена тільки на навчанні дитини, забороняє або суттєво обмежує її ігри, вважаючи це заняттям виключно для дошкільнят, марнуванням часу. Іноді така установка складається у матері, яка не впевнена у шкільних успіхах своєї дитини й яка прагне зробити все можливе, щоб дитина навчалася на «відмінно». Такі матері можуть заохочувати відвідування гуртків та інтелектуальних занять, але обмежувати участь дитини у звичайних дитячих іграх.

Матері слід тактовно пояснити, що дитина не може взагалі відмовитися від звичного для неї способу життя. Позбавлення її ігор призводить до емоційної дестабілізації, погіршує працездатність, знижує навчальну активність.

Малюнок 6. Дитина грається сама (нейтральна ситуація).

У практиці не відомі випадки, коли цей малюнок трактується як засинання наодинці (що відповідає стандартному опису методики). Зазвичай діти описують цю ситуацію так: «Мама з татом дивляться телевізор, а дитина грається». Малюнок сприймається негативно, коли батьки більше уваги приділяють собі, ніж дитині, «ігнорують» дитину, намагаються не займатися нею («іди пограйся», «не заважай», «у мене брак часу» тощо). Іноді такі стосунки з дитиною складаються через об'єктивні обставини. Батьки бажали б більше спілкуватися з дітьми, але вимушені багато працювати, щоб задовольнити матеріальні потреби сім'ї. Вони дуже втомлюються, й на ігри з дитиною вже просто не вистачає сил. Маленькі діти неспроможні зрозуміти ці об'єктивні причини, навіть якщо їм намагаються ці причини пояснити. Вони реагують безпосередньо на слова, які чують найчастіше, та ставлення, яке відчувають.

У цьому разі важливо поновити позитивний емоційний контакт із дитиною. Не обов'язково гратися з нею, вистачить просто потримати дитину на колінах, приголубити. Не обов'язково підтримувати розмову, достатньо слухати та кивати. Така «взаємодія» не потребує особливих зусиль і часу, а дитина вже не відчуває себе знедоленою.

Малюнок 8. Мати сварить дитину (емоційно негативна ситуація).

Позитивно малюнок сприймається розпеченими, безтурботними дітьми. Як правило, вони коментують свій вибір так: «мама зараз посвариться й забуде, знов будемо гратися», «мама просто так погрожує, насправді вона не сердиться».

Малюнок 9. Дитина й батько, який грається з малюком (нейтральна ситуація). Негативна реакція дитини пояснюється аналогічно до інтерпретації мал. 2.

Малюнок 10. Ситуація суперництва (емоційно негативна ситуація).

Сприймається дітьми як ситуація суперництва, а не як агресивний напад (що відповідає стандартному опису методики). Малюнок сприймається позитивно активними, такими, які можуть постояти за себе, забіякуватими дітьми (дівчатками й хлопчиками приблизно однаково). Вибір веселого обличчя вони коментують так: «Тут діти граються».

Малюнок 11. Збирання іграшок (емоційно нейтральна ситуація).

На малюнку діти зазвичай бачать ігрову ситуацію, а не прибирання іграшок (згідно зі стандартним описом методики). Малюнок викликає негативну реакцію в тому разі, якщо дитині не дають гратися (аналогічно до реакції на мал. 5). Вибір сумного обличчя діти зазвичай коментують так: «Мама прийшла й каже: ”Досить гратися, іди краще попиши чи порухай”».

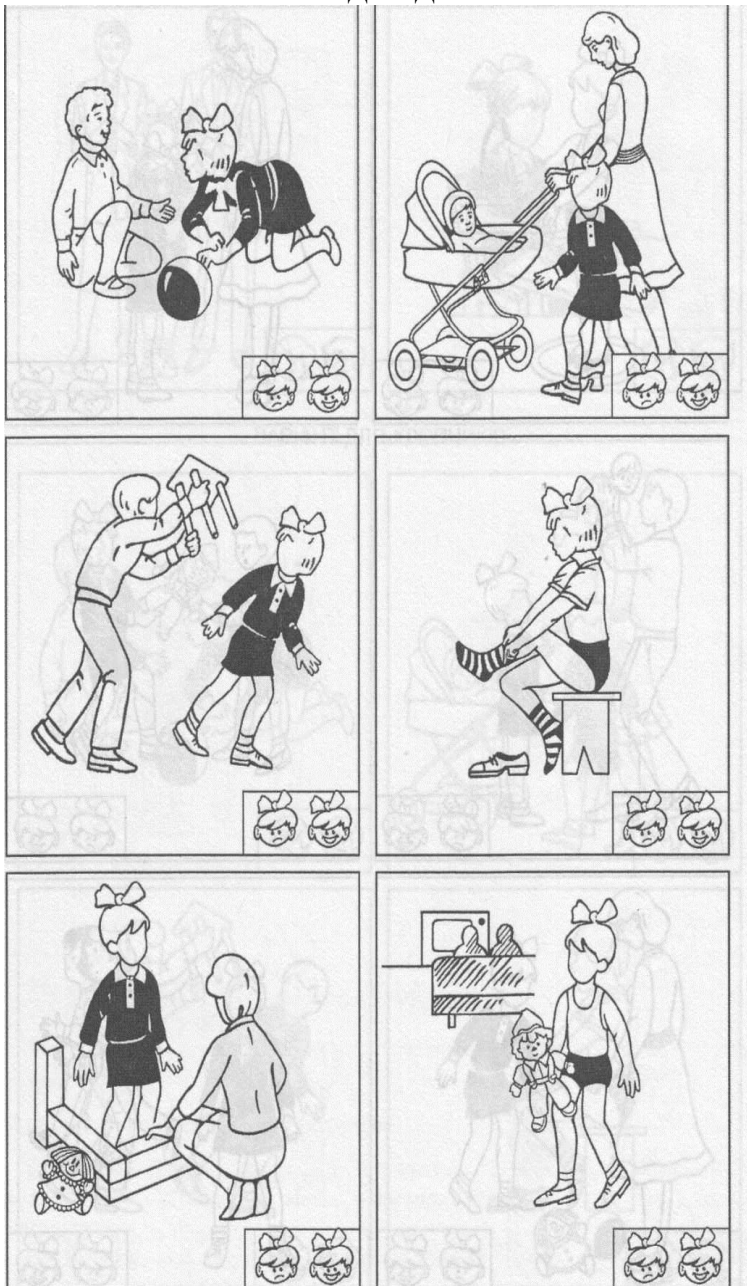
Малюнок 12. Ізоляція, ігнорування дитини іншими дітьми (емоційно негативна ситуація).

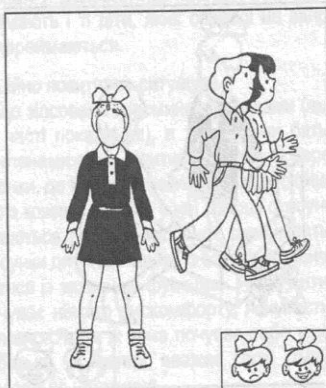
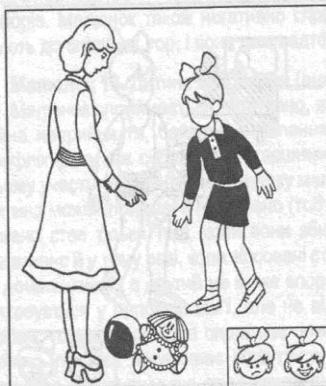
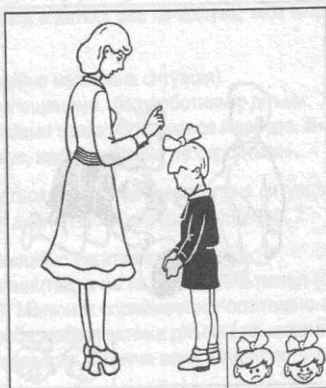
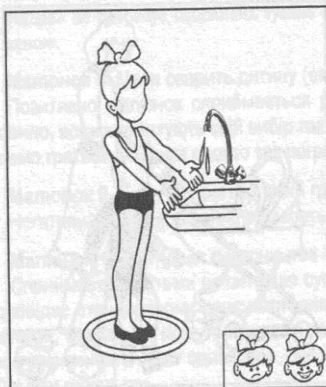
Якщо дитина не є знедоленою, її не виключають постійно зі спільних ігор, то малюнок вона сприймає позитивно. Дитина пояснює, що на малюнку діти граються. Малюнок практично завжди сприймається негативно дітьми з високим рівнем інтелектуального розвитку: вони реагують на об'єктивний зміст ситуації незалежно від того, як реально до них ставляться інші діти (навіть у тому разі, коли посідають у класі провідні позиції). У цьому випадку негативний вибір дитини не слід інтерпретувати як показник тривожності й додавати до інших «тривожних» виборів. Малюнок також негативно сприймають і ті діти, яких справді не запрошують до спільних ігор, і вони цим надто переймаються.

Малюнок 13. Дитина з батьками (емоційно позитивна ситуація).

Малюнок сприймається негативно, якщо зіпсовано взаємини з батьками (емоційне неприйняття, байдуже ставлення, часті покарання), а також коли батьки конфліктують між собою чи зі старшими членами сім'ї, а дитина мимоволі бере в цьому участь. В останньому випадку малюнки, на яких батько й мати зображені окремо, дитина може сприймати позитивно (тобто з кожним окремо у неї хороші стосунки, погано стає тільки тоді, коли вони збираються разом). Малюнок сприймається негативно й у тому разі, коли зіпсовані стосунки дитини з одним із батьків (зазвичай із домінантним), а другий не може впоратися із захисною функцією. Якщо дитина виховується у неповній сім'ї, але не відчуває дискомфорту, почувається добре, то малюнок вона сприймає позитивно. Якщо ж вона почувається ущемленою, глибоко переживає відсутність батька чи матері, вважає свою сімейну ситуацію неповноцінною, то малюнок оцінюється негативно.

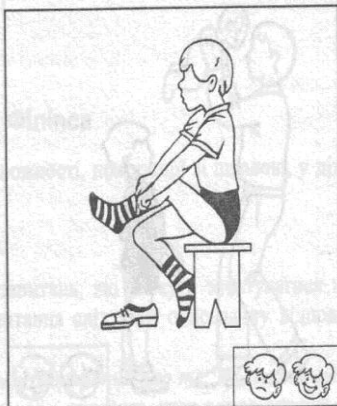
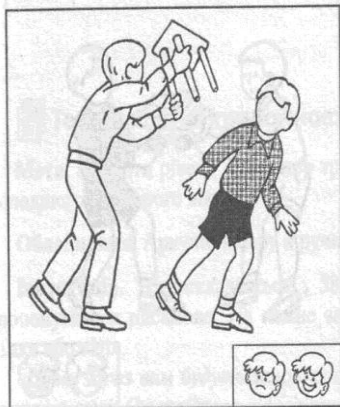
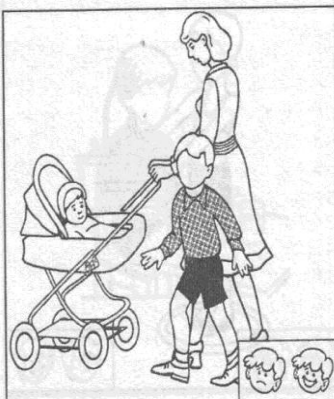
ВАРІАНТ ДЛЯ ДІВЧАТОК

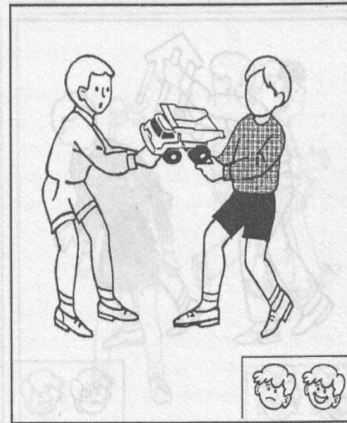
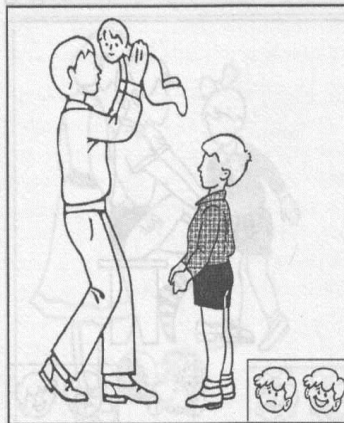
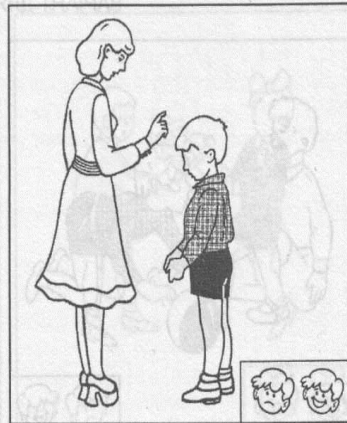
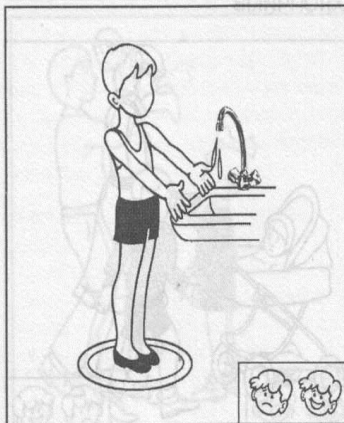
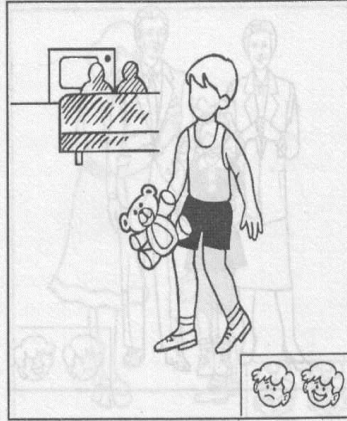
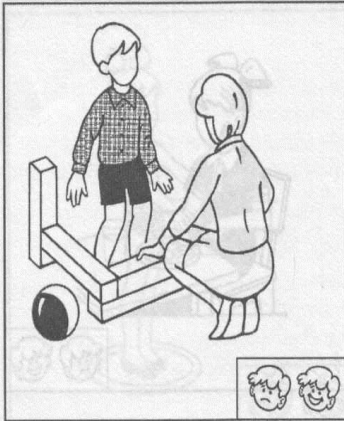

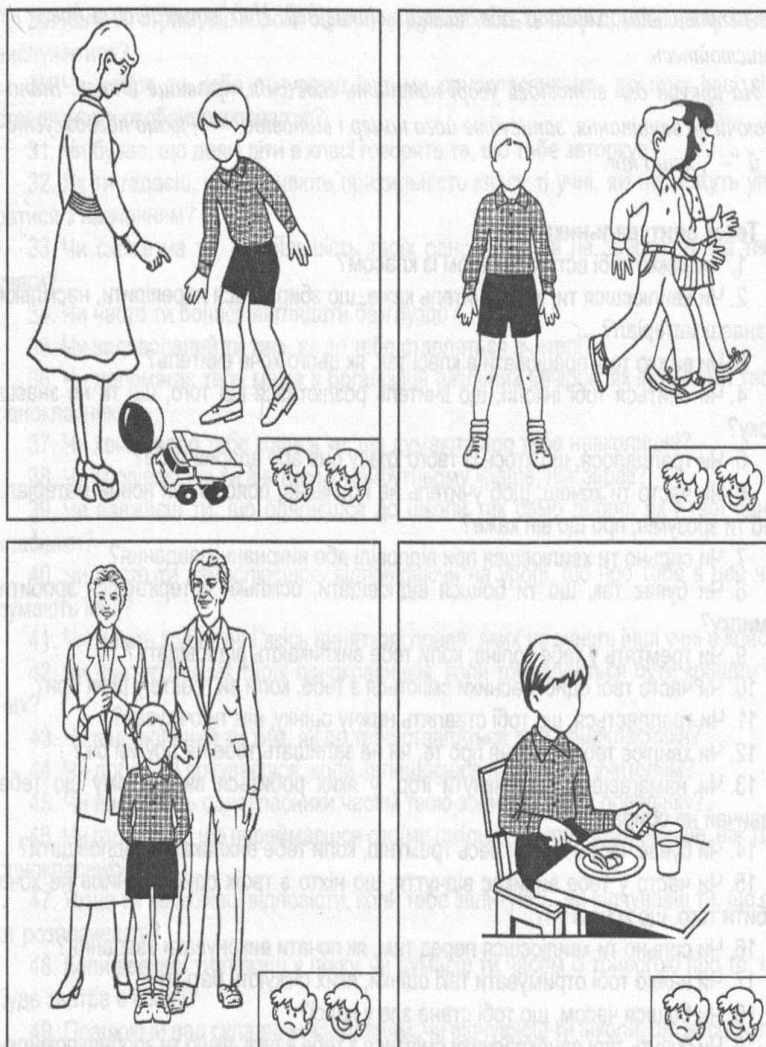

ВАРІАНТ ДЛЯ ХЛОПЧИКІВ

Тест «Малюнок людини»

Малюнкові тести досить широко використовують у психодіагностиці дітей дошкільного віку. Серед малюнків тестовими є тільки ті, що зроблені у ситуації психологічного обстеження із дотриманням стандартної процедури. Це має принципове діагностичне значення.

Кожен малюнковий тест дитина має виконувати на окремому аркуші нелінованого паперу. Бажано використовувати аркуш формату А4 (210х297 мм), але припустимо використовувати й менший за розміром аркуш. Для тесту «Малюнок людини» аркуш кладуть перед дитиною вертикально, для інших тестів – горизонтально. Якщо під час виконання завдання дитина повертає аркуш, то не слід цьому перешкоджати.

Для всіх тестів використовується простий олівець і гумка.

Інструкцію до кожного тесту перед початком роботи слід відтворювати дослівно, без видозмін та доповнень. По закінченні малювання висловлюють схвалення, незалежно від досягнутого результату. Потім корисно обговорити з досліджуваним його малюнок. Деякі запитання, що рекомендовані під час дослідження, наведені в описі методик. На відміну від первісної інструкції, подальша бесіда не має бути формалізованою, її проводять у вільній формі. Допускається видозміна запитань, що пропонуються, або їх доповнення.

Процес малювання відображають у протоколі. На кожному аркуші з малюнком і на кожному аркуші протоколу пишуть ім'я і прізвище досліджуваного (або його шифр) та дату обстеження. На першому аркуші вказують вік, склад сім'ї, причини звернення, анамнестичні дані.

У протоколі мають бути відображені:

- темп виконання завдань, паузи та перерви в роботі;
- послідовність виконання окремих частин зображення;
- запитання й висловлювання обстежуваного;
- короткий зміст подальшої бесіди.

Тест «Малюнок людини» був уперше запропонований Ф. Гуденаф для дослідження пізнавальних здібностей. Далі К. Махове розробила систему критеріїв, що дає можливість оцінювати за допомогою цього тесту особистісні особливості. Відтоді оцінювання як пізнавального, так і особистісного розвитку переглядалися багато разів і вдосконалювалися різними авторами. Однак сам тест при цьому використовується як класичний діагностичний метод.

Дані, отримані в результаті тесту, не дуже надійні й потребують додаткової перевірки, але вони дають можливість одразу ж висунути розумні гіпотези щодо того, у яких саме сферах дитина має психологічні проблеми.

Інструкція

«Будь ласка, намалюй людину – усю, повністю. Спробуй намалювати якомога краще – так, як ти вмієш». Якщо дитина ставить додаткові запитання («Хлопчика чи дівчинку?», «А можна, щоб у нього в руці була кулька?» тощо), то їй кажуть: «Малюй, як хочеш». Якщо ж запитання суперечить інструкції, то варто повторити її (частково). Наприклад, якщо дитина питає: «А можна намалювати тільки обличчя?», то їй відповідають: «Ні, треба намалювати повністю». Якщо дитина пропонує намалювати замість людини щось інше (машину, будинок), то їй говорять: «Це потім. А зараз намалюй людину». Трапляється, що дитина відмовляється виконувати завдання, стверджуючи, що не вміє малювати. У цьому разі слід сказати їй, щоб вона малювала так, як уміє, навіть якщо вийде не дуже красиво; що вам цікаві *будь-які* дитячі малюнки; що не дуже досконалий малюнок – це краще, ніж жодного.

Проводячи цю методику, слід звертати увагу на особливості поведінки дитини та дорослого, який супроводжує дитину: куди і як дитина дивиться, коли їй пояснюють завдання; яка в неї перша реакція (подих, поза покірності, пошвавлення); у якій позі вона працює, у які моменти розслабляється й поводить себе природно, невимушено, а в які – напружується, насуплюється; коли і як намагається привернути до себе увагу дорослого; з яким виразом подає психологу закінчену роботу. Щоб усе це не забути, бажано робити відповідні нотатки у протоколах.

Оцінювання результатів

- Показники тривожності, гострої тривоги, страхів

Найпоширеніше на ознака тривожності – численні *самовиправлення*. Особливо показовими є *безглузді виправлення* (тобто такі, які не ведуть до реального поліпшення результату). Виправлення можуть вноситися із стиранням старих ліній або ж без нього (в останньому випадку замість однієї лінії з'являється кілька).

Характерна ознака тривожності – *лінія, яка складається з окремих дрібних штрихів*, коли дитина побоюється, що коли вона проведе її зразу (за один рух), то лінія може піти не туди, куди треба. Для тривожних дітей типове штрихування всього малюнка або якоїсь його частини. За наявності гострої тривоги штрихування зазвичай буває розмашистим, неретельним.

За підвищеної тривожності, а особливо за наявності *страхів діти* часто зображують очі збільшеного розміру. Особливо характерне загорнення (штрихування із сильним натисканням)

райдужки або всього ока. У цьому випадку можна припустити, що в дитини присутня *фобія* (наприклад, страх темряви, висоти, тварин, замкнених приміщень тощо).

Для стану *гострої тривоги* типове різке збільшення розмірів малюнка, так, що він займає практично весь аркуш (а іноді навіть не вміщується на аркуші).

Для того щоб висунути припущення про підвищений рівень тривожності, достатньо наявності хоча б однієї з перелічених ознак.

- Показники демонстративності

Демонстративність має прояви насамперед у *прикрашуванні*, наявності не обов'язкових деталей (наприклад, додаткових деталей одягу, аплікації на сукні, пір'їн на капелюсі). Необов'язкові деталі в малюнку людини не слід плутати з другорядними. Так, шия, вуха – деталі, обов'язкові для кожної людини, хоча й другорядні порівняно з тулубом, ротом або очима; а от бантики на взутті – деталь суто факультативна. З другорядних (але обов'язкових) деталей демонстративні діти надають перевагу *віям, зачісці*, нерідко ретельно вимальовують *зуби*.

Для демонстративних дітей типове зображення не «просто людини», а певного *персонажа*: короля, принцеси, лицаря, блазня, феї тощо. Порівняно з тенденцією до прикрашання ця ознака є другорядною.

- Показники імпульсивності

За підвищеної імпульсивності лінії часто не *доводяться до кінця* (контур залишається незамкненим) або, навпаки, «проскакують» *далі, ніж треба*. Малюнок виконується *дуже швидко*. Низька *деталізованість малюнка*. При цьому, на відміну від низької деталізованості за астенізації, для імпульсивних дітей типовою є лінія із сильним натисканням.

До ознак імпульсивності зараховують також *грубі порушення симетрії*, «постать, що падає» (*нахилена*), *невдале розміщення малюнка на аркуші* (не вистачає місця для ніг або зображена людина впирається головою в обріз аркуша).

- Показники агресивності та асоціальних тенденцій

Припущення про *агресивні тенденції* може бути зроблене, якщо зображена людина справляє враження *злої, агресивної*. Крапки на обличчі, що зображують *неголеність, великі кулаки, зброя* (пістолет, шабля тощо) також можуть свідчити про агресивність. Для хлопчиків у *підлітковому віці* всі ці ознаки цілком нормальні,

оскільки цьому віку притаманне підвищення агресивності. Іноді вони свідчать про передчасний початок підліткової психологічної кризи.

Занадто *великий рот*, намальований з підвищеним натискуванням, зображення *зубів* (особливо якщо вони виділені натискуванням або намальовані ретельніше, ніж основні риси обличчя) – часті ознаки *вербальної агресії*.

На *асоціальні* тенденції вказує порушення прийнятих норм зображення. Одним із частих проявів асоціальності є зображення статевих органів. Наприкінці молодшого шкільного віку на малюнках можуть проявлятися такі ознаки асоціальності, як зображення цигарки, келиха, пляшки тощо, зображення людини злодієм, бандитом тощо (у цих випадках можна припустити поєднання асоціальності з демонстративністю).

- Показники інтровертності – екстравертності

Основним показником інтровертності чи екстравертності є *поза зображеної людини*. *Інтровертна* поза – руки притиснені до тіла або зведені разом (так, що вони виявляються всередині контуру тіла), ноги поставлені близько одна до одної. *Екстравертна* поза – руки й ноги широко розставлені. *Інтровертам* притаманне зображення довгої, витягнутої догори постаті, *екстравертам* – широкої. В *інтровертів* постать частіше виглядає кутастою, в *екстравертів* – округлою.

- Показники емоційної насиченості спілкування

Найважливіший показник емоційної насиченості спілкування – *руки*. Редуковані (різко скорочені) або *відсутні кисті рук*, *відсутність пальців* або цілковита *відсутність рук* зазвичай свідчить про *недостатню практику спілкування*. Відсутність такої практики може бути викликана різними причинами. Це може бути сильна *інтровертність* або аутизація (тоді відсутність кисті рук поєднується з ознаками інтровертності). Можливий варіант широкого але *формального, поверхового спілкування* (тоді відсутність кисті рук поєднується з екстравертною позою). Відсутність кисті рук може бути й мотивована (руки за спиною або в кишенях), й немотивована (руки ніби обрізані). Інтерпретація у тому і в іншому випадках однакова.

Надто *великі кисті*, надто *довгі пальці* за наявності *екстравертної пози* – це зазвичай показник дуже *напруженої, але незадоволеної потреби у спілкуванні*.

Крім проективного тесту, розробленого К. Маховер, існує методика Гуденар, яка історично перша. Але ця методика не є проективною. Вона орієнтована на визначення вад інтелекту дітей.

Для аналізу інтелекту доцільно скористатися таблицею. Слід пам'ятати, що тест Гуденар за своєю суттю є кінечним, а його короткий варіант, що наводиться нижче, можна розглядати лише як допоміжну методику для приблизного (орієнтовного) визначення інтелекту дитини.

Тест «Малюнок сім'ї»

Мета: з'ясувати особливості сімейних взаємин (у сприйнятті дитини).

Матеріал: аркуш паперу (покласти перед дитиною горизонтально), простий олівець та гумка.

Інструкція

«Намалюй на цьому аркуші всю свою сім'ю». Якщо дитина запитує, кого саме намалювати, а кого ні (наприклад, «А бабусю малювати?»), то психолог відповідає «Я не знаю, хто належить до твоєї сім'ї. Ти знаєш це краще за мене».

Оцінювання результатів

Під час аналізу оцінюють розмір постатей, особливості їх розміщення на малюнку, послідовність зображення, позу, вираз облич, деталізованість малюнків. Зіставляється склад намальованої та реальної сім'ї дитини.

Показниками сприятливої сімейної ситуації є зображення всіх членів сім'ї, спільна діяльність членів сім'ї або контакт між ними (руки стикаються), адекватне співвідношення між ними за розміром (дитина менша за батьків, але різниця не дуже велика).

- *Розмір постатей.* Якщо всі постаті зображені надто маленькими або надто великими, то це інтерпретується так само, як і в малюнку людини. Різко збільшений розмір характерний для імпульсивних дітей, особливо у стані гострої тривоги. Різко зменшений розмір є типовим для дітей зі зниженим настроєм, із депресивними тенденціями. Весь малюнок при цьому розміщений у куті аркуша. Якщо в інших малюнках відповідних змін розміру немає, то можна вважати, що особливості емоційного стану, які мали прояв у малюнку сім'ї, пов'язані саме із сімейною сферою (тобто асоціації, що належать до сімейної ситуації дитини, викликають у неї тривогу або пригніченість, депресивний стан).

- *Відносний розмір* зображеної постаті (щодо інших постатей членів сім'ї) відображає ступінь значущості цього члена сім'ї в сприйнятті дитини. Так, зображення батьків дуже великими, а себе дуже маленькою свідчить про те, що дитина почувається пригніченою або покинутою. Нерідко це трапляється в тих випадках, коли батьки насправді здійснюють сильний тиск на дитину, коли вони висувають завищені вимоги або надмірно опікають (для ситуації гіперопіки найбільш типове дуже велике зображення матері). Зображення когось із батьків особливо маленьким інтерпретується як сприйняття дитиною його малої значущості в сім'ї. Наприклад, тато, який проводить увесь день на роботі й майже не з'являється вдома, нерідко зображується маленьким, оскільки у сім'ї він сприймається дитиною як другорядна особа. За конкурентних відносин із братом або сестрою вони також часто зображуються особливо маленькими (значно меншими, ніж мали б бути відповідно до їхнього реального віку). Іноді, якщо дитина вважає, що батьки краще, ніж до неї, ставляться до брата або сестри, то брат або сестра, навпаки, зображуються значно більшими за розміром, ніж сама дитина.

- *Зображення себе найвищим* говорить про претензії дитини на лідерство в сім'ї. Це часто буває у розпечених дітей, які звикли командувати дорослими. Однак подібні малюнки не обов'язково свідчать про те, що дитина реально відіграє в сім'ї головну роль; вони можуть свідчити про те, що дитина лише прагне такої ролі. Домінування власної постаті на малюнку може бути досягнуте різними способами: висуванням себе на перший план із відсуненням інших на задній, із розміщенням себе на підвищенні (стілець, горбок), зображення на собі високого капелюха (верхній край якого виявляється найвищою точкою малюнка) тощо.

- *Розміщення постатей на аркуші*. Насамперед визначається, чи існує між зображеннями членів сім'ї який-небудь контакт. Це може бути фізичний контакт (руки або тіла стикаються) або якась спільна діяльність. Ізольованість постатей одна від одної – показник недостатньо насичених емоційних взаємин у сім'ї. Якщо ізольована тільки одна постать, то це, швидше за все, відображає слабкий зв'язок цього члена сім'ї з іншими. Зображення себе окремо від інших – свідчення власної ізольованості у сім'ї (це відчуття не обов'язково відповідає дійсності). За серйозних порушень у внутрішньосімейному спілкуванні постаті окремих членів сім'ї

нерідко відокремлені одна від одної перегородками, розміщені в різних кімнатах або намальовані на різних аркушах.

Іноді трапляється надщільне розміщення постатей, коли вони частково перекривають одна одну. Це свідчить або про те, що в сім'ї справді надтісні зв'язки, або про потребу дитини у таких зв'язках (найчастіше – одне поєднане з іншим: звикнувши до надтісного контакту, дитина вже не може обійтися без нього через брак самостійності). Підвищена щільність розміщення постатей часто трапляється у неповних сім'ях, оскільки в таких сім'ях у дорослого часто виникає надмірна «замкнутість» на дітях.

Інтервали між посталями більш-менш відповідають близькості взаємин. Наприклад, якщо дитина зобразила дві пари: себе поруч із сестрою й окремо – батьків, які стоять поруч, то це може свідчити про те, що діти в сім'ї живуть власним, окремим від батьків життям. На відміну від розміру зображення, що відбиває відносини домінування («хто в сім'ї головний»), послідовність зображення пов'язана зі значущістю людини саме для дитини, а не сім'ї взагалі. Від розміщення поруч із собою, що відображає емоційну близькість, послідовність зображення відрізняється тим, що значущість може визначатися суто побутовими обставинами (наприклад: хто проводить із дитиною більше часу) і не відповідати емоційному ставленню дитини до цієї людини.

Демонстративні діти часто починають малюнок сім'ї з власного зображення. Сором'язливі, тривожні діти часто малюють себе в останню чергу.

- *Поза, вираз обличчя, деталізованість.* Аналізуючи пози персонажів, послуговуються тими самими критеріями, що й у методиці «Малюнок людини». Але цього разу вони мають бути віднесені не до власне дитини, а до сприйняття нею того персонажа, поза якого аналізується. Так, якщо дитина зобразила одного з членів родини в екстравертній позі, а іншого – в інтровертній, то це означає, що саме так вона їх і сприймає (дуже часто, хоча й не завжди, це сприйняття виявляється цілком адекватним). Якщо всі члени сім'ї зображені в однаковій позі, такій самій, що й у методиці «Малюнок людини», то це, швидше за все, є проявом ідентифікації дитини з іншими членами сім'ї, приписування їм власних особливостей.

- *Агресивна поза* якогось із членів родини (піднята рука; збільшена кисть руки) може свідчити про його реальну агресивність стосовно дитини або імпульсивність (вибуховість).

- *Зображення когось зі спини* – показник конфлікту. Якщо дитина зображає зі спини себе, то це свідчить або про конфліктне ставлення до сім'ї загалом, або про відчуття власного невизнання. Так само трактується зображення у профіль, якщо воно розгорнуте не до інших членів сім'ї, а в протилежний бік.

- *Вираз обличчя* зображених членів сім'ї може відбивати або почуття дитини щодо них (усмішка – позитивне ставлення, похмура гримаса – негативне або подвійне ставлення), або уявлення дитини про ставлення до неї. Великий рот, особливо із зубами, – ознака того, що цей член сім'ї виявляє щодо дитини вербальну агресію (часто на неї кричить).

- *Ступінь деталізованості малюнка* – показник емоційного ставлення до цього члена сім'ї. Найулюбленіші члени сім'ї малюються із подробицями, з більшою кількістю деталей, ніж ті, кого дитина любить менше.

- *Співвідношення складу реальної та намальованої сім'ї. Відсутність* когось із членів сім'ї свідчить про те, що він *малозначущий для дитини*, або (частіше) про *конфліктні взаємини* дитини з ним, про негативні емоції щодо нього (це не означає, що емоції лише негативні: вони можуть бути амбівалентними). Часто на малюнку немає братів і сестер, що зазвичай пов'язано з конкурентністю.

- *Відсутність на малюнку самої дитини* – часта ознака того, що дитина *почувається у сім'ї знедоленою*. Ступінь виразності цього відчуття перевіряється за допомогою запитання: «А ти нічого не забув?» Якщо дитина все ж таки не згадує, що вона не малювала себе, то слід натякнути: «Я точно знаю, що ти когось ще не намалював». Якщо це не приведе до доповнення малюнка, то перевіряючий каже: «Ти забув намалювати себе». Трапляється, що навіть після прямої вказівки дитина не хоче малювати себе, пояснюючи, що «не залишилося місця», що себе вона може намалювати на іншому аркуші тощо. Це свідчить про вельми сильне почуття знедоленості.

- *Поява «додаткових» членів сім'ї* (яких немає насправді) свідчить про те, що дитина сприймає свою сім'ю як недостатню, у чимусь неповноцінну. Найчастіше додатковою постаттю виявляється батько, який у реальній сім'ї відсутній. У цих випадках можна вважати, що дитина має дуже сильне бажання мати батька, повну сім'ю.

- *Зображення великої кількості предметів* (меблі, стіни кімнати, дерева, якщо сім'я зображена у лісі) зазвичай трапляється у тих випадках, коли у сім'ї послаблені або ж формалізовані контакти, недостатній рівень емоційного спілкування.

Тут особливо показовими є малюнки, які починаються не із зображення людей, а із зображення різноманітних предметів. Аналогічні малюнки спостерігаємо і в аутизованих дітей: у такому разі нестача емоційного спілкування зумовлена не сімейною атмосферою, а неспроможністю дитини до такого спілкування.

Тест «Малюнок дерева»

Методика спрямована на виявлення особистісних та емоційних особливостей дитини. Малюнок дерева традиційно розглядається у проєктивній психодіагностиці як автопортрет, у якому цілісно відображається ставлення до себе, самооцінка, характер взаємовідносин дитини з оточенням, а також її особистісні проблеми.

Матеріал: для виконання завдання тесту потрібен чистий аркуш паперу (формату А4).

Хід проведення

Аркуш кладуть перед дитиною вертикально. Щоб не вплинути на розміщення малюнка на аркуші, підписувати його слід після виконання роботи. Вибір, чим малювати (ручкою, простим олівцем, кольоровими олівцями, фломастерами), дитина має робити сама. (Бажано, щоб усі ці предмети були доступні дитині під час роботи.)

Інструкція

Намалюй дерево, яке тобі подобається. (Жодних додаткових пояснень або рекомендацій давати не можна.)

Оцінювання результатів

Для інтерпретації малюнка, виконаного дитиною, як підтверджує досвід багатьох фахівців, доцільно використовувати рекомендації Л.А. Ясюкової. Вона вважає, що для розуміння особистісних особливостей дитини цілком надійними є такі параметри малюнка.

- *Загальний розмір дерева.* Відображує емоційно забарвлене відчуття власної цінності та значущості. Велике (більш ніж 2/3 аркуша) – впевненість у собі, повнота життя, енергетичне багатство. Розмір дерева 1/2-2/3 аркуша є найбільш типовим. Зменшення розміру дерева (до 1/3 аркуша й менше) свідчить про

відсутність впевненості у собі, про відчуття дитиною власної незначущості, непотрібності, про знижену загальну енергетику.

- *Розміщення дерева на аркуші.* Розміщення малюнка у верхній частині аркуша свідчить про мрійливість дитини, відсутність схильності до активних дій, у нижній – свідчить про практичність, приземленість, про те, що дитина живе сьогоднішнім днем. Якщо дерево зсунуте ліворуч, то дитина тяжіє до матері, перебуває під її впливом; зсунуте праворуч – тяжіє до батька, зазнає його впливу.

- *Товщина стовбура.* Відображує силу «Я», віру дитини у власні можливості. Найбільш важлива характеристика для прогнозу адаптації та потенціалу особистісного розвитку дитини. Наприклад, якщо дерево дуже мале (буквально 3-4 см), але при цьому стовбур товстий (2 см й більше), то за таку дитину не слід турбуватися. Дитина розуміє, що сьогодні її ніхто не цінує, нікому вона не потрібна, але вона ще покаже, на що вона здатна. Такі діти, як показують спостереження, добре адаптуються й у подальшому завойовують повагу у своєму оточенні.

- *Форма стовбура.* Стовбур у вигляді «моркви» догори гострим кінцем інтерпретується як інфантильність, збереження установок та манери поведінки, властивих молодшим дітям. Стовбур-«морква» гострим кінцем донизу означає певну зайву дорослість, яка буває властива самостійним, незалежним дітям. Більш раннє дорослішання відбувається тоді, коли дитині доводиться самостійно піклуватися про менших родичів чи про хворих дітей у сім'ї або коли мати виявляється надто легковажною. Такі діти керують батьками, ставляться до них поблажливо, дають їм розумні поради, роблять зауваження. Так само вони поводяться й у школі з учителями, через що мають багато неприємностей.

- *Тип дерева.* Листяне дерево – звичайні, нормальні стосунки з людьми; хвойне дерево – «колючі» взаємини з людьми (глузування тощо); пальма – демонстративність у спілкуванні.

- *Крона.* Характеризує комунікативну сферу. Наявність замкненого силуету крони свідчить про обмежене, чітко визначене коло спілкування. Коли крона не замкнена, дитина відкрита, готова до встановлення нових контактів.

- *Співвідношення крони і величини дерева загалом.* Відображає потребу у спілкуванні. Якщо крона складає $\frac{1}{2}$ – $\frac{2}{3}$ величини дерева, то потреба у спілкуванні відповідає «нормі». Збільшення або зменшення крони відносно вказаних розмірів

відображує підвищення або зниження потреби у спілкуванні щодо звичайного рівня її прояву.

- *Листя.* Наявність листя (або замкненого силуету крони) свідчить про те, що потреба у спілкуванні задовольняється; відсутність листя, кілька листочків на голих гілках, листя, що опало – потреба у спілкуванні не задовольняється. Відсутність листя може також свідчити про невміння спілкуватися. Промальовування листя свідчить про вибірковість спілкування, про те, що дитина враховує особливості людини, з якою вона спілкується. Хаотична замальовка крони характеризує непостійність, хаотичність спілкування, за якого вибірковість контактів або врахування індивідуальних особливостей партнера відсутні.

- *Дупло.* Надійно можна інтерпретувати у тих випадках, коли з дупла хтось висовується або ж хтось у ньому сидить. Це свідчить про наявність некерованих імпульсів, які періодично підштовхують дитину до здійснення вчинків («дрібних капостей»), ніяк не властивих її поведінці. Дорослі, як правило, не вірять, що така гарна дитина могла це зробити.

- *Сонце.* Сонце ліворуч свідчить про авторитет або тиск з боку матері (рідше бабусі); сонце праворуч свідчить про авторитет, тиск з боку батька (рідше дідуся).

- *Хмаринки.* Хмаринки ліворуч – втрата контакту з матір'ю, відсутність її виховного впливу; хмаринки праворуч – втрата контакту з батьком (буквально – «за хмаринками»). Суцільні хмаринки по всій горі аркуша, хмари брудно-сіро-синього кольору – повне порушення емоційного контакту з батьками, дитина полишена на саму себе, якихось виховних впливів, турбот з боку батьків не спостерігається.

- *Пеньок.* Свідчить про те, що дитина, не бачить жодних перспектив у майбутньому, життя може здаватися для неї закінченим. Вона не бачить себе у тому майбутньому, яке на неї чекає. Аналогічно інтерпретується зламане дерево.

- *Пеньок поруч із деревом* (або відсунутий, через дорогу, через річку). Характеризує різкі зміни в житті (буквально: «закінчилося одне життя, почалося інше»). Важливі порівняльна товщина пня і дерева. Якщо стовбур дерева не тонший за пеньок, то дитина не постраждала від змін, які відбулися у її житті; якщо тонший – то ці зміни травмували її, призвели до втрати впевненості в собі.

- *Товсті гілки* (одна або кілька) явно нижчі за крону й окремо від неї. Свідчать про наявність «діяльності, яка заміщає» й спрямована на компенсацію неуспішності дитини в основній діяльності (наприклад, погано вчиться, але хороший спортсмен). Провідна діяльність стає незначущою, оскільки потреба в досягненнях задовольняється діяльністю, яка заміщає основну.

- *Пониклі, тонкі гілки, тонкий стовбур, слабке натискання.* Характерні для малюнків чутливих, вразливих, тривожних дітей

- *Малюнок дерева займає весь аркуш*, так, що стовбур та крона навіть не помістилися на аркуші повністю (вийшли за верхній край аркуша), свідчить про надмірну активність дитини.

- *Яблука на дереві (або будь-які фрукти, квіти, метелики).* Свідчить про симбіотичний зв'язок з матір'ю, залежність від матері, прихильність до неї й природне підпорядкування її впливу.

- *Використання кольору.* Використання чистих яскравих кольорів для розфарбування характеризує нормальний емоційний стан. Використання чорного, брудно-сірих, брудно-коричневих кольорів свідчить про переважання негативних емоцій, наявність тривожності, невротичних страхів. Відсутність кольору ніяк не інтерпретується.

- *Стовбур, розщеплений у верхній частині* (явно розходиться від середини). Свідчить про наявність установок, що конфліктують; про інтереси, які важко узгоджуються; про неможливість здійснити вибір; про прагнення зберегти й те й інше. Така ситуація може провокувати істерики, поведінкові зриви, довести до невроту.

- *Дерево, розщеплене донизу, або стовбури, що перехрещуються.* Можливі психічні порушення, які пов'язані з подвійністю внутрішнього життя, що не є наслідком якоїсь інтриги, з розщепленням внутрішнього світу (потрібна консультація психіатра).

- *З крони дерева «вирастають» самостійні дерева з кронами.* Можливі шизофренічні порушення психіки, відхід у вигаданий світ, фантастичні страхи (необхідна консультація психіатра).

- *Стовбур замкнений, фактично являє собою дві паралельні палки, або схожий на дошку від паркана, яку рівно зрізали зверху; гілки грубі, товсті, схожі на колоди або дошки паркана, розходяться перпендикулярно від стовбура, листя немає.* Свідчить про

наявність елементів аутизму у поведінці, порушення спілкування, світосприйняття, емоційної депривації (необхідна консультація психіатра).

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Психологічна діагностика дітей молодшого шкільного віку

ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Проективний тест особистих відношень, соціальних емоцій і ціннісних орієнтацій «Будиночки» (О.А.Орехової).

Мета: діагностика емоційної сфери дитини, а саме вищих емоцій соціального генезу, особистісних переваг і дяльнісних орієнтацій, що робить тест особливо цінним з точки зору емоційного ставлення дитини до школи.

Для проведення методики необхідні наступні матеріали:

- аркуш відповідей (*див. рис. 3.1*).
- вісім кольорових олівців: синій, червоний, жовтий, зелений, фіолетовий, сірий, коричневий, чорний. Олівці мають бути однаковими, забарвлені в кольори, відповідні грифелю.

Дослідження краще проводити з групою першокласників – 10-15 осіб, дітей бажано розсадити поодиночі. Якщо є можливість, можна залучити для допомоги старшокласників, заздалегідь їх проінструктувати. Допомога вчителя та його присутність виключається, оскільки йдеться про відношення дітей до шкільного життя, у тому числі і до вчителя.

Процедура дослідження складається з трьох завдань, які передбачають розфарбовування, і триває близько 20 хвилин.

Інструкція: сьогодні ми займатимемося розфарбовуванням. Знайдіть в своєму листочку завдання № 1. Це доріжка з восьми прямокутників. Виберіть той олівець, який вам приємний більш всього і розфарбуйте перший прямокутник. Відкладіть цей олівець убік. Погляньте на олівці, що залишилися. Який з них вам більше подобається? Розфарбуйте ним другий прямокутник. Відкладіть олівець убік. І так далі.

Знайдіть завдання №2. Перед вами будиночки, їх ціла вулиця. В них живуть наші відчуття. Я називатиму відчуття, а ви підберіть до них відповідний колір і розфарбуйте. Олівці відкладати не треба. Можна розфарбовувати тим кольором, який по-вашому підходить. Будиночків багато, їх господарі можуть відрізнятися і можуть бути схожими, а значить, і колір може бути схожим.

Список слів: щастя, горе, справедливість, образа, дружба, сварка, доброта, злість, нудьга, захоплення.

Якщо дітям незрозуміло, що означає слово, потрібно його пояснити, використовуючи дієслівні предикати і прислівники.

Знайдіть завдання №3. У цих будиночках ми робимо щось особливе, і мешканці в них – незвичайні. У першому будиночку живе твоя душа. Який колір їй личить? Розфарбуйте.

Позначення будиночків:

№2 – твій настрій, коли ти йдеш до школи;

№3 – твій настрій на уроці читання;

№4 – твій настрій на уроці письма;

№5 – твій настрій на уроці математики;

№6 – твій настрій, коли ти розмовляєш з вчителем;

№7 – твій настрій, коли ти спілкуєшся зі своїми однокласниками;

№8 – твій настрій, коли ти знаходишся вдома;

№9 – твій настрій, коли ти робиш уроки;

№10 – придумайте самі, хто живе і що робить в цьому будиночку. Коли ви закінчите його розфарбовувати, тихенько на вушко скажіть мені, хто там живе і що він робить (на аркуші відповідей робиться відповідна позначка).

Методика дає психотерапевтичний ефект, який досягається самим використанням кольору, можливістю відреагування негативних і позитивних емоцій, крім того емоційний ряд закінчується в мажорному тоні (захоплення, власний вибір).

Процедура обробки починається із завдання №1. Обчислюється вегетативний коефіцієнт за формулою:

$$VK = (18 - \text{місце червоного кольору} - \text{місце синього кольору}) / (18 - \text{місце синього кольору} - \text{місце зеленого кольору}).$$

Вегетативний коефіцієнт характеризує енергетичний баланс організму: його здібність до енерговитрат або тенденцію до енергозбереження.

Енергетичний показник інтерпретується таким чином:

- 0 – 0,5 – хронічна перевтома, виснаження, низька працездатність. Навантаження непосильні для дитини.

- 0,51 – 0,91 – стан втоми, що компенсується. Самовідновлення оптимальної працездатності відбувається за рахунок періодичного зниження активності. Необхідна оптимізація робочого ритму, режиму праці і відпочинку.

- 0,92 – 1,9 – оптимальна працездатність. Дитина відрізняється бадьорістю, здоровою активністю, готовністю до енерговитрат. Навантаження відповідають можливостям. Спосіб життя дозволяє дитині відновлювати витрачену енергію.

- Понад 2,0 – перезбудження. Частіше є результатом роботи дитини на межі своїх можливостей, що приводить до швидкого виснаження. Потрібна нормалізація темпу діяльності, режиму праці і відпочинку, а інколи і зниження навантаження.

Завдання № 2 і № 3 по суті розшифровують емоційну сферу першокласника і орієнтують дослідника у вірогідних проблемах адаптації.

Завдання № 2 характеризує сферу соціальних емоцій. Тут треба оцінити рівень диференціації емоцій – в нормі позитивні почуття дитина розфарбовує основними кольорами, негативні – коричневим і чорним. Слабка чи недостатня диференціація вказує на деформацію в тих чи інших блоках особистісних відношень:

Щастя-горе – блок базового комфорту,

Справедливість – образа – блок особистісного росту,

Дружба – сварка – блок міжособистісної взаємодії,

Доброта – злість – блок потенційної агресії,

Нудьга – захоплення – блок пізнання.

За наявності інверсії колірного градусника (основні кольори займають останні місця) у дітей часто спостерігається недостатня диференціація соціальних емоцій – наприклад, і щастя і сварка можуть бути позначені одним і тим же червоним кольором. В цьому випадку треба звернути увагу, як розфарбовує дитина парні категорії і наскільки далеко стоять пари в колірному виборі.

Актуальність переживання дитиною того або іншого відчуття вказує на його місце в колірному градуснику (завдання №1).

У завданні № 3 відображено емоційне відношення дитини до себе, шкільної діяльності, вчителя і однокласників. Зрозуміло, що за наявності проблем в якійсь сфері, першокласник розфарбовує саме ці будиночки коричневим або чорним кольором. Доцільно виділити ряди

об'єктів, які дитина позначила однаковим кольором. Наприклад, школа—щастя—захоплення або домашні завдання—горе—нудьга. Ланцюжки асоціацій досить прозорі для розуміння емоційного відношення дитини до школи. Діти із слабкою диференціацією емоцій швидше за все будуть амбівалентні і в емоційній оцінці видів діяльності. За результатами завдання №3 можна виділити три групи дітей

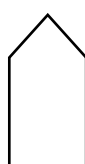
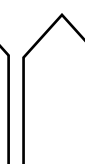
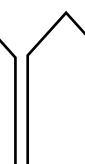
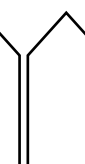
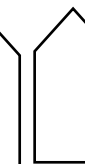
- з позитивним відношенням до школи;
- з амбівалентним відношенням;
- з негативним відношенням.

Слід зазначити, що при занадто низьких або занадто високих показниках ВК, сумнівах в чистоті дослідження дана методика може бути продубльована за тією ж схемою, але індивідуально, із стандартними картками з тесту Люшера.

1 завдання

1	2	3	4	5	6	7	8

2 завдання

									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3 завдання

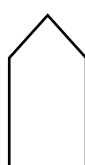
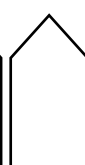
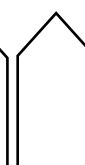
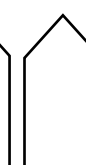
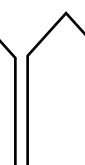
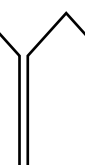
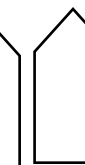
									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Рис. 3.1 Аркуш відповідей для методики «Будиночки»

Анкета для оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації Н. Лусканової

Мета: діагностика рівня шкільної мотивації та адаптації до шкільного навчання

Форма проведення: індивідуальна / групова.

Із шестирічками – індивідуальна або в малій групі, із семирічними дітьми – групова, але в групі не більш як 15 осіб (важливо, щоб діти вміли орієнтуватися на аркуші паперу і добре знали числа від 1 до 10).

Час проведення: 10-15 хв.

Інструкція для дітей: «Зараз я вам поставлю кілька запитань про те, як ви почуваетесь в школі, що вам подобається, а що – ні. На кожне запитання ви можете відповісти: «так» (+) або «ні» (-). В анкеті немає «правильних» і «неправильних» відповідей. Відповідайте так, як є».

Інструкція для психолога: для проведення групового анкетування необхідно заздалегідь підготувати бланки з номерами запитань, підписані прізвищами учнів. Під час анкетування психолог зображає на дошці в клітинку такий самий бланк, як у дітей, і перед кожним запитанням показує на ньому, де саме потрібно ставити відповідь. Крім того, після кожного запитання психолог докладно пояснює можливі варіанти відповіді і відповідні їм позначення (+, -). Наприклад, відповідаючи на запитання «Тобі подобається в школі чи не дуже?», ті, кому подобається в школі, ставлять напроти цифри «1» знак «+», кому не подобається – знак «-».

З учнями, які на всі запитання відповіли тільки позитивно або тільки негативно, а також на бланках, на яких є зсуви відповідей щодо номерів запитань, необхідно провести повторне опитування індивідуально.

Запитання анкети

1. Тобі подобається в школі чи не дуже?
2. Уранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю збираєшся в школу чи тобі хочеться залишитися вдома?
3. Якби вчитель сказав, що завтра в школу обов'язково приходити всім учням, ти пішов би в школу чи залишився вдома?
4. Тобі подобається, коли у вас немає якого-небудь уроку?
5. Ти хотів би, щоб не задавали домашніх завдань?
6. Ти хотів би, щоб у школі залишилася тільки перерва?
7. Ти часто розповідаєш про школу батькам?
8. Ти б хотів, щоб у тебе був менш суворий учитель?
9. У тебе в класі багато друзів?
10. Тобі подобаються твої однокласники?

Обробка результатів

Відповідь «так» на запитання 1,2, 3,7,9,10 оцінюється 3 балами, відповідь «ні» – 0 балів.

Відповідь «так» на запитання 4,5,6,8 оцінюється 0 балів, відповідь «ні» – 3 балами.

Інтерпретація

25 – 30 балів – високий рівень шкільної адаптації.

20 – 24 бали – середній рівень шкільної адаптації.

15 – 19 балів – зовнішня мотивація.

10 – 14 балів – низький рівень шкільної адаптації.

9 і менше балів – шкільна дезадаптація.

Малюнок «Що мені подобається в школі»

Мета: діагностика рівня адаптації, виявлення рівня мотивації

Форма проведення: індивідуальна і групова.

Час проведення: 15 хв.

Обладнання: аркуш з альбому формату А4, простий олівець, гумка, кольорові олівці.

Інструкція для дітей: «Намалюйте, що вам подобається в школі».

Примітка. Аркуш з альбому має бути розташований горизонтально.

Інтерпретація

1. Невідповідність малюнка темі вказує:

а) на мотиваційну незрілість дитини, відсутність у неї шкільної мотивації і перевагу в неї інших, найчастіше ігрових, мотивів (у цьому випадку діти малюють машини, іграшки, візерунки тощо);

б) дитячий негативізм (така поведінка властива дітям із завищеним рівнем домагань і труднощами пристосування до шкільних вимог; дитина відмовляється малювати на шкільну тему і малює те, що вона найкраще вміє або любить малювати);

в) нерозуміння і неправильне тлумачення завдання (діти нічого не малюють або копіюють в інших дітей сюжети, що не стосуються даної теми).

2. Якщо малюнок відповідає заданій темі, враховується його сюжет:

а) навчальні ситуації свідчать про високу шкільну мотивацію, навчальну активність і наявність у школяра пізнавальних мотивів;

б) ситуації ненавчального характеру із зовнішніми

шкільними атрибутами властиві дітям із позитивним ставленням до школи, але зовнішньою мотивацією;

в) ігрові ситуації в школі властиві дітям із позитивним ставленням до школи, але з перевагою ігрової мотивації.

Для більшої надійності оцінки дитячих малюнків при проведенні обстеження доцільно запитати дитину, що вона зобразила, чому намалювала той чи інший предмет, ту чи іншу ситуацію.

Методика «Школа тварин»

Форма проведення: індивідуальна, групова.

Час проведення: 30-40 хв.

Обладнання: аркуш паперу для малювання формату А4, простий олівець, гумка, кольорові олівці.

Інструкція для дитини: Зараз ми з вами зробимо цікаву подорож у чарівний ліс. Сядьте зручніше, заплющте очі. Уявіть, що ми опинилися на сонячній лісовій галявинці. Послухайте, як шумить листя над головою, м'яка трава торкається ваших ніг. На галявинці ви бачите «школу тварин». Подивіться навколо. Які тварини вчаться в цій школі? А яка тварина в ній учитель? Що роблять учні? А якою твариною ви уявляєте себе? Що ви при цьому відчуваєте? Ви можете побути ще якийсь час у цій «школі тварин», поки я буду рахувати до 10, потім розплющте очі.

Ви побували в «школі тварин». А тепер візьміть олівці й папір і спробуйте намалювати те, що ви «бачили». Діти виконують завдання.

Подивіться уважно на свої малюнки і знайдіть ту тварину, якою б могли бути ви. Поруч поставте «х» або букву «я».

Інтерпретація

1. Розташування малюнка на аркуші.

Розташування малюнка ближче до верхнього краю аркуша трактується як висока самооцінка, як невдоволення своїм становищем у колективі, недостатність визнання з боку оточення.

Розташування малюнка в нижній частині – невпевненість у собі, низька самооцінка. Якщо малюнок розташований по середній лінії, то в дитини все в нормі.

2. Контури фігур.

Контури фігур аналізуються за наявністю або відсутністю виступів (типу щитів, панцирів, голок), промальовуванням і затемненням ліній – усе це захист від оточення. Агресивний – якщо виконано в гострих кутах; зі страхом або тривогою – якщо має місце затемнення контурної лінії; з побоюванням, підозрілістю – якщо поставлені щити, заслони.

3. Натиск.

В оцінюванні ліній необхідно звернути увагу на натиск. Стабільність натиску свідчить про стійкість, слабкий натиск – про вияв тривожності, дуже сильний – про напруженість. Про тривожність може свідчити також розірваність ліній, наявність обведень, сліди стирання.

4. Наявність деталей, що відповідають органам чуття: очі, вуха, рот.

Відсутність очей свідчить про неприйняття інформації. Зображення вух (особливо великих і детально промальованих) говорить про зацікавленість в інформації, що особливо стосується думки оточення про себе. Відкритий, заштрихований рот – про легкість виникнення страхів. Зуби – ознака вербальної агресії.

5. Аналіз якості і взаємодії персонажів показує особливості взаємин.

Велика кількість персонажів, що вступають у різні взаємини один з одним (граються, виконують дії, пов'язані з навчанням тощо), і відсутність між ними ліній, які їх відділяють, свідчить про гарні стосунки з однокласниками. У протилежному випадку можна говорити про труднощі в побудові контактів з іншими учнями.

6. Характер стосунків між твариною-вчителем і твариною, що зображує дитину.

Необхідно простежити, чи немає протиставлення між ними. Як розташовані фігури вчителя й учня одна щодо одної?

7. Зображення навчальної діяльності.

У разі відсутності зображення навчальної діяльності можна припустити, що школа приваблює дитину не своїми навчальними сторонами. Якщо ж немає учнів, учителя, навчальної або ігрової діяльності, малюнок не зображує школу, тварин або людей, то можна зробити припущення, що в дитини не сформувалася позиція учня, вона не усвідомлює своїх завдань як школяра.

8. Колірна гама.

Яскраві, життєрадісні тони свідчать про благополучний емоційний стан дитини в школі, похмурі тони можуть свідчити про неблагополуччя, пригнічений стан.

Малюнок «Мій клас»

Мета: діагностика рівня адаптації дитини

Форма проведення: індивідуальна і групова.

Час проведення: 30 хв.

Обладнання: аркуш з альбому формату А4, простий олівець, гумка, кольорові олівці.

Інструкція для дітей: Намалюйте свій клас.

Примітка. Аркуш з альбому має бути розташований горизонтально.

Інструкція для психолога. Для правильної інтерпретації необхідно провести бесіду за малюнком із кожною дитиною, у ході якої з'ясувати:

- хто і що зображено на малюнку (при цьому запитання «Де ти зображений на малюнку?» або «Чи намалював ти себе?» ставити не можна, щоб не наштовхувати дитину на думку про те, що вона повинна була «включити» в зображення себе);

- якщо учень «не включив» себе, то можливі такі запитання за малюнком: «Де ти зараз перебуваєш?», «Що ти там робиш?», «Чому ти знаходишся там?», «Що тобі хотілося б зробити?».

Інтерпретація

1. Відповідність або невідповідність малюнка темі інтерпретується аналогічно методиці «Що мені подобається в школі».

2. Ознака «наявність – відсутність» того, хто малював, у зображенні:

- якщо дитина себе намалювала, значить, вона «включила» себе в образ свого класу; це свідчить про те, що адаптація до школи проходить успішно (варто також звернути увагу на особливості зображення: колір, положення тіла, ситуацію);

- якщо дитина себе не намалювала, то вона «не включила» себе в образ свого класу; це свідчить про те, що в процесі адаптації до школи виникли труднощі;

- якщо дитина зобразила в класі тільки себе, то це може вказувати або на наявність у неї проблем у стосунках з однокласниками, учителем, або на егоцентризм.

3. Ознака «наявність – відсутність» інших людей у класі:

- наявність учителя, однокласників, за умови «включення» себе в зображення, свідчить про нормальний контакт дитини з учителем, однокласниками (але варто звернути увагу на особливості зображення);

- відсутність учителя, однокласників на малюнку вказує на можливі проблеми в стосунках того, хто малював, з тими, кого він «не включив»;

- якщо дитина намалювала кого-небудь із членів своєї родини, це свідчить про труднощі в адаптації до школи, вона не може вийти за межі сімейної спільноти;

- якщо дитина «включає» в малюнок кого-небудь зі своїх друзів,

що не є її однокласниками, то, можливо, у неї немає друзів у класі.

4. На малюнку зображені тільки стіни, шкільні меблі, квіти – зовнішня мотивація. Якщо такі малюнки в більшості учнів класу, це може вказувати на те, що вчитель приділяє недостатню увагу побудові теплих емоційних взаємин між дітьми. Також можливо, що ставлення вчителя до учнів формалізоване і вони не одержують необхідної підтримки й уваги.

Методика дослідження мотивації навчання в першокласників (на основі методики Гінзбург).

Мета: виявлення особливостей мотивації до шкільного навчання

Форма проведення: індивідуальна.

Обладнання: стимульний матеріал до методики

Інструкція. «Зараз я прочитаю тобі розповідь».

№1. «Хлопчики (дівчинки) розмовляли про школу. Перший хлопчик сказав: «Я ходжу в школу тому, що мене мама змушує. Якщо б не мама, я б у школу не ходив».

На стіл перед дитиною психолог викладає картку з малюнком № 1: жіноча фігура з жестом, що вказує на школу, перед нею фігура дитини з портфелем у руках. (Зовнішній мотив.)

№ 2. «Другий хлопчик (дівчинка) сказав: «Я ходжу в школу тому, що мені подобається робити уроки. Навіть якби школи не було, я все одно би вчився».

Психолог викладає картку з малюнком № 2: фігура дитина, що сидить за партою. (Навчальний мотив.).

№ 3. Третій хлопчик сказав: «Я ходжу в школу тому, що весело й багато дітей, з якими можна пограти». Психолог викладає картку з малюнком № 3: фігурки двох дітей граючих у м'яч. (Ігровий мотив.)

№ 4. Четвертий хлопчик сказав: «Я ходжу в школу тому, що хочу бути великим. Коли я в школі, я почуваюся дорослим, а до школи я був маленьким». Психолог викладає картку з малюнком №4: дві фігурки, зображені спиною один до одного; у тієї, що вище, у руках портфель у той, що нижче, іграшковий автомобіль (Позиційний мотив.)

№5. «П'ятий хлопчик (дівчинка) сказав: «Я ходжу в школу тому, що потрібно вчитися. Без навчання ніякої справи не зробиш, а вивчившись - і можеш стати, ким захочеш». Психолог викладає картку

з малюнком № 5 фігурка з портфелем у руках прямує до будинку. (Соціальний мотив.)

№ 6 «Шостий хлопчик сказав: «Я хочу в школу тому, що одержую там п'ятірки». Психолог викладає картку з малюнком № 6: фігурка дитини, що тримає в руках розкритий зошит. (Оцінка). Стимульний матеріал див. на рис. 3.2

Стимульний матеріал к методике исследования
мотивации учения у первоклассников.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 3.2. Стимульний матеріал для методики дослідження мотивації
першокласників

Після прочитання розповіді психолог задає питання:

- А як по-твоєму, хто з них прав? Чому? (Вибір 1)

- З ким з них ти хотів би разом грати? Чому? (Вибір 2)

- З ким з них ти хотів би разом учитися? Чому? (Вибір 3)

Діти послідовно роблять три вибори. Якщо зміст недостатньо простежується у відповіді дитини, необхідно поставити контрольне запитання: «А що цей хлопчик сказав?», щоб бути впевненим у тім, що дитина зробила свій вибір, виходячи саме зі змісту розповіді, а не випадково вказав на одну із шести картинок.

Обробка результатів.

Відповіді (вибір певної картинки) психолог заносить у таблицю і потім оцінює.

Мотиви, №						
Вибори	1	2	3	4	5	6
I вибір						
II вибір						
III вибір						
Контрольний вибір						
Зовнішній мотив – 0 балів; позиційний мотив – 3 бали; навчальний мотив – 5 балів; соціальний мотив – 4 бали; ігровий мотив – 1 бал; оцінка – 2 бали.						
Контрольний вибір додає до загальної суми кількість балів відповідного вибору.						
Домінуюча мотивація навчання діагностується за найбільшою кількості балів. Разом з тим, дитина може керуватися й іншими мотивами.						

Анкети для батьків

Анкета для батьків першокласників

Мета: визначити особливості розвитку дитини, умови та методи виховання, готовність до навчання у школі.

Інструкція. Шановні батьки! Просимо Вас, заповнити анкету, що дозволить нам більше дізнатися про вашу дитину і знайти до неї індивідуальний підхід.

1. П.І.Б. дитини _____
2. Дата народження _____
3. Домашня адреса, телефон моб. _____
4. Дані про батьків (П.І.Б., вік, освіта, ким працює):
 - Мати _____
 - Батько _____
5. Чи є брати, сестри, їхній вік, які взаємини з ними? _____
6. До кого з членів родини дитина більше прив'язана? _____
7. Чи має дитина хронічні захворювання, відхилення в органах зору, слуху, дефекти мовлення, інші особливості _____
8. Чи відвідувала дитина дитячий садок? Як ставиться до його відвідування? _____
9. Які в дитини стосунки з дітьми? Чи є труднощі, які? _____
10. Основні види ігор, занять удома _____
11. Як ви караєте дитину? Яка міра покарання найдієвіша? _____
12. Чи вміє дитина бути уважною упродовж тривалого часу (понад 30 хвилин)? _____
13. Як швидко стомлюється дитина в процесі роботи, чи посидюча вона? Підкресліть потрібне:
 - може працювати довго (понад 30 хвилин), навіть якщо робота не дуже подобається;
 - може довго займатися тільки тим, що подобається;
 - ні, навіть якщо справа і подобається.
14. Чи з задоволенням йде до школи? Що її найбільше вабить: шкільна атрибутика, звання "школяр", можливість навчитися писати, рахувати, читати? _____

15. Чи вважаєте ви, що ваша дитина добре підготовлена до школи?

- Так.
- Ні.
- Скоріше «так», ніж «ні».
- Скоріше «ні», ніж «так».

Тест «Чи готова ваша дитина йти до школи?»

Мета: визначити рівень готовності дошкільника до навчання у школі.

Інструкція: Шановні батьки, відповідайте на запитання «так» або «ні».

1. Чи часто Ваша дитина заявляє про своє бажання йти до школи? _____

2. Вашу дитину найбільше цікавлять атрибути школи (портфель, книжки, нове «доросле» становище), аніж можливість більше довідатися нового й багато чого навчитися? _____

3. Ви вважаєте, що Ваша дитина досить посидюча й уважна навіть під час виконання не дуже привабливого для неї завдання? _____

4. Ваша дитина товариська як з дітьми, так і з дорослими? _____

5. Ви впевнені в тім, що Ваша дитина здатна добре запам'ятати й виконати усне доручення (наприклад, по телефону)? _____

6. Ваша дитина жодної хвилини не може побути на самоті й зайнятися чимось самотійно? _____

7. Іграшки й особисті речі Вашої дитини завжди розкидані, й Ви стомилися нагадувати їй, що потрібно їх прибирати? _____

8. Чи вміє Ваша дитина рахувати до десяти й назад? _____

9. Чи вміє Ваша дитина порівнювати числа і предмети? _____

10. Чи здатна Ваша дитина додавати й віднімати в межах десяти? _____

11. Чи знає дитина прості геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал)? _____

12. Чи вміє дитина визначати істотні ознаки в предметах(

наприклад, у птаха є дзьоб, пір'я)? _____

13. Чи може Ваша дитина об'єднати одним словом поняття одного виду, роду, характеру (наприклад, назвати одним словом «взуття» слова «туфлі», «черевики», «чоботи»)? _____

14. Чи може Ваша дитина знайти слова з протилежним змістом до запропонованого слова («весело» - «сумно»)? _____

15. Чи вміє вона скласти розповідь за 5-7 картинками? _____

16. Чи знає Ваша дитина літери та чи вміє читати по складах? _____

17. Ваша дитина з напруженням і без будь-якого задоволення декламує вірші й розповідає казки? _____

18. Чи правда, що Ваша дитина не досить упевнено користується кульковою ручкою? _____

19. Ваша дитина любить майструвати, користуючись клеєм, ножицями, інструментами? _____

20. Їй подобається розфарбовувати або малювати? _____

21. Малюнки Вашої дитини, як правило, неохайні й не завершені? _____

22. Ваша дитина без особливої праці може зібрати розрізану на кілька частин картинку? _____

23. Чи може Ваша дитина знайти слово до запропонованого слова так, щоб вони були пов'язані за змістом, як пов'язані слова в зразку (наприклад, зразок: «дерево - гілки», до слова «книжка» необхідно назвати слово «сторінки»)? _____

24. Чи вважаєте Ви, що Ваша дитина не допитлива й погано обізнана? _____

Обробка результатів діагностики

Ключ відповідей

Якщо на запитання 1, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23 Ви відповіли «так», то зарахуйте по 1 балу за кожну відповідь.

Якщо на запитання 2, 6, 7, 17, 18, 21, 24 Ви відповіли «ні», то зарахуйте ще по 1 балу за кожну відповідь.

Підрахуйте загальну кількість балів.

Якщо вона становить:

20-24 бали, то поздоровляємо! Ваша дитина готова до школи. Будьте певні, що їй буде легше справлятися зі шкільними труднощами. Подбайте про те, щоб у неї не зник інтерес до школи й до отримання нових знань.

15-19 балів, Вам належить приділити більше уваги своїй дитині, зміст запитань або завдання в них допоможуть Вам обрати потрібний напрям роботи з дитиною. Не засмучуйтеся, Ваша дитина майже готова до навчання в школі.

14 і менше балів, кращою порадою для Вас буде приказка: «Терпіння і труд усе перетруть». Ваша дитина чекає допомоги й співпраці. Пориньте разом із нею в розвивальні, цікаві ігри. Усе це допоможе дитині досягти успіху й піти до школи підготовленою.

Анкета для батьків

Мета: виявлення ознак дезадаптації першокласників.

Форма проведення: індивідуальна і групова

Обладнання: бланки.

Інструкція: Шановні батьки першокласників! Просимо Вас відповісти на запропоновані питання. Підкресліть той варіант, який, на Ваш погляд, найбільш підходить до Вашої дитини.

1. Чи з бажанням йде дитина в школу?

- немає бажання;
- без особливого бажання;
- з бажанням, з радістю;
- важко відповісти.

2. Чи повністю пристосувалася дитина до шкільного режиму?

- ще ні;
- не зовсім;
- в основному так;
- важко відповісти.

3. Які зміни в самопочутті та поведінці дитини Ви відзначаєте з того часу, як вона пішла в школу? Якщо ці ознаки спостерігалися до школи, поставте галочку зліва, якщо з'явилися зараз – підкресліть.

- засинає через силу;
- довго не може заснути, хоча дуже втомилася;
- раптово просинається вночі, плаче;
- розмовляє уві сні;
- довго просинається;
- вранці сонна і млява;
- нетримання сечі;
- поганий апетит;
- млява, стомлена, дратівлива, збуджена після школи;
- безпричинні болі в животі;

- часті головні болі;
- хворіла у вересні-жовтні;
- стала смоктати пальці, гризти нігті, кусати губи, колупатися в носі, теревити волосся або багато разів повторювати які-небудь дії;

- спостерігаються швидкі сіпання (тики) лицьових м'язів, плечей, рук і тому подібне;

- веде себе як маленька, невідповідно віку;

- інші зміни _____

4. Чи є в даний час у Вашої дитини хронічні захворювання, проблеми із здоров'ям?

- так _____

- немає.

5. Опишіть режим дня Вашої дитини:

- встає в _____;

- до школи йде самостійно _____;

- до школи дитину відводить _____;

- відвідує групу продовженого дня з _____ до _____;

- зі школи повертається самостійно _____;

- зі школи дитину забирає _____ в _____;

- відвідує _____ додаткові _____ заняття, _____ гуртки, секції _____ раз у тиждень;

- робить уроки зазвичай у групі продовженого дня з _____ до _____;

- робить уроки вдома з _____ до _____;

- відпочиває з _____ до _____;

- дивиться телевізор з _____ до _____;

- грає з _____ до _____;

- лягає спати в _____;

- Ваша дитина має окрему кімнату _____;

- Має своє місце для роботи та ігор в загальній кімнаті _____.

6. Чи часто дитина ділиться з Вами шкільними враженнями?

- інколи;

- досить часто;

- важко відповісти.

7. Який емоційний характер цих вражень?

- в основному негативні враження;

- позитивних і негативних приблизно порівну;

- в основному позитивні враження.

8. Чи скаржитесь дитина на товаришів по класу, ображається на них?

- досить часто;
- буває, але рідко;
- такого практично не буває;
- важко відповісти.

9. Чи скаржитесь дитина на вчителя, ображається на нього?

- досить часто;
- буває, але рідко;
- такого практично не буває;
- важко відповісти.

10. Чи справляється дитина з навчальним навантаженням без напруги?

- так;
- швидше так, чим ні;
- швидше ні, чим так;
- ні;
- важко відповісти.

11. З якими проблемами, пов'язаними з початком шкільного вчення, Ви зіткнулися?

12. Чи потрібна Вам наша допомога і в чому саме _____

Стан здоров'я Вашої дитини

1. Особливості розвитку дитини від народження до шестирічного вік (чи були ускладнення, травми, захворювання)?

2. В якому віці дитина почала ходити, говорити?

3. Хворобливість (як часто хворіє протягом року, чи легко застуджується)?

Поведінка дитини

1. Чи слухається батьків?

2. Які особливості поведінки стосовно різних членів родини ВИ спостерігаєте?

3. Як поводитьься з батьками не вдома?

4. Чи грається з дітьми, бере участь у колективних розвагах?

5. Чи частими є конфлікти, сварки та що, на Вашу думку, спричиняє?

6. Як Ви заохочуєте свою дитину?

7. Чи багато часу Ви приділяєте дитині?

8. Чи збігаються в батьків погляди щодо виховання?

Обробка результатів.

Психолог проводить якісний аналіз відповідей на запитання анкети. Позитивні відповіді свідчать про труднощі в адаптації в дитини, можливу дезадаптацію.

Анкети та опитувальники для класних керівників 1-х класів

Опитувальник для визначення рівня адаптації дитини до школи

(Л.М. Ковальова, Н.Н. Тарасенко)

1. Батьки зовсім не займаються вихованням, майже не бувають в школі.
2. Під час вступу до школи дитина не володіла елементарними навчальними навичками (не вміла рахувати, не знала букви тощо).
3. Учень не знає багато чого з того, що відоме більшості дітей її віку, наприклад, дні тижня, пори року, казки тощо.
4. У першокласника погано розвинені дрібні м'язи рук: він відчуває труднощі з письмом, у нього виходять нерівномірні букви тощо.
5. Учень пише правою рукою, але зі слів батьків є відученою лівшею.
6. Першокласник пише лівою рукою.
7. Учень часто безцільно рухає руками.
8. Першокласник часто кліпає.
9. Дитина смочє палець або ручку.
10. Учень інколи заїкається.
11. Першокласник гризе нігті.
12. У дитини тендітна статура, маленький зріст.
13. Дитина явно «домашня», вона потребує доброзичливої атмосфери, любить, коли її пестять, обіймають.
14. Учень дуже любить грати, грає навіть на уроках.
15. Таке враження, що дитина молодша за інших дітей, хоча за віком – ровесники.
16. Мова першокласника інфантильна, нагадує мову 4-5-річної дитини.
17. Учень надміру неспокійний на уроках.
18. Дитина легко сприймає невдачі.
19. Першокласник любить галасливі, рухливі ігри на перервах.
20. Учень не може довго зосередитися на одному завданні,

завжди прагне зробити роботу швидше, не дбаючи про її якість.

21. Після цікавої гри, фізкультурної паузи дитину неможливо налаштувати на серйозну роботу.

22. Учень довго переживає невдачі.

23. При несподіваному питанні вчителя дитина часто губиться. Якщо ж дати час на обмірковування, може відповісти добре.

24. Першокласник дуже довго виконує будь-яке завдання.

25. Домашні завдання дитина виконує набагато краще класних (різниця дуже суттєва, більша, ніж у інших дітей).

26. Учень дуже довго перелаштовується з одного виду діяльності на іншій.

27. Дитина часто не може повторити за вчителем найпростіший матеріал, але при цьому демонструє відмінну пам'ять, коли йдеться про речі, що її цікавлять (наприклад, знає марки машин, але не може повторити просте правило).

28. Першокласник вимагає до себе постійної уваги з боку вчителя. Майже все робить лише після персонального звернення «Пиши!» тощо.

29. Учень допускає багато помилок при списуванні.

30. Щоб відволікти дитину від завдання, досить найменшої причини: скрипнули двері, щось впало тощо.

31. Першокласник приносить в школу іграшки і грає на уроках.

32. Учень ніколи нічого не зробить понад покладений мінімум: не прагне взнати щось, розповісти.

33. Батьки скаржаться, що насилу усаджують дитину за уроки.

34. Таке враження, що на уроках учневі погано, він оживає лише на перервах.

35. До виконання завдань учень не любить докладати жодних зусиль; якщо у нього щось не виходить, кидає, шукає якісь виправдань, наприклад, «болить рука, живіт, голова».

36. У дитини не зовсім здоровий вигляд (худенька, бліда).

37. До кінця уроку першокласник працює гірше, часто відволікається, сидить з відсутнім виглядом.

38. Якщо щось не виходить, дитина дратується, плаче.

39. Учень погано працює в умовах обмеженого часу. Якщо його квапити, може зовсім «відключитися» або кинути роботу.

40. Першокласник часто скаржиться на втому, головний біль.

41. Дитина майже ніколи не відповідає правильно, якщо питання поставлене нестандартно і вимагає кмітливості.

42. Відповіді учня кращі, якщо у нього є можливість опори на якісь зовнішні об'єкти (лічить пальці тощо).

43. Після пояснення вчителя не може виконати аналогічне завдання.

44. Дитині важко застосовувати раніше засвоєні поняття, навички при поясненні вчителем нового матеріалу.

45. Першокласник часто відповідає не по суті, не може виділити головне.

46. Таке враження, що учневі важко зрозуміти пояснення, оскільки основні навички і поняття у нього не сформовані.

Психолог проводить якісний аналіз відповідей на запитання анкети.

Опитувальник для вчителя

Мета: дослідження особливостей адаптації дітей до школи

Прізвище, ім'я дитини _____

Клас _____

1. Чи володіє дитина елементарними навичками самообслуговування? Так Ні

2. Чи активна дитина під час навчальних занять? Так Ні

3. Чи ставить запитання, що стосуються суті завдань? Так Ні

4. Чи активна дитина в іграх? Так Ні

5. Чи прагне виокремитися чимось на тлі однокласників? Так Ні

6. Чи активна дитина у спілкуванні з однокласниками? Так Ні

7. Чи складаються у дитини стосунки з однокласниками? Так Ні

8. Чи наявні особливості у поясненні власних невдач:

а) зазвичай вважає винною себе;

б) звинувачує інших чи обставини;

в) пояснення адекватні ситуації.

9. Чи мають значення для дитини похвала та осуд учителя? Так Ні

10. Чи виконує вона вимоги вчителя? Так Ні

11. Який темп виконання завдань:

а) такий самий, як і в більшості однокласників;

б) значно вищий;

в) нижчий, ніж у більшості однокласників.

12. Чи здатна дитина виконувати роботу, долаючи труднощі? Так Ні

13. Чи характерні помилки «уважності»? Так Ні

14. Виконуючи навчальні завдання:

а) діє впевнено;

б) постійно шукає підтримки;

в) прагне скопіювати.

15. Чи є труднощі в засвоєнні:

а) графіки письма;

б) читання;

в) математичних навичок.

16. Чи є труднощі в розумінні завдань, текстів? Так Ні

17. Чи є труднощі у запам'ятовуванні навчального матеріалу?

Так Ні

18. Чи вміє розповісти про те, що їй добре знайоме? Так Ні

19. Чи вміє робити висновки? Так Ні

20. Чи вміє використовувати знання у нестандартних ситуаціях?

Так Ні

21. Яким завданням надає перевагу:

а) таким, що потребують повторних дій;

б) таким, що потребують копіювання;

в) таким, що потребують міркування.

22. Які інші особливості притаманні дитині?

Працюючи з цим Опитувальником, вчитель вибирає із перелічених потрібну відповідь і підкреслює її. В пунктах 8, 11, 14, 15, 21 вибір позиції а), б), в) відмічає знаком «+». Відповідь на питання за номером 22 записує, формулюючи коротко.

Психолог проводить якісний аналіз відповідей на запитання анкети.

Карта адаптації першокласників

(заповнює класний керівник 1 класу)

Мета: дослідження особливостей адаптації дітей до школи

Форма проведення: індивідуальна

Обладнання: аркуш запитань, бланк

Інструкція: Зазначте, які прояви особливостей поведінки і навчальної діяльності дитини ви зауважуєте останнім часом.

Текст анкети

П.І.Б. учня Запитання									
1. Адекватно спілкується: а) з учителем б) з однокласниками									
2. Виявляє цікавість до навчальної діяльн.									
3. Виконує організа-ційні вимоги									
4. Легко включається в роботу									
5. Керує увагою									
6. Легко переключ-чається в діяльності									
7. Контролює резуль-тати									
8. Виявляє пізнав. Активність									
9. Сприяє матеріал з 1-2 пояснень									
10. Цілком дотрж. вказівок вчителя									
11. Дає повну відпо-відь									
12. Орієнтується на аркуші									
13. Працює продукти-вно									
14. Зберігає працездатність до кінця занять									
15. Тримає нормальний темп									
16. Не виявляє ознак стомлення: а) млявість, загальмованість, позіхання б) рухове розгальмув., емоційно збудливий									
17. Регулює свою поведінку									
18. Володі оптимальн. емоц. Тонусом									
19. Адекватно реагує: а) на невдачі;									

б)на похвалу.									
20. Вітсутні: а) м'зовий затиск, скутість									
б) загальна тривожність; напру- женісь									
21. Не має потреби в періодичній емоційній підтримці									
22. Може працювати самостійно									
23. Докладає зусиль для подолання труднощів									
24. Прагнення довести завдання до кінця									
25. Володіє елементами навчальної діяльності: а) приймає навчальну задачу									
б)орієнтується в завданні									

КАРТКА АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКА

П.І.Б. _____

Дані про родину _____

Дані про готовність до школи _____

Психосоматичний стан _____

Засвоєння програмного матеріалу _____

Рівень адаптації _____

Емоційне сприйняття процесу навчання _____

Емоційне ставлення до вчителя _____

Емоційне ставлення до нової позиції школяра _____

Емоційне сприйняття відносин з однокласниками _____

Можливі причини дезадаптації _____

Аналітична довідка за результатами дослідження адаптації

Клас _____

Мета дослідження: виявлення потенційної «групи ризику», тобто дітей, чие подальше навчання та виховання пов'язані із суттєвими труднощами.

Дослідження таких компонентів адаптації:

- фізіологічне підлаштування організму;
- шкільна успішність і поведінка;
- емоційне прийняття нової соціальної ситуації.

Програма дослідження включає:

- збір даних про захворюваність першокласників (статистика);
- анкетування батьків (виявляємо наявність психосоматичних симптомів дезадаптації та збираємо інформацію про учня);
- опитування вчителя за допомогою тесту Л. Ковальнової, Н. Тарасенко (визначаємо рівень дезадаптації та виявляємо фактори, які їй сприяють);
- обстеження першокласників за допомогою проективної методики «Будиночки» (досліджуємо емоційне сприйняття нової соціальної ситуації, зокрема процесу навчання, вчителя, однокласників, самооцінку та з'ясовуємо здатність організму до енерговитрат);
- проведення методики «Школа звірів» (вивчаємо мотиваційну сферу, ставлення до вчителя, до однокласників, до навчання у школі, а також шкільну тривожність).

Дослідження проводилося протягом ____ Обстежено _____ учнів, зокрема дівчат _____, хлопчиків _____. За попередніми даними високий рівень готовності до школи мають ____ % учнів, ____ % середній, ____ % низький (зокрема такі діти _____).

Найчастіше факторами низької готовності є _____ У більшості (меншості) учнів відсутня психосоматична симптоматика. У ____ % учнів _____.

спостерігаються такі психосоматичні симптоми дезадаптації:

_____.

Це діти _____.

За результатами проєктивної методики «Будиночки» ____ % учнів мають низький ВК (вегетативний коефіцієнт), відповідно, їхній стан характеризується хронічною перевтомою, виснаженням, низькою працездатністю. Це _____ % дітей мають ВК у 0,51 – 0,91, що свідчить про стан оптимальної працездатності, який забезпечується періодичним зниженням активності. Учням _____ необхідна оптимізація режиму праці й відпочинку. _____ % дітей мають оптимальну працездатність, вирізняються бадьорістю, здоровою активністю, готовністю до енерговитрат. Навантаження цих учнів (_____) відповідають можливостям. _____ % мають занадто високий ВК, що свідчить про те, що дитина часто працює на межі своїх можливостей, і це призводить до швидкого виснаження. Учням _____ потрібна нормалізація темпу діяльності, режиму праці й відпочинку, а інколи і зниження навантаження. За результатами проєктивних методик _____ % учнів мають негативне/позитивне сприйняття процесу навчання; _____ % – негативне/позитивне ставлення до вчителя; ____ % – занижену самооцінку себе як учня; ____ % – проблеми у стосунках з однокласниками.

За результатами опитування за методикою Л. Ковальнової, Н. Тарасенко, _____ % учнів мають високий ступінь адаптації. Ці діти адаптувалися до школи протягом перших двох місяців навчання, швидко влилися в колектив, освоїлися, знайшли друзів у класі, у них майже завжди гарний настрій, вони доброзичливі, сумлінно і без напруження виконують усі вимоги вчителя.

____ % учнів мають середній, ____ % учнів – високий ступінь дезадаптації. Період адаптації цих дітей у школі затягується: вони не можуть прийняти ситуацію навчання, спілкування з учителем, однолітками.

Як правило, мають труднощі в опануванні навчальної програми. Середній рівень адаптації може перейти у легкий до кінця першого півріччя завдяки доброзичливому і тактовному ставленню вчителя. ____ % учнів мають високий коефіцієнт дезадаптації (це _____). У них соціально-психологічна адаптація пов'язана

зі значними труднощами. Вони не засвоюють навчальної програми, помітні негативні форми поведінки, різко проявляються негативні емоції. Серед них можуть бути ті, хто потребує спеціального лікування, — учні з порушеннями психоневрологічної сфери, проте нерідко опиняються й неготові до навчання у школі. Це «група ризику». Найпоширенішими факторами дезадаптації є:

1. _____ (%);
2. _____ (%);
3. _____ (%).

Висновки _____

Рекомендації _____

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дослідження уваги дітей молодшого шкільного віку

Тест «Кодування» (О. Венгер, Г. Цукерман)

Мета: цей тест спрямований на дослідження уваги і темпу діяльності. Принцип його побудови походить від відомої «Коректурної проби». Модифікація, що пропонується, за основними рисами відтворює варіант, який використовується у тесті Векслера. Але у Векслера для дітей старших та молодших 8 років використовуються різні завдання. Значно зручнішим є варіант, який придатний для використання упродовж усього молодшого шкільного віку.

Обладнання. Матеріалом слугує аркуш з фігурками, у кожній з яких дитина повинна намалювати певний символ, і олівець. Тест провадиться із фіксацією часу, тому потрібен секундомір або, що менш зручно, годинник із секундною стрілкою. Робочий аркуш наведено на рисунку 3.3. Він може бути розмножений психологом самостійно з дотриманням масштабу. У верхній частині аркуша показано, який символ має бути намальований у кожній із фігур. Наступний, скорочений рядок – тренувальний. Далі йдуть тестові рядки.

Інструкція. «Тут намальовано різні фігури. Усередині кожної з них треба поставити свій значок. Вгорі показано, який фігурі відповідає певний значок (психолог указує на верхню частину аркуша). Намалюй потрібні значки усередині рамки (психолог указує

на тренувальний рядок)). Якщо під час тренування дитина припускається помилок, то психолог указує на них і пропонує їх виправити. Після того як тренувальні фігури заповнені, психолог каже: *«Тепер постав потрібні значки у фігурах, що залишилися. Починай з першої фігури та просувайся далі, не пропускаючи жодної. Постарайся зробити це якнайшвидше».*

Коли дитина береться до заповнення тестових фігур, психолог засікає час. За хвилину він відмічає у протоколі номер фігури, яку дитина заповнює у цей момент. По закінченні другої хвилини виконання завдання припиняється.

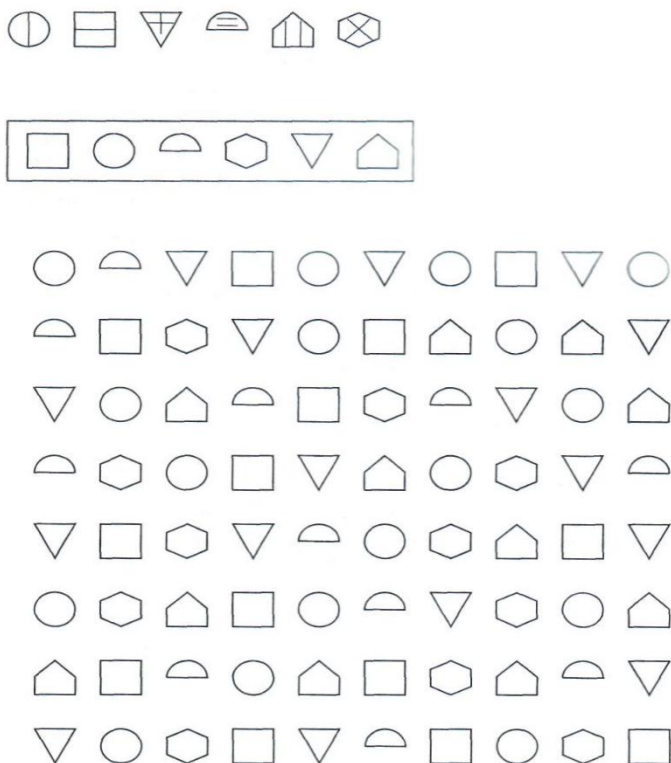

Рис. 3.3. Робочий аркуш тесту «Кодування»

Оцінювання результатів

Основний показник у цій методиці – кількість фігур, що їх

правильно марковано за 2 хвилини. Другий показник, який варто враховувати під час оцінювання виконання завдання за цією методикою, – кількість помилок, тобто неправильно помічених, або пропущених фігур. Додаткову інформацію містить такий показник, як зміна ефективності роботи від першої хвилини до другої.

Кількість правильно маркованих фігур

Середнє значення кількості правильно маркованих фігур та нижню межу норми наведено у таблиці.

Вік	6 років	7 років	8 років	9 років	10
Середнє	24	29	33	39	47
Нижня межа	12	19	23	25	30

Кількість помилок

За відсутності порушень уважності неправильно маркованих (пропущених) фігур або взагалі немає, або їх кількість незначна (не більш як дві-три).

Велика кількість помилок за низького темпу діяльності – показник або серйозних порушень уважності, або ж надто низької мотивації. Поряд із цим велика кількість помилок може свідчити про загальну затримку психічного розвитку та про розумову відсталість.

Велика кількість помилок за високого темпу діяльності – показник спрямованості на швидкість роботи на шкоду її якості. Така спрямованість (установка) є типовою для імпульсивних дітей з низьким рівнем самоконтролю.

Велика кількість помилок у поєднанні з високим темпом діяльності – найбільш характерна ознака порушень уважності як такої (погана концентрація уваги, її нестійкість, відвернення).

Зміна продуктивності від першої хвилини до другої

Зазвичай на другій хвилині продуктивність дещо вища, ніж на першій (на 10-20 %). Це обумовлено ефектом звикання, тренування. Якщо зростання продуктивності вище, то це свідчить про уповільнене входження у діяльність. Якщо ж, навпаки, продуктивність на другій хвилині знижується порівняно з першою хвилиною, то це показник високої втомлюваності і часто – ознака астеничного стану.

Тест «Таблиці Шульте»

Дослідження переключення уваги в умовах активного вибору корисної інформації (за таблицею Шульте).

Досліджувати швидкість переключення уваги, працездатність

та керованість в умовах активного вибору корисної інформації кожним студентом групи, що досліджується.

А) Визначити час (в с) вибору тих, хто досліджується, за порядком цифр від 1 до 25 в 5 квадратах.

Б) Визначити середній час пошуку цифр у квадратах.

В) Накреслити графік, на якому на осі абсцис відкласти номери квадратів (1, 2, 3, 4, 5), а на осі ординат – час пошуку усіх цифр у відповідному квадраті.

Хід роботи. Тому, хто досліджується, дослідник дає інструкцію – працювати максимально швидко та уважно. Потім дослідник зазначає час на секундомірі, а той, хто досліджується, показує числа від 1 до 25, називаючи їх вголос. Дослідник визначає час, який було затрачено тим, хто досліджується, для пошуку 25 цифр за порядком: спочатку в першому, а потім в 2, 3, 4 та 5 квадратах. Дослідник зазначає в зошиті час для кожного квадрата. Потім визначають середній час для одного квадрата (пошук цифр в одному квадраті) і виражають графічно. Роблять висновок про переключення уваги, працездатність та керованість у різних студентів групи.

Стимульний матеріал

Вкажіть за порядком числа від 1 до 25, називаючи їх вголос (з максимальною швидкістю)

14	9	2	21	13
22	7	16	5	10
4	25	11	18	3
20	6	23	8	19
15	24	1	17	12

2	13	1	8	20
17	6	25	7	11
22	18	3	15	19
10	5	12	24	16
14	23	4	9	21

21	11	1	19	24
2	20	18	5	10
4	13	25	16	7
17	6	14	9	12
22	3	8	15	23

5	21	23	4	25
11	2	7	13	20
24	17	19	6	18
9	1	12	8	14
16	10	3	15	22

3	17	21	8	4
10	6	15	25	13
24	20	1	9	22
19	12	7	14	16
2	18	23	11	5

Обробка та інтерпретація результатів

Основний показник – час виконання, а також кількість помилок окремо за кожною таблицею. За результатами виконання кожної таблиці може бути побудована «крива виснаженості (стомленості)», що відображає стійкість уваги і працездатність у динаміці.

За допомогою цього тесту можна прорахувати такі показники:

- ефективність роботи (ЕР);

- ступінь випрацювання (ВР);
- психічна стійкість (ПС).

Ефективність роботи обраховується за формулою: $EP = (T_1 + T_2 + T_3 + T_4 + T_5) / 5$, де T_i - час роботи с і-ою таблицею.

Оцінка EP (в секундах) відбувається з врахуванням віку дитини:

Возраст	5 баллов	4 балла	3 балла	2 балла	1 балл
10 лет	45 и меньше	46-55	56-65	66-75	76 и больше
11 лет	35 и меньше	36-45	46-55	56-65	66 и больше
12 лет	30 и меньше	31-35	36-45	46-55	56 и больше

Ступінь випрацювання (ВР) розраховується за формулою: $BR = T_1 / EP$

Результат менше 1,0 – показник гарного випрацювання, відповідно чим більше показник, тим більше досліджуваному необхідна підготовка до основної роботи.

Психічна стійкість (витривалість) розраховується за формулою: $PS = T4 / EP$

Показник результату менше 1,0 свідчить про гарну психічну стійкість, відповідно, чим вище даний показник, тим гірше психічна стійкість до виконання завдання.

Методика «Дослідження особливостей концентрації уваги»

Мета дослідження: визначення рівня концентрації уваги.

Матеріали та обладнання: бланк тесту П'єрона-Рузера, олівець і секундомір.

Процедура дослідження

Дослід можна проводити як з одним досліджуваним, так і з групою з 5-9 осіб. Головні умови в роботі з групою – зручно розташувати досліджуваних, забезпечити кожного бланками тестів, олівцями і дотримуватися тиші в процесі тестування.

Інструкція досліджуваному: «Вам пропонується тест із зображеними на ньому чотирма геометричними фігурами: квадрат, трикутник, коло і ромб. За сигналом «Починаємо!» розставте якомога швидше і без помилок у ці фігури такі знаки: у квадрат – плюс, у трикутник – мінус, у коло – нічого, у ромб – крапку.

Розставляйте знаки послідовно у кожній фігурі по рядках зліва направо. Час на виконання завдання – 1 хв. За моєю командою «Стоп!» припиняєте роботу».

Бланк із геометричними фігурами тесту П'єрона-Рузера має такий вигляд:

Досліджуваний _____ Дата: _____
Психолог _____ Час: _____
Тест

Психолог у ході досліджування контролює час за допомогою секундоміра і подає команди: «Починаємо!», «Стоп!»

Надійність результатів дослідження досягається повторними тестуваннями, які краще проводити через значні проміжки часу.

Обробка та аналіз результатів

Результатами даного тестування є: кількість заповнених досліджуваним за 1 хв геометричних фігур з врахуванням кола та кількість допущених помилок.

Рівень концентрації уваги визначають за таблицею

Число опрацьованих фігур	Ранг	Рівень концентрації уваги
100	1	Дуже високий
91-99	2	Високий
80-90	3	Середній
65-79	4	Низький
64 і менше	5	Дуже низький

За допущені під час заповнення помилки ранг знижується. Якщо допущено 1-2 помилки, то ранг знижується на одиницю, якщо 3-4 – на два ранги, а якщо помилка більше 4-х, то концентрація уваги вважається гіршою на три ранги.

Аналізуючи результати, слід з'ясувати причини, які призвели до таких результатів. Серед них важливе місце належить установці, готовності досліджуваного виконувати інструкцію і заповнювати фігури знаками якомога швидше або ж його орієнтації на безпомилковість виконання тесту. У ряді випадків показник концентрації уваги може бути меншим від можливого через дуже велике бажання особистості проявити свої здібності, досягти максимального результату (тобто через своєрідне змагання). Зниження концентрації уваги можуть спричинити: поганий зір, хвороба,

втомленість.

Методика «Дослідження переключення уваги»

Мета дослідження: визначення рівня переключення уваги.

Обладнання: секундомір і модифікована Ф. Д. Горбовим цифрова таблиця Шульте. На таблиці в 49 квадратах розміщено числа чорного і червоного кольорів у випадкових комбінаціях, які виключають можливість запам'ятовування. Розміри квадратів клітин із цифрами – 5х5 см, а розташовані вони рядами: 7 по горизонталі та 7 по вертикалі. Лінії, які поділяють аркуш на клітини, тонкі, чорного кольору.

Процедура дослідження

У тестуванні беруть участь три особи: психолог, досліджуваний і спостерігач-протоколіст.

Дослід складається із трьох серій, які йдуть одна за одною. У першій серії досліджуваному пропонують одночасно назвати і вказати чорні цифри в зростаючому порядку, в другій – червоні цифри в порядку спадання, а в третій серії він називає і показує червоні та чорні цифри поперемінно, причому чорні, як і в першій серії, називаються в порядку зростання, а червоні – в порядку спадання.

Досліджуваному пропонують сісти зручно за стіл і дають невелику указку. Завдання психолога: перед кожною серією досліді проводити інструктаж досліджуваному, подавати команду «Починаємо!» для відшукування та називання, стежити за секундоміром за часом виконання досліджуваним серії.

Спостерігач-протоколіст допомагає психологу визначати помилки, допущені досліджуваним під час виконання завдання, веде протокол дослідження.

Досліджуваний _____ Дата: _____
Психолог _____ Час: _____

1-а серія		2-а серія		1-а + 2-а серія		3-я серія	
Час	Помилки	Час	Помилки	Час	Помилки	Час	Помилки

Таблиця показується досліджуваному в кожній серії тільки після інструкції за сигналом «Починаємо!», для того щоб досліджуваний завчасно не шукав розміщення відповідних цифр.

Інструкція досліджуваному в першій серії: «Візьміть указку. Вам буде показано таблицю з червоними і чорними цифрами. Якомога швидше і без помилок знайдіть та вкажіть всі чорні цифри в

порядку зростання від 1 до 25.

Колір називати не потрібно, тільки саме число. Якщо все зрозуміло, тоді приготуйтеся. Починаємо!»

Інструкція досліджуваному в другій серії: «На цій самій таблиці відшукайте і вкажіть всі червоні цифри в спадаючому порядку від 24 до 1. Постарайтеся працювати швидко і без помилок. Колір називати не треба, називайте тільки саме число. Приготуйтеся! Починаємо!»

Перед початком кожної серії роблять перерву тривалістю 3-4 хв для відпочинку досліджуваного.

Інструкція досліджуваному в третій серії: «На таблиці червоно-чорних чисел якомога швидше і без помилок знаходьте, називайте і вказуйте то чорні, то червоні цифри поперемінно. Чорні при цьому мають послідовно зростати, а червоні – спадати. Починайте з 1-ї чорної та 24-ї червоної цифр. Колір цифр називати не треба, тільки самі числа. Якщо все зрозуміло і немає запитань, тоді приготуйтеся. Починаємо!»

Якщо досліджуваний у процесі виконання завдання будь-якої із серій помиляється, то він сам має знайти помилку. У деяких найскладніших випадках можливе підказування спостерігача-протоколіста. Секундомір при цьому не зупиняють.

Після проведення всього дослідів досліджуваний робить самозвіт. За його допомогою визначають стратегію пошуку цифр і особливості виконання завдання.

Обробка результатів

Під час обробки результатів необхідно:

1. Побудувати графік часу, затраченого досліджуваним на виконання трьох серій дослідів.

2. Встановити час переключення уваги. Час переключення уваги вираховується як різниця часу між третьою серією і сумою першої та другої серій. Показник часу переключення T визначають за формулою

$$T = T_3 - (T_1 + T_2), \text{ де}$$

T_1 – час, затрачений досліджуваним на виконання першої серії;

T_2 – час, затрачений на виконання другої серії;

T_3 – час, затрачений досліджуваним на виконання третьої серії.

Аналіз результатів

Рівень розвитку переключення уваги визначається за допомогою таблиці.

Час переключення T (у сек)	Ранг	Рівень переключення уваги
Менше 60 с	1	Високий
60 – 90	2	Високий
91 – 100	3	Середній
101 – 120	4	Середній
121 – 150	5	Середній
151 – 180	6	Середній
181 – 200	7	Середній
201 – 250	8	Низький
251 і більше	9	Низький

Оскільки швидкість виконання завдань першої та другої серій суттєво впливає на кінцевий показник переключення уваги, то, якщо досліджуваний виконував завдання в першій чи в другій серіях менше, ніж за 33 с, кінцевий показник слід збільшити, піднявши ранг на одиницю чи на дві. Коли ж у першій чи в другій серіях досліджуваний на пошук цифр витрачав більше 60 с, то ранговий знак збільшується на 1 чи на 2, тобто рівень переключення визначається як більш низький.

Якщо час переключення є меншим або дорівнює 0, то дослід треба повторити. Це означає, що досліджуваний не сприйняв інструкції у першій чи в другій серіях.

Аналізуючи результати, важливо простежити специфіку пошуку досліджуваним чисел, особливості виходу із складних ситуацій, коли число з певних причин одразу знайти не вдається. Одні люди відчують ускладнення, якщо шукане число стоїть поряд із тільки-но знайденим, а інші – якщо воно стоїть далеко від нього.

На основі аналізу кількісних показників, графіка часу виконання трьох серій, кількості зроблених помилок, словесного звіту досліджуваного, спостережень психолога і протоколіста можна описати характер переключення уваги, враховуючи особливості концентрації, і запропонувати рекомендації щодо його розвитку.

Дослідження сприйняття дітей молодшого шкільного віку

Методика «Дослідження сприймання часу»

Мета: визначення ступеня точності сприймання коротких проміжків часу.

Обладнання: секундомір і таблиця-протокол дослідження.

Процедура дослідження.

Дослідження сприймання часу проводиться в парі (досліджуваній та психолог) і передбачає десять дослідів, у кожному з яких досліджуваному пропонують визначити заданий проміжок часу без підрахунку і без використання годинника. Правильність оцінки проміжку часу психолог визначає за допомогою секундоміра. Проміжки часу можуть бути, наприклад, такі: 30 с., 60 с., 120 с. та ін.

Інструкція досліджуваному: «Вам буде запропоновано, не користуючись годинником і не роблячи записів, визначити заданий відрізок часу. Сигналом початку сприймання часу буде удар олівцем по столу, а завершення – команда «Стоп!»

У таблиці-протоколі психолог записує заданий для визначення відрізок часу і фактично названий досліджуваним, який той прийняв за заданий.

Таблиця-протокол дослідження сприймання коротких проміжків часу

№	Заданий час, t_1	Покази досліджуваного, t_2	Різниця, Δt
1.			
2.			
...			

Обробка результатів

1. Точність оцінки часу визначається для кожного дослідів окремо за формулою:

$Q = M t_1 / M t_2 + M \Delta t$, де

$M t_1$ – середнє значення заданого часу;

$M t_2$ – середнє значення показів досліджуваного;

$M \Delta t$ – середнє значення різниці

Q – показник точності сприймання часу.

Аналіз результатів:

Q = 0 – 0,5 – низький рівень точності сприймання часу

Q = 0,6-0,7 – середній рівень точності сприймання часу

Q = 0,8-1,0 – високий рівень точності сприймання часу

Або:

2. Точність оцінки часу визначається для кожного дослідження окремо за формулою:

$$Q = t_2 / t_1 * 100\%, \text{ де}$$

t₁ – часовий інтервал, запропонований для оцінки;

t₂ – фактичний часовий інтервал, який минув з початку оцінювання досліджуванним заданого часового відрізка;

Q – показник точності сприймання часу.

Аналіз результатів

Під час аналізу результатів дослідження важливо визначити, в якому співвідношенні до 100%, менше чи більше, перебувають коефіцієнти точності оцінки часу досліджуваного. Якщо в усіх дослідженнях досліджуванний має коефіцієнт більший за 100%, то часові відрізки він недооцінює. Якщо його коефіцієнти менші 100%, то часові відрізки він переоцінює. Чим ближчі коефіцієнти до 100% (наприклад, 80% – 110%), тим вища точність оцінки коротких проміжків часу.

Люди відрізняються за типологією оцінки часових інтервалів, однак деякі з них короткі інтервали часу (до хвилини) переоцінюють, а інтервали більші за хвилину, навпаки, недооцінюють.

Щоб встановити причини недооцінки чи переоцінки часових інтервалів, ми радимо повторити дослідження, ускладнивши їх інструкцією з додатковими вказівками. Наприклад, потрібно визначити заданий інтервал часу, називаючи при цьому літери алфавіту. Введення інструкцією ще однієї мети діяльності змінює оцінку досліджуванним часових інтервалів. Час у цьому разі для досліджуванних, як правило, стає менш помітним, тобто вони, займаючись іншою справою, його недооцінюють. Знаючи особливості сприймання та оцінки інтервалів часу, можна розробити систему прийомів, що будуть корисні в моменти вимушеного очікування: очікування транспорту, зустрічі, подій тощо. Знята при цьому психічна напруженість – один з моментів самовиховання і навчання саморегуляції.

Сприйняття просторових відрізків дітьми 6–10 років

Оцінка здібності до сприйняття просторових відрізків (окомір) може проводитися за допомогою найпростішого пристрою – лінійки Гальтона – виготовленого із звичайної лінійки (рис. 3.4). Сторона лінійки, звернена до випробуваного, заклеюється білим папером, посередині знаходиться чітка смужка, яка розділяє лінійку на дві половини (ліву і праву). Зверху – два повзунки.

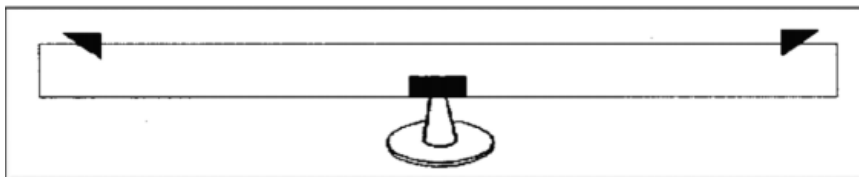

Рис.3.4 Лінійка Гальтона

Психолог відсуває один повзунок до центру (від чіткої лінії) на 5-12 см. Випробуваний, який знаходиться в 0,5 м від лінійки, повинен відсунути свій повзунок на таку ж відстань у протилежний бік. Береться відлік помилки. Проба повторюється 10 разів. Визначається процентна точність (Т) вимірювання довжини відрізка за формулою:

$$T = (100 - C2 \times 100) : C1$$

де C2 – сума різниць від заданої довжини відрізка (сума помилок випробуваного в мм); C1 – сума відрізків, що пред'являються психологом. Оцінка результатів обстеження за описаною методикою виставляється за таблицею.

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Відсоткова точність зміни довжини	99	98	97	96	94	92	88	82	76

Методика «Дослідження пізнавального контролю під час сприймання»

Мета: визначення властивості пізнавального контролю при його впливі на процес зорового сприймання.

Матеріали та обладнання: Три таблиці, кожна розміром у стандартний аркуш паперу. На першій таблиці чітко написано слова, які означають назви чотирьох основних кольорів: червоний, синій, зелений, жовтий. На другій таблиці зображено різнокольорові зірки

тих же основних кольорів. На третій написано назви кольорів, але колір, яким ці назви написано, не відповідає назвам кольорів. Слово *червоний* написано жовтим чорнилом, слово *синій* — зеленим і т. д. В обладнання входить секундомір.

Процедура дослідження

Дослідження складається з трьох серій, перед кожною з яких досліджуваному дається відповідна інструкція.

Серія №1

Перед початком серії досліджуваному дають інструкцію.

Інструкція: «Якомога швидше прочитайте слова на таблиці, яку Вам буде показано. Час прочитування слів фіксується секундоміром. Якщо все зрозуміло і немає запитань, приготуйтеся читати слова. Починаємо!»

Після команди «Починаємо!» психолог показує першу таблицю і фіксує час, затрачений на прочитання досліджуваним слів.

Серія №2

Другу серію проводять безпосередньо після першої серії.

Інструкція досліджуваному до другої серії: «Вам буде показано таблицю із зображенням зірок. Якомога швидше назвіть кольори цих зірок. Приготуйтеся. Починаємо!»

Затрачений час на відповідь досліджуваного психолог фіксує так, як і в першій серії.

Серія №3

Третю серію проводять безпосередньо після другої серії.

Інструкція досліджуваному до третьої серії: «Вам буде показано таблицю з написаними на ній словами-назвами. Якомога швидше назвіть колір чорнила, яким написано ці слова. Якщо все зрозуміло, приготуйтеся. Починаємо!»

Після зачитування інструкції досліджуваному показують третю таблицю і фіксують час, за який досліджуваний встигає назвати колір чорнила, яким написано ці слова.

Обробка результатів.

Результатами даного дослідження є показники часу виконання досліджуваним завдань кожної серії: T_1 , T_2 , T_3 . Для визначення впливу пізнавального контролю на зорове сприймання треба вирахувати величину показника інтерференції за формулою:

$P = T_3 - T_2$, де T_2 і T_3 — показники часу виконання завдань відповідних серій.

Аналіз результатів.

Пізнавальний контроль при зоровому сприйманні виступає умовою виконання завдань спостереження. Його функціонування робить сприймання довільним і наближає перцептивні процеси до мисленєвих.

Пізнавальний контроль, що актуалізується в даному дослідженні, необхідний для переборювання інтерференції зорового сприймання першої серії, в якій досліджуваний читав слова, і другої серії, в якій він називав колір зірок. Чим більша часова різниця виконання досліджуваним третьої і другої серій (Я), тим більша інтерференція, а отже, тим більша вузькість, ригідність пізнавального контролю у сприйманні. І, навпаки, чим ближчий показник Я до нуля, тим об'ємніший, гнучкіший вплив пізнавального контролю.

Величина показника пізнавального контролю залежить від часу виконання серії. Якщо досліджуваний не був у стані готовності за командою «Починаємо!» виконувати завдання другої серії за інструкцією, то показник *П* може бути близьким до нуля в разі такої готовності в третій серії. Нарешті, якщо *П* буде зі знаком мінус, тобто час третьої серії (T_3) менший за час виконання другої серії (T_2), це засвідчує: досліджуваний не дотримувався вказівок психолога називати колір зірок якомога швидше. У цьому разі дослідження потрібно повторити.

Допоміжним засобом для встановлення причини відхилення показника у мінусовий бік може стати порівняння часу виконання досліджуваним першої і другої серій.

Показник інтерференції, тобто впливу, відображає незалежність функції навчання і зорового сприймання. З виявленням ригідності потрібно дослідити властивості мислення і розробити комплекс розвиваючих вправ, які б дозволили змінити когнітивний стиль особистості.

Діагностика просторових уявлень дітей 5–7 років

Підготовка дослідження Підібрати 5 іграшок (наприклад, лялька, зайчик, мишка, качка, лисиця) і малюнок із зображенням 9 предметів, які розташовані стовпчиком по 3; аркуш паперу в клітинку, олівець.

Проведення дослідження. Дослідження проводиться індивідуально. Дитині пропонують виконати такі завдання.

1. Показати праву, ліву руку і ногу, праве і ліве вухо.
2. На столі перед дитиною розкладають іграшки таким чином:

в центрі – мишка, справа – качка, зліва – заєць, спереду – лялька, позаду – лисиця і просять відповісти на питання про розташування іграшок: «Яка іграшка між качкою і зайчиком? Яка іграшка стоїть перед мишкою? Яка іграшка позаду мишки? Яка іграшка стоїть зліва від мишки? Яка іграшка справа від мишки?»

3. Дитині показують малюнок і запитують про розташування предметів: «Яка іграшка намальована всередині, зверху, знизу, в правому верхньому куті, в лівому нижньому куті, в правому нижньому куті?»

4. Дитину просять на аркуші паперу в клітинку намалювати в центрі – коло, зліва – квадрат, вище кола – трикутник, нижче – прямокутник, над трикутником – 2 маленьких кола, під трикутником – маленьке коло. Завдання дитина виконує послідовно.

5. Іграшки розташовують зліва, справа, спереду і позаду дитини на відстані 40-50 см. від неї, пропонують розповісти, де яка іграшка стоїть.

6. Дитині пропонують стати в центрі групової кімнати і розповісти, що знаходиться зліва, справа, спереду, ззаду від неї.

7. Завдання аналогічне попередньому, але виконується на вулиці.

Обробка даних. Підраховують показники правильності виконання завдань в процентах. Результати оформлюють у таблиці. Визначають, як залежать особливості сприймання простору з точки зору відліку, віддаленості об'єктів і віку дітей.

Просторові уявлення дітей

Вік дітей	Орієнтування на власному тілі	Орієнтування відносно себе	Орієнтування відносно предмету

Визначення просторового розташування різновіддалених предметів

Вік дітей	Орієнтування серед близько розташованих предметів	Орієнтування у кімнаті	Орієнтування на вулиці

Дослідження пам'яті дітей молодшого шкільного віку

Методика «Оперативна пам'ять» (для дітей 6-12 років)

Мета: вивчення рівня розвитку короткочасної пам'яті. Випробуваному вручається бланк, після чого психолог дає наступну інструкцію.

Інструкція: «Я буду зачитувати числа – 10 рядів з 5 чисел у кожному (кількість рядів, які використовуються в методиці, варіюється від 5 рядів по 4 числа в кожному до максимального з урахуванням вікових особливостей). Ваше завдання – запам'ятати ці числа (5 або 4) у тому порядку, в якому вони прочитані, а потім в умі скласти перше число з другим, друге з третім, третє з четвертим, четверте з п'ятим, а отримані чотири суми записати у відповідному рядку бланка.

Наприклад: 6, 2, 1, 4, 2 (записується на дошці або папері). Складаємо 6 і 2 – виходить 8 (записується), 2 і 1 – виходить 3 (записується); 1 і 4 – виходить 5 (записується); 4 і 2 – виходить 6 (записується)».

Якщо у випробуваного є запитання, психолог повинен відповісти на них і приступити до виконання тесту. Інтервал між читанням рядів – 25-15 секунд залежно від віку.

Підраховується кількість правильно знайдених сум (максимальна їх кількість – 40). З урахуванням вікових особливостей використовуються наступні норми:

- 6–7 років – 10 сум і більше;
- 8-9 років – 15 сум і більше;
- 10–12 років – 20 сум і більше.

Методика зручна для групового тестування. Процедура тестування займає мало часу – 3-5 хв. Для отримання більш надійного показника оперативної пам'яті тестування можна через деякий час повторити, використовуючи інші ряди чисел.

Тестовий матеріал

Зразок бланка

№ рядка	Сума
1	
2	
...	

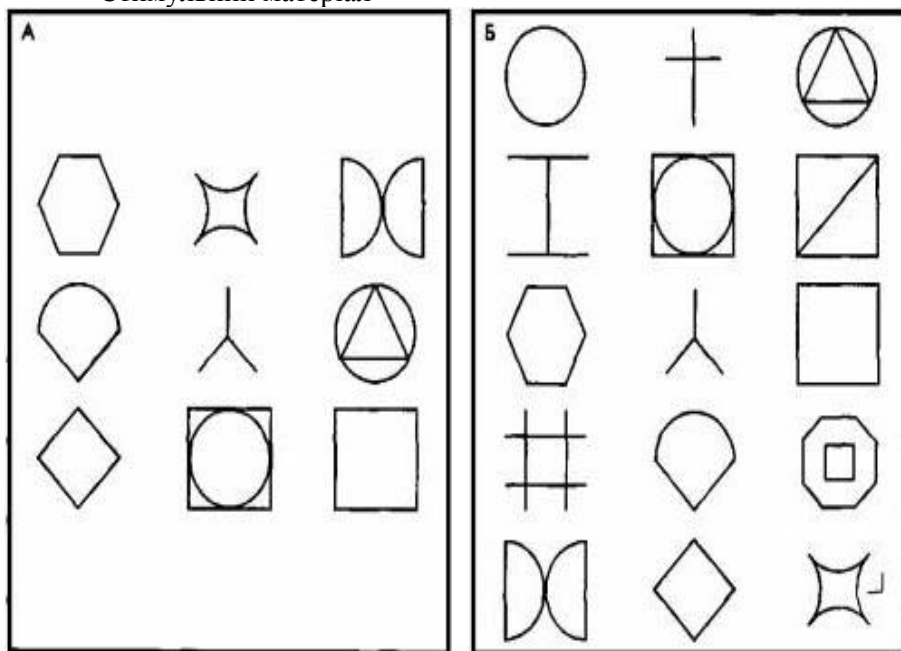
Зміст методики						Ключ	
1.	5	2	7	1	4	1.	7985
2.	3	5	4	2	5	2.	8967
3.	7	1	4	3	2	3.	8575

4.	2	6	2	4	3	4.	8878
5.	4	4	5	1	7	5.	8968
6.	4	2	3	1	5	6.	6546
7.	3	1	5	2	6	7.	4678
8.	2	3	6	1	4	8.	5975
9.	5	2	6	3	2	9.	7895
10.	3	1	5	2	7	10.	4679

Методика «Запам'ятай малюнки»

Мета: методика призначена для визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті дітей 6–10 років.

Стимульний матеріал

Інструкція: «На цій картинці представлено дев'ять різних фігур. Постарайся запам'ятати їх і потім дізнатися на іншій картинці (мал. Б), яку я тобі зараз покажу. На ній, крім дев'яти раніше показаних зображень, є ще шість таких, які ти досі не бачив. Постарайся дізнатися і показати на другій картині тільки ті зображення, які ти бачив на першій з картинок».

Час експозиції стимульної картинки (мал. А) складає 30 сек. Після цього дану картинку забирають з поля зору дитини і замість неї йому показують другу картинку – мал. Б. Експеримент триває доти, поки дитина не дізнається всі зображення, але не довше ніж 1,5 хв.

Оцінка результатів

10 балів – дитина дізналася на зображенні Б всі дев'ять зображень, показаних йому на зображенні А, затративши на це менше 45 сек.

8-9 балів – дитина дізналася на зображенні Б 7-8 зображень за час від 45 до 55 сек.

6-7 балів – дитина дізналася 5-6 зображень за час від 55 до 65 сек.

4-5 балів – дитина дізналася 3-4 зображення за час від 65 до 75 сек.

2-3 бали – дитина дізналася 1-2 зображення за час від 75 до 85 сек.

0-1 бал – дитина не дізналася на зображенні Б жодного зображення протягом 90 сек і більше.

Висновки про рівень розвитку

10 балів – дуже високий.

8-9 балів – високий.

4-7 балів – середній.

2-3 бала – низький.

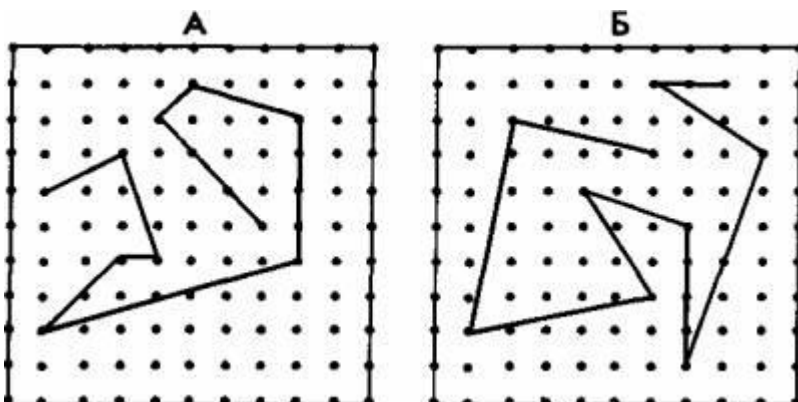
0-1 бал – дуже низький.

Методика «Визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті дітей 6 – 10 років»

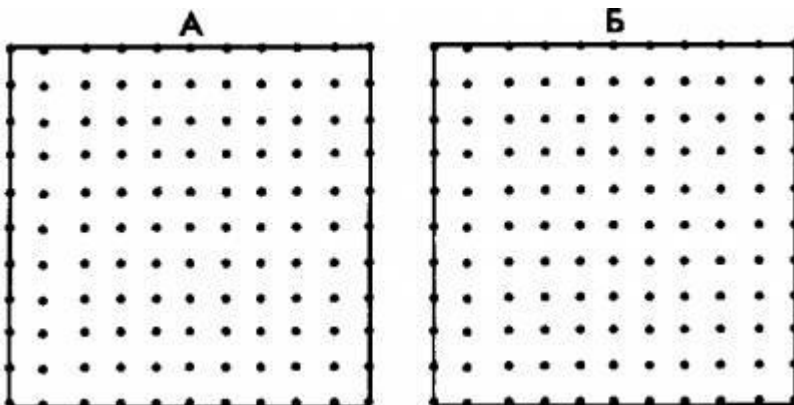
Мета: діагностика обсягу короткочасної зорової пам'яті дітей молодшого шкільного віку.

Інструкція: дитині по черзі пропонують кожен з двох малюнків. Після пред'явлення кожної частини малюнка А і Б, дитина отримує трафаретну рамку з проханням намалювати на ній усі лінії, які вона бачила і запам'ятала на кожній частині малюнка.

Стимульний зображення ламаних ліній

Трафаретні рамки для відтворення стимульних зображень в методиці визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті.

Якісна оцінка результатів

За результатами двох дослідів встановлюється середня кількість ліній, яку дитина відтворила по пам'яті правильно.

Правильно відтвореною вважається лінія, довжина і орієнтація якої не набагато відрізняються від довжини та орієнтації відповідної лінії на вихідному малюнку (відхилення початку і кінця лінії не більш ніж на одну клітку, при збереженні кута її нахилу).

Отриманий показник, що дорівнює числу правильно відтворених ліній, розглядається як обсяг зорової пам'яті.

Кількісна оцінка результатів

10 балів отримує дитина, що має обсяг короткочасної пам'яті,

рівний 8 і більше одиницям. Це стосується дітей у віці 10 – 12 років.

Аналогічна кількість балів – 10 – отримують діти у віці від 6 до 9 років, якщо обсяг їх короткочасної пам'яті становить 7-8 одиниць.

У 8 балів оцінюється обсяг короткочасної пам'яті дитини віком від 6 до 9 років, якщо він фактично дорівнює 5 або 6 одиницям. Така ж кількість балів – 8 – отримує дитина у віці від 10 до 12 років, який має обсяг короткочасної пам'яті, рівний 6 – 7 одиницям.

4 бали отримує 6 – 9-річна дитина, має обсяг короткочасної пам'яті, що становить 3 – 4 одиниці. Такою ж кількістю балів оцінюється обсяг короткочасної пам'яті дитини в 10 – 12 років, якщо він дорівнює 4–5 одиницям.

2 бали ставиться дитині 6 – 9-річного віку в тому випадку, якщо його обсяг короткочасної пам'яті становить 1 – 2 одиниці. Стільки ж балів отримує дитина у віці від 10 до 12 років у разі, коли обсяг його короткочасної пам'яті дорівнює 2 – 3 одиницям.

В 0 балів оцінюється пам'ять 6 – 9- річної дитини, що має показник, що дорівнює нулю. Стільки ж балів отримує 10 – 12-річна дитина з обсягом короткочасної пам'яті, рівним 0 – 1 одиниці.

Методика «Заучування 10 слів»

Мета: методика використовується для оцінки стану пам'яті, стомлюваності, активності уваги дітей (7–10 років).

Дану методику розробив О.Р. Лурія.

Ніякого спеціального устаткування не потрібно. Проте в більшій мірі, чим при використанні решти методик, необхідна тиша: за наявності яких-небудь розмов у кімнаті діагностику проводити недоцільно.

Перед початком дослідів психолог повинен записати в одну строчку ряд коротких (односкладових і двоскладових) слів. Слова потрібно підібрати прості, різноманітні і такі, що не мають між собою ніякого логічного зв'язку. Зазвичай кожен психолог користується яким-небудь одним набором слів. Проте необхідно використовувати декілька наборів, щоб діти не могли їх один від одного почути. У даній діагностиці дуже важлива велика точність вимови і незмінність інструкції.

Інструкція складається з декількох етапів. Перше пояснення: «Зараз я прочитаю 10 слів. Слухати треба уважно. Коли закінчу читати, відразу ж повтори стільки, скільки запам'ятаєш. Повторювати

можна у будь-якому порядку, порядок ролі не грає. Зрозуміло?» Психолог читає слова поволі, чітко. Коли випробовуваний повторює слова, психолог ставить у своєму протоколі хрестики під цими словами (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Протокол дослідження

Кількість повторень	Ліс	Хліб	Вікно	Вода	Брат	Кінь	Гриб	Голка	Мед	Вогонь	Стілець
1	+		+		+	+					+
2	+		+			+		+			+
3	+	+			+	+		+			
4	+	+									
5	+	+			+	+		+		+	+
Через годину		o				o		o			o

Потім психолог продовжує інструкцію (другий етап). Друге пояснення: «Зараз я знову прочитаю ті ж самі слова, і ти знову повинен(на) повторити їх – і ті, які вже назвав(а), і ті, які у першій спробі пропустив(а), – всі разом, у будь-якому порядку». Психолог знову ставить хрестики під словами, які відтворив випробовуваний. Потім дослід знову повторюється 2, 4 і 5 разів, але вже без яких-небудь інструкцій. Психолог просто говорить: «Ще раз». Якщо випробовуваний називає які-небудь зайві слова, психолог обов'язково записує їх поряд з хрестиками, а якщо слова ці повторюються, ставить хрестики і під ними. У випадку, якщо дитина намагається вставляти в процесі досліду які-небудь репліки, психолог її зупиняє. Ніяких розмов під час цього дослідження допускати не можна. Після п'ятикратного повторення слів психолог переходить до інших методик, а в кінці дослідження, тобто приблизно через 50-60 хв., знову просить відтворити ці слова (без нагадування). Щоб не помилитися, ці повторення краще відмічати не хрестиками, а кружечками.

За протоколом може бути побудована «крива запам'ятовування». Для цього по горизонтальній осі ставляться номери повторень, а по вертикальній – кількість правильно відтворених слів.

За формою кривої можна робити деякі висновки щодо особливостей запам'ятовування. Встановлено, що у здорових дітей молодшого шкільного віку «крива запам'ятовування» носить приблизно такий характер: 5, 7, 9 або 6, 8, 9 або 5, 7, 10 і т. д., тобто до третього повторення випробовуваний відтворює 9 або 10 слів; при подальших повтореннях (всього не менше п'яти разів) кількість відтворних слів 9-10. Діти з порушенням інтелектуального розвитку відтворюють порівняно меншу кількість слів (у деяких випадках спостерігається великий відсоток механічного запам'ятовування і відтворення слів). «Зайві» слова, що повторюються, за спостереженнями окремих психологів, зустрічаються при дослідженні хворих дітей, які страждають поточними органічними захворюваннями мозку. Особливо багато таких «зайвих» слів продукують діти у стані розгальмованості.

«Крива запам'ятовування» може вказувати і на ослаблення активної уваги, і на виражену стомлюваність. Так, наприклад, іноді дитина до другого разу відтворює 8 або 9 слів, а при подальших спробах пригадує все меншу і меншу кількість слів. У житті такий учень зазвичай страждає забудькуватістю і неухильністю. В основі такої забудькуватості лежить скороминуща астенія, виснажуваність уваги. Крива в таких випадках не обов'язково різко падає вниз, іноді вона приймає зигзагоподібний характер, що свідчить про нестійкість уваги, про її коливання. В окремих, порівняно рідкісних, випадках діти відтворюють від разу до разу однакову кількість одних і тих же слів, тобто крива має форму «плато». Така стабілізація свідчить про емоційну млявість, відсутність зацікавленості в тому, щоб запам'ятати більше. Крива типу низько розташованого «плато» спостерігається при недоумстві з апатією (при паралітичних синдромах). Кількість слів, утриманих і відтворених випробовуваним через годину після повторення, в більшій мірі свідчить про пам'ять у вузькому сенсі слова. Користуючись різними, але рівними за трудністю наборами слів, можна проводити цей експеримент повторно з метою перевірки ефективності терапії, оцінки динаміки хвороби і т.д.

«Запам'ятовування 12 слів та 9 геометричних фігур»

Мета: діагностика обсягу образної і вербальної короткотривалої пам'яті

Для проведення дослідження образної короткочасної пам'яті

використовуються дев'ять геометричних фігур, а для дослідження вербально-логічної пам'яті 12 слів:

1. Гора. 2. Голка. 3. Троянда. 4. Кішка. 5. Годинник. 6. Пальто. 7. Книга. 8. Вікно. 9. Фарба. 10. Виделка. 11. Нога. 12. Ваза. Для пред'явлення слів використовується метод тахістоскопа. Час експозиції кожного слова – 2 с., а інтервал між експозицією – 1 с. Зображення геометричних фігур пред'являються протягом 10 с. Заняття проходить індивідуально. Робота починається після встановлення з дитиною довірливих взаємин. Випробовуваний сідає за стіл поруч з психологом і приступає до виконання завдання після його усної інструкції: «Зараз я показуватиму по порядку і лише один раз геометричні фігури (або слова). Необхідно запам'ятати і за мою команду намалювати (або написати) їх. Виконувати завдання потрібно швидко і без помилок». У протоколі (табл. 3.2.) психолог фіксує час відтворення, кількість правильно відтворених елементів і помилок.

Таблиця 3.2

Протокол діагностики обсягу образної і вербальної короткотривалої пам'яті

Стимульний матеріал	Час відтворення, с	Поправка на час	Кількість правильно відтворених елементів, бали
Геометричні фігури Слова			

Потім підраховують кількість правильно відтворених елементів с, помилково відтворених елементів m і пропущених елементів n. Основний показник продуктивності пам'яті В визначається за формулою:

$$B = \frac{s - m}{s + n}$$

Час відтворення кожного елементу розраховується з урахуванням поправки Т (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Поправка на час відтворення стимульного матеріалу

Геометричні фігури		Слова	
Експериментальний час, с	Поправка на час, бали	Експериментальний час, с	Поправка на час, бали
Менше 5	+1	Менше 4	+1

5-25	0	4-13	0
25-35	-1	13-17	-1
Більше 35	-2	Більше 17	-2

Таблиця 3.4

Шкальні оцінки обсягу короткочасної пам'яті

Шкальні оцінки	Образна пам'ять	Вербально-логічна пам'ять
19	Більше 100	Більше 86
18	—	79-86
17	98-100	74-78
16	94-97	69-73
15	90-93	65-68
14	87-89	60-64
13	82-86	56-59
12	76-81	51-55
11	73-75	47-50
10	68-72	42-46
9	63-67	38-41
8	59-62	33-37
7	84-58	29-32
6	50-53	23-28
5	46-49	20-22
4	40-45	12-19
3	36-39	11
2	31-35	7-10
1	26-30	2-6
0	Менше 26	Менше 2

Показник обсягу короткочасної пам'яті А обчислюється за формулою: $A = B + T$, де В – продуктивність пам'яті; Т – поправка на час, бали.

Отримавши індивідуальні дані за показниками успішності короткотривалої образної пам'яті, підраховується середня арифметична величина показника успішності по групі в цілому. Для отримання групових (вікових) відмінностей необхідно зіставити розраховані експериментальні дані між собою.

Для подальшого зіставлення отриманих даних з іншими

характеристиками пам'яті, а також для інтеріндивідуального аналізу необхідно перевести абсолютні значення обсягу короткотривалої пам'яті А в шкальні оцінки за табл. 3.4.

Аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок про наявність або відсутність міжгрупових (наприклад, вікових) відмінностей, про те, якою мірою відрізняються дані, отримані на одному випробовуваному, від середньогрупових, про ступінь вираженості індивідуальних відмінностей як за одномодальними, так і за різномодальними показниками.

Дослідження мислення дітей молодшого шкільного віку

Методика «Виключення слів»

Мета: оцінка вербально-логічного мислення дитини молодшого шкільного віку.

Для проведення дослідження будуть потрібні бланки методики «Виключення слів», що дозволяє оцінити здібності випробуваного до узагальнення і виділення істотних ознак. Методика складається з 15 серій, по чотири слова в кожній. Психологу необхідно мати секундомір і протокол реєстрації відповідей.

Бланк методики «Виключення слів»

1. Книга, портфель, чемодан, гаманець.
2. Піч, плита, свічка, електроплитка.
3. Годинники, окуляри, ваги, термометр.
4. Човен, тачка, мотоцикл, велосипед.
5. Літак, цвях, бджола, вентилятор.
6. Метелик, штангенциркуль, ваги, ножиці.
7. Дерево, етажерка, мітла, вилка.
8. Дідусь, учитель, тато, мама.
9. Іній, пил, дощ, роса.
10. Вода, вітер, вугілля, трава.
11. Яблуко, книга, шуба, троянда.
12. Молоко, вершки, сир, хліб.
13. Береза, сосна, ягода, дуб.
14. Хвилина, секунда, година, вечір.
15. Василь, Федір, Семен, Іванов.

Інструкція та хід обстеження. Дослідження проходить індивідуально. Починати потрібно, лише переконавшись, що у випробуваного є бажання виконувати завдання. Інструкція

випробуваному: «Три з чотирьох слів у кожній серії є в певній мірі однорідними поняттями і можуть бути об'єднані за загальною для них ознакою, а одне слово не відповідає цим вимогам і має бути виключено. Закреслюйте слово, яке не підходить за змістом до даному ряду. Виконувати завдання потрібно швидко і без помилок».

Якщо випробуваний не засвоїв інструкцію, то один – два приклади, але не з експериментальної картки, дослідник вирішує разом з ним. Переконавшись, що принцип роботи зрозумілий, дитині пропонують самостійно виконати завдання – викреслити на бланку підлягають виключенню слова. Психолог фіксує час і правильність виконання завдання в протоколі.

Протокол дослідження вербально-логічного мислення

Серійний номер	Час виконання завдань	Результат
1		
...		
15		

Ключ: 1) книга, 2) свічка, 3) окуляри, 4) човен, 5) бджола, 6) метелик, 7) дерево, 8) вчитель, 9) пил, 10) вітер, 11) яблуко, 12) хліб, 13) ягода, 14) вечір, 15) Іванов. Час виконання завдання розраховується з урахуванням поправки Т (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Поправка Т на час виконання завдання

Час, с	Правка Т на час, бали
Менше 250	0
250-330	-3
Більше 330	-6

Інтегральний показник вербально-логічного мислення А, що об'єднує показник продуктивності В і час виконання завдання з урахуванням поправки Т обчислюється за формулою: $A = B + T$.

Отримавши індивідуальні дані за показниками вербально-логічного мислення, можна підрахувати середні арифметичні по групі в цілому. Для отримання групових (вікових) відмінностей необхідно зіставити розраховані експериментальні показники між собою. Для

зіставлення отриманого показника вербально-логічного мислення з іншими характеристиками мислення (образного), а також для інтеріндивідуального аналізу потрібно здійснити перевід абсолютних значень у шкальні оцінки за табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Шкальні оцінки показників мислення

Шкальні оцінки	Образне мислення	Вербально-логічне мислення	Шкальні оцінки	Образне мислення	Вербально-логічне мислення
19	50	30	9	26-29	17-18
18	-	-	8	23-25	15-16
17	50-48	29-28	7	20-22	-
16	48-47	-	6	17-19	12-14
15	45-47	28-27	5	14-16	7-11
14	41-44	27-26	4	12-13	5-6
13	38-40	-	3	8-11	-
12	36-37	23-25	2	5-7	3-4
11	33-35	21-22	1	2-4	-
10	30-32	19-20	0	0-2	3

Діагностика образного мислення

Мета: діагностика особливостей образного мислення.

Для проведення дослідження потрібні набори з п'яти малюнків, на кожному з яких зображено чотири предмети; секундомір і протокол для реєстрації відповідей.

Проведення дослідження. Заняття проходить індивідуально. Робота починається після встановлення довірливих взаємин із дитиною.

Інструкція випробовуваному: «Із зображених на малюнку чотирьох предметів три мають між собою щось загальне, їх можна об'єднати в одну групу, назвати одним словом, а один предмет істотно відрізняється і повинен бути виключений. Вкажи, який з чотирьох предметів зайвий». Дослідник фіксує час роботи і правильність виконання завдання у протоколі. Якщо випробовуваний не засвоїв інструкцію, то один-два додаткових приклади можна вирішити разом із ним.

Переконавшись, що принцип виконання завдання зрозумілий дитині, пропонують виконати завдання. Картки з малюнками пропонуються у певній послідовності, з наростаючою складністю

(рис. 3.5-3.9):

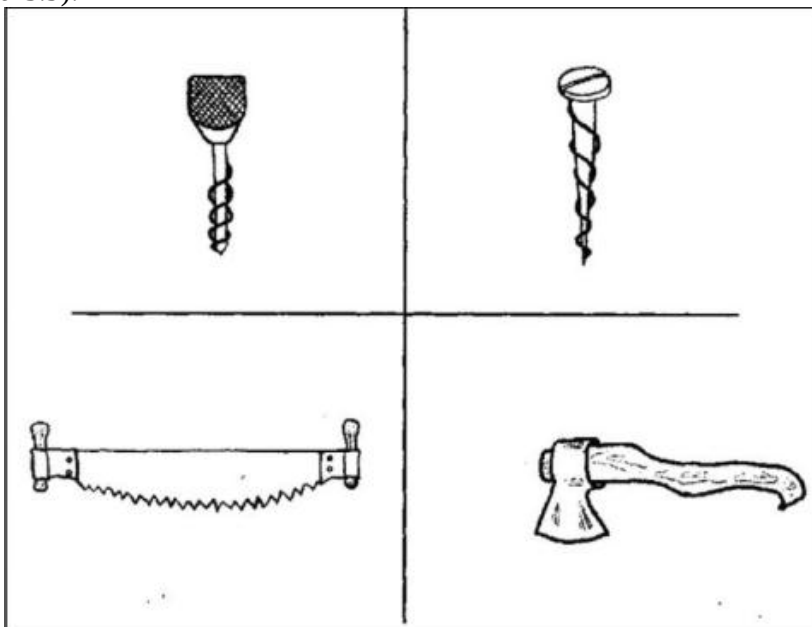

Рис.3.5 Картки для діагностики образного мислення

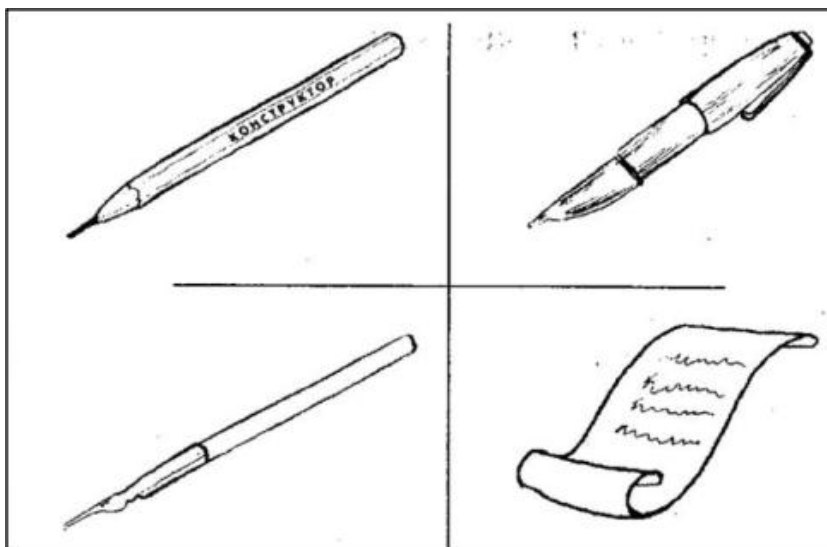

Рис. 3.6 Картки для діагностики образного мислення

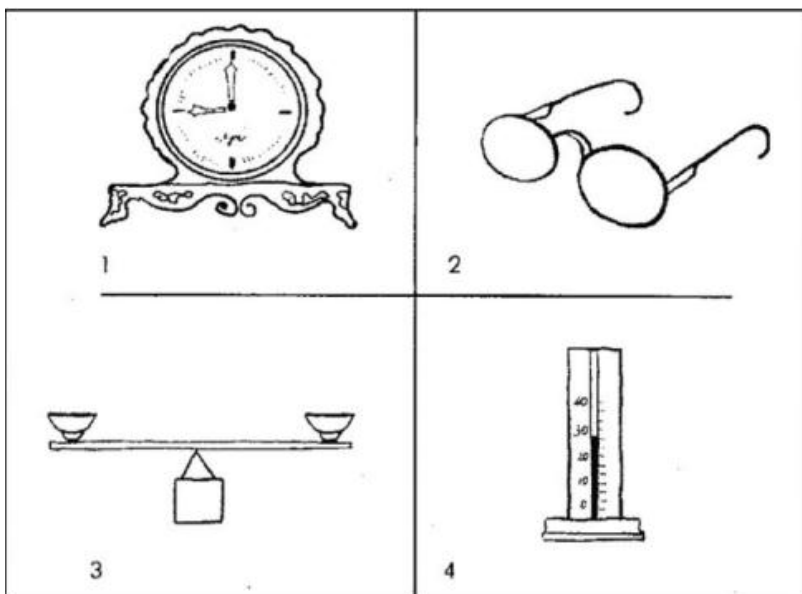

Рис. 3.7 Картки для діагностики образного мислення

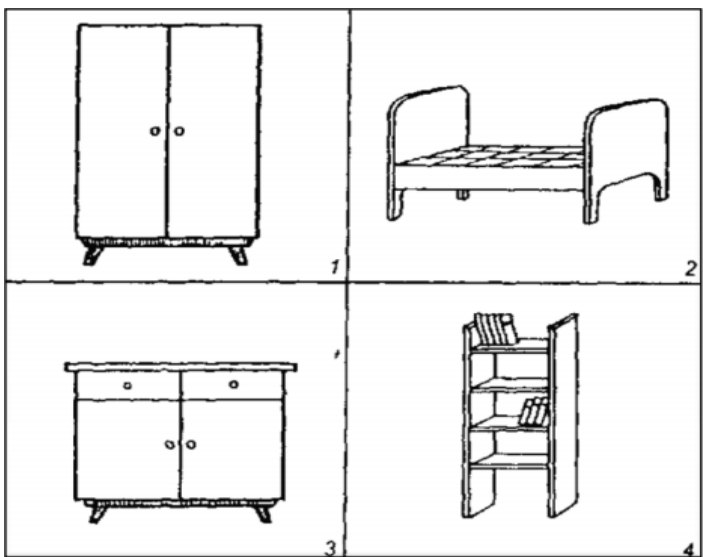

Рис.3.8 Картки для діагностики образного мислення

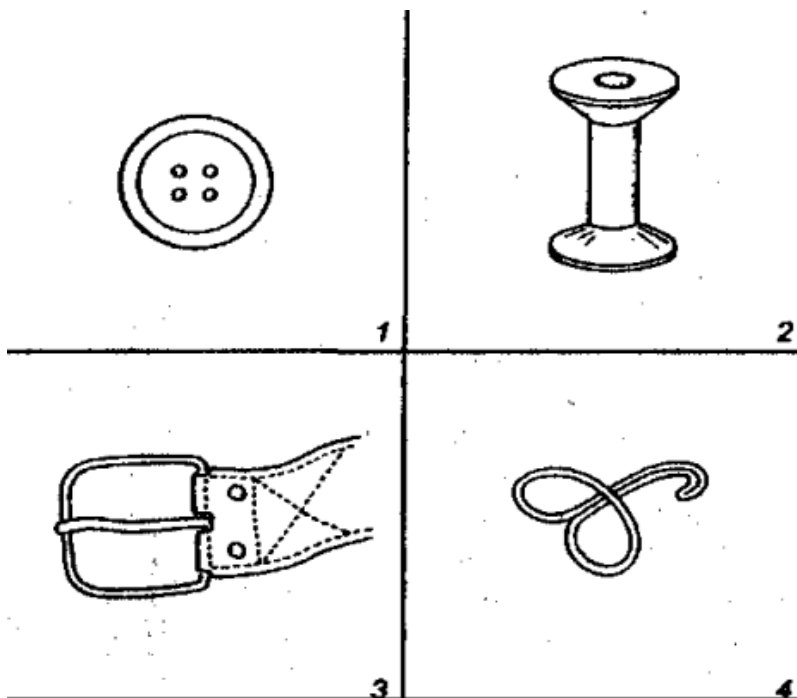

Рис. 3.9 Картки для діагностики образного мислення

Обробка і інтерпретація результатів.

1. Оцінити в балах час і точність виконання кожної серії завдання за спеціальною таблицею (табл. 3.5).

2. Обчислити інтегральний показник образного мислення (А) по кожній серії завдання, який об'єднує показник точності (В) і час виконання тесту з урахуванням поправки (Т), за формулою: $A = B + T$.

3. Отримати загальний показник образного мислення ($A_{\text{заг.}}$) за даною методикою, визначаючи його як суму чотирьох серій, починаючи з другої.

Отримавши індивідуальні дані за показником образного мислення, підраховуємо середню арифметичну величину по групі в цілому. Для отримання групових (вікових) відмінностей необхідно зіставити розраховані показники між собою. У разі потреби для зіставлення даних, отриманих при вивченні образного мислення з іншими характеристиками мислення, а також для інтеріндивідуального зіставлення можна здійснити переведення

абсолютних значень образного мислення у шкальні оцінки.

Таблиця 3.5

Оцінки часу і точності виконання завдання (у балах)

Серії картинок	Номер	Точність, бали	Час, с	Поправка на час, бали
I	1	1	менше 6	+1
	2	9	6-60	0
	3	1	60-120	-1
	4	5	більше 120	-2
II	1	1	менше 3	+1
	2	1	3-40	0
	3	5	40-60	-1
	4	9	більше 60	-2
III	1	1	менше 3	+1
	2	9	3-40	0
	3	1	40-60	-1
	4	1	більше 60	-2
IV	1	1	менше 3	+1
	2	9	3-40	0
	3	1	40-60	-1
	4	5	більше 60	-2
V	1	1	менше 3	+1
	2	9	3-40	0
	3	1	40-60	-1
	4	1	більше 60	-2

Тест «Намалюй людину». Тест інтелекту

Мета: призначений для вимірювання рівня інтелектуального розвитку дітей і підлітків.

Обстежуваному пропонують намалювати на аркуші паперу людину, причому просять зробити це якнайкраще. Час малювання не обмежується. Оцінка рівня інтелектуального розвитку здійснюється на основі того, які частини тіла і деталі одягу змальовує обстежуваний, як враховані пропорції, перспектива тощо. Ф. Гудінаф розробила шкалу, за якою можна оцінити 51 елемент малюнка. Є норми для дітей від 3 до 13 років, які можуть бути зіставлені з розумовим віком.

Особливості проведення процедури дослідження

Дитині дається аркуш білого паперу стандартного формату і

один простий олівець. Годиться і звичайний писальний папір, але переважно щільний папір, спеціально призначений для малювання. Олівець – обов’язково м’який, краще марки М або 2М; допустиме використання незношеного чорного фломастера.

Дитину просять «якнайкраще» намалювати людину («чоловіка», «дядечка»). В процесі малювання коментарі не допускаються. Якщо випробуваний виконує малюнок людини не в повний зріст, йому пропонують зробити новий малюнок.

Після закінчення малювання проводиться додаткова бесіда з дитиною, в якій уточнюються незрозумілі деталі і особливості зображення.

Тестування – переважно індивідуальне.

Ключ

Діагностика інтелекту за допомогою тесту Гудінаф–Харріса.

Шкала ознак для оцінки малюнка містить 73 пункти. За виконання кожного пункту нараховується 1 бал, за невідповідність критерію – 0 балів. У результаті підраховується сумарна оцінка.

Критерії оцінки (ознаки і їх характеристики)

1. Голова. Зараховується будь-яке досить чітке зображення голови незалежно від форми (коло, неправильне коло, овал). Риси обличчя, не обрамлені контуром голови, не зараховуються.

2. Шия. Зараховується будь-яке чітке зображення даної частини тіла, відмінної від голови і тулуба. Пряме з’єднання голови і тулуба не зараховується.

3. Шия; два виміри. Контури шиї, не уриваючись, переходять у контури голови, тулуба або того й іншого одночасно. Лінія шиї повинна плавно переходити в лінію голови або тулуба. Зображення шиї у вигляді однієї лінії або «стовпчика» між головою і тулубом не зараховується.

4. Очі. Якщо намальовано хоч би одне око – то будь-який спосіб зображення визнається задовільним. Зараховується навіть єдина невизначена риска, що інколи зустрічається в малюнках зовсім маленьких дітей.

5. Деталі ока: брови, вії. Показані брови або вії, або те й інше одночасно.

6. Деталі ока: зіниця. Будь-яка явна вказівка на зіницю або веселкову оболонку, окрім ока. Якщо показано двос очей, мають бути присутні дві зіниці.

7. Деталі ока: пропорції. Розмір ока по горизонталі повинен

перевершувати розмір по вертикалі. Ця вимога має бути дотримана в зображенні обох очей, але якщо намальовано лише одне око, то досить і цього. Інколи в профільних малюнках високого рівня око показане з врахуванням перспективи. У таких малюнках зраховується будь-яка трикутна форма.

8. Деталі ока: погляд. Анфас: очі явно «дивляться». Не повинно бути ні конвергенції, ні дивергенції зіниць, ні по горизонталі, ні по вертикалі. Профіль: очі мають бути показані або як у попередньому пункті, або, якщо збережена звичайна мигдалеподібна форма, зіниця має бути поміщена в передній частині ока, а не в центрі. Оцінка має бути строгою.

9. Ніс. Будь-який спосіб зображення носа. У «змішаних профілях» бал зраховується навіть якщо намальовано два носи.

10. Ніс, два виміри. Анфас: зраховується будь-яка спроба намалювати ніс двовимірним, якщо довжина носа більша ширини його основи. Профіль: зраховується будь-яка, найпримітивніша спроба показати ніс у профіль, за умови, що намальована основа носа і його кінчик. Простий «гудзик» не зраховується.

11. Рот. Будь-яке зображення.

12. Губи, два виміри. Анфас: ясно намальовані верхня і нижня губа.

13. Ніс і губи, два виміри. Дається додатковий бал, якщо виконані пункти 10 і 12.

14. Підборіддя і лоб. Анфас: мають бути намальовані обидві очі і рот, залишено достатнє місце над очима і під ротом для лоба і підборіддя. Оцінка не дуже строга. Там, де шия переходить в обличчя, має значення розташування рота по відношенню до нижньої частини голови, що звужується.

15. Підборіддя (не плутати з пунктом 16). Аби отримати бал по даному пункту, необхідна виразна спроба показати «загострене» підборіддя. Найчастіше цей пункт зраховується при зображенні профілю.) Чітко відокремлений від нижньої губи. Анфас: форма підборіддя має бути виділена яким-небудь чином: наприклад, кривою лінією, що проходить нижче рота або губи, або всією формою обличчя. Борода, що закриває дану частину лица, не дозволяє нараховувати бал за цим пунктом.

16. Показана лінія щелепи. Анфас: впоперек шиї проходить лінія щелепи і підборіддя, причому вона не має бути квадратної форми. Шия має бути досить широкою, а підборіддя досить

загостреним, аби лінія щелепи утворила гострий кут з лінією шиї. Оцінка строга. Профіль: лінія щелепи йде у напрямку до вуха.

17.Перенісся. Анфас: ніс має правильну форму і правильно розташований. Має бути показана основа носа, а перенісся має бути прямим. Важливе розташування верхньої частини перенісся – вона повинна доходити до очей або закінчуватися між ними. Перенісся має бути вужчим основи носа.

18.Волосся I. Зараховується будь-яке, навіть найгрубіше зображення волосся. 1

9.Волосся II. Волосся показане не просто мазаниною або карлючками. Проте лінія волосся на черепі без яких-небудь спроб закрасити їх не зараховується. Бал дається, якщо дитина зробила спробу хоч якось закрасити волосся або показати їх хвилястий контур.

20.Волосся III. Будь-яка явна спроба показати стрижку або фасон, використовуючи чубок, баки або лінію зачіски в основі. Коли намальована людина в головному уборі, бал зараховується, якщо волосся на лобі, за вухом або ззаду вказують на наявність певної зачіски.

21.Волосся IV. Ретельне зображення волосся; показаний напрям пасм. Пункт 21 не зараховується, якщо малюнок дитини не задовольняє вимогам пункту 20. Це ознака вищого рангу.

22.Вуха. Будь-яке зображення вух.

23.Вуха: пропорції і розташування. Вертикальний розмір вуха повинен перевищувати його горизонтальний розмір. Вуха мають бути розташовані приблизно в середній третині вертикального розміру голови. Анфас: верхня частина вуха повинна відходити від лінії черепа, обое вух повинні розширюватися у бік основи. Профіль: має бути показана яка-небудь деталь вуха, наприклад, слуховий канал може бути намальований крапкою. Вушна раковина повинна розширюватися у бік потилиці. Примітка: деякі діти, особливо розумово відсталі, мають тенденцію малювати вухо як би перевернутим – що розширюється у бік обличчя. У таких малюнках бал ніколи не зараховується.

24.Пальці. Будь-які ознаки пальців окрім руки або кисті. В малюнках старших дітей, які мають схильність робити ескізні зображення, цей пункт зараховується за наявності будь-якої ознаки пальця.

25.Показана правильна кількість пальців. Якщо намальовано дві кисті, необхідно, аби на обох було по п'ять пальців. У «ескізних»

малюнках більш старших дітей бали зараховуються, навіть якщо не можна чітко розгледіти всі п'ять пальців.

26.Правильні деталі пальців. «Виноградини» або «палички» не зараховуються. Довжина пальців повинна виразно перевищувати ширину. У складніших малюнках, де кисть показана в перспективі або пальці намічені лише ескізно, бал зараховується. Бал дається також у випадках, коли через те, що руки стиснуті в кулаки, показані лише суглоби або частини пальців. Останнє зустрічається лише в малюнках вищої складності, де велике значення має перспектива.

27.Виокремлення великого пальця. Пальці намальовані так, що видно явно відмінність великого пальця від інших. Оцінка має бути строгою. Бал зараховується і в тому випадку, коли великий палець явно коротший від інших або коли кут між ним і вказівним пальцем не менше, ніж у два рази перевищує кут між будь-якими двома пальцями, або якщо точка прикріплення великого пальця до кисті знаходиться значно ближчим до зап'ястя, чим в інших пальців. Якщо намальовано дві руки, перераховані вище умови повинні дотримуватися на обох руках. Якщо намальована одна рука, то при дотриманні вказаних умов бал зараховується. Пальці мають бути показані обов'язково; рука у вигляді рукавички не зараховується, якщо лише не очевидно (або встановлено в подальшій бесіді), що дитина намалювала людину в зимовому одязі.

28.Кисті. Будь-яке зображення кисті, не рахуючи пальців. Якщо є пальці, то між основою пальців і краєм рукава або манжета має бути простір. Де немає манжет, кисть повинна як-небудь розширюватися, зображуючи долоню або тильну сторону руки, на відміну від зап'ястя. Якщо намальовано дві руки, ця ознака має бути на обох.

29.Намальовано зап'ястя або кісточку. Або зап'ястя, або кісточка (щиколотка) намальовані явно окремо від рукава або штанини. Тут недостатньо лінії, намальованій уперек кінцівці, що показує край рукава або штанини (це зараховується в пункті 55).

30.Руки. Будь-який спосіб зображення рук. Одних лише пальців недостатньо, але бал зараховується, якщо між основою пальців і тією частиною тіла, до якої вони приєднані, залишено місце. Кількість рук також має бути правильною, за винятком малюнків у профіль, коли можна зараховувати й одну руку.

31.Плечі I. Анфас: зміна напрямку контуру верхньої частини тулуба, який справляє враження угнутості, а не опуклості. Ця ознака

оцінюється досить строго. Звичайна овальна форма ніколи не зараховується, оцінка завжди негативна, якщо лише не вочевидь, що це вказівка на різке розширення тулуба нижче ший, яке утворюється лопаткою або ключицею. Тулуб чіткої квадратної або прямокутної форми не зараховується, але якщо кути закруглені, бал надається. Профіль: оцінка має бути дещо м'якшою, ніж в малюнках анфас, оскільки правильно змалювати плечі в профіль значно важче. Правильним можна вважати малюнок, на якому в профіль змальована не лише голова, але і тулуб. Бал зараховується, якщо лінії, що створюють контури верхньої частини тулуба, розходяться одна від одної в основі ший, показуючи розширення грудної клітки.

32.Плечі II. Анфас: оцінюється строго, ніж попередня ознака. Плечі повинні безперервно переходити в шию і руки, мають бути «квадратними», а не звисаючими. Якщо рука відведена від тулуба, має бути показана пахва. Профіль: плече має бути приєднане в правильному місці. Рука має бути намальована двома лініями.

33.Руки збоку або чимось зайняті. Анфас: маленькі діти часто малюють руки жорстко відставленими від тулуба. Бал зараховується, якщо хоч би одна рука, намальована збоку, утворює із загальною вертикальною віссю тулуба кут не більше 10 градусів, якщо лише руки не зайняті чим-небудь, наприклад, тримають який-небудь предмет. Бал зараховується, якщо руки намальовані засунутими в кишені на стегнах («руки в брюки») або закладеними за спину. Профіль: бал зараховується, якщо руки зайняті якою-небудь роботою або вся рука піднята.

34.Ліктьовий суглоб. В середині руки має бути не плавний, а різкий вигин. (Досить на одній руці.) Вигин і складки рукава зараховуються.

35.Ноги. Будь-який спосіб зображення ніг. Кількість ніг має бути правильною. У профільних малюнках може бути або одна, або дві ноги. При оцінці треба виходити із здорового глузду, а не лише з чисто формальної ознаки. Якщо намальована лише одна нога, але ескізно намічена промежина, бал зараховується. З іншого боку, три і ноги і більше на малюнку або лише одна нога без якого-небудь виправдання відсутності другої не враховується. Одна нога, до якої приєднано дві ступні, оцінюється негативно.

36.Стегно I (промежина). Анфас: показана промежина. Найчастіше вона зображується внутрішніми лініями ніг, що зустрічаються в точці з'єднання з тілом. (Маленькі діти зазвичай

поміщають ноги якнайдалі одну від одної. Такий спосіб зображення за даним пунктом балу не отримусь.) Профіль: якщо намальована лише одна нога, то мають бути передані контури сідниці.

37.Стегно II. Стегно має бути намальоване точнішим, ніж це необхідно для отримання балу в попередньому пункті.

38.Колінний суглоб. Так само як і в лікті, повинен мати місце різкий (а не плавний) вигин приблизно в середині ноги, або, що інколи зустрічається в малюнках дуже високої складності, звуження ноги в цій точці. Брюки завдовжки по коліно – ознака недостатня. Складка або штрихи, що показують коліно, оцінюються позитивно.

39.Ступня I. Будь-яке зображення. Зараховується зображення ступні будь-яким способом: дві ступні анфас, одна або дві ступні в профільному малюнку. Маленькі діти можуть змальовувати ступні, приєднуючи шкарпетки до нижньої частини ноги. Це зараховується.

40.Ступня II. Пропорції. Ступні і ноги мають бути показані в двох вимірах. Ступні мають бути не «обрубані», тобто довжина ступні повинна перевищувати її висоту від підшви до підйому. Довжина ступні не повинна перевищувати 1/3 від загальної довжини всієї ноги і не має бути менше 1/10 загальної довжини ноги. Бал зараховується в малюнках анфас, де ступня показана більшою в довжину, ніж завширшки.

41.Ступня III. П'ята. Будь-який спосіб зображення п'яти. На малюнках в анфас ознака зараховується формально, коли ступні змальовані так, як показано на малюнку (за умови, що є деяка роздільна лінія між ногою і ступнею). У профільних малюнках має бути підйом.

42.Ступня IV. Перспектива. Спроба дотримання ракурсу, принаймні, для однієї ступні.

43.Ступня V. Деталі. Будь-яка деталь, наприклад шнурки, зав'язки, ремінці або підшва черевика, змальована подвійною лінією.

44.З'єднання рук і ніг з тулубом I. Дві руки й обидві ноги приєднано до тулуба в будь-якій точці, або руки приєднані до шиї, або до місця з'єднання голови з тулубом (коли немає шиї). Якщо відсутній тулуб, оцінка завжди нуль. Якщо ноги приєднані не до тулуба, а до чого-небудь ще, незалежно від приєднання рук, оцінка нуль.

45.Приєднання рук і ніг II. Руки і ноги приєднані до тулуба у відповідних місцях. Бал не зараховується, якщо приєднання руки займає половину або більше грудної клітки (від шиї до талії). Якщо

немає шиї, руки повинні приєднуватися до верхньої частини тулуба. Анфас: якщо присутня ознака 31, то місце приєднання повинне знаходитися точно на плечі. Якщо за ознакою 31 дитина отримала нуль, то точка приєднання повинна припадати точно на те місце, де мають бути намальовані плечі. Оцінка строга, особливо при негативній оцінці за пунктом 31.

46. Тулуб. Будь-яке чітке зображення тулуба в одному або двох вимірах. Там, де жодної явної відмінності між головою і тулубом немає, але риси обличчя показані у верхній частині цієї фігури, бал зараховується, якщо риси обличчя займають не більше половини фігури; інакше оцінка нуль (якщо лише немає поперечної риски, що показує нижню межу голови). Будь-яка фігура, намальована між головою і ногами, зараховується як тулуб, навіть якщо її розмір і форма швидше нагадують шию, чим тулуб. (Це правило засноване на тому, що багато дітей, у малюнках яких є така особливість, у відповідь на це запитання називають дану частину тулубом.) Ряд гудзиків, що йде вниз між ногами, оцінюється як нуль за ознакою тулуба, але як бал за ознакою одягу, якщо лише поперечна лінія не показує межу тулуба.

47. Пропорційність тулуба: два виміри. Довжина тулуба повинна перевищувати його ширину. Вимірюється відстань між точками найбільшої довжини і найбільшої ширини. Якщо дві відстані однакові або настільки близькі, що різницю між ними важко вловити, – оцінка нуль. В більшості випадків різниця досить велика, і її можна визначити на око, без виміру.

48. Пропорції: голова I. Площа голови має бути не більше половини і не менше 1/10 площі тулуба. Оцінка досить м'яка.

49. Пропорції: голова II. Голова складає приблизно 1/4 площі тулуба. Оцінка строга: не зараховується, якщо більше 1/3 і менше 1/5. Там, де не показана промежина, як, наприклад, в деяких профільних малюнках, приймається пояс або талія приблизно на рівні 2/3 низу загальної довжини тулуба.

50. Пропорції. Анфас: довжина голови більше її ширини; має бути показана загальна овальна форма. Профіль: голова має явно подовжену, довгасту форму. Обличчя довше за основу черепа.

51. Пропорції: руки I. Руки, принаймні, дорівнюють довжині тулуба. Кінчики кистей досягають середини стегон, але не коліна. Кисті не обов'язково доходять до (або нижче) промежини, особливо якщо ноги незвично короткі. На малюнках анфас обидві руки повинні

мати таку довжину. Оцінюється відносна довжина, а не положення рук.

52.Пропорції: руки II. Конічна форма рук. Передпліччя є вже верхньою частиною руки. Зараховується будь-яка спроба звузити передпліччя, якщо лише це не робиться прямо в талії. Якщо цілком намальовано обидві руки, звуження мають бути на обох.

53.Пропорції: ноги. Довжина ніг не має бути меншою вертикального розміру тулуба і не більшою подвійного розміру тулуба. Ширина кожної ноги менше ширини тулуба.

54.Пропорції: кінцівки в двох вимірах. Обидві руки і ноги показано в двох вимірах. Якщо руки і ноги двовимірні – бал зараховується, навіть якщо кисті і ступні змальовані лінійно.

55.Одяг I. Будь-які ознаки зображення одягу. Як правило, найбільш ранні способи є рядом гудзиків, що йдуть вниз до центру тулуба, або капелюхом, або те й інше разом. Зараховується навіть щонебудь одне. Одна крапка або маленький кружечок в центрі тулуба практично завжди означає пупок і не зараховується як елемент одягу. Серія вертикальних і горизонтальних ліній, намальованих впоперек тулуба (а інколи і впоперек кінцівок), є найпоширеніший спосіб зображення одягу. За це дається бал. Також зараховуються риси, які можуть бути розцінені як вказівка на кишені або манжети.

56.Одяг II. Наявність, принаймні, двох непрозорих предметів одягу, таких як капелюх, брюки і т. п., що приховують частину тіла, яку вони покривають. При оцінці малюнка за даним пунктом слід мати на увазі, що якщо капелюх просто трохи торкається верху голови, але не покриває жодної її частини, бал не зараховується. Одні лише гудзики без яких-небудь інших вказівок на ознаки одягу (наприклад, пальто, піджак) не зараховуються. Пальто має бути змальоване за допомогою двох наступних ознак: рукави, комір або лінія горлового вирізу, гудзики, кишені. У зображенні брюк мають бути: пояс, ремінь, застібка, кишені, манжети або будь-який спосіб розмежування ступні і ноги від низу штанини. Зображення ступні як продовження ноги не зараховується, якщо лінія впоперек ноги – єдина ознака, що вказує на відмінність ступні і кісточки.

57.Одяг III. У малюнку немає прозорих елементів одягу. І рукави і брюки мають бути показані окремо від зап'ястя рук і ступень ніг.

58.Одяг IV. Намальовано, принаймні, чотири предмети одягу. Предмети одягу можуть бути наступними: капелюх, туфлі, пальто,

піджак, сорочка, комір, краватка, ремінь, брюки, жакет, футболка, робочий халат, шкарпетки. (На туфлях мають бути присутні деякі деталі – шнурки, ремінці або підошва, змальована подвійною лінією. Одного лише каблука недостатньо. В брюк повинні мати місце деякі деталі, такі як застібка, кишені, манжети. В пальта, піджака або сорочки мають бути показані: комір, кишені, лацкани. Одних лише гудзиків недостатньо. Комір не слід плутати з шиєю, змальованою як проста вставка. Галстук часто досить непомітний, його наявність уточнюється при уважному розгляді або в ході бесіди.)

59.Одяг V. Повний костюм без яких-небудь безглуздостей (несумісних предметів, деталей). Це може бути і «форма» (не лише військова форма, але і, наприклад, ковбойський костюм) або повсякденний костюм. У другому випадку костюм має бути бездоганним. Це «заохочувальний» додатковий пункт, і, отже, тут повинно бути показано більше, ніж у пункті 58.

60.Профіль I. Голова, тулуб і ноги в профіль мають бути показані без помилок. Тулуб не вважається намальованим у профіль, якщо центральна лінія гудзиків не зрушена від середини фігури в бік тулуба, або якщо немає інших вказівок, як, наприклад, відповідне положення рук, кишень, краватки. В цілому малюнок може містити одну (але не більш) з наступних трьох помилок: 1) прозорість тіла – контур тулуба видно крізь руку; 2) ноги намальовані не в профіль; у повному профілі, принаймні, верхня частина однієї ноги має бути закрита іншою ногою, яка ближче; 3) руки приєднані до контуру спини і простягнуті вперед.

61.Профіль II. Фігура має бути показана в профіль абсолютно правильно, без помилок і випадків прозорості.

62.Анфас. Включає частковий профіль, дитина намагається показати фігуру в перспективі. Всі інші частини тіла на своїх місцях і сполучені правильно, за винятком частин, прихованих перспективою або одягом. Істотні деталі: ноги, руки, очі, ніс, вуха, шия, тулуб, долоні (кисті), ступні. Ступні мають бути змальовані в перспективі, але не в профіль, якщо лише вони не обернені в різні сторони. Частини мають бути показані двовимірними.

63.Рухова координація в малюванні ліній. Погляньте на довгі лінії рук, ніг і тулуба. Лінії мають бути твердими, впевненими і без випадкових вигинів. Якщо в цілому лінії справляють враження твердих, упевнених і свідчать про те, що дитя контролює рухи олівця, бал зараховується. Малюнок може бути вельми невмілим, та все ж бал

має бути зарахований. Декілька довгих ліній можуть бути обведені або стерті. Лінії на малюнку не обов'язково мають бути дуже рівними і плавними. Маленькі діти інколи намагаються «розфарбовувати» малюнок. Уважно вивчіть лінії малюнка. Старші діти часто користуються ескізами, уривчастим методом, легко відмітним від невпевнених ліній, що виникають унаслідок незрілої координації.

64.Рухова координація в малюванні з'єднань. Погляньте на точки з'єднання ліній. Лінії повинні зустрічатися точно, без явної тенденції до пересічення або накладення і без проміжку між ними (малюнок з декількома лініями оцінюється строго, ніж малюнок з частими змінами напряму ліній). Ескізний, уривистий малюнок зазвичай зараховується, не дивлячись на те, що з'єднання ліній тут можуть бути невизначеними, оскільки ця здатність властива майже виключно малюнкам зрілого типу. Допускаються деякі підтирання.

65.Вища рухова координація. Це «заохочувальний», додатковий пункт за вміле володіння олівцем як в малюванні деталей, так і в малюванні основних ліній. Зверніть увагу на дрібні деталі, а також на характер основних ліній. Всі лінії мають бути намальовані твердо, з правильними з'єднаннями. Промальовування олівцем тонких деталей (рис обличчя, дрібних деталей одягу і т. п.) вказує на хорошу регуляцію рухів олівця. Оцінка має бути дуже строгою. Перемальовування або підтирання анулюють бал за цей пункт.

66.Напрямок ліній і форма: контур голови (якість ліній в малюванні форм). Контур голови має бути намальований без явних ознак мимовільних відхилень. Бал зараховується лише в тих малюнках, де форма досягається без неправильних попередніх спроб (круг, еліпс). У профільних малюнках простий овал, до якого приєднаний ніс, не зараховується. Оцінка має бути досить строгою, тобто контур обличчя має бути намальований єдиною лінією, а не по частинах.

67.Якість ліній у малюванні форм: контур тулуба. Те ж, що і в попередньому пункті, але для тулуба. Слід звернути увагу на те, що примітивні форми (паличка, круг або еліпс) не зараховуються. Лінії тулуба повинні вказувати на спробу навмисно відійти від простої яйцевидної форми.

68.Якість ліній в малюванні форм: руки і ноги. Руки і ноги мають бути намальовані без порушення форми, як в попередньому пункті, без тенденції до звуження в місцях з'єднання з тілом. І руки і ноги мають бути намальовані двовимірними.

69.Якість ліній в малюванні форм: риси обличчя. Риси обличчя мають бути повністю симетричними. Очі, ніс і рот мають бути показані двовимірними. Анфас: риси обличчя мають бути розміщені правильно і симетрично, повинні ясно передавати вигляд людського лиця. Профіль: контур ока має бути правильним і розташований у передній частині голови. Ніс повинен утворювати тупий кут з лобом. Оцінка строга, «карикатурний» ніс не зараховується.

70.«Ескізна» техніка. Лінії утворені добре регульованими штрихами. Повторний обвід відрізків довгих ліній не зараховується. «Ескізна» техніка зустрічається в роботах деяких старших дітей і майже не зустрічається у дітей молодше 11–12 років.

71.Особливе промальовування деталей. За допомогою особливих ліній або штрихування повинно бути намальовано щось (одне або більш) з наступного переліку: складки одягу, зморшки або фалди, виправка тканини, волосся, черевики, забарвлення або предмети фону.

72.Рух рук. Фігури повинні виражати свободу рухів у плечах і ліктях. Досить при зображенні однієї руки. «Руки в брюки» або руки в кишенях не зараховуються, якщо видно і плечі, і лікті. Які-небудь дії не обов'язкові.

73.Рух ніг. Свобода в рухах і в колінах, і стегнах фігури.

Критерії аналізу малюнка розроблені і сформульовані творцями тесту. При аналізі конкретного матеріалу окремі критерії можуть здатися недостатньо чіткими. Через це можливі суб'єктивні інтерпретації, і отриманий показник може не цілком відповідати рівню безумовної точності. Якість обробки тестового матеріалу зростає у міру засвоєння досвіду тестування і обраховування результатів.

Аналіз. У результаті масштабної апробації тесту його творцями розроблені детальні таблиці переведення отриманих балів у показники, що відповідають коефіцієнту інтелекту. Ці критерії, проте, були вироблені досить давно і на вибірці американських випробовуваних. Тому доскональне співвідношення результатів, отриманих сьогодні на вітчизняному матеріалі, з цими таблицями недостатнє.

Нижче наводяться лише основні референтні точки, що слугують приблизним орієнтиром для оцінки. З таблиць Гудінаф–Харріса взяті співвідношення балів і «нормального» IQ, що відповідає

100%, а також ті показники, які приблизно відповідають $IQ = 70\%$ (тобто мінімального значення, що відноситься до норми). Використання запропонованого матеріалу через вказані причини допустимо лише в наступних межах. У тих випадках, коли кількість балів нижча, ніж та, що відповідає $IQ = 70\%$, це дає підставу для детальнішого вивчення інтелектуальної сфери дитини з метою виявлення можливого відставання в розумовому розвитку.

Ще раз підкреслимо, що на основі лише даного критерію робити висновки про порушення інтелектуального розвитку недопустимо.

- 3 роки – 100% – 7 балів; 70% – 1 бал.
- 4 роки – 100% – 10 балів; 70% – 3 бали.
- 5 років – 100% – 16 балів; 70% – 6 балів.
- 6 років – 100% – 18-19 балів; 70% – 7 балів.
- 7 років – 100% – 22-23 бали; 70% – 9 балів.
- 8 років – 100% – 26 балів; 70% – 10 балів.
- 9 років – 100% – 31 бал; 70% – 13 балів.
- 10 років – 100% – 34-35 балів; 70% – 14-15 балів.
- 11 років – 100% – 36-38 балів; 70% – 15-16 балів.
- 12 років – 100% – 39-41 бал; 70% – 18 балів.
- 13 років – 100% – 42-43 бали; 70% – 21 бал.
- 14–15 років – 100% – 44-46 балів; 70% – 24 бали.

Дослідження уяви дітей молодшого шкільного віку

Методика «Дослідження творчої уяви»

Мета дослідження: оцінка особливостей творчої уяви.

Матеріал та обладнання: бланк з трьома надрукованими словами, наприклад: капелюх, дорога, дощ; стандартні аркуші паперу, ручка, секундомір.

Процедура дослідження

Цей дослід можна проводити як з однією людиною, так і з групою до 11 осіб, але всім досліджуваним потрібно зручно сидіти, а умови їхньої праці мають забезпечити сувору самостійність виконання завдання.

Перед початком дослідження кожен учасник отримує бланк з надрукованими на ньому трьома словами. Бланки можна роздати в конвертах або покласти на стіл перед досліджуваними перегорненими догори, щоб до інструктажу вони не читали слів на них. При

тестуванні кожному видаються однакові бланки для можливого спрощення подальшого аналізу і порівняння. У процесі дослідження пропонується протягом 10 хвилин скласти з трьох слів якомога більшу кількість речень.

Інструкція: «Прочитайте слова, написані на бланку, і складіть з них якомога більшу кількість речень, причому в кожне речення мають входити всі три слова. Складені речення записуйте на аркуші паперу. На виконання завдання Вам дається 10 хвилин. Якщо все зрозуміло, починаймо!»

У процесі дослідження психолог фіксує час і після закінчення 10 хв подає команду: «Стоп! Роботу закінчити!»

Опрацювання та аналіз результатів. Показниками творчості в даному досліді є:

- величина балів за оригінальне та найбільш дотепне речення;
- сума балів за всі речення, придумані за 10 хвилин.

Ці показники встановлюються за допомогою шкали оцінки творчості.

Шкала оцінки творчості

Пункт	Характеристика складеного речення	Оцінка речення в балах
1	У реченні використано всі три слова в дотепній оригінальній комбінації	6 балів
2	У реченні використано всі три слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації	5 балів
3	У реченні використано всі три слова у звичайній комбінації	4 бали
4	Задані три слова використано в менш необхідній, але в логічно допустимій комбінації	3 бали
5	Правильно використано лише два слова, а третє використано з натяжкою через чисто словесний зв'язок	2,5 бала
6	Правильно використано тільки два слова, а третє штучно введено в речення	1 бал
7	Досліджуваний правильно зрозумів завдання, але він формально поєднує всі	0,5 бала

	три слова або використовує їх із спотвореннями	
8	Речення являє собою беззмистовне поєднання всіх трьох слів	0 балів

Якщо досліджуваний придумав дуже схожі одне на одне речення з повторенням теми, то друге та всі наступні речення цього типу оцінюються половиною початкового балу.

Під час підрахунку дані зручно заносити в таблицю результатів.

Якісна характеристика творчості, яка визначається за кількістю балів, отриманих за дотепне та оригінальне речення, відповідає максимальній оцінці якого-небудь із складених досліджуваним речень. Ця оцінка не перевищує 6 і вказує на розвинену творчість чи на оригінальність. Якщо оцінка даного показника становить 5 – 3 бали, то прояв творчості слід вважати середнім. Нарешті, якщо ця оцінка становить лише 2 або 1, то це низький показник творчості або намір досліджуваного діяти аналогічно, що поставить психолога перед дилемою.

Таблиця результатів

№ речення	Оцінка речення в балах
1	
2	
3	
... і т. д.	

Другий показник – це сума балів. Він дає сенс для аналізу й інтерпретації результатів тільки тоді, коли порівнюється робота кількох осіб, що можливо при довірливих стосунках у групі. У кого більша сума балів, у того й більша продуктивність творчої діяльності.

Творча уява передбачає створення образу, предмета, ознаки, які не мають аналогів. У даному разі – це створення речень без заданого зразка. Студенти-філологи і студенти природничих факультетів відрізняються досвідом роботи з лінгвістичним матеріалом, і це теж треба враховувати. Окрім того, одержаний показник творчості засвідчує суб'єктивну новизну результатів, якщо вони нові чи оригінальні для самого досліджуваного.

Методика «Творча уява»

Мета: визначити рівень уяви, ступінь її гнучкості чи

ригідності.

Матеріал: три аркуші паперу розміром $\frac{1}{2}$ стандартного аркуша. В середині першого аркуша зображений контур круга діаметром 2,5 або 3 см. На другому – контур трикутника рівностороннього, довжина сторони – 2,5 см. На третьому аркуші – контур квадрата з довжиною сторони 2,5 см.

Хід проведення: дослідження проводиться в три етапи. На першому етапі досліджуванам дають наступну інструкцію: “Використовуючи контур геометричної фігури, намалюйте малюнок. Якість і зміст малюнка значення не має. По сигналу «Стій!» малювання закінчується». Психолог пропонує розпочати малювання та через 60 секунд говорить «Стоп!». Інструктаж проводиться три рази разом з повторенням послідовно кожного з трьох аркушів з контурами геометричних фігур. Спочатку – аркуш з контуром круга, потім – трикутника, на кінець – квадрата.

Обробка результатів:

1) Рівні розвитку уяви:

I рівень – контур використовується як основна деталь малюнка, малюнок при цьому простий, без доповнень та представляє собою одну фігуру;

II рівень – контур використовується як основна деталь, але поруч можуть бути намальовані частини іншої фігурки;

III рівень – контур використовується як основна деталь, але сам малюнок це вже деякий сюжет, можуть бути доповнені деталі;

IV рівень – контур геометричної фігури продовжує бути основною деталлю, але малюнок являє собою складний сюжет з доповненням деталей;

V рівень – малюнок є складний сюжет, у якому контур геометричної фігури використаний як одна із деталей.

2) Ступінь гнучкості уяви – кількість малюнків на один і той же сюжет:

Висока – уява гнучка, якщо всі малюнки на різних сюжетах, причому малюнок захоплює як внутрішню так і зовнішню частини контуру;

Середня – уява зі слабкою фіксованістю образу, якщо два малюнки на один і той же сюжет;

Низька – уява з сильною фіксованістю образів, якщо всі малюнки на один і той же сюжет;

Ригідність уяви – можна визначити по малюнках, які не

виходять за контури геометричних фігур. У цьому випадку фіксація образу проходить відносно внутрішнього простору контуру.

3) Ступінь стереотипності або оригінальності уяви – зміст малюнків. Типові малюнки:

Контури круга – квітка, сонце, обличчя людини, засць, циферблат, колесо;

Контур трикутника – дім, дах, дорожній знак, людина з трикутною головою або з трикутним тулубом, піраміда, призма;

Контур квадрата – людина (голова чи тулуб), робот, дім, вікно, геометрична фігура, телевізор, книга, куб.

Високий ступінь стереотипності – всі малюнки на типовий сюжет;

Середній ступінь стереотипності – два малюнки на типовий сюжет;

Низький ступінь стереотипності – якщо один малюнок на типовий сюжет, а інші на нетипові сюжети;

Творча уява – всі малюнки індивідуальні та нетипові.

Методика «Закінчити оповідання»

Мета: виявити рівень розвитку творчої уяви. Необхідний матеріал: початок певного оповідання.

Інструкція: обстежуваним пропонується інструкція: «Я вам зачитаю початок оповідання, а ви повинні закінчити його письмово. На виконання завдання дається 15 хвилин».

Обробка даних виконаного завдання. Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

речення розгорнуті, зберігається логічна послідовність думок, оригінальна комбінація – 5 балів;

речення розгорнуті у звичайній комбінації, зберігається логічна послідовність думок – 4 бали;

речення прості, у звичайній комбінації, зберігається логічна послідовність думок – 3 бали;

речення складні з порушенням логічної послідовності думок – 2 бали;

речення прості з порушенням логічної послідовності думок – 1 бал;

речення беззмістовні – 0 балів.

Аналізуючи завдання дослідження, слід враховувати кількість думок, ставлення до подій

Тест «Володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко)

Обладнання: сюжетна картинка «Зимові забави» (Рис. 3.10).

Інструкція: «Розглянь цю картинку і розкажи про те, що ти бачиш».

Рис.3.10 Зимові забави

Інтерпретація результату:

Слабкий рівень розвитку: дитина у змозі озвучити картинку лише двома чи кількома не зв'язаними один з одним, неправильно граматично оформленими реченнями, в яких перераховані назви намальованих предметів.

Середній рівень розвитку: розповідь складена з 5-6 коротких описових речень, що відображають реальні події на картинці.

Добрий рівень розвитку: розповідь складена з 7-8 розгорнутих речень, з'явилися додаткові деталі, не зображені на малюнку, але які стосуються сюжету.

Високий рівень розвитку: за картинкою складена велика і досить зв'язна розповідь, присвячена темі «Зима», у яку привнесені події з власного досвіду дитини.

Визначення словникового запасу (І. Архіпова)

Мета: визначення запасу слів, який зберігається в активній

пам'яті дитини.

Хід проведення: психолог називає дитині деяке слово з відповідної групи і просить її самостійно назвати інші слова, які відносяться до цієї ж групи. Для назви кожної з перерахованих нижче груп слів відводиться по 20 с., а в цілому на виконання всього завдання – 160 с. Всі відповіді протоколюються.

Тварини.

Рослини.

Кольори предметів.

Форми предметів.

Інші ознаки предметів, крім форми і кольору.

Дії людини.

Способи виконання людиною дій.

Якості виконуваних людиною дій.

Якщо дитина сама не може розпочати називання потрібних слів, то дорослий допомагає їй, називаючи перше слово з даної групи, і просить дитину продовжити.

Оцінка результатів

10 балів - дитина назвала 40 і більше різних слів, що відносяться до всіх груп.

8-9 балів - дитина назвала від 35 до 39 різних слів, що відносяться до різних груп.

6-7 балів - дитина назвала від 30 до 34 різних слів пов'язаних з різними групами.

4-5 балів - дитина назвала від 25 до 29 різних слів з різних груп.

2-3 бали - дитина назвала від 20 до 24 різних слів пов'язаних з різними групами.

0-1 бал - дитина за весь час назвала не більше 19 слів.

Висновки про рівень розвитку

10 балів - дуже високий;

8-9 балів - високий;

4-7 балів - середній;

2-3 бала - низький;

0-1 бал - дуже низький.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ СФЕРИ

Методика діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн.

Модифікація Парафіян

Методика діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн в модифікації А. М. Парафіян заснована на безпосередньому оцінюванні (шкалюванні) школярами ряду особистих якостей, таких як здоров'я, здібності, характер і т. д.

Хід проведення. Обстежуваним пропонується на вертикальних лініях відзначити певними знаками рівень розвитку у них цих якостей (показник самооцінки) і рівень домагань, тобто рівень розвитку цих же якостей, який би задовольняв їх. Кожному випробовуваному пропонується бланк методики, що містить інструкції та завдання.

Інструкція

Будь-яка людина оцінює свої здібності, можливості, характер та ін. Рівень розвитку кожної якості, сторони людської особистості можна умовно зобразити вертикальною лінією, нижня точка якої символізуватиме найнижчий розвиток, а верхня – найвище. На наступній сторінці зображені сім таких ліній. Вони позначають:

- 1) здоров'я;
- 2) розум, здібності;
- 3) характер;
- 4) авторитет у однолітків;
- 5) вміння багато робити своїми руками, умілі руки;
- 6) зовнішність;
- 7) впевненість у собі.

Під кожною лінією написано, що вона означає. На кожній лінії рисою (-) відзначте, як ви оцінюєте розвиток у себе цієї якості, сторони вашої особи в даний момент часу. Після цього хрестиком (х) відзначте, при якому рівні розвитку цих якостей ви були б задоволені собою або відчули гордість за себе.

Завдання

Зображено сім ліній, довжина кожної - 100 мм, із зазначенням верхній, нижній крапок і середини шкали. При цьому верхня і нижня точки відрізняються помітними рисами, середина - ледь помітною крапкою. Методика може проводитися як фронтально - з цілим класом (або групою), так і індивідуально. При фронтальній роботі необхідно перевірити, як кожен учень заповнив першу шкалу. Треба переконатися, чи правильно застосовуються запропоновані значки, відповісти на питання. Після цього випробовуваний працює самостійно. Час, що відводиться на заповнення шкали разом з читанням інструкції, 10-12 хв.

Обробка результатів

Обробка проводиться по шести шкалах (перша, тренувальна – «здоров'я» - не враховується). Кожна відповідь виражається в балах. Як вже зазначалося раніше, розміри кожної шкали 100 мм, відповідно до цього відповіді школярів отримують кількісну характеристику (напр., 54 мм = 54 балам).

1. По кожній з шести шкал визначити:

а) рівень домагань - відстань в мм від нижньої точки шкали ("Про") до знаку "х";

б) висоту самооцінки - від "0" до знаку "х";

в) значення розбіжності між рівнем домагань і самооцінкою - відстань від знаку "х" до знаку "-", якщо рівень домагань нижче самооцінки, він виражається негативним числом.

2. Розрахувати середню величину кожного показника по всіх шести шкалах.

Оцінка та інтерпретація окремих параметрів

Рівень домагань

Норму, реалістичний рівень домагань, характеризує результат від 60 до 89 балів. Найбільш оптимальний - порівняно високий рівень - від 75 до 89 балів, що підтверджує оптимальне уявлення про свої можливості, що є важливим чинником особистісного розвитку. Результат від 90 до 100 балів зазвичай засвідчує нереалістичне, некритичне відношення дітей до власних можливостей. Результат менше 60 балів свідчить про занижений рівень домагань, він - індикатор несприятливого розвитку особистості.

Висота самооцінки

Кількість балів від 45 до 74 («середня» і «висока» самооцінка) засвідчують реалістичну (адекватну) самооцінку. Кількість балів від 75 до 100 і вище свідчить про завищену самооцінку і вказує на певні відхилення у формуванні особистості. Завищена самооцінка може підтверджувати особистісну незрілість, невміння правильно оцінити результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими; така самооцінка може вказувати на істотні спотворення у формуванні особистості – «закритості для досвіду», нечутливості до своїх помилок, невдач, зауважень та оцінками оточуючих. Кількість балів нижче 45 вказує на занижену самооцінку (недооцінку себе) і свідчить про крайнє неблагополуччя в розвитку особистості. Ці учні складають «групу ризику», їх, як правило, мало. За низькою самооцінкою можуть ховатися два абсолютно різних психологічних явища:

справжня невпевненість в собі і «захисна», коли декларування (самому собі) власного невміння, відсутність здатності і т. п. дозволяє не докладати жодних зусиль.

Визначення типу темпераменту учня початкової школи

Мета: визначити тип темпераменту учня.

Обладнання: бланк спостереження за учнями.

Інструкція: для правильної оцінки особливостей темпераменту слід дотримуватись наступних умов:

- а) оцінювати їх у найрізноманітніших видах реакцій;
 - б) знати, в яких саме реакціях особливо яскраво проявляється темперамент.
1. У ситуації, коли потрібно діяти швидко:
 - а) легко включається в роботу;
 - б) діє із захопленням, пристрасно;
 - в) діє спокійно, без зайвих слів;
 - г) діє невпевнено, боязко.
 2. Як реагує на зауваження вчителя?
 - а) каже, що надалі той чинити не буде, але через деякий час робить те ж саме;
 - б) обурюється, що йому роблять зауваження;
 - в) вислуховує, реагує спокійно;
 - г) ображено мовчить.
 3. Під час обговорення з товаришами питань, що його дуже хвилюють, висловлює власну думку:
 - а) швидко із запалом, але прислухається до висловлювань інших;
 - б) швидко, пристрасно, але не слухає інших;
 - в) повільно, спокійно, але впевнено;
 - г) з великим хвилюванням та сумнівом.
 4. У ситуаціях, коли потрібно здавати контрольну роботу, а вона ще не закінчена або зроблена, як виявляється, з помилкою:
 - а) легко реагує на ситуацію, що склалася;
 - б) поспішає закінчити роботу, обурюється з приводу помилки;
 - в) працює спокійно, доки вчитель не підійде до нього і не візьме роботу;
 - г) здає роботу, але висловлює невпевненість, сумніви щодо правильності її виконання.

5. Під час розв'язання складної задачі (або прикладу), якщо вона одразу не виходить:

а) кидає, потім знову береться до розв'язання;
б) розв'язує вперто й наполегливо, але час від часу висловлює різке незадоволення;

в) розв'язує спокійно, сумлінно;

г) виявляє розгубленість, невпевненість.

6. У ситуації, коли учень поспішає додому, а вчитель або актив класу пропонує йому залишитись у школі після уроків для виконання конкретного завдання:

а) швидко погоджується;

б) обурюється;

в) залишається без суперечки;

г) виявляє розгубленість.

7. У незнайомій обстановці:

а) виявляє максимум активності, легко і швидко отримує потрібні відомості для орієнтування, швидко приймає рішення;

б) виявляє активність у якомусь певному напрямі, через це не отримує потрібних відомостей, але рішення приймає швидко;

в) спокійно обдивляється навколо, з рішенням не поспішає;

г) боязко знайомиться з обставинами, рішення приймає невпевнено.

Обробка отриманих результатів.

Ситуація	Темперамент	а	б	в	г
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
Разом					

Літери попереду варіантами поведінки означають:

а – сангвінік;

б – холерик;

в – флегматик;

с – меланхолік.

У таблицю напроти кожної ситуації ставиться «+» під відповідною обраною літерою. Далі кількість «+» підраховується у кожному стовпчику та визначається домінуючий тим темпераменту.

Багатошкальний опитувальник дитячої тривожності (БОДТ)

Мета: оцінити характеристики тривожності в дітей і підлітків, що є значимими для медико-психолого-педагогічної практики. Розроблена психодіагностична структура багатовимірної оцінки включає 10 параметрів-шкал, які дозволяють дати диференційовану оцінку тривожності в дітей і підлітків у віці від 7 до 18 років.

Нижче наведено список шкал і характеристика їх психологічного змісту.

Шкала 1. «Загальна тривожність», в результатах якої відображається загальний рівень тривожних переживань дитини за останній час, пов'язаних із особливостями її самооцінки, впевненості в собі, оцінкою перспективи і ставленням до неприємностей.

Шкала 2. «Тривога у відносинах із однокласниками», в результатах якої відображається рівень тривожних переживань, зумовлених проблемними взаємовідносинами з іншими дітьми та підлітками.

Шкала 3. «Тривога, пов'язана з оцінкою оточуючих», в результатах якої відображається рівень специфічної тривожної орієнтації дитини на думку інших в оцінці своїх результатів, вчинків і думок; рівень тривоги з приводу оцінок, які дають оточуючі, в зв'язку з очікуванням негативних реакцій з їхнього боку, що проявляється у відчутті дискомфорту, напруження.

Шкала 4. «Тривога у відносинах із учителями», в результат якої відображається рівень тривожних переживань, зумовлених взаємовідносинами із педагогами, і тих, що впливають на успішність та навчальну мотивацію дитини.

Шкала 5. «Тривога у відносинах із батьками!», в результатах якої відображається рівень тривожних переживань, зумовлених проблемними взаємовідносинами з дорослими, які виконують батьківські функції, а також характер тривожного реагування дитини в зв'язку з батьківським ставленням і оцінкою її батьками.

Шкала 6. «Тривога, пов'язана з успіхами в навчанні», в результатах якої відображається рівень тривожних побоювань дитини,

що впливають безпосередньо на розвиток у неї потреби в успіху, досягненні високого результату і т.п.

Шкала 7. «Тривога, що виникає в ситуаціях самовираження», в результатах якої відображається рівень тривожних переживань дитини в ситуаціях, пов'язаних із необхідністю саморозкриття, представлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей.

Шкала 8. «Тривога, що виникає в ситуаціях перевірки знань», в результатах якої відображається рівень тривоги дитини в ситуаціях перевірки (особливо - публічної) її знань, досягнень, можливостей.

Шкала 9. «Зниження психічної активності, зумовлене тривогою», в результатах якої відображається рівень реагування на тривожний фактор середовища ознаками астенії, що впливає на пристосованість дитини до ситуації стресогенного характеру.

Шкала 10. «Підвищена вегетативна реактивність, зумовлена тривогою», в результатах якої відображається рівень вираженості психовегетативних реакцій у відповідь на тривожний фактор середовища, що свідчить про особливості пристосованості організму дитини до ситуацій стресогенного характеру.

Таким чином, на основі результатів розглянутих 10 шкал отримують інформацію про структурні та рівневі особливості тривожності конкретної дитини або підлітка за чотирма основними напрямками психологічного аналізу:

1) оцінка рівнів тривожності, які мають безпосереднє відношення до особистісних особливостей дитини (шкали 1, 3 та 7);

2) оцінка особливостей психофізіологічного і психовегетативного тривожного реагування дитини в стресогенних ситуаціях (шкали 9 і 10);

3) оцінка ролі в розвитку тривожних реакцій і станів дитини особливостей його соціальних контактів, а саме - з однолітками, вчителями і батьками (відповідно - шкали 2, 4 і 5);

4) оцінка ролі в розвитку тривожних реакцій і станів дитини ситуацій, пов'язаних із шкільним навчанням (шкали 6 і 8).

Окрім цього, переваги методики полягають у можливості використання єдиного методичного підходу до дослідження дітей і підлітків у віці від 7 до 18 років, яка дозволяє відслідковувати не тільки вікову динаміку структури тривожності, але й специфіку її проявів у зв'язку з особливостями психоемоційного розвитку в різні вікові періоди.

Процедура дослідження. Перед початком роботи

досліджуваному видається текст опитувальника, після чого - інструкція: "Запропоновані вам питання мають відношення до того, як ви себе зазвичай почуваєте. На кожне запитання необхідно однозначно відповісти «так» або «ні». Намагайтеся відповідати щиро і правдиво, тут нема правильних або неправильних, «гарних» або «поганих» відповідей. Над питаннями довго не задумуйтеся. Якщо ви визначилися з відповіддю на конкретне запитання, то навпроти відповідного номера необхідно поставити знак «+», якщо відповідь «так», і знак «-», якщо ваша відповідь на дане запитання – «ні». Якщо вам важко вибрати однозначну відповідь, то вибирайте рішення у відповідності з тим, що буває частіше. Якщо ваша відповідь на дане запитання може бути неоднаковою в різні періоди вашого життя, вибирайте рішення так, як це правильно в даний час. Будь-яку, відповідь, яку ви не можете сформулювати як «так», необхідно вважати негативною (тобто «ні»)). Потім досліджуваному надається реєстраційний бланк для заповнення. Після того як дитина (або дорослий, який їй допомагає) заповнила бланк, за кожним параметром підраховується арифметична сума «сирих» балів. Такий підрахунок здійснюється з використанням ключа, де за кожний збіг з ключем нараховується 1 бал на користь відповідної шкали.

Текстовий матеріал

1. Чи часто ти почуваєшся занепокоєним і схвильованим?
2. Чи часто твої однокласники сміються з тебе, коли ви граєте в різні ігри?
3. Чи намагаєшся ти уникати ігор, в яких робиться вибір, тільки тому, що тебе можуть не вибрати?
4. Як ти думаєш, чи втрачають симпатії вчителів ті з учнів, які не встигають у навчанні?
5. Чи можеш ти вільно говорити з батьками про речі, які тебе турбують?
6. Чи важко тобі вчитися не гірше за інших дітей?
7. Чи боїшся ти вступати в дискусію?
8. Чи хвилюєшся ти, коли вчитель говорить, що збирається перевірити, наскільки добре ти знаєш матеріал?
9. Чи часто ти почуваєшся стомленим?
10. Чи відбивається твоє хвилювання на шлунку?
11. Коли ти ввечері лягаш у ліжко, чи часто ти відчуваєш неспокій з приводу того, що буде завтра?
12. Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто із твоїх

однокласників не хоче робити того, що хочеш робити ти?

13. Чи здається тобі, що оточуючі часто недооцінюють тебе?

14. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться вчителі?

15. Чи можеш ти звертатися зі своїми проблемами до близьких, не відчуваючи страху, що тобі буде гірше?

16. Чи часто тобі ставлять нижчу оцінку, ніж ти очікував?

17. Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?

18. Зазвичай ти хвилюєшся при відповіді або виконанні контрольних завдань?

19. Чи відчуваєш ти себе бадьорим після відпочинку?

20. Чи доводилося тобі опинятися в таких ситуаціях, коли ти відчуваєш, що твоє серце ось-ось зупиниться?

21. Чи часто тебе щось мучить, а що - не можеш зрозуміти?

22. Чи часто ти відчуваєш себе не таким, як більшість твоїх однокласників?

23. Чи часто ти боїшся, що не буде про що говорити, коли хтось починає з тобою розмову?

24. Чи мають здібні учні якісь особливі права, яких нема в інших дітей класу?

25. Чи здається тобі іноді, що батьки тебе добре не розуміють?

26. Чи часто твої однокласники сміються над тобою, коли ти робиш помилки?

27. Зазвичай тебе хвилює те, що думають про тебе оточуючі?

28. Чи турбує тебе правильність виконаного завдання?

29. Чи відчуваєш ти себе гірше від хвилювань і очікування неприємностей?

30. Чи трапляється, що ти відчуваєш свербіння шкіри й поколювання, коли хвилюєшся?

31. Чи часто ти хвилюєшся через те, що, як виявляється пізніше, не має ніякого значення?

32. Чи правильно, що більшість дітей ставляться до тебе дружньо?

33. Чи відчуваєш ти незручність, перебуваючи серед малознайомих людей?

34. Чи хвилюєшся ти, коли вчитель просить залишитися після уроків для індивідуальної роботи?

35. Коли в тебе поганий настрій, чи радять тобі батьки заспокоїтися й відволіктися?

36. Коли ти отримуєш гарні оцінки, чи думає хто-небудь із

твоїх друзів, що ти хочеш виділитися?

37. Чи часто, відповідаючи на уроці, ти переживаєш про те, що думають про тебе в цей час інші?

38. Чи мрієш ти про те, щоб менше хвилюватися, коли тебе питають?

39. Чи часто у тебе болить голова після напруженого дня?

40. Чи буває у тебе сильне серцебиття в тривожних ситуаціях?

41. Чи часто ти відчуваєш невпевненість у собі?

42. Чи подобається тобі той однокласник, до якого інші діти ставляться найкраще?

43. Зазвичай ти боїшся несвідомо образити інших людей своїми випадково сказаними словами або поведінкою?

44. Чи боїшся ти критики з боку вчителя?

45. Чи починають твої батьки сердитися і обурюватися з приводу будь-якої дрібниці, яку ти зробив?

46. Чи сподіваєшся ти в майбутньому вчитися краще, ніж тепер?

47. Чи часто однокласники сміються над твоєю зовнішністю й поведінкою?

48. Чи буває так, що, відповідаючи перед класом, ти починаєш заїкатися і не можеш чітко промовити жодного слова?

49. Чи важко тобі вранці вставати вчасно?

50. Чи бувають у тебе несподівані відчуття жару або холоду?

51. Чи важко тобі зосередитися на чомусь одному?

52. Чи правда, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе увагу?

53. Чи часто ти, почувши сміх, думаєш, що сміються з тебе?

54. Чи легко вчителю збентежити тебе своїм несподіваним запитанням?

55. Чи часто батьки цікавляться тим, що тебе хвилює і чого ти хочеш?

56. Чи боїшся ти не впоратися зі своєю роботою?

57. Чи часто ти докоряєш себе в тому, що не використовуєш всі здібності?

58. Зазвичай ти спиш спокійно напередодні контрольної або екзамену?

59. Чи легко ти засинаєш увечері?

60. Чи здається тобі іноді, що серце б'ється нерівномірно?

61. Чи часто тобі сняться страшні сни?

62. Чи вважаєш ти, що одягаєшся в школу так само гарно, як і твої однолітки?

63. Чи боїшся ти втратити симпатії інших людей?

64. Чи вважаєш ти, що педагоги ставляться до тебе несправедливо?

65. Чи завжди батьки з розумінням вислуховують твої думки і погляди?

66. Чи можеш ти бути дуже наполегливим, якщо хочеш досягти певної мети?

67. Чи важко тобі писати, якщо при цьому хтось дивиться на твої руки?

68. Чи часто ти отримуєш низьку оцінку, добре знаючи матеріал, тільки через те, що хвилюєшся і губишся при відповіді?

69. Чи часто ти сердишся через дрібниці?

70. Чи буває так, що при хвилюванні в тебе з'являються червоні плями на шиї та обличчі?

71. Чи часто ти відчуваєш страх у тих ситуаціях, коли точно знаєш, що тобі ніщо не загрожує?

72. Чи сердяться деякі з твоїх однокласників, коли тобі вдається бути кращим, ніж вони?

73. Зазвичай тобі байдуже, що думають про тебе інші?

74. Чи боїшся, що тебе можуть викликати до директора?

75. Якщо ти зробиш щось не так, чи будуть твої батьки постійно і всюди говорити про це?

76. Чи сниться тобі іноді, що ти в школі і не можеш відповісти на питання вчителя?

77. Чи подобається тобі бути першим, щоб інші тебе наслідували і йшли за тобою?

78. Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе питають, чи відчуваєш, що ось-ось розплачешся?

79. Чи часто тобі доводиться вдома допрацьовувати завдання, які не встиг виконати в класі?

80. Чи буває тобі важко дихати через хвилювання?

81. Чи боїшся ти залишатися вдома сам?

82. Чи заважає тобі сором'язливість потоваришувати з тим, з ким хотілося б?

83. Чи часто буває, що тобі здається, ніби оточуючі дивляться на тебе як на нікчемну і непотрібну людину?

84. Чи "холоне" в тебе все всередині, коли вчитель робить тобі

зауваження?

85. Чи буває прикро, коли твоя думка не збігається з думкою батьків, а вони категорично наполягають на своєму?

86. Чи часто тобі сниться, що однокласники можуть зробити те, чого не можеш ти?

87. Чи боїшся, що тебе неправильно зрозуміють, коли захочеш щось сказати?

88. Чи часто трапляється, що в тебе злегка тремтить рука при виконанні контрольних завдань?

89. Чи легко тобі розплакатися через дрібницю?

90. Чи боїшся, що тобі раптом стане погано в класі?

91. Чи страшно тобі залишатися одному в темній кімнаті?

92. Чи задоволений тим, як до тебе ставляться однокласники?

93. Чи важко тобі отримувати такі оцінки, яких очікують від тебе оточуючі?

94. Чи сниться тобі іноді, що вчитель гнівається, тому що ти не знаєш матеріал?

95. Чи відчуваєш ти себе нікому не потрібним кожного разу після сварки з батьками?

96. Чи сильно переживаєш з приводу зауважень і оцінок, які тебе не задовольняють?

97. Чи тремтить злегка твоя рука, коли вчитель просить зробити завдання на дошці перед усім класом?

98. Чи турбуєшся ти дорогою в школу про те, що вчитель може дати класу перевірку роботи?

99. Чи часто ти отримуєш нижчу оцінку, ніж міг би отримати, через те що не встиг чогось зробити?

100. Чи пітніють у тебе руки і ноги при хвилюванні?

Ключ до методики

Шкала 1.

Відповідь «так» - 1, 11, 21, 31, 41, 51, 61, 71, 81, 91.

Шкала 2.

Відповідь «так» - 2, 12, 22, 52, 72, 82.

Відповідь «ні» - 32, 42, 62, 92.

Шкала 3.

Відповідь «так» - 3, 13, 23, 33, 43, 53, 63, 83, 93.

Відповідь «ні» - 73.

Шкала 4.

Відповідь «так» - 4, 24, 34, 44, 54, 64, 74, 84, 94.

Відповідь «ні» - 14.

Шкала 5.

Відповідь «так» - 25, 45, 75, 85, 95.

Відповідь «ні» - 5, 15, 35, 55, 65.

Шкала 6.

Відповідь «так» - 6, 16, 26, 36, 46, 56, 76, 86, 96.

Відповідь «ні» - 66.

Шкала 7.

Відповідь «так» - 7, 17, 27, 37, 47, 57, 67, 87, 97.

Відповідь «ні» - 77.

Шкала 8.

Відповідь «так» - 8, 18, 28, 38, 48, 68, 78, 88, 98.

Відповідь «ні» - 58.

Шкала 9.

Відповідь «так» - 9, 29, 39, 49, 69, 79, 89, 99.

Відповідь «ні» - 19, 59.

Шкала 10.

Відповідь «так» - 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100.

Методика оцінювання

Підсумковим балом за будь-якою шкалою є сума десяти чисел, кожне з яких рівно 0 або 1. Тому мінімальне значення будь-якого показника – 0, а максимальне – 10.

Оцінка рівня тривожності

Дівчатам віком 7-10 років

Шкала	Рівень тривожності			
	Низький	середній	високий	Дуже високий
1	0-2	3-7	8-9	10
2	0-2	3-6	7-8	9-10
3	0-3	4-8	9	10
4	0-3	4-7	8	9-10
5	0-2	3-6	7-8	9-10
6	0-2	3-7	8	9-10
7	0-3	4-8	9	10
8	0-3	4-8	9	10
9	0-2	3-7	8	9-10
10	0-2	3-7	8	9-10

Хлопці віком 7-10 років

Шкала	Рівень тривожності

	низький	середній	високий	Дуже високий
1	0-1	2-6	7-8	9-10
2	0-1	2-6	7-8	9-10
3	0-2	3-6	7-8	9-10
4	0-2	3-6	7-8	9-10
5	0-2	3-6	7	8-10
6	0-2	3-6	7	8-10
7	0-2	3-6	7-8	9-10
8	0-2	3-7	8-9	10
9	0-2	3-6	7-8	9-10
10	0-1	2-6	7-8	9-10

Інтерпретація шкал методики БОДТ

Шкала 1. «Загальна тривожність»

- Стан тривожності досліджуваному невластивий. Загальний емоційний стан дитини останнім часом відрізняється трохи підвищеним фоном настрою. Самооцінка переважно адекватна з тенденцією до переоцінки власних можливостей. Дитина впевнена в собі, позитивно оцінює власні перспективи, демонструє позитивне відношення до школи, позитивний емоційний і вольовий настрій на навчальну діяльність, на спілкування з учителями й однокласниками. В той же час слід відмітити, що низький рівень тривожності може свідчити, з одного боку, про легкість і оптимізм в оцінці оточуючих, з другого ж - це може бути ознакою поверховості емоційно-чуттєвої сфери. Також не слід виключати і захисні реакції.

- Нормальний рівень загальної тривожності, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Загальний емоційний стан останнім часом відрізняється рівним фоном настрою, а самооцінка - адекватністю. Дитина впевнена в собі, розумно оцінює свої перспективи, сприймає труднощі, які з'являються, відповідно їх об'єктивній емоційній насиченості. Загрозливими для неї стають в основному ситуації, які являють реальну загрозу для життя. Поведінка і взаємовідносини з оточуючими регулюються впевненістю в успіху, в можливості вирішення конфліктів. У виникненні конфліктів дитина частіше схильна звинувачувати інших людей; критичні зауваження оточуючих переносить спокійно, без роздратування; похвалу і схвалення схильна сприймати як реально заслужені.

Підвищений рівень загальної тривожності, пов'язаної із обмеженим колом ситуацій. Загальний емоційний стан останнім

часом характеризується деяким зниженням фону настрою, помірною напруженістю й нестабільністю. Самооцінка має тенденцію до недостатності, дитина не завжди впевнена в собі, тривожно оцінює перспективи в особливо значимих для неї ситуаціях, проявляє неспокій з приводу своїх можливостей щодо їх застосування. Вона може почувати себе більш-менш комфортно, зберігати емоційну рівновагу і працездатність - переважно в ситуаціях, до яких уже встигла успішно адаптуватися, в яких розуміє, як треба поводитися, і знає міру своєї відповідальності. При ускладненні ситуації, її незвичності проявляються неспокій, тривога, відчуття внутрішнього дискомфорту і втрата емоційної рівноваги.

- Дуже висока загальна тривожність, що має «розлитий», генералізований характер. Загальний емоційний стан дитини останнім часом відрізняється значним зниженням фону настрою, підвищеною напруженістю та нервозністю. Самооцінка різко занижена. Дитина невпевнена в собі, тривожно оцінює свої перспективи, перебуваючи у стані постійного очікування неприємностей. Стабільно присутнє і відчуття невпевненості в своїх рішеннях, відмічаються емоційна нестійкість, підозріливість, недовіра. Більшість ситуацій, в яких опиняється дитина, сприймаються нею як загрозові їй особисто, її престижу й самооцінці. Поведінка і взаємодія з оточуючими регулюються насамперед емоціями. Висока емоційна чутливість поєднується з підвищеною вразливістю й образливістю. Зауваження оточуючих сприймаються як засудження або зневага. Схвалення, підтримка, особливо компліменти, не викликають довіри або сприймаються за лестощі. Конфліктних ситуацій дитина намагається уникати, а за неможливості - відчуває провину за те, що трапилося. Невдачі часто переживаються як трагедії і надовго привертають увагу, знижуючи активність, необхідну для їх реального подолання й аналізу. В цілому дитина потребує спеціалізованої психолого-педагогічної допомоги, оскільки високий рівень тривожності може сприяти розвитку невротичних, поведінкових і психосоматичних розладів.

Шкала 2. «Тривога у відносинах із однолітками»

- Стан тривожності, пов'язаний із особливостями спілкування з однолітками, досліджуваному не властивий. Емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються її соціальні контакти (насамперед із однолітками), характеризується загальним підвищенням тону. Дитина відрізняється легкістю в спілкуванні, а часом і

нерозбірливістю в знайомствах, однаково легко зав'язує нові контакти й розриває старі. Дитина вирізняється намаганням бути на виду, оптимізмом і вірою в успіх. У спілкуванні з однокласниками поверхова й безпечна, легко пробачає образи, намагається перетворити конфлікти на жарт. Погана поведінка в школі може бути наслідком спроби завоювати повагу товаришів, яку не вдається здобути своїми позитивними якостями. Недисциплінованість тут означає прагнення дитини протиставити себе колективу, браваду, бажання довести свою невинуватість і «відважність» в очах однолітків. Однак не слід забувати і про те, що подібні особливості можуть свідчити про наявність захисних реакцій досліджуваного.

- Нормальний рівень тривожності у сфері міжособистісних відносин, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Емоційний стан, на фоні якого розвиваються соціальні контакти дитини (насамперед із однолітками), відрізняється адекватністю. Підтримуються переважно рівні відносини з більшістю однолітків. Дитину вирізняє вміння постояти за себе і своїх друзів у складних міжособистісних ситуаціях, не доводячи справу до відкритої конфронтації. Респондент сам шукає емоційні форми, які сприяють встановленню позитивних відносин. Якщо того потребує ситуація або дитина дійсно була неправа, вона просить вибачення, безстрашно, але з повагою дивиться в очі опоненту і виражає готовність співпрацювати, просуватися в розвитку відносин. Імовірність виникнення стану тривоги в подібних ситуаціях невелика, хоча і не виключена в окремих, особливо важливих і особистісно значимих випадках або в ситуаціях фізичної загрози.

- Підвищена тривожність в зоні соціальних контактів (насамперед із однолітками). Емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються її соціальні контакти (насамперед із однолітками), вирізняється напруженістю, невпевненістю в собі. Учень важко налагоджує взаємодію з однолітками, має одного-двох близьких друзів, відносинами з якими надзвичайно дорожить, перебуваючи суттєво в симбіотичній залежності. Дитину вирізняють намагання всіяко уникати критики з боку однолітків і наявність страху бути ними відкинутою. В поведінковій сфері можна спостерігати зростаючий неспокій, пов'язаний із небезпекою втратити популярність. Дитина намагається уникати спілкування з тими товаришами, котрі якимось чином ухиляються в своїх переконаннях від групи дітей, яких респондент вважає своїми близькими друзями.

Дитину вирізняють залежність від оточуючих, намагання уникнути конфліктів, які переживаються нею дуже боляче.

- Дуже висока тривожність, обумовлена конфліктними взаємовідносинами з однолітками. Емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються її соціальні контакти, відрізняється вираженою тривогою і невпевненістю в собі. Дитина важко йде на контакт, надає перевагу самотності. Відносини з однолітками не складаються. Школяр часто стає мішенню для образ і нападок серед однокласників, відчуває страх перед необхідністю спілкуватися з ними. Важко переживає будь-які конфлікти з товаришами, оскільки їх думки з більшості питань розбігаються з його власними (його батьків і вчителів). Спостерігається стійкий страх бути відкинутим однолітками. Дитину глибоко травмує недобррозичлива увага і публічні обвинувачення. Школа лякає її насамперед великою, з її точки зору, кількістю дітей, з якими необхідно спілкуватися. Вона важко звикає до нового класу і вчителів, дуже хворобливо реагує на зміну обстановки і колективу. Такого учня необхідно з особливою обережністю переводити до іншого вчителя, в новий клас або школу, оскільки саме соціальне середовище розглядається ним як основне джерело напруги і невпевненості в собі.

Шкала 3. «Тривога, пов'язана з оцінкою оточуючих»

- Стан тривожності, пов'язаний зі страхом не відповідати очікуванням оточуючих, досліджуваному не властивий. Орієнтація на думку інших в оцінці її результатів, вчинків і думок у даної дитини відсутня. Оцінки з боку оточуючих не мають вирішального значення. Про це вона не замислюється, часом спеціально нехтує правилами, нормами і думкою інших людей. Таку дитину вирізняє поверхове відношення до своїх обов'язків і питань моралі, неконформність і невисока емпатійна здібність. Низький рівень тривоги і відсутність схильності до охоронної поведінки можуть визначати проблеми соціальної пристосованості, пов'язані з недостатньою обачністю, високим потягом до ризику й новизни. Однак не слід забувати про те, що дані особливості можуть свідчити і про наявність захисних реакцій досліджуваного.

- Нормальний рівень тривожності, пов'язаної зі страхом не відповідати очікуванням оточуючих, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Орієнтація на думку інших при оцінці власних результатів, вчинків і думок адекватна. Дитина демонструє впорядковану, добре контрольовану поведінку. Незначне підвищення

тривожності з приводу оцінок, які дають оточуючі, може виникнути тільки у відповідь на незвичну ситуацію, коли дотримання загальноприйнятих норм неоднозначне. Дитина активна і честолюбна, має добре розвинуті «бійцівські» якості. Глузлива, намагається спілкуватися з усіма на рівних. Дружбу не нав'язує, але і не відкидає, якщо їй запропонують. У разі непогодження з думкою старшого, займає активну позицію протистояння. В зв'язку з емоційною стійкістю, високою толерантністю до стресу можна припускати успішність соціального функціонування і адаптації такого учня.

- Підвищена тривожність у зв'язку зі страхом не відповідати очікуванням оточуючих. Дитина значною мірою схильна орієнтуватися на думку інших в оцінці її результатів, вчинків і думок. Тривога з приводу оцінок оточуючих виникає, як правило, в значимих ситуаціях. Це відбувається, коли школяр невпевнений у правильності своїх вчинків або якщо реакція на ці дії з боку певних, частіше емоційнозначимих людей не зовсім йому зрозуміла. Віднесення результатів досліджуваного до описаного рівня тривожності може свідчити про наявність напружених відносин між людьми, рівно значимими для дитини (наприклад, батьків, вчителів або однолітків), коли, в силу обставин, вона повинна прийняти сторону одного з них проти іншого. Крім цього, несумісність різних систем вимог, які пред'являються дитині (наприклад, те, що дозволяють і чим заохочують батьки, не схвалюють у школі, і навпаки), також є джерелом емоційної напруги. Протиріччя між завищеними домаганнями (наприклад, на роль відмінника або «першої красуні»), які нерідко йдуть від батьків, і реальними можливостями дитини призводять до незадоволення таких основних потреб, як потреба в коханні і в самостійності, що також провокують розвиток тривожних реакцій. Дитина невпевнена в собі, вагається щодо правильності того, що робить, думає, говорить. Вона дуже чутлива до оцінки оточуючих, постійно очікуючи їх незадовільної оцінки на свою адресу.

- Дуже висока тривожність, пов'язана зі страхом не відповідати очікуванням оточуючих. У своїй поведінці й емоційних реакціях дитина надзвичайно залежна від думки оточуючих. Вона схильна орієнтуватися на думку інших в оцінці не тільки результатів своєї діяльності, але і вчинків, і навіть думок. Відчуває виражену тривогу з приводу будь-яких оцінок, які дають їй оточуючі, очікуючи їх негативних реакцій навіть у сприятливій для себе ситуації. Емоційний стан дитини характеризується стійким переживанням

"втрати опори", втрати інших орієнтирів у житті, невпевненості в оточуючому світі. Причини такого стану справ різні. По-перше – це суперечливі вимоги до дитини, які походять із різних джерел (або навіть із одного джерела: коли батьки суперечать самі собі, то дозволяючи, то забороняючи одне й те ж). По-друге – неадекватні вимоги, які не відповідають можливостям і прагненням дитини. По-третє – негативні вимоги, які ставлять дитину в принижене, залежне становище. Для такої дитини характерна гіпернормативність установок і поведінки, високий внутрішній моральний стандарт, що визначає суворі вимоги до себе, старанність і педантичність. Її самооцінка занижена, відмічається **СХИЛЬНІСТЬ** до формування ідей недостатньої цінності власної особистості.

Шкала 4. «Тривога у відносинах із учителями»

- Стан тривоги, пов'язаний із відносинами вчителів і дитини, досліджуваному не властивий. Загальний емоційний фон відносин з дорослими в школі оцінюється дитиною як нейтральний і в цілому не впливає на успішність її навчання. Подібний «надзвичайний спокій» може мати або не мати захисного характеру. Дитина не сприймає вчителя як гідний приклад для наслідування і як носія авторитету. Думка дорослих не має для неї ніякого значення. Її вирізняють самовпевненість і зухвалість у відносинах із учителями. Такий школяр, як правило, має низький рівень зацікавленості в знаннях, а отже, і низькі досягнення. Крім іншого, це може свідчити про таку форму подолання дитиною конституціональної тривожності, яка є деструктивною і пов'язана з відчуттям невідповідності поставленим вимогам.

- Нормальний рівень тривоги у спілкуванні з учителями, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Загальний емоційний фон відносин з дорослими в школі оцінюється дитиною як рівний, адекватно відображає успішність її навчання. Вчитель і учень перебувають в позиції дружнього взаєморозуміння, яке викликає в дитини позитивні емоції, впевненість у собі, дає відчуття цінності співробітництва в спільній діяльності. Ситуація пізнання чогось нового та ситуація розв'язання завдання, коли необхідно прикласти зусилля, щоб незрозуміле стало зрозумілим, завжди приховують у собі невизначеність, протиріччя, а значить, і привід для тривоги. Однак ця тривога знаходиться на оптимальному рівні, і в даного школяра вироблені адекватні способи її подолання. В даному випадку має місце конструктивний рівень тривоги, здатний стимулювати

тонус діяльності, мобілізувати на подолання перешкод і розв'язання завдань. Дитина впевнена в тому, що ставлення до неї вчителів не залежить від тих оцінок, які вона отримує.

- Підвищена тривожність при спілкуванні з вчителями. Загальний емоційний фон відносин з дорослими в школі визначається нестійкістю. Дитина напружена і тривожна у спілкуванні з окремими учителями, проявляє підвищений неспокій і невпевненість, що може негативно вплинути на успішність навчання в цілому. Мабуть, має місце конфліктна ситуація у відносинах з одним або декількома вчителями, що провокує у школяра стан тривоги. Шкільна тривожність тісно пов'язана в даній дитини з відсутністю емоційного контакту з учителем. Не відчуваючи емоційної близькості зі своїм учителем, учень намагається компенсувати нереалізовану потребу в позитивних емоціях. Він несвідомо намагається зняти негативну напругу, ігноруючи вчителя. У такої дитини досить висока мотивація шкільного навчання, через це він гостро реагує на найменшу несправедливість або нетактовність учителя. Шкільні оцінки в даному випадку сприймаються дитиною не стільки як критерій її успішності, скільки - як додаткове джерело хвилювань і страхів.

- Дуже висока тривожність, пов'язана з проблемами і страхами у спілкуванні з учителями. Реєструється загальний негативний емоційний фон відносин із дорослими в школі, який значно знижує успішність навчання дитини. Можна передбачити конфліктні відносини з учителями, неприйняття з їх боку. Дитина перебуває в стані підвищеної напруженості, пов'язаної з постійним очікуванням негативних оцінок з боку вчителів. У неї виробився стійкий страх щодо відвідування школи, який супроводжується реакціями пасивного протесту. Можна передбачити наявність ознак шкільної дезадаптації, шкільного неврозу, страху школи і т.д. Самооцінка різко занижена, дитина нездатна поважати, цінувати себе, що проявляється у зневірі в свої здібності й сили. Шкільні оцінки сприймаються учнем скоріше як особисте ставлення вчителя до нього («12» - «вчитель мене любить», «6» - «я йому не подобаюся», «3» - «він мене ненавидить»), ніж як факт реальної оцінки знань. Якщо в школі має місце ситуація неузгодженості вимог учителів з різних дисциплін, то вона здатна повністю дезорганізувати діяльність школяра, який має відповідно описаному рівню оцінки за даною шкалою.

Шкала 5. «Тривога у відносинах із батьками»

- Стан тривожності у відносинах із батьками досліджуваному

не властивий. Загальний емоційний фон відносин із дорослими вдома оцінюється дитиною як нейтральний і в цілому не впливає на успішність її соціальної і шкільної адаптації. Подібний «надмірний спокій» у відносинах із батьками (як і у 110 відносинах з учителями) може мати або не має захисного характеру, що залежить як від характерологічних властивостей самої дитини, так і від особливостей дитячо-батьківських контактів. Можна припустити емоційну відчуженість близьких дорослих, відсутність їх зацікавленості в потребах дитини. Остання полишена сама на себе; для неї більш значимою є думка однолітків, а батьки не є авторитетом. Якщо ж ми маємо справу із захисними реакціями, батьківські оцінки не беруться до уваги внаслідок того, що дитина навмисно або неосмислено ігнорує одного або обох батьків. У даній ситуації слід особливу увагу приділити взаємодії між самими батьками. Можливий конфлікт, пов'язаний із подружніми відносинами.

- Нормальний рівень тривожності у відносинах із батьками, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Загальний емоційний фон відносин з дорослими вдома оцінюється дитиною як рівний, адекватно відображає успішність її соціальної адаптації й навчання. З батьками дитина почуває себе вільно, може обговорювати з ними будь-які проблеми, не відчуваючи страху бути неправильно зрозумілою. Відносини між батьками і дитиною теплі, довірливі й зацікавлені. Дорослі цікавляться життям своєї дитини, підтримують і спрямовують її, беруть участь у її шкільних справах. Така дитина завжди може розраховувати на підтримку з боку батьків, які, адекватно оцінюючи її, демонструють безумовне прийняття її особистості.

- Підвищена тривожність у відносинах із батьками. Загальний емоційний фон відносин з дорослими вдома відрізняється нестійкістю. Дитина напружена і тривожна у спілкуванні з одним із батьків, проявляє підвищений неспокій і невпевненість, що може негативно відбиватися на успішності її соціальної адаптації й навчання. Даний факт може бути пов'язаний із обмеженим колом ситуацій, які відображають особливості взаємодії батьків із дитиною в певній сфері життя. Ймовірно, мають місце слабка згуртованість і суперечності серед членів сім'ї з питань виховання і пов'язані з цим афективна напруженість та нестійкість при взаємодії близьких дорослих із дитиною.

- Дуже високий рівень тривожності при взаємодії з батьками,

який носить «розлитий», генералізований характер. Реєструється загальний негативний емоційний фон контактів із дорослими вдома. Тривога у зв'язку з батьківським відношенням відображає існуючі конфліктні відносини в сім'ї. Дитина перебуває в стані підвищеної напруженості, постійно очікуючи негативних оцінок з боку батьків. Іншими словами, будь-яка, навіть абсолютно формальна взаємодія дитини з близькими дорослими має для неї підвищене стресогенне значення. Можливо, присутня виражена опіка і обмеження з боку батьків стосовно певних сфер життєдіяльності дитини. Батьки пред'являють до неї непосильні вимоги. Не виключений варіант, коли загальний фон відносин позитивний, але дорослі часто використовують як метод виховного впливу погрози і моральне засудження.

Шкала 6. «Тривога, пов'язана з успішністю»

- Стан тривоги, пов'язаний із потребою в досягненні успіху, досліджуваному не властивий. Дитина відмічає сприятливий психологічний фон, який дозволяє їй розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату і т.д. Вона перебуває в ситуації, коли для неї створені всі умови, що сприяють розвитку наявних здібностей. Будь-яка ініціатива з боку дитини має підтримку і схвалення оточуючих. Школяр активний, комунікабельний, честолюбний. Легко погоджується на ризиковані розваги. Не завжди розбірливий у друзях і засобах досягнення мети. У зв'язку з цим імовірним є ризик розвитку поведінкових відхилень. Можна припустити гіперпротекція ставлення до дитини з боку дорослих. Також не слід виключати і захисні реакції, які свідчать про блокування власної творчої активності школяра необхідністю виконання певної «батьківської програми», яка диктує йому те, яким він має бути.

- Нормальний рівень тривожності, пов'язаної з потребою в досягненні успіху, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Психологічний фон у цілому сприятливий і дозволяє дитині розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату і т.д. Дитина перебуває в умовах, коли її інтереси збігаються з вимогами навчання в школі, і критично оцінює свої досягнення. Такий школяр у спілкуванні незворушний, терплячий і ввічливий. В умовах групи скромний. Схильний до прояву впертості в досягненні мети, якщо відчуває свою правоту. Дитині властивий локус контролю в досягненні успіху. Школяр вважає, що всього найкращого в своєму житті він досяг сам і здатен із успіхом

переслідувати свої цілі і в майбутньому. Практична спрямованість проявляється в ефективному оволодінні не тільки навчальною діяльністю, але й іншими сферами життя, в яких дитина також намагається отримати гарні результати.

- Підвищений рівень тривожності, пов'язаної із потребою в досягненні успіху. Психологічний фон, який дозволяє розвивати свої потреби в досягненні високих результатів, оцінюється дитиною як несприятливий. Інтереси школяра не завжди збігаються з умовами, необхідними для їх успішної реалізації. Надані можливості часто протирічать бажанням самої дитини, її думка нічого не вирішує. Має місце підвищена чутливість, вразливість, відчуття власної неповноцінності, боязливості і уникнення спілкування із шумливими однолітками, ревниве відношення до успіхів інших. Емоційний стан характеризується достатньо високим рівнем внутрішньої напруги, тривоги, що проявляються в метушливих безладних діях і неадекватних емоційних реакціях при виконанні навчальних завдань.

- Дуже високий рівень тривожності, пов'язаної із блокуванням потреби в успіху, досягненні високого результату і т.д. Внутрішній світ дитини сповнений страхами і тривогами самостійно що-небудь виконувати. Дитина пов'язує всі свої успіхи, досягнення і радість із зовнішніми обставинами: везінням, щасливою долею або допомогою інших людей. Зовсім не терпить глузування, підозр оточуючих у поганих вчинках. Її вирізняють підозріливість, лякливість, замкненість, сором'язливість і нерішучість у складних ситуаціях, підвищена образливість і конфліктність на цьому підґрунті. Вкрай несамостійна. Відмічається схильність до обмеженої поведінки - надання переваги систематизованій, стереотипній діяльності з чітким планом і передбаченим результатом, що дозволяє уникати самостійних рішень у неоднозначних і мінливих умовах. При цьому мотивація уникання невдач переважає над мотивацією досягнення успіху.

Шкала 7. «Тривога, яка виникає в ситуаціях самовираження»

- Стан тривожності, пов'язаний зі страхом самовираження, досліджуваному не властивий. Ситуації, пов'язані з необхідністю саморозкриття, представлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей, викликають у дитини позитивні емоції. Вона намагається бути на виду, у всьому й завжди демонструвати свої здібності. Основними особливостями дитини є егоцентризм, жага постійної уваги до своєї персони, очікування захоплення, подиву,

співчуття з боку оточуючих. Дитина активна, незалежна і самостійна в роботі. Любить добре вчитися, але не з любові до предмета, а тільки для того, щоб її ставили в приклад іншим, заохочували, хвалили, виокремлювали. Самооцінка завищена, що пов'язано з вираженою самовпевненістю. Значущі події інтерпретує виключно як результат власних зусиль. Однак не слід забувати про те, що дані особливості можуть свідчити і про наявність захисних реакцій досліджуваного, пов'язаних із гіперкомпенсацією.

- Нормальний рівень тривожності, пов'язаний зі страхом самовираження, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Емоційні переживання ситуацій, пов'язаних із необхідністю саморозкриття, представлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей, вирізняються адекватністю. Дитина достатньо об'єктивно оцінює ситуацію і себе в ній. За необхідності може вільно викласти свою точку зору з питання, що обговорюється, виявляючи достатню ступінь упевненості в собі. Конфлікти між новими бажаннями і прагненнями і старим способом їх реалізації, як правило, вирішуються досить легко. Виходячи з подібних ситуацій, дитина виявляє достатню гнучкість і непередбачуваність, відкритість реальній ситуації і постійно змінюваним умовам життя. Вона достатньо активна в розумінні себе і своєї індивідуальності, приймає себе і достатньо незалежна від зовнішніх обставин. В ситуаціях, пов'язаних із необхідністю саморозкриття і демонстрації своїх можливостей, відчуває себе впевнено й вільно.

- Підвищений рівень тривожності, пов'язаний зі страхом самовираження. У ситуаціях, пов'язаних із необхідністю саморозкриття, представлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей, дитина губиться, самостійної ініціативи не проявляє. Для неї характерні нерішучість при виборі рішення і невпевненість у собі. Ситуації, що розглядаються, є для дитини психотравмуючими. У зв'язку з цим вона навмисно намагається уникати випадків, пов'язаних із новим досвідом взаємовідносин із оточуючими, ніби заплющуючи очі на власну поведінку і обставини, що склалися. Це поєднується із осмисленням невідповідності між поведінкою і уявленнями дитини, що посилює почуття тривожності й уразливості. В діях, вчинках, емоційному вираженні відмічаються непослідовність і надмірна скутість.

- Дуже високий рівень тривожності, пов'язаний зі страхом самовираження. Дитина відчуває негативні емоційні переживання в

ситуаціях, пов'язаних із необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей. Подібні ситуації викликають у неї виражений стан стресу; як правило, дитина замикається в собі, уникаючи будь-яких контактів. Вона навіть не намагається самореалізуватися, не приймає себе і свою особистість. Їй властиве відчуття відмежування, відірваності й самотності, втрата відчуття інтегрованості, цілісності свого «Я». Дитина надає перевагу роботі в групі, частіше пасивна, залежна, тривожна і невпевнена в собі. Поведінка вирізняється конформністю, нерішучістю і безініціативністю, схильністю до нескінченних розмірковувань. Мають місце нав'язливі ідеї і перестороги. Психологічним захистом від постійної тривоги з приводу уявних неприємностей і випадковостей слугують придумані прикмети і ритуали.

Шкала 8. «Тривога, яка виникає в ситуаціях перевірки знань»

- Стан тривоги в ситуаціях перевірки знань досліджуваному не властивий. Публічна демонстрація знань (або їх відсутності), досягнень, можливостей не турбує дитину. Навпаки, вона намагається викликати якнайбільш бурхливу реакцію з боку оточуючих у відповідь на власні висловлювання або вчинки, збентежити вчителя або шокувати однокласників. Дитина любить бути на видноті, незалежно від того, яке враження вона справляє на оточуючих. У даної дитини, імовірно, навчання і відношення до нього стоять не на першому місці в переліку пріоритетів. Мабуть, цей вид діяльності конкурує з іншими, йому приділяється менше уваги. Можна припустити і деяку полегшеність сприйняття і мислення, високу самооцінку і впевненість у собі, вільний прояв емоцій у поведінці і незалежність. Також не слід виключати і захисні реакції.

- Нормальний рівень тривожності в ситуаціях перевірки знань, необхідний для адаптації і продуктивної діяльності. Емоційні переживання дитини в умовах перевірки (особливо - публічної) знань, досягнень, можливостей мають адекватний характер. Дитина достатньо відповідально ставиться до подібних ситуацій, об'єктивно оцінюючи свої можливості. Для такого школяра характерні адекватність когнітивних оцінок, урівноважений малюнок поведінки, відсутність підвищеної чутливості, соціальної залежності і надмірного контролю. В поведінці можна спостерігати риси впевненості, рішучості, самостійності. Дитина достатньо спокійно почуває себе біля шкільної дошки, демонструючи свої знання і можливості.

- Підвищений рівень тривожності в ситуаціях перевірки знань.

Дитина відчуває негативне відношення до публічної демонстрації своїх знань, не любить «усні» предмети, надає перевагу письмовим відповідям. Переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо - публічної) знань, досягнень, можливостей особливо виражено, коли аудиторія слухачів незнайома або особистісно значима для даної дитини. Саме по собі навчання для дитини не є важким, але вона боїться відповідати біля дошки, оскільки губиться і тому нічого не може пригадати. Страх перед публічною демонстрацією своїх знань провокує почуття тривоги і невпевненості в собі. В той же час такий школяр достатньо успішно справляється з письмовими завданнями, контрольними й позакласними роботами, оскільки тут відсутня так звана «публічна оцінка». Особливу увагу слід звернути на те, що необережність учителя в оціночних судженнях здатна посилити і без того підвищену вразливість дитини.

- Дуже високий рівень тривожності в ситуаціях перевірки знань, який проявляється як у ситуаціях публічної оцінки, так і при виконанні індивідуальних і письмових робіт. Дитина відчуває різко негативне відношення до публічної демонстрації своїх знань, боїться відповідати перед класом і особливо біля дошки. Переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо публічної) знань, досягнень, можливостей часом буває неадекватно сильним. У дитини з'являються слабкість і тремтіння в ногах і руках, вона не може зв'язно промовити жодного слова. Екзаменаційна ситуація з її помпезністю, нервовістю батьків, попередньою "накачкою", із неодмінним очікуванням своєї черги за дверима стає для такого учня серйозною психотравмою. У дитини, результати якої доводиться віднести до описаного рівня за даною шкалою, передчасно формується почуття обов'язку, відповідальності, високі моральні й етичні бігмоги до себе. Саме в собі вона знаходить масу недоліків. Її вирізняє схильність до детального аналізу своєї поведінки і реакцій та високий інтелектуальний контроль над ними. Дані особливості можуть обумовити такі зміни в пізнавальній діяльності, як ослаблення концентрації і переключення уваги, труднощі при відокремленні головного від другорядного тощо.

Шкала 9. «Зниження психічної активності, обумовлене тривогою».

- Високий рівень психофізіологічного опору. Особливості психічної організації відображають високий рівень стресостійкості психіки дитини, імовірність реагування на тривожний фактор

ознаками астенії низька. Дитина легко вчиться і не відчуває ніяких труднощів у школі, особливо яскраво проявляє себе при організації рухливих ігор. Поряд із достатнім рівнем сформованості інтелектуальних функцій можна відмітити такі особистісні якості, як упевненість у собі, комунікабельність, високий самоконтроль і сумлінність. Дитину вирізняє висока рухливість. Однак не слід забувати і про те, що дані особливості можуть свідчити про наявність захисних реакцій, пов'язаних із гіперкомпенсацією.

- Нормальний рівень психофізіологічного опору стресу. Особливості психічної організації відображають адаптивний рівень пристосованості дитини до ситуацій стресогенного характеру, амплітуда реагування на тривожний фактор середовища ознаками астенії адекватна силі психотравматичного впливу на дитину. Дитина вчиться старанно, зразково, не напружуючись. Домінуючою властивістю особистості є чутливість, яка поєднується із такими якостями, як сумлінність, комунікабельність і старанність у виконанні роботи. Крім того, такого школяра вирізняє високий самоконтроль і залежність. Особливість психологічного захисту від перевтоми в потенційно стресових ситуаціях тут полягає у звиканні дитини до речей, устрою життя, що «склався, і чіткому дотриманні режиму праці й відпочинку.

- Низький фізіологічний опір стресу. Особливості психічної організації відображають низький рівень пристосованості дитини до ситуацій стресогенного характеру, імовірність реагування на тривожний фактор середовища ознаками астенії досить висока. Дитині притаманні підвищена втомлюваність, роздратованість, схильність до іпохондрії, поганий сон і апетит, нічні страхи, її вирізняють надзвичайна вразливість, настороженість і невпевненість у собі. Перевтома внаслідок шкільного перевантаження веде до невдач, а накопичений досвід невдач породжує страх, невпевненість, емоційну нестабільність і – нові неуспіхи, які «підживлюють» тривогу. Дитина шукає опіки, нетовариська, тому має зміщені оцінки і самооцінки. Адаптація, як правило, проходить повільно. Не любить вести активний спосіб життя. При виникненні навіть мінімальних труднощів така дитина здатна легко драматизувати ситуацію.

- Дуже низький психофізіологічний опір стресу. Особливості психічної організації відображають відсутність адекватних механізмів, що дозволяють дитині пристосовуватися до ситуацій стресогенного характеру. Відмічається дуже висока імовірність

реагування на тривожний фактор середовища ознаками астенії. Реакція тривоги, як правило, виникає у відповідь на зміну звичних обставин. Часто можна спостерігати афективні спалахи в стані втоми. Дитину вирізняють плаксивість, вередливість, невпевненість у собі, млявість і забудькуватість. Звичайне шкільне навантаження для неї є непосильним, в даній ситуації воно не тільки не стимулює навчання, але і безпосередньо «руйнує» психіку та знижує працездатність і самооцінку. Внутрішня конфліктна ситуація, як правило, вирішується ціною втрати здоров'я.

Шкала 10. «Підвищена вегетативна реактивність, зумовлена тривогою»

- Високий рівень стресостійкості в зв'язку з особливостями соматовегетативної організації, імовірність психосоматичного реагування на тривожний фактор середовища нікчемна. Коливання вегетативної реактивності даній дитині не властиві. Можна припустити вільну реалізацію свого емоційного стану в будь-якій ситуації. Дитина не боїться "виявляти свої почуття", часом навмисно демонструючи свою емоційність. Їй дуже важко збентежити раптовим запитанням або провокативною фразою. Часом може здатися, що даний школяр «непробивний» і у нього «нема почуттів». Однак дані особливості можуть носити і захисний характер, коли подібного роду «емоційна витримка» підпорядкована високому рівню самоконтролю та «багато важить» для самої дитини.

- Нормальний рівень вегетативної реактивності, необхідний для адаптивного соматовегетативного функціонування. Особливості соматовегетативної організації відображають адаптивний рівень пристосованості дитини до ситуацій стресогенного характеру, амплітуда нейровегетативного реагування на тривожний фактор середовища адекватна силі психотравматичного впливу на дитину. Після важких емоційних переживань такий школяр легко відновлює сили без особливої шкоди для свого соматичного здоров'я.

- Підвищена вегетативна лабільність, як правило, пов'язана з обмеженим колом психотравмуючих ситуацій. Особливості соматовегетативної організації відображають низький рівень пристосованості дитини до ситуацій стресогенного характеру, імовірність реагування на тривожний фактор середовища декомпенсацією в соматичній сфері досить висока. Це може виявлятися в частих застудних захворюваннях, шлунково-кишкових розладах і порушеннях функціонування серцево-судинної системи, в

головних болях і алергічних реакціях після і напередодні стресогенних ситуацій.

- Виражена вегетативна реактивність у відповідь на стрес. Особливості соматовегетативної організації відображають відсутність адекватних механізмів, які дозволяють дитині пристосовуватися до ситуацій стресогенного характеру. Відмічається дуже висока імовірність психосоматичного реагування на тривожний фактор середовища. Можна припустити, що дана дитина перебуває в умовах хронічної психотравмуючої ситуації. Причому стресогенними стають практично всі ситуації, пов'язані навіть із незначним психоемоційним напруженням. Соматична декомпенсація, як правило, проявляється наявністю ознак соматовегетативного розладу, який супроводжується декомпенсацією однієї або декількох систем організму (шлунково-кишкової, серцевосудинної, дихальної, шкірної, ендокринної та ін.). У таких школярів соматовегетативні розлади часто характеризуються хронічним перебігом.

Методика «Програшна лотерея» (Марія Тереза Бурке-Бельтран)

Мета: діагностика сформованості моральної поведінки дитини.

Дітям пропонують витягти з коробки квиточок і повідомити дорослому, чи є квиток вигравшим. Попередньо дітям показують вигравший квиток. По ньому дитина може отримати приз - цукерку. Але в коробку квиток не кладуть. Насправді в коробці немає вигравших квитків. Але діти цього не знають. Дитина повинна витягнути білетик, подивитися на нього, знову прибрати в коробку, перемішати і повідомити результат дорослому.

Обробка та інтерпретація результатів тесту

Про сформованості моральної поведінки дорослий судить по поведінці дитини у даній ситуації.

Проективна методика Рене Жиля для діагностики особливостей взаємин дитини з однолітками та батьками

Особливості проведення процедури обстеження

Перед початком роботи з методикою дитині повідомляється, що від неї чекають відповідей на питання за картинками. Дитина розглядає малюнки, слухає питання й відповідає.

Дитина повинна вибрати собі місце серед зображених людей або ідентифікувати себе з персонажем, що займає те або те місце в

групі. Вона може вибрати його ближче або далі від певної особи. У текстових завданнях дитині пропонується вибрати типову форму поведінки, причому деякі завдання будуються за типом соціометричних. Отже, методика дозволяє одержати інформацію про ставлення дитини до різних людей, які її оточують (до сімейного оточення), і явищ.

Доцільна тільки індивідуальна форма проведення тестування.

У тестових завданнях пропонуються на вибір типові форми поведінки в деяких ситуаціях, наприклад:

– З ким ти любиш гратися? З дітьми твого віку, молодшими за тебе, старшими за тебе?

Завершується обстеження опитуванням, у процесі якого уточнюються дані, що цікавлять психолога. Методика дає можливість описати систему особистісних взаємин дитини, що складається із двох груп змінних:

1. Показники, що характеризують конкретно-особистісні взаємини дитини з іншими людьми: 1) матір'ю; 2) батьком; 3) обома батьками; 4) братами і сестрами; 5) бабусею і дідусем; 6) іншими (подругою); 7) вихователем або іншим авторитетним для дитини дорослим.

2. Показники, що характеризують особливості самої дитини:

- 1) допитливість;
- 2) прагнення до домінування в групі;
- 3) прагнення до спілкування з іншими дітьми в більших групах;
- 4) відгородженість від інших, прагнення до самоти;
- 5) соціальна адекватність поведінки.

Крім якісної оцінки результатів, усі показники одержують своє кількісне вираження.

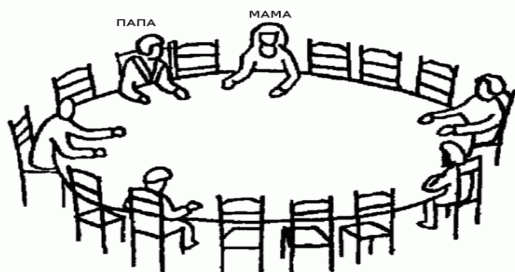
Ключ до методики

№ шкал	Призначення шкал	Номери завдань	Загальна кількість завдань
1	Ставлення до матері	1 – 4, 8 – 15, 17 – 19, 27, 38, 40 – 42	20
2	Ставлення до батька	1 – 5, 8 – 15, 17 – 19, 37, 40 – 42	20
3	Ставлення до матері і	1 – 4, 6 – 8, 14, 17, 19	10

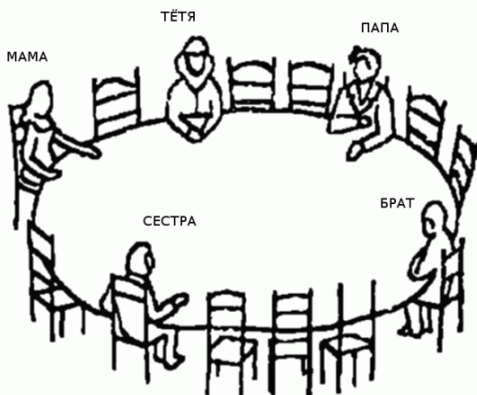
	батька як батьківської пари		
4	Ставлення до братів і сестер	1, 2, 4, 5, 6, 8 – 19, 30, 40, 42	20
5	Ставлення до бабусі й дідуся	1, 4, 7 – 13, 17 – 19, 30, 40, 41	15
6	Ставлення до друга (подруги)	1, 4, 8 – 19, 25, 30, 33 – 35, 40	20
7	Ставлення до вчителя (авторитетного дорослого)	1, 4, 5, 9, 11, 13, 17, 19, 26, 28 – 30, 32, 40	15
8	Допитливість	5, 22 – 24, 26, 28 – 32	10
9	Домінантність	20 – 22, 39	4
10	Товариськість	16, 22 – 24	4
11	Закритість, відгородженість	9, 10, 14 – 16, 17, 19, 22 – 24, 29, 30, 40 – 42	15
12	Соціальна адекватність поведінки	9, 25, 28, 32 – 38	10

Стимульний матеріал до методики Рене Жиля

1. Ось стіл, за яким сидять різні люди. Познач хрестиком, де сидиш ти.

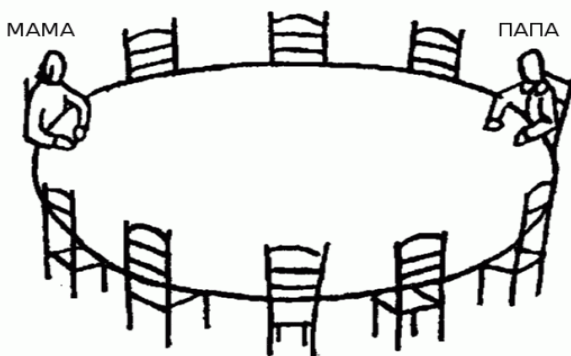

2. Познач хрестиком, де ти

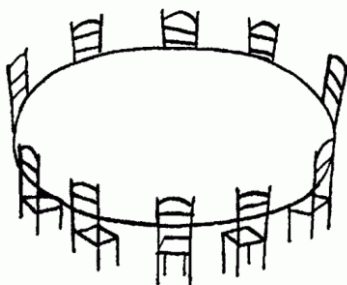
сядеш.

3. Познач хрестиком, де ти

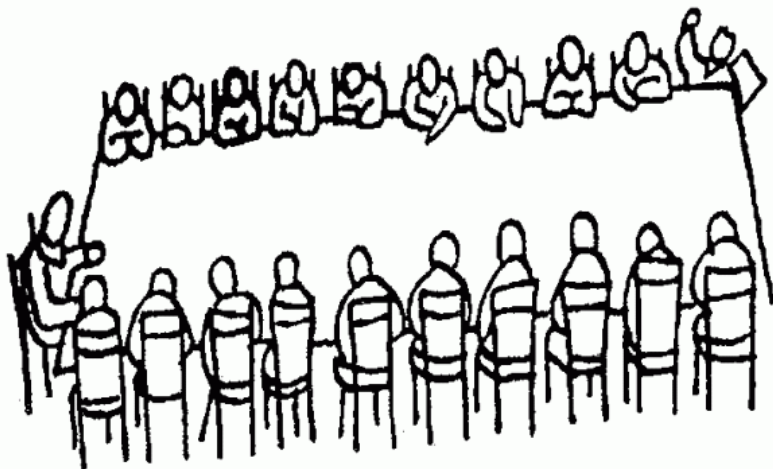
сядеш.

4. А тепер розмісти кілька людей і себе навколо цього столу. Познач їхні родинні стосунки (тато, мама, брат, сестра) або друг,

товариш.

5. Ось стіл, на чолі якого сидить людина, яку ти добре знаєш. Де сів би ти? Хто ця людина?

6. Ти разом зі своєю родиною будеш проводити канікули в господарів, які мають великий будинок. Твоя сім'я вже зайняла кілька кімнат. Вибери кімнату для себе.

БРАТ				ПАПА и МАМА
СЕСТРА				

7. Ти довгий час гостюєш у знайомих. Познач хрестиком кімнату, яку б вибрав (вибрала) ти.

ПАПА и МАМА				
ДЕДУШКА и БАБУШКА				

8. Ще раз у знайомих. Познач кімнати деяких людей і твою кімнату.

9. Вирішено піднести одній людині сюрприз. Ти хочеш, щоб це зробили? Кому? А можливо тобі все одно?

10. Ти маєш можливість виїхати на кілька днів відпочивати, але там, куди ти їдеш, тільки два вільних місця: одне для тебе, друге – для іншої людини. Кого б ти взяв із собою?

11. Ти втратив щось, що коштує дуже дорого. Кому першому ти розповіси про цю прикрість?

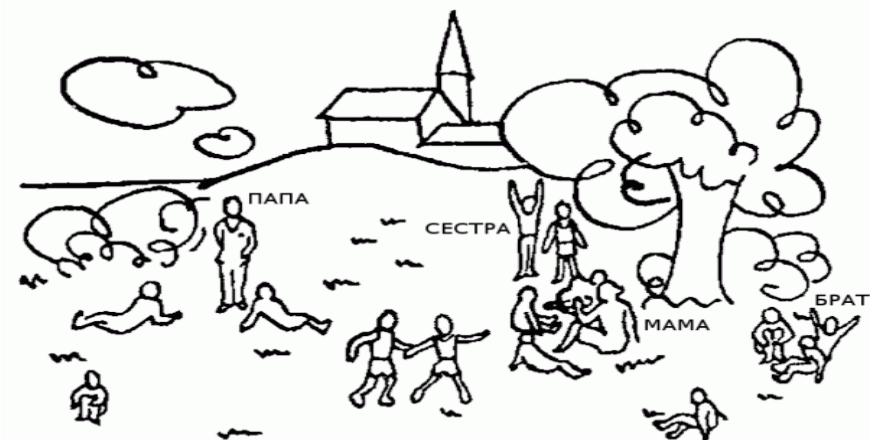
12. У тебе болять зуби, і ти повинен піти до зубного лікаря, щоб вирвати хворий зуб. Ти підеш один? Або з кимось? Якщо підеш з кимось, то хто ця людина?

13. Ти добре виконав завдання вихователя і тебе похвалили. Кому першому ти розповіси про це? Напиши нижче.

14. Ти на прогулянці за містом. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

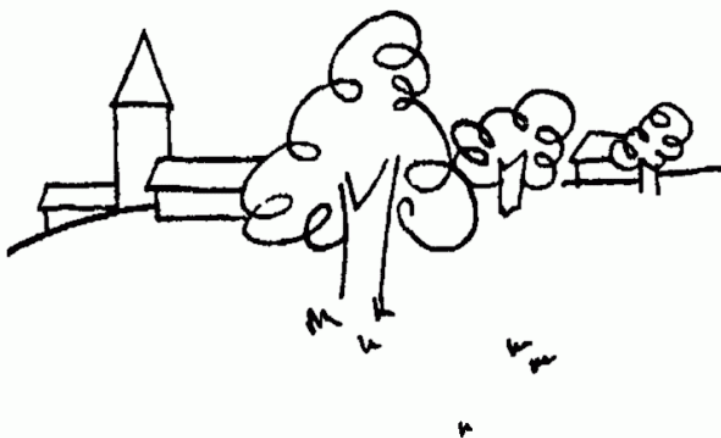
15. Інша прогулянка. Познач, де ти на цей раз.

16. Де ти на цей раз?

16. Тепер на цьому малюнку розмісти кілька людей і себе.
Намалюй або познач хрестиками. Що це за люди?

17. Тобі й деяким іншим дали подарунки. Хтось отримав подарунок набагато кращий за інших. Кого б ти хотів бачити на його місці? А можливо тобі все одно?

18. Ти збираєшся в далеку дорогу, їдеш далеко від своїх рідних. За ким би ти сумував найсильніше?

19. Ось твої товариші йдуть на прогулянку. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

21. З ким ти любиш грати: з товаришами твого віку; молодшими за тебе; старшими за тебе?

22. Це майданчик для ігор. Познач, де знаходишся ти.

23. Ось твої товариші. Вони сваряться з невідомої тобі причини. Познач хрестиком, де будеш ти.

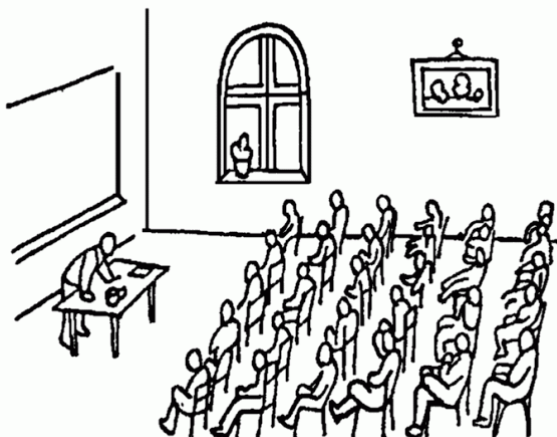
24. Це твої товариші, сваряться через правила гри. Познач, де

ти.

25. Товариш навмисне штовхнув тебе і звалив з ніг. Що робитимеш: будеш плакати; поскаржишся вчителю; вдариш його; зробиш йому зауваження; не скажеш нічого?

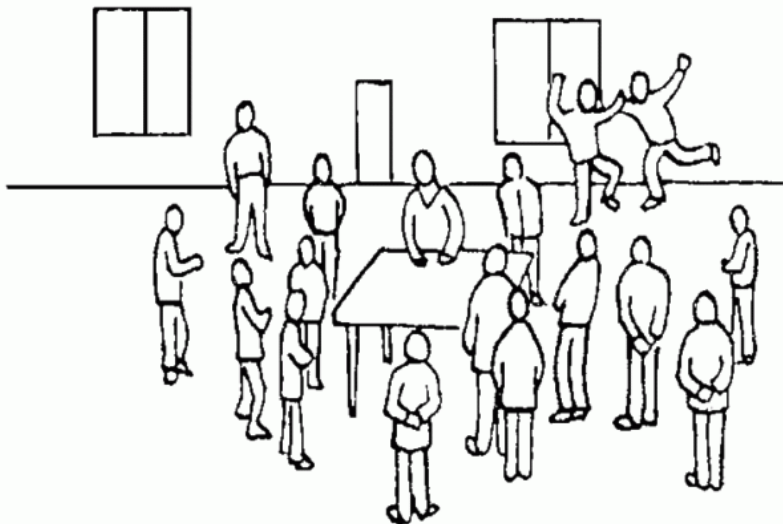
26. Ось людина, добре тобі відома. Вона щось говорить людям, які сидять на стільцях. Ти знаходишся серед них. Познач

хрестиком, де ти.

27. Ти багато допомагаєш мамі? Мало? Рідко?

28. Ці люди стоять навколо столу, і один з них щось пояснює. Ти знаходишся серед тих, які слухають. Познач, де

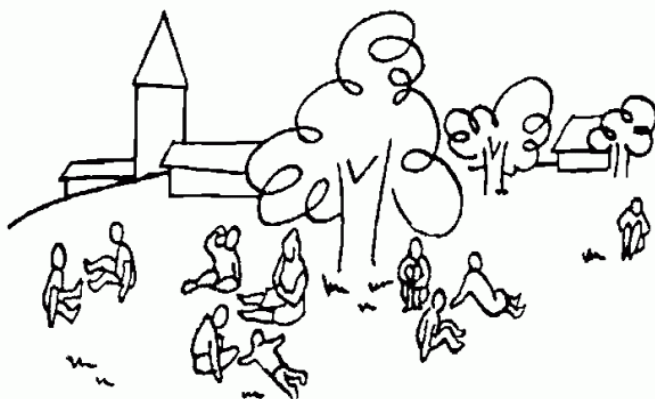
ти.

29. Ти і твої товариші на прогулянці, одна жінка вам щось пояснює. Познач хрестиком, де

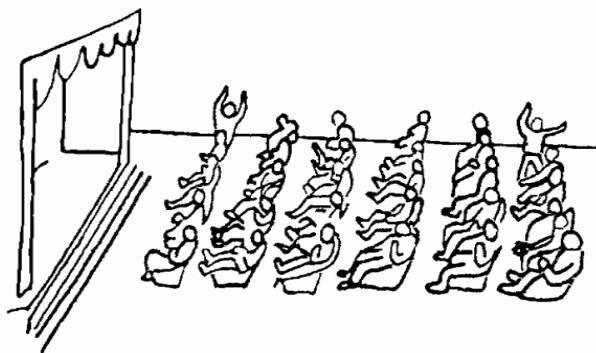
ти.

30. Під час прогулянки всі розташувалися на траві. Познач, де знаходишся

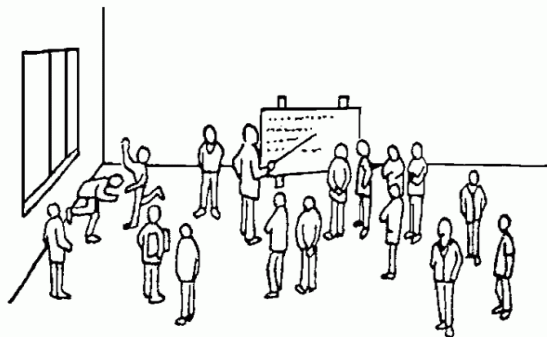

ти.

31. Це люди, які дивляться цікаву виставу. Познач хрестиком, де ти.

32. Це показ біля таблиці. Познач хрестиком, де ти.

33. Один з товаришів сміється над тобою. Що робитимеш: будеш плакати; пожмеш плечима; сам будеш сміятися над ним; будеш ображати його, бити?

34. Один з товаришів сміється над твоїм другом. Що робитимеш: будеш плакати; пожмеш плечима; сам будеш сміятися над ним; будеш ображати його, бити?

35. Товариш узяв твою іграшку без дозволу. Що робитимеш: будеш плакати; скаржитися; кричати; спробуєш відібрати; почнеш його бити?

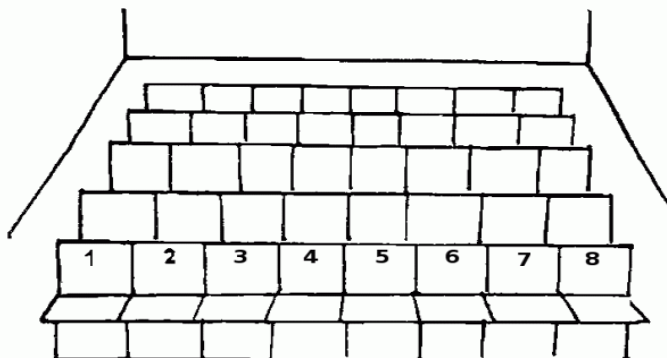
36. Ти граєш у лото (або в іншу гру) і двічі поспіль програєш. Ти незадоволений? Що робитимеш: будеш плакати; продовжувати грати далі; нічого не скажеш; почнеш злитися?

37. Батько не дозволяє тобі йти гуляти. Що робитимеш: нічого не відповіси; образишся; почнеш плакати; почнеш протестувати; спробуєш піти всупереч забороні?

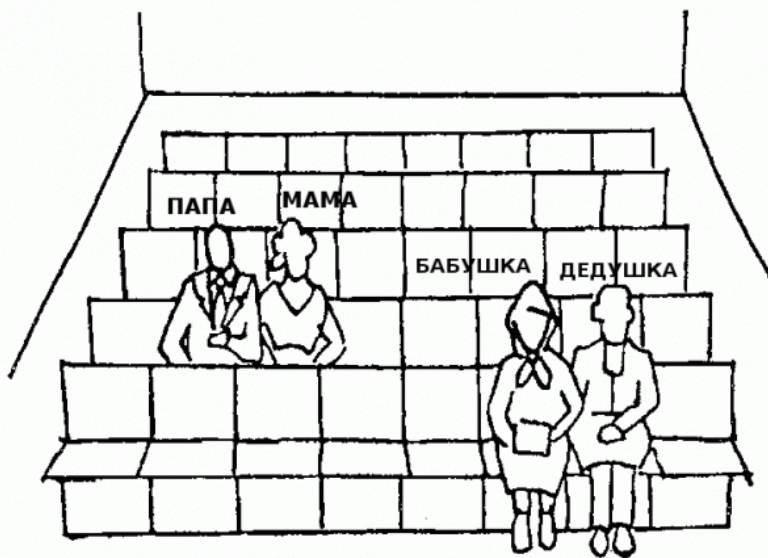
38. Мама не дозволяє тобі йти гуляти. Що робитимеш: нічого не відповіси; образишся; почнеш плакати; почнеш протестувати; спробуєш піти всупереч забороні?

39. Вихователь вийшов і довірив тобі наглядати за дітьми. Чи здатний ти виконати це доручення?

40. Ти пішов у кіно разом зі своєю родиною. У кінотеатрі багато вільних місць. Де ти сядеш? Де сядуть ті, хто прийшов разом з тобою?

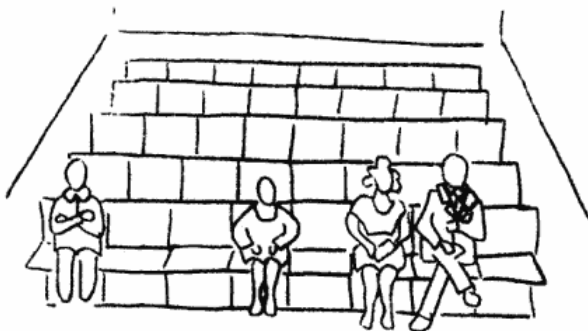

41. У кінотеатрі багато порожніх місць. Твої родичі вже зайняли свої місця. Познач хрестиком, де сидиш

ти.

42. Знову в кінотеатрі. Де ти будеш сидіти?

«12 тварин» Б. К. Пашнєва

Мета:

- виявлення індивідуальних типологічних рис особистості;
- відстеження якісних особистісних змін у процесі розвитку особистості учня;
- виявлення основних рис характеру та тимчасових психічних станів;
- інформація про особистісні риси та внутрішній світ обстежуваного;

Матеріали та обладнання: наочний матеріал (малюнки 12 тварин у вигляді плакату або на дошці), аркуші, олівці, ручки.

Тварини: сова, заєць, ведмідь, ящірка, павич, лисиця, лев, миша, рись, голуб, олень, собака.

Інструкція. «Підпишіть, будь ласка, аркуші – ваше прізвище та ім'я, вік, сьогоднішнє число та клас, у якому ви вчитеся. Далі проставте у стовпчик номери від 1 до 12. А тепер уявіть, що ми потрапили до зоопарку, де знаходяться різні тварини. Ось список 12 тварин – подивіться уважно та під номером 1 запишіть істоту, яка вам подобається найбільше і до якої б ви прийшли перш за все. Тепер під номером 12 запишіть тварину, яка вам не подобається більше за всіх. Далі під номером 2 поставте тварину, що подобається із тих, що zostалися у списку, під номером 11 – що не подобається. Так працюйте і надалі (3 – 10, 4 – 9...). Таким чином, ми отримали ранжувальний ряд, тобто розставили цих тварин за ступенем привабливості для вас.

Тепер подивіться у свій список і підкресліть однією прямою

лінією ту тварину, на яку, як вам здається, ви схожі. Двома рисками – ту тварину, на яку хотіли б бути схожими. І хвилястою лінією – істоту, на яку б ніколи не хотіли бути схожими».

Процедура тестування: сліdkуйте, щоб діти не заважали одне одному. Вони не повинні оцінювати та пояснювати свій вибір вголос.

Інтерпретація результатів. Необхідно знати, що істота, яку поставили не перше місце, вказує на конституційні риси. Тварина, яку підкреслено однією чи двома рисками, вказує на особливості характеру, які були сформовані у процесі адаптації до реальності. Зверніть увагу, на якому місці у списку стоїть істота, з якою дитина себе ідентифікує – можна зробити висновок про стан самооцінки.

Необхідно пам'ятати, що це особистісна методика і інтерпретувати її вголос потрібно вкрай обережно!

Якщо на першому місці **собака**, це свідчить про тягу та потребу у спілкуванні, вірність, чуйність, піклування, надійність. Людина є чутливою до відтінків відношення, потребує емоційного контакту. Має широке коло знайомих та друзів, легко сходиться з людьми, комунікабельна, виявляє цікавість та інтерес до людей. Метою цього типу особистості є спілкування, дружба та теплі відносини. Заради цього людина здатна підтримати думку більшості, навіть якщо з нею не згодна. Якщо ви вважаєте, що схожі на цю тварину, ви, напевно, уникаєте самотності та соціальної ізоляції, готові піти на компроміси.

Лев виказує такі риси характеру, як активність, енергійність, почуття власної гідності, гордість, лідерство. Ця людина потребує незалежності та значних досягнень, в неї досить високий рівень самооцінки. Це суто чоловічий тип характеру, що за допомогою сили прагне досягти власті, впливовості та безпеки. Якщо ви схожі на лева, то ви доволі чутливі до схвалення себе іншими, у вас розвинений інстинкт самозбереження. Ви не переносите неповаги до себе, може повестися агресивно, проте ви доволі обережні. Демонструєте підвищену вимогливість до себе та інших. Уникаєте ситуацій невдачі.

Якщо першою ви поставили **рибу**, то ви екстраверт (спрямовані назовні), можливо, часто буваєте агресивним, дратівливим, прагнете емоційного збудження. Ви рухливі, для вас кращим захистом є напад, діє активно-захисна реакція. Якщо ви підкреслили рибу однією рисою, ви імпульсивні, спочатку дієте, потім міркуєте. Любите демонструвати свою силу, незалежність. Можете бути дуже жорстким, схильні до лідерства, але за допомогою

залякування та агресії. Якщо рись підкреслена двома рисками, ви, можливо, відчуваєте нервово- психічне напруження.

Вам найбільше подобається **павич**? Тоді ви, напевне, любите демонструвати себе і свої здібності. Вам властиві самолюбство, гордість, а також егоїстичність. Ви прагнете дивувати, потребуєте підвищеної уваги, любові та турботи, маєте схильність до маніпулювання іншими. Як людина артистична, можете бути інфантильною та навіть капризною. Вас відрізняє розвинена уява.

Якщо приваблює **лисиця**, ви прагнете поваги та успіху і добиваєтеся цього за допомогою самоствердження. Ви можете бути людиною дуже хитрою. Щоб досягти впливовості та визнання, схильні вдаватися до різноманітних маніпуляцій, інтриг, навіть обману, схильні до фантазування.

Заєць на першому місці говорить про тривожність, боязкість, невпевненість у собі та обережність. Ви, напевне, прагнете безпеки, досягаєте її за рахунок втікання, уходу, уникання. Доволі песимістично ставитеся до життя, іноді випробовуєте дитячі форми поведінки. Якщо вам здається, що ви схожі на зайця, для вас характерно неприйняття себе. У вашій поведінці простежується тенденція до уникання невдач, тобто ви настроєні не відчувати особливого щастя при успіхах, а от невдачі переживаєте дуже сильно, гостро відчуваєте провину та приниження. Ви прагнете не бути гіршим за інших та уникаєте успіхів, шукаєте можливості відмови, не здатні адекватно дібрати завдання, вибираючи або дуже прості, або дуже складні задачі. Коли раптом щось вийшло, вважаєте, що «так склались обставини», вам «просто поталанило», зате невдачі приписуєте тільки собі.

Якщо перше місце займає **ведмідь**, ви прагнете стабільності та спокою, і досягаєте цього, спираючись на постійність. Реагуєте і приймаєте рішення доволі повільно, і вас не треба підганяти. Можна сказати, що ви – флегматик, доволі консервативний, спокійний, почуваете себе захищеним. Іноді буваєте впертим та агресивним, потребуєте «економії сил», тобто лінощі вам теж властиві. Ведмідь – зниження рухливості нервових процесів, флегматичність. У вас легко формуються та закріплюються звички, особливо це стосується динамічних стереотипів. Ви схильні турбуватися, якщо перед вами стоїть проблема вибору. Якщо цю тварину ви підкреслили двома лініями, вам властива відчуженість, відгородженість. Ви чітко усвідомлюєте свою імпульсивність та невірноваженість,

конфліктність і прагнете стабільності на рівноваги.

Вам імпонує **сова** – тоді, швидше за все, ви інтроверт, самодостатні та трохи замкнені у собі, навіть ізольовані. Вам властиве відчуження та стриманість, ви мало залежите від думки оточуючих. Ви доволі мовчазний, прагнете приховувати свої справжні відчуття та думки, дещо сором'язливий та обережний. Якщо ви підкреслили це слово однією рисою, ви прагнете незалежності, ви замкнені, відгороджені та самодостатні. Ви, напевне, не дуже любите спілкуватися.

Першим у списку виступає **олень** – ви чутливі, сентиментальні, естетичні, замріяні, тактовні, розсудливі та врівноважені. Це скоріше жіночий тип характеру. Ви дуже вимогливі до своїх морально-етичних якостей, вас відрізняє благородство та совісність. Хоча ви і любите спілкуватися, у вас небагато друзів, ви більше схильні до самотності, можна сказати, що ви інтроверт. Достатньо працелюбні, але рішення приймаєте важко. Любите мріяти та фантазувати, рідко живете теперішнім. Зостається вірним своїм звичкам, не любите змін. Якщо не можете чогось досягти, легко стаєте обережним та відлюдкуватим.

Голуб на початку вашого списку вказує на серйозність, акуратність, поблажливість, конформність, невпевненість у собі, сором'язливість, залежність. Ви схильні звинувачувати себе, частіше за все несправедливо. Прагнете гармонії, злагоди, співчуття, намагаєтесь уникати конфліктів та боротьби, схильні поступатися. Вам властиві такі риси, як миролюбство та дружелюбність. Довго переживаєте невдачі, тривожні, схильні довго відчувати провину, емоційно нестабільні. Більше реагуєте на негативні стимули.

Мишу на першому місці ставлять люди обережні, тривожні, залежні та пасивні. Ви потребуєте турботи, опіки, захисту. На небезпеку реагуєте пасивно-оборонною реакцією, можливий комплекс неповноцінності, дитячі форми поведінки, відмова від пошуку. Вам інколи хочеться щезнути, ви відмовляєтесь від боротьби та опору. Можливо, у вас занижка самооцінка, ви відчуваєте слабкість та провину, не сприймаєте себе позитивно, дуже самокритичні. Вам потрібен відпочинок на самоті. Якщо мишу підкреслено двома рисками, така людина «ховається за хворобою», прагне бути маленькою, щоб її опікували. Їй хронічно недостатньо спокою, відпочинку, вона почувається винною, приниженою та одинокою.

Якщо на першому місці у вас **ящірка**, ви відчуваєте тривогу та глобальну невпевненість у собі. Ви людина неврівноважена, імпульсивна та проворна, дещо легковажна та безвідповідальна, іноді вдається до лестоців та хитроців. Вам не завадить трохи самоорганізації, інакше ви завжди будете підлеглим. Якщо вам здалося, що ви схожі на ящірку, ви відчуваєте емоційну напругу, у вас дуже низька здібність до саморегуляції, ви неврівноважені та збудливі. Якщо хотіли б бути схожим на ящірку – ви скоріше за все дезадаптовані, відчуваєте негативний емоційний стан, тривогу, смуток, навіть відчай.

Анкета А. Полежаєва

Мета: визначення типу темперамента.

Інструкція. Запропонована методика дасть можливість довідатися про деякі особливості нервової системи дитини. Це потрібно, щоб організувати такий підхід, який враховуватиме особливості темпераменту та характеру кожного учня. Тому намагайтеся бути об'єктивними та справедливими у своїх відповідях.

Для початку вкажіть прізвище та ім'я вашої дитини, вік (скільки років та місяців виповнилося), сьогоднішнє число та клас, в якому вчиться ваша дитина.

Уважно читайте анкету, вибирайте на кожне запитання (їх 12) тільки один із чотирьох варіантів відповідей – такий, що найбільше притаманний дитині. Далі в бланку для відповідей знайдіть номер обраного варіанта поведінки і поставте хрестик у відповідній клітинці. Будьте уважні: у кожному рядку в бланку відповідей повинен стояти тільки один хрестик. Після заповнення бланку підрахуйте кількість хрестиків у кожному стовпчику і поставте суму внизу у графі «разом».

Текст методики

1.1 Настрій нестійкий, часто бувають перепади, бурхливі веселощі можуть змінитися роздратуванням.

1.2 Настрій завжди рівний, спокійний.

1.3 Настрій звичайно піднятий, веселий, життєрадісний.

1.4 Настрій звичайно подавлений, часто засмучений.

2.1 Метушливе поведіння, завжди квапиться, різкі жести, часто говорить «взахльоб».

2.2 Поведіння спокійне, рівний і стриманий голос, жести й мова часто вповільнені.

2.3 Активне поводження, висока рухливість, енергійність.

2.4 Боязке, невпевнене поводження, голос тихий і слабкий.

3.1 Швидко забуває про невдачі й знову береться за будь-яку роботу.

3.2 При невдачах намагається досягти поставленої мети, не шукає інших, більш легких шляхів.

3.3 При невдачах прагне знайти інший, більш легкий шлях вирішення завдання.

3.4 При невдачах дуже переживає, не хоче знов узятися за діло.

4.1 Береться за будь-яку роботу, може відразу хапатися за кілька справ.

4.2 Працює завзято, прагнучи будь-що довести справу до кінця.

4.3 Працює азартно, але надовго його не вистачає, може кинути почату справу.

4.4 Швидко стомлюється, любить мріяти й фантазувати.

5.1 У спілкуванні поводить себе емоційно, голосно сміється, жестикулює.

5.2 Спілкуючись із людьми, проявляє скромність і делікатність.

5.3 Постійно прагне спілкування з оточуючими людьми, намагається розворушити їх, підняти настрій.

5.4 Не прагне спілкування з навколишніми, не любить гучні компанії, але часто спілкується із близькими друзями.

6.1 Бурхливо переживає свої почуття, може поділитися ними з навколишніми, навіть не-знайомими, однак не дуже прагне цього.

6.2 Не буде дуже відвертим із незнайомими людьми, свої почуття повіряє тільки дуже близьким друзям.

6.3 Ділить із іншими людьми радість і горе.

6.4 Всі свої почуття намагається пережити наодинці.

7.1 Бурхливо реагує на зауваження, сперечається, виправдується.

7.2 Всі зауваження уважно вислухує, помилки намагається відразу ж виправити.

7.3 Зауваження вислухує спокійно, не сперечається, але може повторити ту саму помилку.

7.4 Дуже засмучується через будь-яке зауваження, переживає.

8.1 Після виконання важкого завдання може швидко узятися за іншу справу.

8.2Рідко втомлюється, але важко пере строюється на іншу роботу.

8.3Легко перестроюється на іншу роботу, але може при цьому кинути почату справу, не закінчивши її.

8.4Після виконання якоїсь роботи довго не може узятися за іншу, відчуває себе втомленим.

9.1Бурхливо переживає образи й прикрасі, але швидко забуває їх.

9.2Глибоко переживає образи й прикрасі, хоча зовні це проявляється слабо.

9.3Легко переживає образи й прикрасі, швидко їх забуває.

9.4Важко переживає образи й прикрасі, довго їх пам'ятає.

10.1 Любить жартувати над людьми, часто не замислюючись, приємно це їм чи ні.

10.2 Любить і цінує гарний жарт, але в розіграшах воліє не брати участі.

10.3 Любить жарти й гумор, не ображається, якщо попадається на розіграш.

10.4 Рідко жартує, часто ображається на жарти.

11.1 План роботи може створювати швидко по ходу її виконання, також легко перелаштовується при зміні умов роботи.

11.2 Перед тим, як приступити до справи, все ретельно продумає і розрахує, а якщо плани порушуються, то часто не може перестроїтися.

11.3 Береться за будь-яку справу, не замислюючись, що буде потім; якщо ситуація міняється, може легко перестроїтися.

11.4 Важко складає план роботи через свою нерішучість, воліє використати вже готовий. Якщо ситуація міняється, часто не знає, що далі.

12.1 Активно прагне до зміни вражень, дуже часто буває в гостях, на виставках тощо.

12.2 Не прагне до зміни вражень, добре відчуває себе у звичній сфері.

12.3 Любить яскраві враження, постійну зміну їх, але не проявляє особливої активності в прагненні до них.

12.4 Відрізняється гострою вразливістю, особливо в області дитячих вражень.

Бланк відповідей

Прізвище ім'я _____ Вік _____

Дата _____ Клас _____

Варіант поведіння	1	2	3	4
1	1.1	1.2	1.3	1.4
2	2.1	2.2	2.3.	2.4
3	3.1			
4	4.1			
5	5.1			
6	6.1			
7	7.1			
8	8.1			
9	9.1			
10	10.1			
11	11.1			
12	12.1	12.2.	12.3	12.4
Разом				

Психологічний портрет холерика

Девіз холерика – «все або нічого!». Відрізняється підвищеною збудливістю і неврівноваженістю поведінки, різкими змінами настрою, всі реакції даного типу мають яскравий характер. Коли «заведеться», може бути агресивним, схильним до ризику. Міміка і жести виразні, мова швидка. Витрачає багато енергії, тому холерику потрібен досить тривалий період сну, щоб відновитися.

У діяльності енергійний, цілком віддається справі, здатний подолати будь-які перешкоди, може виконувати багато завдань одночасно. У спілкуванні прагне лідерства, віддає перевагу рухливим іграм, динамічним заняттям. Товариський, але буває дуже прямолінійним, що заважає йому підтримувати рівні відносини з оточуючими. Важко пристосовується до всіляких обмежень, режимних моментів, вимог старших. Діти такого типу часто намагаються керувати дорослими, конфліктують зі своїми однолітками, не хочуть виконувати певні правила, можуть висловлювати протест. «На місці» там, де потрібні швидка реакція і ініціатива.

Позитивні риси: товариський, енергійний, впевнений у собі, наполегливий, активний, ініціативний, вважає за краще боротися.

Негативні риси: нестриманий, дратівливий, грубий, запальний, здатний на безрозсудні вчинки, часто ризикує.

Психологічний портрет флегматика

Спокійний, повільний, пунктуальний, врівноважений, незворушний в будь-яких ситуаціях, легко стримує свої пориви і емоції, вмів терпіти фізичний біль. У нього майже не буває некерованих вчинків. Легко і успішно виконує роботу, що вимагає напруги. Особливо ефективний при монотонній роботі. Неквапливий, діє за принципом «сім разів відміряй, один – відріж». Любить планувати свою роботу, дотримувати прийнятий розпорядок життя. Упертий і наполегливий в досягненні мети, почате звичайно доводить до кінця. Коротко спілкується, не любить пустого базікання. Важко пристосовується до нової обстановки. Хворобливо реагує, коли необхідно перебудуватися або відмовитися від звички. Болісно переживає несправедливість, зазіхання на його права, розлуку з близькими людьми. Боїться і не любить змін, нестабільності. Не витримує фізичних навантажень, якщо змушений виконувати їх у швидкому темпі. Хороший там, де потрібні зваженість, неквапливість, холоднокровність.

Позитивні риси: неквапливий, схильний до порядку, неконфліктний, поступливий, розсудливий, діловитий, наполегливий, сильна воля, відчуття товариства.

Негативні риси: млявий, байдужий у відношенні до праці, себе, людей; сором'язливість, лінощі.

Психологічний портрет сангвініка

Легко йде на контакт, швидко адаптується в новому колективі і вікових ситуаціях. Живий, рухомий, швидко реагує на події. Не губиться в будь-якій ситуації, легко ладає з людьми, знаходить спільну мову, часто стає «душею компанії». Легко й швидко при необхідності міняє тактику поведінки, винахідливий і дотепний. Міміка і жести яскраві і виразні, голос гучний, настроїй доволі стійкий. Відрізняється ораторськими здібностями, життєлюбністю, мажорним настроєм, здатний повести за собою, користується симпатією ровесників.

Як і холерик, легко береться за справу, відгукується на все нове, але так само легко здатний втратити до нього інтерес, коли відчуття новизни проходить. Інтереси і нахили мають поверховий характер. Намагається займатися тільки приємною, легкою і цікавою для нього діяльністю й уникати складного, неприємного, нецікавого. Уміє

долати перешкоди. Люблячи комфорт, легко мириться зі скрутою. Необхідний там, де потрібні швидка реакція і холонокровність.

Позитивні риси: допитливий, товариський, привітний, рухомий, життєрадісний, емоційний, жвавий, комунікабельний, впевнений, любить бути в колективі.

Негативні риси: легковажний, безтурботний, нестійкі інтереси, переоцінює себе, не доводить справи до кінця.

Психологічний портрет меланхоліка

Такі діти малоактивні, вразливі, малорухливі. Тонкий настрій органів чуття, їх легко образити, глибоко переживають щонайменші невдачі, все приймають близько до серця, лякливі. Ці особистісні якості не можна ліквідувати. Відчуття відрізняються поглибленістю. Звичайно замкнутий, меланхолік розкутий тільки з близькими. Не прагне бути на перших ролях. Дуже вимогливий до себе і оточуючих.

Досить пасивний у спілкуванні з дорослими і однолітками. Тактовний, уміє зважати на почуття інших людей. Важко переносить інтенсивну напружену роботу, надає перевагу спокійним видам діяльності, переважно любить гратися окремо від дітей. Швидко втомлюється, нерішучий, схильний до коливань. Дуже вразливий і чутливий до схвалення своєї діяльності чи негативної оцінки результатів своєї праці. У екстремальних і стресових ситуаціях можливий зрив, але у звичайній, доброзичливій обстановці такі діти кмітливі, уважні і чутливі. Слабкий тип нервової системи. Дуже довго і хворобливо адаптується в новому колективі.

Позитивні риси: м'який, тактовний, делікатний, серйозний, чуйний, уміє дружити.

Негативні риси: замкнутий, образливий, скритний, пригнічений, песимістичний.

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ

Соціометричне дослідження, модифікована версія методики Д. Морено.

Мета: визначення внутрішньогрупових взаємодій між учнями класу, а також визначення статусу й ролі кожного учня в класному колективі.

Методика містить у собі 10 запитань, що стосуються наступних

категорій.

- 1) організаторські здібності;
- 2) навчання;
- 3) довіра;
- 4) матеріальна довіра;
- 5) дружба;
- 6) авторитет;
- 7) спорт;
- 8) акуратність, зовнішній вигляд;
- 9) гумор;
- 10) працьовитість.

У системі неформальних відносин кожний має певний психологічний статус – це міра любові й поваги, якою користується людина (дитина).

Однак варто пам'ятати, що це результат лише на сьогоднішній день і що статус кожного залежить винятково від його особистих зусиль.

Отримана інформація може бути інформацією до роздумів, а Також стимулом для самовиховання й самовдосконалення, тому що наші психологічні статуси завжди в динаміці й не виключено, що сьогоднішні аутсайтери завтра виявляться в позиції лідерства. Завдання кожного класного керівника – створити в групі такі умови, щоб усі знайшли своє місце, підвищили свій статус і звернули на себе увагу. Необхідно створювати ситуації успіху для кожного, допомагаючи дітям розкритися й показати свої кращі сторони.

Універсальний лідер _____ (_____ % виборів), у т. ч. за категоріями:

Інструментальне лідерство:

Переважаючі, тобто особи, що мають позитивний психологічний статус (більше 25 % виборів): _____

Аутсайтери – особи, що мають психологічний статус (ігноровані) – менше 25 % виборів: _____

Такий статус може бути через:

- усвідомлену позицію;
- характерологічні особливості.

Ізольовані – особи з негативним психологічним статусом, що одержали 0 виборів:

Цим дітям необхідно допомогти звернути на себе увагу класу, знайти свою нішу в класному колективі.

На підставі даних дослідження можна зробити наступні висновки:

1. У соціометричній структурі класного колективу лідерів – %, переважаючих – %, аутсайдерів – %, ізольованих – %.
2. Виявлені мікрогрупи: серед хлопчиків серед дівчаток
3. Універсальний лідер класу – ____
4. серед хлопців лідирує – , серед дівчат лідирує – ____

Соціограма

- Хлопчики

→ односторонній вибір

- дівчатка

↔ взаємний вибір

У результаті проведення соціометрії можна оцінити рівень благополучності взаємин в групі в цілому. Рівень благополуччя вважається:

високим, якщо «зірок» і «переважаючих» в сумі більше, ніж «аутсайдерів» та «ізольованих».

середнім, якщо ці показники рівні;

низьким, якщо «зірок» і «переважаючих» менше, ніж «аутсайдерів» та «ізольованих».

Протокол соціометричного дослідження учнів ____ класу

Дата _____. За обліком _____ учнів. Брало участь у дослідженні _____

№	Прізвища	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1		■									
2			■								
3				■							
4					■						
5						■					
6							■				
7								■			
8									■		

9											
10											
Всього виборів, у т.ч. за категоріями											
Всього взаємовиборів											

«Мій клас»

(методика Боврозера у модифікації Ю.Гільбуха)

Мета: діагностика взаємовідносин у класі.

Методика складається з 15 запитань, що розділені на 5 блоків. У кожному окремому блоці з трьох запитань 1 -ше запитання вимірює ступінь задоволеності шкільним життям, 2-ге - ступінь конфліктності у класі (як вона усвідомлюється окремими учнями та класом у цілому) і 3-тє - ступінь згуртованості класу (тобто як ця якість відбивається у свідомості учнів).

Вказані запитання подаються на бланку за такою формою:

Пам'ятай, що характеризуєш свій клас, який він є сьогодні	Обведи кружечком свою відповідь	Для учителя
1. Дітям подобається навчатися у нашому класі.	Так Ні	3
2. Діти у класі завжди б'ються між собою.	Так Ні	1
3. У нашому класі кожен учень - мій друг.	Так Ні	1
4. Деякі учні нашого класу нещасливі.	Так Ні	п1
5. Деякі діти в нашому класі є середнячками.	Так Ні	3
6. З деякими дітьми у нашому класі я не товаришую.	Так Ні	п 3
7. Діти нашого класу із задоволенням ходять до школи.	Так Ні	1
8. Багато дітей з нашого класу люблять битися.	Так Ні	2
9. Усі учні в нашому класі – друзі.	Так Ні	3
10. Деякі учні не люблять свій клас.	Так Ні	п 3
11. Окремі учні завжди прагнуть настояти на своєму.	Так Ні	1

12. Усі учні в нашому класі добре ставляться один до одного.	Так Ні	3
13. Наш клас веселий.	Так Ні	2
14. Діти в нашому класі багато сваряться.	Так Ні	1
15. Діти у нашому класі люблять одне одного як друзі.	Так Ні	3

Суми балів:

- ступінь задоволеності (З) - 10;
- ступінь конфліктності (К) - 9;
- ступінь згуртованості (Зг) - 12.

Заповнення анкети учнем у середньому триває 5-10 хвилин.

При її поданні класу дають таку інструкцію (усно):

«Запитання цієї анкети спрямовані на те, щоб з'ясувати, яким є ваш клас. Обведіть кружечком слово «Так», якщо ви згодні з даним твердженням, і слово «Ні», якщо не згодні з цим твердженням.

Не забудьте підписати власне ім'я та прізвище на зворотному боці анкети».

Правила оцінювання (стовпчик «Для вчителя»)

Запитання, поруч з яким у стовпчику «Для вчителя» відсутня позначка «п» (протилежний), оцінюються балом «3» при відповіді «Так» і балом «1» при відповіді «Ні». Запитання із позначкою «п» оцінюються протилежно (тобто при відповіді «Так» - 1, а при відповіді «Ні» - 3).

За запитання, на які не дали відповіді або дали з порушенням правил, проставляється бал 2.

Для одержання оцінки за даним параметром бали за п'ятьма запитаннями, що його стосуються, підсумовують. Наприклад, загальну оцінку із задоволеності одержують шляхом додавання балів за запитаннями №1, 4, 7, 10, 13.

У наведеному прикладі показано, як саме одержані загальні оцінки: 10 – для задоволеності, 9 – для конфліктності, 12 – для згуртованості.

Ця методика дає змогу діагностувати насамперед ставлення окремих учнів до свого класу. Водночас вона дає можливість отримати й узагальнену його характеристику. Для цього за кожним із трьох параметрів вводять середній бал (як середнє арифметичне).

**Методика з визначення
психологічного клімату класного колективу
(В.С. Івашкін, В.В. Онуфрієва)**

Мета: орієнтована на визначення психологічного клімату за трьома критеріями – емоційним, моральним і діловим.

Інструкція. Випробовуваним пропонується три питання:

а) чи завжди Вас хвилює успішність вашого класу, успіхи і невдачі од ин одного в навчанні?

б) чи завжди учні вашого класу надають допомогу один одному в навчанні?

в) чи всі учні вашого класу відповідально відносяться до навчання?

З кожного питання оцініть свій клас, користуючись п'ятибальною шкалою:

Завжди хвилює - 5

Часто хвилює - 4

Хвилює в половині випадків - 3

Частіше не хвилює - 2

Зовсім не хвилює - 1

Випробовуваний за запропонованими питаннями має наступні оцінки: а - 4; б - 4; в - 3.

Обробка і інтерпретація результатів.

Обчислюється середній бал групи: $(A + B + Y) : 3$, де А, Б, В - бальні оцінки по питаннях; П - число випробовуваних. Нехай $X = 3,8$.

Критерії оцінки

Якщо:

а) $X > 4,5$ бала, показник психологічного клімату високий, оцінка 3 бали.

б) $3,5 < X < 4,5$ - показника психологічного клімату середній, оцінка 2 бали.

в) У решті випадків показник психологічного клімату низький, оцінка 1 бал. У нашому випадку $X = 3,8$, оцінка 2 бали.

3.2. Психологічна діагностика дітей середнього шкільного віку

Методика «Визначення особистісної адаптованості школярів» (А. В. Фурман)

Мета: дослідження адаптації учнів до нових умов навчання в середній школі.

Вік: з 9 років.

Тест-опитувальник особистісної адаптованості містить:

1. Бланк, що заповнюється кожним учнем індивідуально. Тут наведений приклад заповнення даної таблиці. У таблиці 3.5 дається зріз заповнення бланку. Верхня частина – дані про опитуваного учня та коротка інструкція, нижня – висновок психолога, а середня – це таблиця, що складається з одного запитання, п'ятнадцяти складових зовнішнього і внутрішнього світу школяра та п'яти можливих варіантів відповідей у кожному випадку. При цьому все поле життєдіяльності школяра розділено на **чотири сфери**: «школа», «сім'я», «вулиця», «власне Я», і в кожній із цих сфер зафіксовані найголовніші компоненти, з якими він постійно вступає у взаємодію (товариші по класі, вчителі тощо). Отож, **шляхом самооцінки** опитуваний визначає своє ставлення до навколишнього світу, оточуючих його людей і самого себе.

Тестовий матеріал

Інструкція: Любий друже! Прочитай уважно запитання, що подані зліва, і постав навпроти нього знак «+» справа залежно від того, яке місце в Твоєму житті сьогодні посідають люди, організації, події, заняття. Опитувальник допоможе визначити рівень твоєї адаптованості до життя, ступінь гармонійності у взаєминах з оточенням.

№ п/п	Спробуй реально поглянути на свої взаємини з навколишнім світом та оцінити за п'ятибальною шкалою своє ставлення до;	Дуже позитивне	Позитивне	Нейтральне, невизначене	Негативне	Вкрай негативне
	І ШКОЛА					
1	Товаришів по класу					

2	Учителів					
3	Класного керівника					
4	Навчальних предметів					
5	Школи та її вимоги в цілому					
	II СІМ'Я					
6	Матері					
7	Батька					
8	Брата, сестри					
9	Бабусі і дідуся, родичів					
	III ВУЛИЦЯ					
10	Найближчих друзів					
11	Знайомих, товаришів					
12	Батьків твоїх друзів					
13	Сусідів					
	VI ВЛАСНЕ Я					
14	Свої поведінки, своїх учинків					
15	Внутрішнього Я: Я-образу чи Я-концепції					
Бали						
Усього балів						
Висновок психолога						

Процедуру опитування доцільно проводити з учнями всього класу, хоч опитувальник з успіхом може використовуватися і в індивідуальній роботі з учнями. У разі необхідності вчитель пояснює

зміст запитань (практика показує, що це стосується передусім пунктів 5, 14, 15). Час заповнення бланку відповідей не фіксується. Водночас учитель мусить знати, що школярі витрачають на цю роботу 10-15 хв., а за умови повторного тестування час скорочується приблизно на 5 хв.

Подані варіанти відповідей диференціюються на позитивні (дуже позитивне, позитивне) та негативні (вкрай негативне, негативне). Зрозуміло, що при обробці результатів бальні оцінки в обох випадках будуть істотно різнитися між собою, більше того, взаємо виключати одна одну. Одна, а тим більше дві-три негативних відповіді істотно знижують показник рівня особистісної адаптованості школяра. А якщо до цього додається ще кілька оцінок, які характеризують нейтральне ставлення і які цілком слушно не беруться до уваги, то загальна картина соціально-психологічної адаптації школяра набуває непривабливих обрисів. Відзначимо також, що в разі незаповнення школярем однієї-двох позицій (скажімо, у нього немає ні батька, ні сестрички чи він виховується у неповній сім'ї), цінність оцінювання тут також нівелюється тим фактом, що відсутність хоча б одного із зазначених в опитувальнику соціально-розвивальних чинників уже само собою якоюсь мірою позбавляє соціальне оточення школяра повноти і гармонійності.

Ключ для вчителя чи шкільного психолога

За шкалою ставлень відповідь «дуже позитивне» оцінюється 5 балами, «позитивне» - 4, «нейтральне» і за відсутності самооцінки - 0, «негативне» - -4 (*мінус чотири*) і «вкрай негативне» - -5 (*мінус п'ять*) балами.

Процедура підрахування кінцевого результату передбачає підсумування позитивних і негативних оцінок. Отримане число є первинним результативним показником за шкалою особистісної адаптованості школяра (так звана "сира" оцінка).

Класифікацію показників особистісної адаптованості школярів.

Вид соціально-психологічної адаптації	Рівні функціонування особистісної адаптованості	Показники адаптованості
І Адаптованість	1. А)максимальний	75
	Б)дуже високий	73-74
	2. високий	69-72
	3. середній	64-68

	4. низький	57-63
II Неадаптованість	5. неочевидний	50-56
	6. очевидний	40-49
III Дезадаптованість	7. ситуативний	30-39
	8. стійкий очевидний	21-29
	9. А)критичний	0-20
	Б)супер-критичний	-75 - -1

Методика первинної діагностики та виявлення дітей «Групи ризику»

(М.І. Рожков, М.А. Ковальчук)

Мета: виявлення дітей групи ризику

Інструкція: «Вам пропонуються питання, які стосуються різних сторін Вашого життя та особливостей Вашої поведінки. Якщо Ви щиро відповісте на кожне питання, у Вас буде можливість краще дізнатися про самого себе.

Тут немає правильних чи неправильних відповідей. Відповідайте на кожне питання наступним чином: якщо згодні, відповідайте «так», якщо не згодні – «ні».

Працюйте швидко, довго не роздумуйте.

1. Чи вважаєш ти, що людям можна довіряти?
2. Чи вважаєш ти, що єдиний спосіб досягти чогось в житті – це турбуватися насамперед про себе?
3. Чи легко ти заводиш друзів?
4. Чи важко тобі говорити людям „ні“?
5. Чи часто хтось із батьків несправедливо критикує тебе?
6. Буває так, що твої батьки неприязно ставляться до твоїх друзів, з якими ти зустрічаєшся?
7. Чи часто ти нервуєшся?
8. Чи бувають у тебе зміни настрою без причини?
9. Зазвичай ти є центром уваги в компанії однолітків?
10. Чи можеш ти бути привітним навіть з тими, кого явно не любиш?
11. Чи правда те, що ти не любиш, коли тебе критикують?
12. Чи можеш ти бути відвертим з близькими друзями?
13. Чи буває, що іноді ти дратуєшся настільки, що починаєш кидатися предметами?
14. Чи здатний ти на грубі жарти?
15. Чи часто у тебе виникає відчуття, що тебе не розуміють?

16. Буває у тебе відчуття, що за твоєю спиною люди говорять про тебе погане?
17. Чи багато в тебе близьких друзів?
18. Чи соромишся ти звертатися до людей за допомогою?
19. Тобі подобається порушувати встановлені правила?
20. Чи буває у тебе іноді бажання завдати шкоду іншим людям?
21. Чи дратують тебе батьки?
22. Чи завжди ти вдома забезпечений всім життєво необхідним (місце для сну, їжа, одяг)?
23. Ти завжди впевнений у собі?
24. Зазвичай ти здригаєшся від незвичного звуку?
25. Чи здається тобі, що твої батьки тебе не розуміють?
26. Свої невдачі ти переживаєш сам?
27. Чи буває так, що коли ти залишаєшся один, твій настрій покращується?
28. Чи здається тобі, що у твоїх друзів щасливіша сім'я, ніж у тебе?
29. Чи відчуваєш ти себе нещасним через брак грошей в сім'ї?
30. Чи буває так, що ти злишся на всіх?
31. Чи часто ти відчуваєш себе беззахисним?
32. Чи легко ти освоюєшся в новому колективі?
33. Чи важко тобі відповідати в школі перед всім класом?
34. Чи є у тебе знайомі, яких ти взагалі не можеш переносити?
35. Чи можеш ти вдарити людину?
36. Ти іноді погрожуєш людям?
37. Чи часто твої батьки наказували тебе?
38. Коли-небудь у тебе з'являлося сильне бажання втекти з дому?
39. Чи думаєш ти, що твої батьки часто поводяться з тобою як з дитиною?
40. Чи часто ти відчуваєш себе нещасним?
41. Ти легко можеш розсердитись?
42. Ризикнув би ти схопити за вуздечку коня, що біжить?
43. Чи вважаєш ти, що є багато дурнуватих моральних норм поведінки?
44. Чи страждаєш ти від нерішучості та сором'язливості?
45. Чи відчував ти, що тебе недостатньо люблять в сім'ї?
46. Чи вважаєш ти, що твої батьки живуть своїм окремим життям?
47. Чи часто ти втрачаєш впевненість у собі через зовнішній вигляд?

48. У тебе часто буває веселий та безтурботний настрій?
49. Ти рухлива людина?
50. Чи люблять тебе твої знайомі, друзі?
51. Чи буває так, що твої батьки тебе не розуміють і здаються тобі чужими?
52. При невдачах буває так, що у тебе з'являється бажання втекти кудись подалі та не повертатися?
53. Чи бувало, що хтось із батьків викликав у тебе почуття страху?
54. Твої батьки критикують твій зовнішній вигляд?
55. Чи заздриш ти іноді щастю інших?
56. Чи часто ти відчуваєш себе самотнім, навіть перебуваючи серед інших людей?
57. Чи є люди, яких ти ненавидиш по-справжньому?
58. Часто ти б'єшся?
59. Чи легко ти просиш про допомогу іншу людину?
60. Чи легко тобі всидіти на місці?
61. Ти охоче відповідаєш біля дошки у школі?
62. Буває так, що ти настільки пригнічений, що довго не можеш заснути?
63. Чи часто виявляв, що твій приятель тобі набрехав?
64. Чи часто ти сваришся, лаєшся?
65. Міг би ти без тренування керувати парусним човном?
66. Чи часто у вашій сім'ї бувають сварки?
67. Чи вважаєш ти одного зі своїх батьків дуже нервовим?
68. Чи часто ти відчуваєш себе нікчемним?
69. Чи хвилює тебе відчуття, що люди можуть відгадати твої думки?
70. Ти завжди робиш все по-своєму?
71. Чи бувають твої батьки занадто суворими до тебе?
72. Чи соромишся ти в товаристві малознайомих людей?
73. Чи часто тобі здається, що ти чимось гірший за інших?
74. Чи легко тобі вдається підняти настрій друзям?

Ключ

<i>№ n/n</i>	<i>Показник</i>	<i>№ питання</i>
1.	Відносини в сім'ї	+ : 5, 6, 21, 25, 28, 29, 37, 38, 39, 45, 46, 53, 54, 66, 67, 71 – : 22

2.	Агресивність	+ : 13, 14, 19, 20, 35, 36, 42, 57, 58, 64, 65
3.	Недовіра до людей	+ : 2, 4, 15, 16, 18, 34, 43, 44, 63, 72 – : 1, 3, 17, 59
4.	Невпевненість у собі	+ : 7, 8, 24, 30, 31, 32, 33, 40, 41, 47, 55, 56, 68, 69, 73 – : 23
5.	Акцентуації: – гіпертимний тип – істероїдний тип – шизоїдний тип – емоційно-лабільний тип	+ : 48, 49, 74 – : 60 + : 9, 10, 50, 61 + : 26, 27, 51, 70 + : 11, 12, 52, 62

Оцінка результатів

<i>№ п/п</i>	<i>Показник</i>	<i>Високі бали (група ризику)</i>
1.	Відносини в сім'ї	8 і більше
2.	Агресивність	6 і більше
3.	Недовіра до людей	7 і більше
4.	Невпевненість у собі	8 і більше
5.	Акцентуації	3–4 бала по кожному типу акцентуації

Обробка та інтерпретація результатів

Відповіді учнів порівнюються з ключем. Підраховується кількість співпадань відповідей з ключем по кожному показнику (шкалі).

Сумарний бал по кожній з п'яти шкал відображає ступінь її прояву. Чим більше сумарний бал, тим сильніше проявляється даний психологічний показник і тим вище вірогідність зарахування дитини до групи ризику.

1. Відносини в сім'ї

Високі бали по цій шкалі опитувальника свідчать про порушення внутрішньосімейних взаємин, які можуть бути обумовлені:

- напруженою ситуацією в сім'ї;
- неприязним ставленням;
- обмеженнями та вимогами дисциплінованості без почуття батьківської любові;
- страхом перед батьками та ін.

Коли напруження, викликане незадоволеністю стосунками в сім'ї, продовжується занадто довго, воно починає чинити сильну руйнуючу дію на здоров'я дітей та підлітків.

2. Агресивність

Високі бали по цій шкалі опитувальника свідчать про підвищену ворожість, грубість, забіякуватість. Агресія може виражатися і в прихованих формах – недобррозичливості та озлобленості.

Підвищена агресивність часто супроводжується підвищеною схильністю до ризику та є невід'ємною рисою характеру дітей та підлітків групи ризику.

3. Недовіра до людей

Високі бали за цією шкалою свідчать про сильно виражену недовіру до навколишніх людей, підозрілості, ворожості. Такі діти та підлітки часто бувають пасивними та сором'язливими у спілкуванні з однолітками через страх бути знехтуваними. Зазвичай це супроводжується комунікативною некомпетентністю, невмінням встановлювати дружні взаємини з іншими людьми.

4. Невпевненість у собі

Високі бали за цією шкалою свідчать про високу тривожність, непевненість у собі, можливо, про наявність комплексу неповноцінності, низьку самооцінку. Ці якості особистості також являються сприятливим підґрунтям для різних розладів у поведінці. Діти і підлітки, які мають високі оцінки по цій шкалі, можуть бути віднесені до групи ризику.

5. Акцентуації характеру

До групи ризику відносять наступні типи акцентуації характеру:

- **гіпертимний тип.** Вирізняється завжди хорошим настроєм, високим тонусом, енергійністю, активністю, проявляє прагнення бути лідером, нестійкий в інтересах, недостатньо розбірливий у знайомствах, не любить одноманітність, дисципліни, монотонної праці, оптимістичний, переоцінює свої можливості, бурно реагує на події, дратівливий.

- **істероїдний тип.** Проявляє підвищену любов до себе, посиленої уваги до себе з боку інших, потребу у захопленості, співчуття з боку навколишніх людей, намагається показати себе у кращому світлі, демонстративний в поведінці, претендує на виключне

положення серед однолітків, непостійний та ненадійний в людських стосунках.

○ **шизоїдний тип.** Характеризується замкнутістю та невмінням розуміти стан інших людей, відчуває труднощі у встановленні нормальних взаємин з людьми, часто аутизується в свій недоступний іншим людям внутрішній світ, в світ фантазій і мрій.

○ **емоційно-лабільний тип.** Характеризується надмірно непередбачуваною зміною настрою. Сон, апетит, працездатність та комунікабельність залежать від настрою. Високочутливий до взаємин людей.

Опитувальник визначення схильності до девіантної поведінки (О.М. Орел)

Мета. Пропонована методика діагностики схильності до девіантної поведінки (СДП) є стандартизованим тест-опитувальником, призначеним для вимірювання готовності (схильності) підлітків до реалізації різних форм девіантної поведінки. Опитувальник є набором спеціалізованих психодіагностичних шкал, спрямованих на вимірювання готовності (схильності) до реалізації окремих форм девіантної поведінки.

Методика передбачає врахування і корекцію установки на соціально бажані відповіді випробовуваних.

Шкали опитувальника діляться на змістовні та службову. Змістовні шкали спрямовані на вимірювання психологічного змісту комплексу пов'язаних між собою форм девіантної поведінки, тобто соціальних і особових установок, що стоять за цими поведінковими проявами.

Службова шкала призначена для вимірювання схильності випробовуваного давати про себе соціально-схвалювану інформацію, оцінки достовірності результатів опитувальника в цілому, а також для корекції результатів за змістовними шкалами залежно від вираженості установки випробовуваного на соціально-бажані відповіді.

Таким чином, методика включає два варіанти, що містять наступні набори шкал.

Інструкція

Перед вами є низка тверджень. Вони торкаються деяких сторін вашого життя, вашого характеру, звичок. Прочитайте перше твердження і вирішіть, чи правильне дане твердження щодо Вас. Якщо правильне, то на бланку відповідей поряд із номером,

відповідним твердженню, в квадратику під позначенням «так» поставте хрестик або галочку. Якщо воно неправильне, то поставте хрестик або галочку в квадратику під позначенням «ні». Якщо вам важко відповісти, то постарайтеся вибрати варіант відповіді, яка все-таки більше відповідає вашій думці. Потім таким же чином відповідайте на всі пункти опитувальника. Якщо помилитеся, то закреслюйте помилкову відповідь і поставте ту, яку вважаєте потрібною. Пам'ятайте, що ви виказуєте власну думку про себе зараз. Тут не може бути «поганих» або «добрих», «правильних» або «неправильних» відповідей. Дуже довго не обдумуйте відповіді, важлива ваша перша реакція на зміст тверджень. Віднесіться до роботи уважно і серйозно. Недбалість, а також прагнення «поліпшити» або «погіршити» відповіді приводять до недостовірних результатів. У разі труднощів ще раз прочитайте цю інструкцію або зверніться до того, хто проводить тестування. Не робіть ніяких поміток у тексті опитувальника.

Опитувальник

1. Я віддаю перевагу одягу неяскарих, приглушених тонів.
2. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
3. Я охоче записався б добровольцем для участі в яких-небудь бойових діях.
4. Буває, що іноді я сварюся з батьками.
5. Той, хто в дитинстві не бився, зростає мамчиным синком і нічого не може добитися в житті.
6. Я б узявся за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили.
7. Іноді я відчуваю таку сильну тривогу, що просто не можу всидіти на місці.
8. Іноді буває, що я трохи хвалюся.
9. Якби мені довелося стати військовим, то я хотів би бути льотчиком-винищувачем.
10. Я ціную в людях обережність і обачність.
11. Тільки слабкі та боязкі люди виконують всі правила і закони.
12. Я віддав би перевагу роботі, пов'язаній зі змінами і подорожами.
13. Я завжди говорю тільки правду.
14. Якщо людина в міру і без шкідливих наслідків вживає збудливі і впливаючі на психіку речовини – це цілком нормально.

15. Навіть якщо я злюся, то прагну не вдаватися до лайки.
16. Я думаю, що мені б сподобалося полювати на левів.
17. Якщо мене образили, то я обов'язково повинен помститися.
18. Людина повинна мати право випивати стільки, скільки вона хоче.
19. Якщо мій приятель спізнюється до призначеного часу, то я звичайно зберігаю спокій.
20. Мені звичайно ускладнює роботу вимога зробити її до певного терміну.
21. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.
22. Деякі правила і заборони можна відкинути, якщо випробовуєш сильний сексуальний (статевий) потяг.
23. Я іноді не слухаюся батьків.
24. Якщо при покупці автомобіля мені доведеться вибрати між швидкістю і безпекою, то я виберу безпеку.
25. Я думаю, що мені сподобалося б займатися боксом.
26. Якби я міг вільно вибрати професію, то став би дегустатором вин.
27. Я часто переживаю потребу в гострих відчуттях.
28. Іноді мені так і хочеться зробити собі боляче.
29. Моє ставлення до життя добре описує прислів'я: «Сім разів відміряй, один раз відріж».
30. Я завжди купую квитки в громадському транспорті.
31. Серед моїх знайомих є люди, які пробували одурманюючі токсичні речовини.
32. Я завжди виконую обіцянки, навіть якщо мені це не вигідно.
33. Буває, що мені так і хочеться вилаятися.
34. Мають рацію люди, які в житті слідуєть прислів'ю: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна».
35. Бувало, що я випадково потрапив у бійку після вживання спиртних напоїв.
36. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після низки образливих невдач.
37. Якби у наш час проводилися б бої гладіаторів, то я б обов'язково в них узяв участь.
38. Буває, що іноді я говорю неправду.

39. Терпіти біль на зло всім навіть приємно.
40. Я краще погоджуся з людиною, ніж стану сперечатися.
41. Якби я народився у давнину, то став би благородним розбійником.
42. Якщо немає іншого виходу, то суперечку можна вирішити і бійкою.
43. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі виявляли хвилювання з приводу того, що я трохи випив.
44. Одяг повинен з першого погляду виокремлювати людину серед інших у натовпі.
45. Якщо в кінофільмі немає жодної пристойної бійки – це погане кіно.
46. Коли люди прагнуть нових незвичайних відчуттів і переживань – це нормально.
47. Іноді я нудьгую на уроках.
48. Якщо мене хтось випадково штовхнув в натовпі, то я обов'язково зажадаю від нього вибачення.
49. Якщо людина дратує мене, то я готовий виказати їй все, що я про неї думаю.
50. Під час подорожей і поїздок я люблю відхилятися від звичайних маршрутів.
51. Мені б сподобалася професія дресирувальника хижих звірів.
52. Якщо вже ти сів за кермо мотоцикла, то варто їхати тільки дуже швидко.
53. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоб злочинець утік від переслідування.
54. Іноді я просто не можу втриматися від сміху, коли чую непристойний жарт.
55. Я прагну уникати в розмові виразів, які можуть збентежити оточуючих.
56. Я часто засмучуюся через дрібниці.
57. Коли мені заперечують, я часто вибухаю і відповідаю різко.
58. Мені більше подобається читати про пригоди, ніж про любовні історії.
59. Щоб отримати задоволення, варто порушити деякі правила і заборони.
60. Мені подобається бути в компаніях, де в міру випивають

і веселяться.

61. Мене дратує, коли дівчата палять.

62. Мені подобається стан, який наступає, коли в міру і в добрій компанії вип'єш.

63. Бувало, що у мене виникало бажання випити, хоча я розумів, що зараз не час і не місце.

64. Сигарета у важку хвилину мене заспокоює.

65. Мені легко примусити інших людей боятися мене, тому іноді ради забави я це роблю.

66. Я зміг би своєю рукою страчувати злочинця, справедливо засудженого до вищої міри покарання.

67. Задоволення – це головне, до чого варто прагнути в житті.

68. Я хотів би взяти участь в автомобільних гонках.

69. Коли у мене поганий настрій, до мене краще не підходити.

70. Іноді у мене буває такий настрій, що я готовий першим почати бійку.

71. Я можу пригадати випадки, коли я був таким злим, що хапав першу річ, що попалася під руку, і ламав її.

72. Я завжди вимагаю, щоб оточуючі поважали мої права.

73. Мені сподобалося б стрибати з парашутом.

74. Шкідливу дію на людину алкоголю і тютюну сильно перебільшують.

75. Я рідко даю здачу, навіть якщо хтось ударить мене.

76. Я не одержую задоволення від відчуття ризику.

77. Коли людина у розпалі суперечки вдається до «сильних виразів» – це нормально.

78. Я часто не можу стримати свої почуття.

79. Бувало, що я спізнювався на уроки.

80. Мені подобаються компанії, де всі жартують один над одним.

81. Секс повинен займати в житті молоді одне з головних місць.

82. Часто я не можу стриматися від суперечки, якщо хтось не згоден зі мною.

83. Іноді траплялося, що я не виконував домашнє завдання.

84. Я часто скоюю вчинки під впливом хвилинного настрою.

85. Мені здається, що я не здатний ударити людини.

86. Люди справедливо обурюються, коли визнають, що злочинець залишився безкарним.

87. Буває, що мені доводиться приховувати від дорослих деякі свої вчинки.

88. Наївні простаки самі заслуговують того, щоб їх одурювали.

89. Іноді я такий роздратований, що стукаю по столу кулаком.

90. Тільки несподівані обставини і відчуття небезпеки дозволяють мені посправжньому проявити себе.

91. Я б спробував яку-небудь одурманюючу речовину, якби твердо знав, що це не зашкодить моєму здоров'ю і не спричинить покарання.

92. Коли я стою на мосту, то мене іноді так і тягне стрибнути вниз.

93. Всякий бруд мене лякає або викликає сильну огиду.

94. Коли я злюся, то мені хочеться кого-небудь ударити.

95. Я вважаю, що люди повинні повністю відмовитися від вживання спиртних напоїв.

96. Я міг би, побившись об заклад, влізти на високу фабричну трубу.

97. Часом я не можу справитися з бажанням заподіяти біль іншим людям.

98. Я міг би після невеликих попередніх пояснень управляти вертольотом.

Обробка результатів

Ключі для підрахунку первинних «сирих балів»

1. Шкала установки на соціально-бажані відповіді: 2 (ні), 4 (ні), 6 (ні), 13 (так), 21 (ні), 23 (ні), 30 (так), 32 (так), 33 (ні), 38 (ні), 47 (ні), 54 (ні), 79 (ні), 83 (ні), 87 (ні).

2. Шкала схильності до порушення норм і правил: 1 (ні), 10 (ні), 11 (так), 22 (так), 34 (так), 41 (так), 44 (так), 50 (так), 53 (так), 55 (ні), 59 (так), 61 (ні), 80 (так), 86 (ні), 88 (так), 91 (так), 93 (ні).

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки: 14 (так), 18 (так), 22 (так), 26 (так), 27 (так), 31 (так), 34 (так), 35 (так), 43 (так), 46 (так), 59 (так), 60 (так), 62 (так), 63 (так), 64 (так), 67 (так), 74 (так), 81 (так), 91 (так), 95 (ні).

4. Шкала схильності до самоушкоджувальної і саморуйнуючої поведінки: 3 (так), 6 (так), 9 (так), 12 (так), 16 (так), 24 (ні), 27 (так), 28 (так), 37 (так), 39 (так), 51 (так), 52 (так), 58 (так), 68 (так), 73 (так), 76 (ні), 90 (так), 91 (так), 92 (так), 96 (так), 98 (так).

5. Шкала схильності до агресії і насильства: 3 (так), 5 (так), 15

(ні), 16 (так), 17 (так), 17 (так), 25 (так), 37 (так), 40 (ні), 42 (так), 45 (так), 48 (так), 49 (так), 51 (так), 65 (так), 66 (так), 70 (так), 71 (так), 72 (так), 75 (ні), 77 (так), 82 (ні), 89 (так), 94 (так), 97 (так).

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій: 7 (так), 19 (так), 20 (так), 29 (ні), 36 (так), 49 (так), 56 (так), 57 (так), 69 (так), 70 (так), 71 (так), 78 (так), 84 (так), 39 (так), 94 (так).

7. Шкала схильності до деліквентної поведінки: 18 (так), 26 (так), -31 (так), 34 (так), 35 (так), 42 (так), 43 (так), 44 (так), 48 (так), 52 (так), 55 (ні), 61 (ні), 62 (так), 63 (так), 64 (так), 67 (так), 74 (так), 86 (ні), 91 (так), 94 (так).

Далі робиться підрахунок первинних («сирих») балів і їх переведення в стандартні Т-бали.

Кожній відповіді при відповідності з ключем присвоюється один бал. Потім по кожній шкалі підраховується первинний сумарний бал, який потім при необхідності піддається корекції у зв'язку з дією чинника спеціальної бажаності відповідно до процедури, описаної вище. Потім проводиться переведення «сирих балів» в стандартні Т-бали. В тому випадку, якщо у користувача є набрані ним спеціалізовані тестові норми, то переведення в стандартні Т-бали проводиться за формулою:

$$T = \frac{10 \times (Xi - M)}{S + 50},$$

де X – первинний («сирий») бал по шкалі; M – середнє значення первинного сумарного бала по шкалі у вибірці стандартизації; S – стандартне відхилення значень первинних балів у вибірці стандартизації.

Таблиця норм при переведенні «сирих балів» в Т-бали

Сирий бал	Т-бали						
	Шкали						
	1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7	8
0	35		26				30
1	44	27	28	24	24	26	32
2	-50	31	30	26	27	30	34
3	55	34	33	29	29	33	37
4	58	37	35	3	31	37	39
5	62	40	37	35	34	40	41
1	2	3	4	5	6	7	8

6	65	43	39	37	36	44	43
7	67	46	42	40	39	48	46
8	70	50	44	43	41	51	48
9	74	53	46	45	43	55	50
10	85	56	48	48	46	58	53
11	89	59	50	51	48	62	55
12		63	53	54	51	65	57
13		66	55	56	53	69	59
14		69	57	59	55	73	62
15		72	59	62	58	77	64
16		75	62	64	60	81	66
17		78	64	67	62	85	68
18		81	66	70	65		71
19		84	68	72	67		73
20		87	70	75	70		75
21		90	72	78	72		77
22			74	81	74		79
23			76	84	77		81
24			78	87	79		83
25			80	90	81		85
26			82		83		87
27			84		85		
28					87		
29					89		

Тестові норми для СПВ

Шкали	Нормальна вибірка	
	М	5
-1	2,27	2,06
2	7,73	2,88
3	9,23	4,59
4	10,36	3,41
5	12,47	4,23
6	8,04	3,29
7	7,17	4,05

Варіанти коефіцієнтів корекції залежно від значень «сирого бала» по шкалі № 1

Чоловічий варіант методики

1. У випадку, якщо первинний бал по шкалі № 1 менший або рівний 6 балам для «звичайних випробовуваних», то коефіцієнт корекції складає:

Для шкали № 2 = 0,3

Для шкали № 3 = 0,3

Для шкали № 4 = 0,2

Для шкали № 5 = 0,2

Для шкали № 6 = 0,3

Для шкали № 7 = 0,2 2.

2. У випадку, якщо первинний бал по шкалі № 1 менший або рівний 6 балам для «деліквентних» випробовуваних, то коефіцієнт корекції складає:

Для шкали № 2 = 0,3

Для шкали № 3 = 0,5

Для шкали № 4 = 0,3

Для шкали № 5 = 0,2

Для шкали № 6 = 0,3

Для шкали № 7 = 0,5

3. У випадку, якщо первинний бал по шкалі № 1 більший 6 балів як для «звичайних», так і для «деліквентних» випробовуваних, то коефіцієнт корекції складає:

Для шкали № 2 = 0,7.

Для шкали № 3 = 0,6

Для шкали № 4 = 0,4

Для шкали № 5 = 0,5

Для шкали № 6 = 0,3

Для шкали № 7 = 0,5

Жіночий варіант методики

1. У випадку, якщо випробовувані відносяться до вибірки «звичайних випробовуваних», то коефіцієнт корекції складає:

Для шкали № 2 = 0,4

Для шкали № 3 = 0,4

Для шкали № 4 = 0,2

Для шкали № 5 = 0,3

Для шкали № 6 = 0,5

Для шкали № 7 = 0,4

2. У випадку, якщо випробовувані явно відносяться до підвибірки «деліквентних» випробовуваних, то коефіцієнт корекції

складає:

Для шкали № 2 = 0,4

Для шкали № 3 = 0,4

Для шкали №4 = 0,3

Для шкали № 5 = 0,4

Для шкали № 6 = 0,5

Для шкали № 7 = 0,5

Опис шкал і їх інтерпретація

1. Шкала установки на соціальну бажаність

Дана шкала призначена для вимірювання готовності випробовуваного представляти себе в найсприятливішому світлі з погляду соціальної бажаності.

Показники від 50 до 60 Т-балів свідчать про помірну тенденцію давати при заповненні опитувальника соціально-бажані відповіді.

Показники понад 60 балів свідчать про тенденцію випробовуваного демонструвати строге дотримання навіть малозначних соціальних норм, умисне прагнення показати себе в кращому світлі, про настороженість по ставленню до ситуації обстеження.

Результати, що знаходяться в діапазоні 70-89 балів, говорять про високу настороженість випробовуваного щодо психодіагностичної ситуації і про сумнівну достовірність результатів за основними шкалами. Про сприйняття ситуації як експертної одночасно з помірно високими показниками за шкалою № 1 також свідчить їх різке пониження за основними діагностичними шкалами і підвищення за шкалою жіночої соціальної ролі.

Для чоловічої популяції перевищення сумарного первинного бала за шкалою соціальної бажаності значення 11 первинних балів свідчить про невірогідність результатів за основними шкалах.

Показники нижче 50 Т-балів говорять про те, що випробовуваний не схильний приховувати власні норми і цінності, коректувати свої відповіді у напрямі соціальної бажаності.

Відзначено також, що молодші підлітки (14 років і молодше) не здатні тривалий час слідувати установці на соціально-бажані відповіді.

Одночасно високі показники за службовою шкалою і за основними шкалами (окрім шкали 8) свідчать або про сумнівну достовірність результатів, або про дисоціацію в свідомості

випробовуваного відомих йому і реальних норм поведінки.

2. Шкала схильності до порушення норм і правил

Дана шкала призначена для вимірювання схильності випробовуваного до порешення яких-небудь норм і правил, схильності до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки.

Результати, що лежать в діапазоні 50-60 Т-балів, свідчать про вираженість вищезгаданих тенденцій, про нонконформістські установки випробовуваного, про його схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, про тенденцію «порушувати спокій», шукати труднощі, які можна було б подолати.

Показники, що знаходяться в діапазоні 60-70 Т-балів, свідчать про надзвичайну вираженість нонконформістських тенденцій, прояв негативізму і примушують сумніватися в достовірності результатів тестування за даною шкалою.

Результати нижче 50 Т-балів за даною шкалою свідчать про конформні установки випробовуваного, схильність слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки. В деяких випадках за умови поєднання з достатньо високим інтелектуальним рівнем випробовуваного і тенденцією приховувати свої реальні норми і цінності такі оцінки можуть відображати фальсифікацію результатів.

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності реалізувати адиктивну поведінку.

Результати в діапазоні 50-70 Т-балів за даною шкалою свідчать про схильність випробовуваного до відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, про схильність до ілюзорно-компенсаторного способу рішення особових проблем. Крім того, ці результати свідчать про орієнтацію на чуттєву сторону життя, про наявність «сенсорної спраги», про гедоністично орієнтовані норми і цінності.

Показники понад 70- Т-балів свідчать про сумнівність результатів або про наявність вираженої психологічної потреби в адиктивних станах, що необхідно з'ясовувати, використовуючи додаткові психодіагностичні засоби.

Показники нижче 50 Т-балів свідчать або про невираженість вище перелічених тенденцій, або про добрий соціальний контроль поведінкових реакцій.

4. Шкала схильності до самоушкоджувальної і саморуйнуючої

поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності реалізувати різні форми аутоагресивної поведінки. Об'єкт вимірювання очевидно частково перетинається з психологічними властивостями, що вимірюються шкалою № 3.

Результати, що знаходяться в діапазоні 50-70 Т-балів за шкалою № 4, свідчать про низьку цінність власного життя, схильності до ризику, вираженої потреби в гострих відчуттях, про садомазохістські тенденції.

Результати понад 70 Т-балів свідчать про сумнівну достовірність результатів.

Показники нижче 50 Т-балів за даною шкалою свідчать про відсутність готовності до реалізації саморуйнуючої поведінки, про відсутність тенденції до соматизації тривоги, відсутності схильності до реалізації комплексів вини в поведінкових реакціях.

5. Шкала схильності до агресії і насильства

Дана шкала призначена для вимірювання готовності випробовуваного до реалізації агресивних тенденцій в поведінці.

Показники, що лежать в діапазоні 50-60 Т-балів, свідчать про наявність агресивних тенденцій у випробовуваного.

Показники, що знаходяться в діапазоні 60-70 Т-балів, свідчать про агресивну спрямованість особи у взаємостосунках з іншими людьми, про схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства, про тенденцію використовувати приниження партнера у спілкуванні як засіб стабілізації самооцінки, про наявність садистичних тенденцій.

Показники понад 70 Т-балів говорять про сумнівну достовірність результатів.

Показники, що лежать нижче 50 Т-балів, свідчать про невираженість агресивних тенденцій, про неприйнятність насильства як засоби рішення проблем, про нетиповість агресії як способу виходу з фруструючих ситуацій. Низькі показники за даною шкалою в поєднанні з високими показниками за шкалою соціальної бажаності свідчать про високий рівень соціального контролю поведінкових реакцій.

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій

Дана шкала призначена для вимірювання схильності випробовуваного контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій (Увага! Ця шкала має зворотний характер).

Показники, що лежать в межах 60-70 Т-балів, свідчать про слабкість вольового контролю емоційної сфери, про небажання або нездатність контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій. Крім того, це свідчить про схильність реалізовувати негативні емоції безпосередньо в поведінці, без затримки, про несформованість вольового контролю своїх потреб і чуттєвих потягів.

Показники нижче 50 Т-балів за даною шкалою свідчать про невираженість цих тенденцій, про жорсткий самоконтроль будь-яких поведінкових емоційних реакцій, чуттєвих потягів.

7. Шкала схильності до деліквентної поведінки

Назва шкали носить умовний характер, оскільки шкала сформована з тверджень, котрі диференціюють «звичайних підлітків» і осіб із зафіксованими правопорушеннями, вступаючих в конфлікт із загальноприйнятим способом життя і правовими нормами.

Дана шкала вимірює готовність (схильність) підлітків до реалізації деліквентної поведінки. Виражаючись метафорично, шкала виявляє «деліквентний потенціал», який лише при певних обставинах може реалізуватися в житті підлітка.

Результати, що знаходяться в діапазоні 50-60 Т-балів, свідчать про наявність деліквентних тенденцій у випробовуваного та про низький рівень соціального контролю.

Результати вище 60 Т-балів свідчать про високу готовність до реалізації деліквентної поведінки.

Результати нижче 50 Т-балів говорять про невираженість вказаних тенденцій, що в поєднанні з високими показниками за шкалою соціальної бажаності може свідчити про високий рівень соціального контролю.

Необхідно також враховувати, що зміст і структура деліквентної поведінки у хлопців і дівчат істотно відрізняються, і відповідно розрізняються пункти, що входять в шкалу деліквентності для жіночого і чоловічого видів методики.

Тест для діагностики акцентуацій характеру у підлітків, розроблений С. І. Подмазіним (МПДО)

Опитувальник включає 143 твердження, які складають 10 діагностичних і одну контрольну шкалу (шкалу брехні). В кожній шкалі по 13 тверджень. Твердження у тексті опитувальника пропонуються у випадковому порядку. Діагностуються гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, тривожно-педантичний,

інтровертований, збудливий, демонстративний і нестійкий типи.

Характеристика типів акцентуації (зі скороченнями)/

Гіпертимний. Основна риса цього типу – постійне перебування в доброму настрої, яке лише зрідка затьмарюється спалахами агресії у відповідь на протидію оточуючих, а тим більше – при їх прагненні пригнітити бажання і наміри підлітка, підкорити його своїй волі.

Цьому типу характерна контактність, говіркість, жвава жестикуляція. Гіпертимам властива жадоба діяльності, спілкування, вражень і розваг. Вони часто проявляють тенденцію до лідерства, що підкріплюється наявністю лідерських здібностей. Досить ініціативні й оптимістичні. У конфліктні стосунки вступають лише в умовах жорсткої дисципліни, монотонної діяльності, вимушеної самотності. Тому гіпертими часто «незручні» на уроках, які не насичені різноманітною і доступною діяльністю. Як правило, чим нижча у гіпертимного учня загальна мотивація до навчальної діяльності, тим важче йому «витримати» урок без відхилень у поведінці. В той же час вони можуть бути активними помічниками вчителя, лідерами в підліткових групах, організаторами корисних справ. Досить відверті на доброзичливе ставлення з боку педагога.

Циклоїдний тип. Даний тип спостерігається найчастіше в старшому підлітковому і юнацькому віці. Його особливістю є періодичне коливання настрою і життєвого тону. В період підйому циклоїдним підліткам властиві риси гіпертимного типу. Потім настає період спаду настрою, різко знижується контактність, підліток стає мовчазним, песимістичним. Починає обтяжуватися гомінким товариством, хоча у конфлікти вступає рідко. Покидає колишні захоплення, втрачає інтерес до пригод і ризику. Жваві підлітки стають похмурими, виявляють схильність сидіти удома. У них зникає апетит, можливе безсоння, а вдень – сонливість, млявість. Дрібні неприємності і невдачі переживаються важко. На зауваження і докори підлітки-циклоїди реагують роздратуванням, грубістю, гнівом, але при цьому у глибині душі ще більше впадають у смуток. Досить уразливі до зміни місця проживання і навчання, втрати друзів і близьких. Серйозні невдачі можуть викликати гостру афективну реакцію з можливими спробами самогубства.

Лабільний тип. Головна риса цього типу – надзвичайна мінливість настрою за нікчемних причин. Необережне слово, недружелюбний погляд випадкового співрозмовника, відірваний гудзик – все це здатне викликати у підлітка похмурий настрій, довести до сліз. І, навпаки, малозначущі, але приємні речі (скажімо, звичайний комплімент), можуть суттєво покращити настрій такого підлітка.

Часті настрою пов'язуються з глибиною їх переживання. Від цього залежить апетит, самопочуття, працездатність, бажання побути на самоті чи в шумній компанії. Таке ж саме ставлення до майбутнього – то оптимістичне, то похмуре. На фоні коливань настрою можливі короточасні конфлікти з ровесниками і дорослими, за якими настає каяття й пошук примирення. Лабільні підлітки здатні на глибокі і щирі почуття до рідних, друзів, коханих. Надзвичайно чуйні до доброти, відгукуються на розуміння, підтримку. На піклування про себе відповідають вдячністю і старанністю.

Астено-невротичний тип. Головними рисами цього типу є підвищена психічна і фізична втомлюваність, дратівливість, схильність до іпохондрії. Втомлюваність особливо проявляється під час розумових занять. Обстановка спортивних змагань стає нестерпною. Афективні спалахи пов'язані не з перепадами настрою, як при лабільній акцентуації, а з підвищенням роздратованості у моменти виснаження. Накопичена роздратованість легко виливається на оточуючих, які випадково потрапили «під гарячу руку», й так само легко змінюється на каяття і навіть сльози. У таких підлітків афект – завжди прояв слабкості, яка відбивається і на зовнішності астено-невротика – він блідий, з синцями під очима. Типовою рисою астено-невротиків є також схильність до іпохондризації. Він уважно прислухається до своїх тілесних відчуттів, «вловлює» найменші нездужання, охоче лікується, піддається оглядам і обстеженням. Найчастіше їх турбують болі в області серця і голови.

Сенситивний тип. Цей тип формується досить пізно, як правило, близько 16-19 років, але більшість його рис закладається в підлітковому віці. Це, перш за все, висока вразливість, до якої приєднується виразне почуття неповноцінності. Школа лякає таких дітей скопищем ровесників, галасом, шумом, бійками на перервах. Але звикнувши, до свого класу, вони неохоче переходять в інший колектив. Старанні, але бояться перевірок, контрольних, екзаменів. Соромляться відповідати перед класом, боячись збитись, викликати сміх, а відповідають менше того, що знають, аби не здаватися вискокчою чи надто старанним учнем. Контактність нижче середнього рівня, підліток віддає перевагу вузькому колу друзів. Сенситивні діти рідко конфліктують, бо зазвичай приймають пасивну позицію, кривду зберігають у собі. Альтруїстичні, вміють радіти чужим успіхам, почуття обов'язку доповнюється виконавчістю. Однак, крайня чутливість межує зі сльозливістю, що може провокувати

нападки з боку невихованих чи дратівливих людей. До домашніх зберігають дитячу прихильність, до опіки ставляться терпляче і навіть охоче їй підкоряються. Тому-то часто їх називають «домашніми дітьми». У них рано формуються високі моральні та етичні вимоги до себе і оточуючих. Ровесники часто лякають їх грубістю, жорстокістю, цинічністю. В самих собі знаходять недоліки, в основному, пов'язані зі слабкою волею. Почуття власної неповноцінності у сенситивних підлітків робить особливо виразну реакцію гіперкомпенсації: вони шукають самоствердження саме там, де відчувають свою неповноцінність. За байдужим виглядом може критися життя, повне самодокорів і самобичування. Найбільш вразливі сенситивні підлітки у сфері взаємин з оточуючими. Нестерпною є ситуація глузування і підозри у негарних вчинках, коли їх несправедливо звинувачують. Це може штовхнути підлітка до гострої афективної реакції, конфлікту, спровокувати депресію і навіть суїцид.

Тривожно-педантичний тип. Головними рисами цього типу у підлітковому віці є нерішучість і схильність порозмірковувати, помудрувати, тривожна підозріливість, любов до самоаналізу і, нарешті, легкість виникнення нав'язливих страхів, дій, думок, уявлень. Страху й негативні очікування тривожно-педантичного підлітка адресовані до можливого, хоча маловірогідного, в майбутньому жахливого і непоправного з ним самим, а ще більше – з кимсь із близьких, до кого він виявляє майже патологічну прихильність. Особливо яскраво виступає тривога за матір, аби з нею нічого не трапилось. Психологічним захистом від постійної тривоги за майбутнє стають спеціально придумані прикмети і ритуали: жести, заклинання, цілі поведінкові комплекси. Іншою формою захисту буває формалізм і педантизм: «Якщо все передбачити і багаторазово перевірити, то нічого лихого не трапиться». Всякий самостійний вибір, яким би малозначущим він не виявився, може стати предметом довгих і болісних коливаль. Та прийняте рішення вони повинні негайно виконати, чекати вони не вміють, проявляючи дивовижну нетерплячість. Нерішучість часто призводить до гіперкомпенсації у вигляді раптової самовпевненості, безапеляційності у судженнях, перебільшеній рішучості і не виважених діях саме в тих ситуаціях, коли вимагається обачливість і обережність. Невдачі, які після цього виникають, ще більше посилюють нерішучість і сумніви. Тривожно-педантичному типу не властива схильність до порушення правил, законів, суїцидів, втеч з дому: такі тенденції витісняються

нав'язливістю, мудруванням, критичним самоаналізом.

Інтровертований тип. Найбільш суттєвими рисами даного типу вважаються відлюдкуватість, відгородженість від оточуючого світу, нездатність чи небажання встановлювати контакти, знижена потреба у спілкуванні. Інтровертований акцентуант живе у власному світі, тому іноді його не обтяжує самотність. Але частіше він страждає від своєї самотності, нездатності до спілкування, неможливості знайти друга. Характерні поєднання суперечливих рис особистості і в поведінці - холодності і витонченої чутливості, упертості і податливості, настороженості і довірливості, апатичної бездіяльності і наполегливої цілеспрямованості, замкнутості і раптової докучливості, сором'язливості і нетактовності, значних прихильностей і немотивованих антипатій, раціональних міркувань і нелогічних вчинків, багатства внутрішнього світу і безбарвності його зовнішніх проявів. Це дає можливість казати про відсутність у структурі особистості інтровертованого підлітка «внутрішньої єдності». Суттєвою особливістю є також недостатність тонкої інтуїції, емпатії у міжособистісних стосунках. З початком статевої зрілості всі ці якості виступають особливо яскраво, їх вчинки часто-густо видаються жорстокими, але вони пов'язані з невмінням відчувати страждання інших людей. Тому вони сприймаються чужими, незрозумілими не тільки ровесникам, а й педагогам і батькам. Бурхливо такі підлітки реагують на невмілі, грубі спроби дорослих проникнути у їх внутрішній світ, «влізти у душу». Відгородженість інтровертованого підлітка від світу утруднює його соціалізацію, зокрема, корекцію моральних установок, які можуть навіть не відповідати загальноприйнятим нормам.

Збудливий тип. Головними рисами цього типу є схильність до дисфорії (знижений настрій з роздратованістю, озлобленістю, похмурістю, схильністю до агресії) і тісно пов'язаною з нею афективною вибуховістю. Характерна напруженість інстинктивної сфери, яка досягає в окремих випадках аномалії захоплень. В інтелектуальній сфері спостерігається в'язкість, інертність, незграбність, які відбиваються на психіці. Прагнення володарювати, пригноблювати ровесників, непоступливість, жорстокість і себелюбство провокують конфлікти з іншими людьми. Під час безупинного розвитку афекту характерна нестримана лютя – погрози, цинічна лайка, жорстокі побої, байдужість до слабкості і немічності супротивника і нездатність враховувати перевагу в силі. В афекті яскраво прояв-

ляється вегетативний компонент: блідне або червоніє обличчя, виступає піт, напружуються і тремтять мускули обличчя, посилюється слиновиділення тощо. Відношення з об'єктом захоханості у збудливих підлітків забарвлення сумними тонами ревнощів, з частими конфліктами і бійками з реальними чи вигаданими суперниками. В умовах повної або часткової бездоглядності в стані афекту можуть здійснити спробу злочину на сексуальній основі. У збудливих дітей падає мотивація до учбової діяльності, що може поєднуватись із високими претензіями до своїх оцінок. До всього вони відносяться з педантичною акуратністю. За благополучні оцінки борються різними способами: від підлабузництва перед учителем до жорстоких і тяжких конфліктів з ним.

Демонстративний тип. Головні риси цього типу: безмежний егоцентризм, жадоба уваги до своєї персони, захоплення, дивування, шанування, співчуття. Віддається перевага навіть обуренню, ненависті оточуючих у свою адресу, аби не байдужість, не перспектива залишитись непоміченим. Суть демонстративного типу – в аномальній здатності до витіснення, в частковому виборі інформації і вражень про себе і про світ. Все, що приємно, спрямоване на прикрашання своєї особи, демонстративний тип ретельно зберігає і гіпертрофує, а все, що має нейтральне, а тим більш негативне значення, витісняється із пам'яті і свідомості. У випадках невдачі, з метою звернути на себе увагу, вдається до епатажу, грубих витівок, порушень дисципліни і т. ін. Відношення до навчання у демонстративних підлітків залежить від того, наскільки учбова діяльність сприяє задоволенню провідної установки демонстранта – домогтись ефекту визнання, «засяяти у всій красі» в той чи інший спосіб. Демонстративний підліток, який не розвинув у себе жодного цікавого, корисного, престижного вміння, в майбутньому частіше стає важким у стосунках істероїдом, симулянт, мізантропом. В альтернативному ж випадку – може стати усіма улюбленим актором, розумником-оповідачем, справжньою душею компанії.

Нестійкий тип. Основна риса представників цього типу – патологічна слабкість волі. Їхнє безвілля, перш за все, проявляється тоді, коли справа стосується навчання, праці, виконання обов'язків, досягнення мети, яку ставлять перед ними рідні, старші, суспільство. В розвагах підлітки плывуть за течією, примикаючи до більш активних, ініціативних ровесників. З цим пов'язані відсутність складної мотивації вчинків, недостатня здатність гальмувати свої

потяги, утримуватись від задоволення раптового бажання (якщо його здійснення не пов'язане з будь-якими труднощами). Окрім безвілля, відмічаються підвищена навіюваність нестійких особистостей, їхня нецільеспрямована кримінальність. Соціальна поведінка таких підлітків більш залежить від впливу оточуючого середовища, ніж від них самих. Психічна нестійкість стає підґрунтям, на якому формуються різні варіанти невротичних розладів, алкоголізм, наркоманія. Нестійка акцентуація проявляється вже в перших класах школи. У дитини повністю відсутнє бажання вчитися, вона прагне уникнути занять. Перші порушення поведінки в дитинстві, які пов'язані з емоційно-вольовою незрілістю, посилюються в підлітковому віці. Зразком наслідування служать ті моделі поведінки, які обіцяють негайну насолоду, зміну легких вражень, розваг. Небезпечна для нестійких підлітків така зміна життєвої ситуації, що веде до бездоглядності, потурання, які відкривають простір для бездіяльності і неробства.

Окремо по кожному типу акцентуацій визначено мінімальне діагностичне число (МДЧ): гіпертимний – 10; циклоїдний – 8; лабільний тип – 9; астено-невротичний тип – 8; сенситивний тип – 8; тривожно-педантичний – 9; інтровертований тип – 9; збудливий – 9; демонстративний тип – 9; нестійкий тип – 10; контрольна шкала – 4.

Показник за контрольною шкалою, що становить 4 бали, розглядається як критичний. Високий показник свідчить про тенденцію обстежуваних давати «хороші» відповіді. Високі бали за цією шкалою можуть служити свідченням демонстративності в поведінці обстежуваного. Тому при отриманні більше 4 балів слід додати до шкали демонстративності 1 бал. Якщо показник за шкалою брехні перевищує 7 балів, то до шкали демонстративності додаються 2 бали. Якщо при цьому демонстративний тип не діагностується, то результати тестування слід визнати недостовірними.

Правила ідентифікації типів:

1. Якщо МДЧ досягнуто чи перевищено тільки за одним типом, то діагностується цей тип.

2. Якщо МДЧ перевищено за декількома типами, то діагностуються:

а) у випадку нижчеперелічених сполучень – змішаний тип:

Г,Ц Г,Д Г,Н

Ц,Л

Л,А Л,С Л,Д Л,Н

А,С А,Т А,Д
 С,Т С,І
 Т,І
 І,З І,Д І,Н
 З,Д З,Н
 Д,Н;

інші сполучення, отримані по МПДО, мають бути визнані непом'ясованими, наприклад, гіпертивний та інтровертований тип, сенситивний і збудливий, і т.д; б) якщо за будь-яким типом набрано балів на 4 більше, ніж за іншим типам, то останні не діагностуються, навіть якщо сполучення сумісні;

в) у випадку несумісних сполучень, діагностується той тип, на користь якого набрано більше балів;

г) якщо у відношенні двох несумісних типів є однакова кількість балів, то для виключення одного з них слід керуватися наступними правилами домінування (зберігається тип, який вказаний після знаку рівності):

$$\begin{aligned}
 \Gamma + \text{Л} &= \Gamma \text{А} + \text{І} = \text{І} \text{Ц} + \text{А} = \text{А} \text{С} + 3 = 3 \\
 \Gamma + \text{А} &= \text{А} \text{А} + 3 = 3 \text{Ц} + \text{С} = \text{С} \text{С} + \text{Д} = \text{Д} \\
 \Gamma + \text{С} &= \Gamma \text{А} + \text{Н} = \text{Н} \text{Ц} + \text{Т} = \text{Т} \text{С} + \text{Н} = \text{Н} \\
 \Gamma + \text{Т} &= \text{Т} \text{Ц} + \text{І} = \text{І} \\
 \Gamma + \text{І} &= \text{І} \text{Т} + 3 = 3 \text{Ц} + 3 = 3 \text{Л} + \text{Т} = \text{Т} \\
 \Gamma + 3 &= \Gamma \text{Т} + \text{Д} = \text{Д} \text{Ц} + \text{Д} = \text{Д} \text{Л} + \text{І} = \text{І} \\
 \text{Т} + \text{Н} &= \text{Н} \text{Ц} + \text{Н} = \text{Н} \text{Л} + 3 = 3
 \end{aligned}$$

3. Якщо МДЧ досягнуто або перевищено у відношенні декількох типів і за правилом 2 їх не вдається скоротити до двох, то тоді відбираються два типи з найбільшим числом балів, після чого керуються правилом 2.

4. Якщо за контрольною шкалою отримано більше 4 балів, то, як уже зазначалось, до шкали демонстративності додається 1 бал, якщо більше 7 – додається, відповідно, 2 бали. Однак, якщо після цього демонстративний тип не діагностується, результати дослідження визнаються недостовірними і стосовно даного підлітка його слід повторити.

Інструкція для обстежуваних

Діти, кожний з вас хоче знати особливості свого характеру, принаймні, його найбільш яскраві, виразні риси. Знання свого характеру дозволяє керувати собою: краще взаємодіяти з людьми, орієнтуватися на певне коло професій тощо. Адже характер – це основа

особистості.

Даний тест допоможе вам визначити тип вашого характеру, його особливості.

Вам пропонується Аркуш запитань і Аркуш відповідей. Прочитавши у Аркуші відповідей кожне запитання-твердження, вирішіть: типове, характерне це для вас чи ні. Якщо так, то обведіть кружечком номер цього запитання на Аркуші відповідей, якщо ні, то просто пропустіть цей номер. Чим точніші і щиріші будуть ваші вибори – тим краще ви визнаєте свій характер.

Після того, як Аркуш відповідей буде заповнено, підрахуйте суму набраних вами балів по кожному рядку (один номер, узятий у кружок, - це один бал). Проставте ці суми у кінці кожного рядка.

Аркуш запитань

1. В дитинстві я був веселим і невгамовним.
2. У молодших класах я любив школу, а потім вона почала мене обтяжувати.
3. У дитинстві я був таким самим, як і зараз: мене легко було засмутити, але й легко заспокоїти, розвеселити.
4. У мене часто буває погане самопочуття.
5. В дитинстві я був вразливий і чутливий.
6. Я часто побоююся, що з моєю мамою щось може статися.
7. Мій настрій покращується, коли мене залишають самого.
8. В дитинстві я був вередливим і дратівливим.
9. В дитинстві я полюбляв розмовляти і грати з дорослими.
10. Вважаю, що найважливіше – якнайкраще провести сьогоднішній день.
11. Я завжди стримую свої обіцянки, навіть якщо це мені не вигідно.
12. Як правило, у мене гарний настрій.
13. Тижні гарного самопочуття змінюються у мене тижнями, коли і самопочуття, і настрої у мене погані.
14. Я легко переходжу від радості до смутку і навпаки.
15. Я часто відчуваю млявість, нездужання.
16. До спиртного я відчуваю відразу.
17. Уникаю пити спиртне через погане самопочуття і головні болі.
18. Мої батьки не розуміють мене й інколи здаються мені чужими.
19. Я відношусь з пересторогою до незнайомих людей і

мимоволі стережуся зла з їхнього боку.

20. Я не бачу в собі значних недоліків.

21. Від нотацій мені хочеться втекти подалі, але якщо не виходить, то мовчки слухаю, думаючи про інше.

22. Всі мої звички гарні й бажані.

23. Мій настрій не змінюється від незначних причин.

24. Я часто прокидаюся з думкою про те, що сьогодні належить зробити.

25. Я дуже люблю своїх батьків, прив'язаний до них, але, буває, сильно ображаюсь і навіть сварюсь.

26. Періодами я почуваюся бадьорим, періодами – розбитим.

27. Нерідко я соромлюся їсти при сторонніх людях.

28. Моє відношення до майбутнього часто змінюється: то я буду радужні плани, то майбутнє здається мені похмурим.

29. Я люблю займатися чим-небудь цікавим на самоті.

30. Майже не трапляється, щоб незнайома людина одразу викликала в мене симпатію.

31. Люблю одяг модний і незвичайний, який приваблює погляди.

32. Більш за все люблю смачно поїсти і добре відпочити.

33. Я дуже врівноважений, ніколи не роздратовуюсь і ні на кого не серджусь.

34. Я легко сходжусь з людьми за будь-яких обставин.

35. Я погано переносю голод - швидко слабну.

36. Самотність зношу легко, якщо вона не пов'язана з неприємностями.

37. В мене часто буває поганий, неспокійний сон.

38. Моя сором'язливість заважає мені завести дружбу з тими, з ким мені хотілось би.

39. Я часто тривожусь з приводу усіляких неприємностей, які можуть відбутися у майбутньому, хоча приводу для цього нема.

40. Свої невдачі я переживаю сам і ні в кого не прошу допомоги.

41. Сильно переживаю зауваження і оцінки, які мене не задовольняють.

42. Найчастіше я вільно почуваюся з новими, незнайомими ровесниками, у новому класі, таборі праці й відпочинку.

43. Як правило, я готую уроки.

44. Я завжди кажу дорослим тільки правду.

45. Пригоди й ризик мене приваблюють.
46. До знайомих людей я швидко звикаю, незнайомі можуть мене дратувати.
47. Мій настрій прямо залежить від шкільних і домашніх справ.
48. Я часто втомлююсь на кінець дня, причому так, що здається – зовсім не залишилось сил.
49. Я соромлюсь незнайомих людей і боюсь заговорити першим.
50. Я багато разів перевіряю, чи немає помилок в моїй роботі.
51. У моїх приятелів буває хибна думка, ніби то я не хочу з ними дружити.
52. Інколи бувають дні, коли я без причини на всіх серджусь.
53. Я можу сказати про себе, що у мене гарна уява.
54. Якщо вчитель не контролює мене на уроці, я майже завжди займаюся чимось стороннім.
55. Мої батьки ніколи не дратують мене своєю поведінкою.
56. Я можу легко організувати хлопців і дівчат для роботи, ігор, розваг.
57. Я можу бути попереду інших в міркуваннях, але не в діях.
58. Буває, що я сильно радію, а потім сильно засмучуюсь.
59. Інколи я стаю вередливим і дратівливим, а невдовзі шкодую про це.
60. Я занадто образливий і чутливий.
61. Я люблю бути першим там, де мене люблять, боротися за першість я не люблю.
62. Я майже не буваю повністю відвертим як з приятелями, так і з рідними.
63. Розгнівавшись, я можу почати кричати, розмахувати руками, а інколи й битися.
64. Мені часто здається, що при бажанні я міг би стати актором.
65. Мені здається, що непокоїтись за майбутнє даремно — все саме собою складеться.
66. Я завжди справедливий у відношеннях з учителями, батьками, друзями.
67. Я переконаний, що в майбутньому виповняться всі мої плани і бажання.
68. Інколи бувають такі дні, що життя здається тяжчим, ніж

насправді.

69. Досить часто мій настрій відбивається на моїх вчинках.

70. Мені здається, що у мене багато недоліків і вад.

71. Мені буває важко, коли я згадую про свої маленькі помилки.

72. Часто всілякі роздуми заважають мені довести розпочату справу до кінця.

73. Я можу вислуховувати критику й заперечення, але намагаюсь всеодно зробити по-своєму.

74. Іноді я можу так розсердитися на кривдника, що мені важко утриматися, щоб тут же не побити його.

75. Я практично ніколи не відчуваю почуття сорому чи сором'язливості.

76. Я відчуваю тягу до занять спортом чи фізкультурою.

77. Я ніколи не кажу про інших погано.

78. Люблю всілякі пригоди, охоче йду на ризик.

79. Іноді мій настрій залежить від погоди.

80. Нове для мене приємне, якщо обіцяє для мене щось гарне.

81. Життя здається мені дуже тяжким.

82. Я часто відчуваю страх перед учителями і шкільним начальством.

83. Закінчивши роботу, я довго непокоюсь з приводу того, що міг зробити щось неправильно.

84. Мені здається, що інші мене не розуміють.

85. Я часто засмучуюся з того, що, розсердившись, наговорив зайвого.

86. Я завжди зумію знайти вихід з будь-якої ситуації.

87. Люблю замість шкільних занять сходити у кіно чи просто прогуляти уроки.

88. Я ніколи не брав у домі нічого, не спитавшись.

89. В разі невдачі я можу посміятися над собою.

90. В мене бувають періоди підйому, захоплення, ентузіазму, а потім може настати спад, апатія до всього.

91. Якщо мені щось не вдається, я можу зневіритися і втратити надію.

92. Заперечення й критика мене дуже засмучують, якщо вони різкі і грубі за формою, навіть коли вони стосуються дрібниць.

93. Іноді я можу розплакатися, якщо читаю сумну книгу чи дивлюся сумний фільм.

94. Я часто сумніваюсь у правильності своїх вчинків і рішень.
95. Часто в мене виникає почуття, що я виявився непотрібним, стороннім.
96. Зіткнувшись із несправедливістю, я обурююся і одразу ж виступаю проти неї.
97. Мені подобається бути у центрі уваги, наприклад, розповідати хлопцям і дівчатам різні потішні історії.
98. Вважаю, що найкраще проведення часу – це коли нічого не робиш, просто відпочиваєш.
99. Я ніколи не запізнююся у школу чи ще куди-небудь.
100. Мені неприємно залишатися довго на одному місці.
101. Іноді я так засмучуюсь через сварку з учителем чи ровесниками, що не можу йти до школи.
102. Я не вмію командувати іншими людьми.
103. Інколи мені здається, що я тяжко й небезпечно хворий.
104. Я люблю всілякі небезпечні й ризиковані пригоди.
105. У мене часто виникає бажання перевірити роботу, яку я щойно виконав.
106. Я боюсь, що в майбутньому можу залишитися самотнім.
107. Я охоче вислуховую настанови, що стосуються мого здоров'я.
108. Я завжди висловлюю свою думку, якщо щось обговорюється у класі.
109. Вважаю, що ніколи не слід відриватися від колективу.
110. Питання, пов'язані зі статтю і коханням, мене зовсім не цікавлять.
111. Завжди вважав, що заради цікавої, привабливої справи всі правила можна обійти.
112. Мені іноді бувають неприємні свята.
113. Життя навчило мене бути не занадто відвертим, навіть з друзями.
114. Я їм мало, іноді довгий час взагалі нічого не їм.
115. Я дуже люблю насолоджуватися красою природи.
116. Ідучи з дому, лягаючи спати, я завжди перевіряю: чи вимкнута газ, електроприлади, чи зачинені двері.
117. Мене приваблює тільки те нове, що відповідає моїм принципам та інтересам.
118. Якщо в моїх невдачах хтось винен, я не залишаю його непокараним.
119. Якщо я когось не поважаю, мені вдається поводити себе

так, що він цього не помічає.

120. Найкраще проводити час у різноманітних розвагах.

121. Мені подобаються всі шкільні предмети.

122. Я часто буваю вожаком в іграх.

123. Я легко переносю біль і фізичні страждання.

124. Я завжди намагаюсь стримуватися, коли мене критикують чи коли мені заперечують.

125. Я надто помисливий, непокоюсь про все, особливо часто – про своє здоров'я.

126. Я рідко буваю безжурно веселим.

127. Я часто загадую собі різноманітні прикмети, і стараюсь суворо дотримуватись їх, щоб усе було добре.

128. Я не прагну приймати участь у житті школи і класу.

129. Іноді я здійснюю моторні, невиважені вчинки, про які потім шкодую.

130. Не люблю заздалегідь розраховувати всі витрати, легко беру в борг, навіть якщо знаю, що вчасно віддати гроші буде нелегко.

131. Навчання мене обтяжує, і якщо б мене не змушували, я взагалі не вчився би.

132. У мене ніколи не було таких думок, які потрібно було б приховувати від інших.

133. У мене часто буває настільки гарний настрій, що мене запитують, чому я такий веселий.

134. Іноді у мене настрій буває настільки поганим, що я починаю думати про смерть.

135. Найменші неприємності надто засмучують мене.

136. Я швидко втомлююсь на уроках і стаю неуважним.

137. Іноді я дивуюсь грубості й невихованності хлопців і дівчат.

138. Учителі вважають мене акуратним і старанним.

139. Часто мені приємніше поміркувати на самоті, а ніж проводити час в гомінкій компанії.

140. Мені подобається, коли мені підкоряються.

141. Я міг би вчитися значно краще, але наші вчителі та школа не сприяють цьому.

142. Не люблю займатися справою, що вимагає зусиль і терпіння.

143. Я ніколи нікому не бажав поганого.

Аркуш відповідей

Тип	Номер твердження													Сума балів
Г	1	12	23	34	45	56	67	78	89	100	111	122	133	
Ц	2	13	24	35	46	57	68	79	90	101	112	123	134	
Л	3	14	25	36	47	58	69	80	91	102	113	124	135	
А	4	15	26	37	48	59	70	81	92	103	114	125	136	
С	5	16	27	38	49	60	71	82	93	104	115	126	137	
Т	6	17	28	39	50	61	72	83	94	105	116	127	138	
І	7	18	29	40	51	62	73	84	95	106	117	128	139	
З	8	19	30	41	52	63	74	85	96	107	118	129	140	
Д	9	20	31	42	53	64	75	86	97	108	119	130	141	
Н	10	21	32	43	54	65	76	87	98	109	120	131	142	
К	11	22	33	44	55	66	77	88	99	ПО	121	132	143	

Діагностичний тест «здібності учня» (Петроченко В.І, Жаков О.В.)

Мета: виявлення здібностей учнів

Інструкція. Учніам видаються контрольні листи з номерами запитань, поруч з якими учень повинен вписати знак «+», якщо відповідь позитивна, або знак «-» при негативній відповіді.

Зміст запитань зачитує вчитель.

Контрольний лист

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50

Питання

1. Ти з задоволенням відвідуєш спортивні секції?
2. Чи організував би однокласників на створення фантастичного проекту «Школа майбутнього»?
3. Міг би тривалий час займатися кресленням або шаховою комбінацією?
4. Чи зацікавишся гіпотезою про перебування на Землі пришельців із Всесвіту?
5. Чи маєш бажання зробити експонат (макет, діораму) для виставки в школі ?

6. Зумів би придумати і розіграти мімічну сцену на запропоновану тему, наприклад, «На прийомі у зубного лікаря»?
7. Чи будеш сперечатися з тими, хто діє по принципу «Моя хата з краю...».
8. Складеш невеличку розповідь «Таємниці поруч»?
9. Ти любиш слухати музику і ритмічно танцювати під неї?
10. Чи робив ти в дитинстві різні скульптури із снігу?
11. Знаєш кращого футбольного бомбардира України?
12. А президентом класу ти хотів би бути?
13. Чи доцільно використовувати мікрокалькулятори при проведенні математичних диктантів?
14. Тебе цікавить, чи можна продовжити життя людини до 200 років?
15. Чи маєш бажання допомогти батькові відремонтувати праску?
16. Зміг би промовити слово або фразу у різних сценках з різною інтонацією(не менше 5 варіантів), наприклад: «Подумайте», «Ввійдіть!».
17. Чи можлива передача думки на відстані?
18. Складеш коротеньку казку про те, як Коцький та лисиця вчилися танцювати?
19. Подобається грати на музичному інструменті?
20. Чи хотів би зробити композицію із квітів на шкільне свято «Золоті фантазії осені»?
21. Чи придумував ігри в дитинстві і верховодив у них?
22. Чи слухають тебе діти в класі?
23. Любиш грати в шашки чи шахи?
24. А чим будуть харчуватися люди в майбутньому тебе цікавить?
25. З бажанням виготовив би шпаківню для птахів?
26. Зміг би розіграти сцену із життя літературного героя?
27. Ти любиш розмовляти з незнайомими людьми?
28. Взяв би участь у конкурсі «Кращий лист ровесників із США»?
29. Подобається тривалий час виконувати музичні п'єси?
30. Чи є бажання зробити гарні новорічні прикраси і ялинкові іграшки?
31. Був би учасником сюїти туристичних ігор чи змагань?

32. Ти любиш енергійно працювати разом з іншими?
33. Одержуєш задоволення, вирішивши складну математичну задачу?
34. Чи задумувався, як птахи знаходять дорогу додому?
35. Чи цікавить тебе, що вміють робити кібернетичні машини?
36. Зможеш зробити пантомімою куплет із популярної пісні, наприклад, «Вихожу один я на дорогу»?
37. Тобі подобається допомагати ровесникам розібратися в їхніх проблемах?
38. Любиш складати вірші?
39. Ти цікавишся новинами музичної літератури?
40. Чи одержуєш задоволення, відвідавши художні виставки?
41. Хотів би бути репортером «Спортивної хроніки» у похилому віці?
42. Організував би екскурсію по своєму місту для друзів з-за кордону?
43. З усіх шкільних факультетів (гуртків) надав би перевагу математичному?
44. Чи допомагав ти птахам перезимувати?
45. Ти ламав іграшки, щоб подивитись, що в середині?
46. Любиш співати?
47. Ти задумуєшся над долею людей, героїв улюблених книг?
48. Хотів би допомогти вчителю української літератури у складанні вікторини «Якщо хочеш бути здоровим»?
49. Цікавишся музичними телепередачами?
50. Чи із задоволенням виготовив би ти ляльки, бутафорії, декорації для шкільного лялькового театру?

Інтерпретація результатів та їх аналізу:

Кожен стовпчик по вертикалі характеризує один із напрямків здібностей розвитку особистості:

I – спортивні

(1, 11, 21, 31, 41)

II – організаторські

(2, 12, 22, 32, 42)

III – математичні

(3, 13, 23, 33, 43)

IV – природничі

(4, 14, 24, 34, 44)

V – конструкторсько-технічні

(5, 15, 25, 35, 45)

VI – артистичні

(6, 16, 26, 36, 46)

VII – комунікативні

(7, 17, 27, 37, 47)

VIII – філологічні

(8, 18, 28, 38, 48)

IX – музичні

(9, 19, 29, 39, 49)

X – художньо-образотворчі

(10, 20, 30, 40, 50)

При обробці даних підраховується сума позитивних відповідей по кожному стовпчику.

Орієнтаційно - діагностична анкета інтересів (ОДАНІ-2)

На основі методики ОДАНІ-2 можна виявити групи профільних інтересів учня або сфери визначення ним переваг чи відмов від певних профілів і професій.

Мета. Методика дозволяє розглянути профіль інтересів, виявити їх широту, виділити певний перелік інтересів, а в ньому – провідні і супутні інтереси.

Оцінка прояву того чи іншого інтересу здійснюється кількісно, що дає можливість ранжувати інтереси, порівнювати їх. Методика не виключає можливості якісного аналізу виявлених інтересів.

ОДАНІ-2 складається з трьох частин – бланку запитань, бланку відповідей та бланку дешифратора.

Інструкція

Уважно прочитайте кожне запитання та усвідомте, про що в ньому йдеться. Свою відповідь проставте у клітинці цього бланку. При цьому потрібно стежити, щоб номер клітинки збігався з номером запитання. Таким чином по чергово дайте відповіді на всі запитання.

Якщо Вам дуже подобається робити те, про що йдеться у запитанні, то поставте у відповідній клітинці два плюси (++), а якщо просто подобається – то один плюс (+). Може статися так, що Ви ніяк не можете визначити, чи подобається Вам це робити, чи ні. Тоді поставте у відповідну клітинку нуль (0). Коли ж Ви визначили, що

вам зовсім не подобається робити те, про що йдеться у запитанні, то у відповідній клітинці поставте один мінус (-), а коли це Вам дуже не подобається, то два мінуси (- -). Якщо на якесь запитання у Вас виникне одразу дві протилежні відповіді, або відповідь, що залежить від якоїсь додаткової умови. Наприклад: «Якби це було вдома, то мені подобається, а якщо в іншому місці, то зовсім не подобається». У такому разі самостійно і швидко визначте самі, яка з цих позначок – плюс, мінус чи нуль – є, на Вашу думку, найближчою до істини, і її поставте у відповідну клітинку.

Коли відповісте на всі запитання, підрахуйте, будь ласка, скільки всього плюсів і мінусів Ви поставили у кожній вертикальній колонці і запишіть результати внизу під кожною колонкою. На нулі не звертайте уваги, їх підраховувати не потрібно. Якщо зрозуміли завдання, то починайте роботу.

ОДАНІ-2

Бланк запитань Чи подобається Вам?

1. Читати популярну літературу з фізики.
2. Читати популярні нариси, статті або книжки з математики.
3. Читати науково-популярні журнали, статті з радіотехніки.
4. Читати науково-популярні технічні журнали і статті.
5. Читати науково-популярну літературу з хімії.
6. Читати літературу про рослини або про тварин.
7. Читати популярні статті, нариси з медичних питань.
8. Читати літературу з географії.
9. Читати літературу про історичні події або про відомих історичних діячів.
10. Читати твори класиків світової художньої літератури.
11. Читати літературу з питань мистецтва.
12. Читати літературу з питань педагогіки (про роботу школи, вчителя, вихователя тощо).
13. Читати літературу з питань філософії або психології.
14. Читати літературу (статті, нариси) з питань економіки або фінансів.
15. Читати літературу з питань кулінарії або моделювання одягу, або ведення домашнього господарства.
16. Читати літературу з військової тематики.
17. Читати нариси або статті, або книжки з питань спорту.

18. Вивчати фізичні явища, знайомитися з відкриттями в галузі фізики.

19. Знайомитися з науковими розробками в математиці.

20. Знайомитися з принциповими схемами радіотелевізійної або автоматичної апаратури.

21. Знайомитися з новинами техніки.

22. Знайомитися з питаннями хімічного виробництва або експериментальної хімії.

23. Знайомитися з питаннями біології рослинного або тваринного світу.

24. Знайомитися з питаннями анатомії і фізіології людини.

25. Знайомитися з питаннями географічних або геологічних, або археологічних досліджень.

26. Знайомитися з питаннями історії розвитку різних народів і держав.

27. Знайомитися з роботами літературної критики.

28. Відвідувати театральні вистави або концерти, або художні виставки.

29. Знайомитись із новими досягненнями (новими методами) педагогічної праці.

30. Знайомитись із новими оригінальними філософськими або психологічними концепціями, теоріями.

31. Знайомитись із рекламно-довідковими матеріалами з нової техніки або побутових товарів.

32. Знайомитись із довідками і різними порадами щодо ремонту домашньої техніки, меблів, одягу, виготовлення саморобок або про будь-яку іншу ручну працю для дому.

33. Знайомитись із військовою технікою.

34. Спостерігати спортивні змагання.

35. Проводити досліди з фізики.

36. Розв'язувати математичні задачі.

37. Розбиратися в будові радіотехнічної або електричної, або електронної апаратури.

38. Розбиратися в технічних схемах або кресленнях.

39. Проводити досліди з хімії.

40. Працювати в саду або па городі, або на фермі.

41. Знайомитись із причинами виникнення різних захворювань.
42. Збирати географічні нотатки, схеми, карти або якісь експонати (геологічні, археологічні).
43. Обговорювати політичні події в країні або за кордоном.
44. Вивчати мову (іноземну або рідну).
45. Співати або грати на музичному інструменті, або малювати, або займатись будь-яким іншим видом мистецької діяльності.
46. Піклуватися про малих дітей.
47. Знайомитися з новими теоріями загальної або практичної психології.
48. Стежити за змінами валютних обмінних курсів.
49. Піклуватися про порядок і комфорт у своєму домі.
50. Брати участь у військовій підготовці".
51. Брати участь у спортивних іграх.
52. Працювати у фізичному гуртку або займатися самоосвітою з фізики.
53. Працювати у математичному гуртку або займатися самоосвітою з математики.
54. Ремонтувати або налагоджувати радіотехнічну або електронну апаратуру, або електроприлади.
55. Скласти або ремонтувати різні технічні механізми або пристрої.
56. Працювати у хімічному гуртку або займатися самоосвітою з хімії.
57. Працювати у біологічному гуртку або займатися самоосвітою з біології.
58. Доглядати за хворими.
59. Працювати з географічними картами.
60. Ознайомлюватися з історичними пам'ятками культури різних народів.
61. Вести свій особистий щоденник або в письмовій формі викладати свої спостереження, думки.
62. Брати участь у роботі гуртка або студії художньої самодіяльності.
63. Обговорювати питання педагогічної роботи.

64. Вишукувати (визначати) можливості застосування рекомендацій психологічної або філософської науки в житті людей.

65. Давати поради людям (товаришам, родичам або добрим знайомим) щодо вигідного вкладання грошей у приватні або державні заходи.

66. Надавати людям різні побутові послуги.

67. Брати участь у військових іграх або походах.

68. Брати участь у спортивних змаганнях.

69. Брати участь у конкурсах з фізики.

70. Брати участь у конкурсах з математики.

71. Складати або ремонтувати радіотехнічні прилади.

72. Робити технічні моделі (літаки, автомобілі або якісь інші конструкції).

73. Брати участь у конкурсах з хімії.

74. Брати участь у конкурсах з біології.

75. Знайомитися з роботою медичного працівника.

76. Користуватися маршрутними схемами або географічними картами.

77. Брати участь у роботі історичного гуртка або самостійно займатися питаннями історії.

78. Брати участь у роботі літературного або лінгвістичного (мовного) гуртка або самостійно займатися проблемними питаннями літератури чи мови.

79. Грати на музичних інструментах або малювати, або займатися різьбленням чи якоюсь іншою творчою практичною діяльністю.

80. Замінювати вчителя в якому-небудь з молодших класів, якщо в цьому виникає потреба.

81. Формулювати (визначати) свої власні погляди на життєві проблеми або на поведінку людей з позицій філософської або психологічної науки.

82. Розраховувати, передбачати, прогнозувати можливості вигідного інвестування (вкладання) грошей у перспективні заходи або вкладання своєї власної праці в такі ж заходи з метою матеріальної або духовної вигоди.

83. Піклуватися про сімейний бюджет (його можливе підвищення або раціональне використання).

84. Брати участь у організації військових тренувань або ігор, або походів.

85. Брати участь у роботі спортивної секції або спортивної школи, або спортивного гуртка, або самостійно займатися спортом.

86. Виступати з інформаційними повідомленнями про нові досягнення у фізиці або про цікаві фізичні явища (ознайомлювати з цим своїх товаришів).

87. Брати участь у проведенні математичних ігор або ознайомлювати своїх товаришів з цікавими питаннями математики.

88. Брати участь у роботі радіотехнічного гуртка або самостійно займатися радіотехнічними розробками.

89. Брати участь у роботі з технічної творчості.

90. Брати участь у експериментальній роботі з хімії.

91. Брати участь у експериментальній роботі з біології.

92. Надавати медичну допомогу людям або тваринам.

93. Брати участь у географічних або геологічних, або археологічних експедиціях, або в туристичних походах з метою вивчення краєзнавства.

94. Брати участь у походах або екскурсіях за історичною тематикою.

95. Брати участь у літературних зустрічах або в обговореннях літературної теми, або в літературному диспуті.

96. Брати участь у конкурсах художньої самодіяльності або самостійно виступати, або демонструвати свої творчі вироби.

97. Брати участь у організації і проведенні ігор і цікавого дозвілля для дітей.

98. Використовувати свої знання психології людини для покращання свого спілкування з людьми або для впливу па людину з метою зміни її поведінки.

99. Самостійно або разом з людиною, якій ви довіряєте, проводити ділові операції з метою одержання матеріальних вигід (в торгівлі або послугах, або у виробництві тощо).

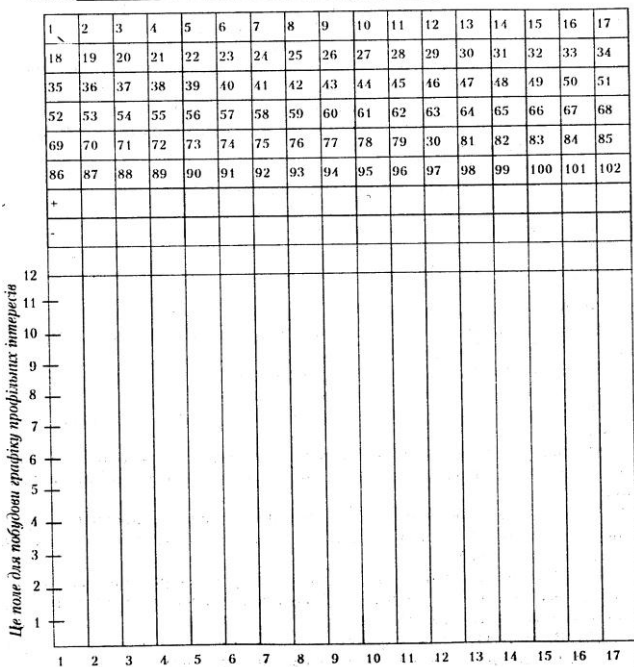
100. Піклуватися про забезпечення своїх друзів або родичів побутовими зручностями, вигодами (зробити необхідну покупку або приготувати їжу, або щось відремонтувати тощо).

101. Вивчати військову справу.

102. Вести Тренерську роботу з якого-небудь виду спорту.

Бланк відповідей.

Прізвище, ім'я _____ Рік народження _____
 Школа _____ Клас _____
 Домашня адреса, телефон _____
 Дата _____

Після підрахунку балів відмітьте на вертикальних лініях у нижній частині бланку відповідей позитивні значення для тих дисциплін, де вони є, і побудуйте графік виявлених профільних інтересів.

ОДАНІ-2 Дешифратор

Фі- зика	Мате- матика	Електро- та радіо- техніка	Техніка	Хімія	Біо- логія	Меди- цина	Гео- графія	Істо- рія
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Філо- логія	Мисте- цтво	Педа- гогіка	Психоло- гія, філосо- фія	Біз- нес	Сфера обслуго- вування	Військова справа	Спорт
10	11	12	13	14	15	16	17

Інтелектуальний тест Г.Ю. Айзенка

Мета: визначення рівня розвитку інтелекту

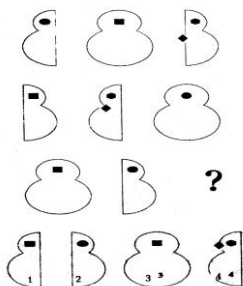
Інструкція. На виконання кожного тесту дається рівно 30 хв. Не затримуйтеся занадто довго над одним завданням. Можливо, ви перебуваєте на помилковому шляху, тоді краще перейти до наступного завдання. Але і не здавайтеся занадто легко; більшість завдань вирішеться, якщо ви виявите трохи наполегливості. Продовжувати міркувати над завданням або відмовитися від спроб і перейти до наступного – підкаже здоровий глузд. Пам'ятайте при цьому, що загалом, до кінця серії завдання стають складнішими. Кожна людина спроможна вирішити частину запропонованих завдань, але ніхто не в змозі справитися з усіма завданнями за півгодини.

Відповіддю на завдання є одне число, буква або слово. Іноді потрібно зроби-ти вибір з декількох можливостей, іноді ви самі повинні придумати відповідь. Відповідь напишіть у зазначеному місці. Якщо ви не можете розв'язати завдання, то не варто наважуватися писати відповідь. Якщо ж у вас є ідея, але ви не впевнені в її правильності, то відповідь усе-таки проставте. Тест не містить «каверзних» завдань, але прийдеться розглядати кілька шляхів рішення. Перш ніж приступити до роботи, впевніться, що ви правильно зрозуміли, що від вас вимагається. Ви даремно втратите час, якщо візьметеся за розв'язання, не усвідомивши, у чому полягає завдання.

Примітка:

Крапки означають кількість букв у пропущеному слові. Наприклад, (...) означає, що пропущене слово складається з чотирьох букв.

1. Виберіть потрібну фігуру з чотирьох пронумерованих.

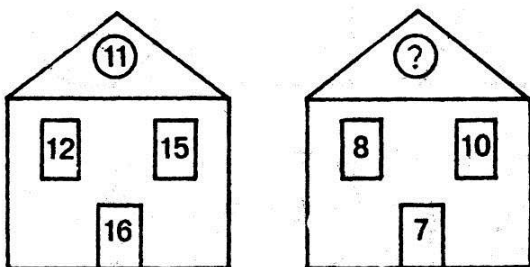
2. Вставте слово, яке є закінченням першого слова та початком другого.

ЗВИ (...) КА

3. Розв'яжіть анаграми та виключіть зайве слово. *Примітка. Анаграма – слово з переплутаним порядком наведення літер, який слід відтворити.*

ААЛТІРК
КОЖАЛ
АЗІАЛВ
ШКААЧ

4. Вставте пропущене число.

5. Вставте пропущене слово.

БАГОР (РОСА) ТЕСАК
ГАРАЖ (....) КАБАК

6. Вставте пропущене число.

196	(25)	324
325	()	137

7. Продовжіть ряд чисел.

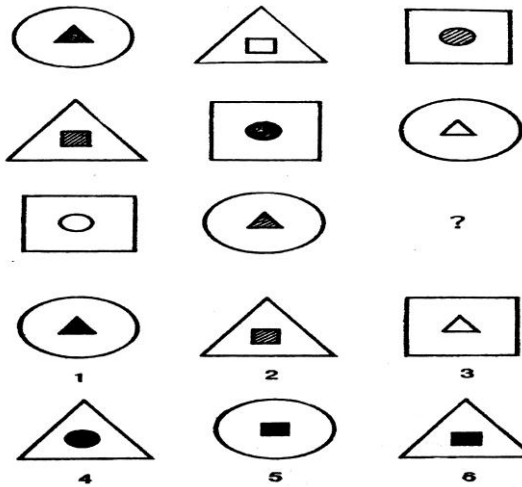
18 10 6 4 ?

8. Розв'яжіть анаграми та виключіть зайве слово.

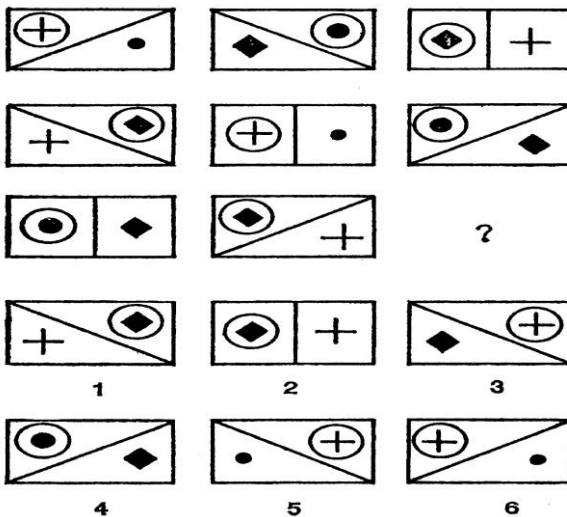
НИАВД
СІОТТ

СЛІТ
ЛІКСОР

9. Виберіть потрібну фігуру з шести прономерованих.

10. Виберіть потрібну фігуру з шести прономерованих.

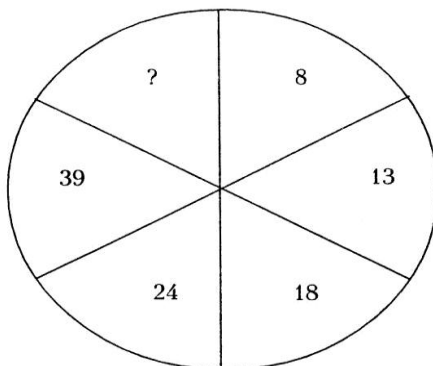
11. Вставте пропущену букву.

Щ Ц Т П Л ?

12. Вставте слово, яке є закінченням першого слова і, водночас, початком другого.

МІ(...) О ЛАД

13. Вставте пропущене число.

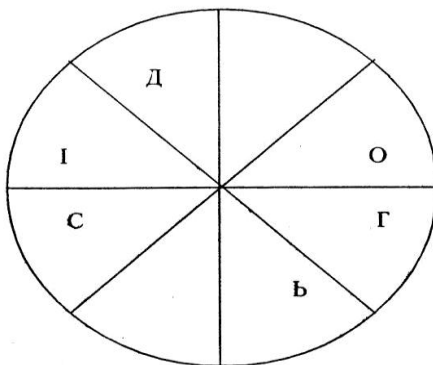
14. Вставте пропущене число.

4	9	20
8	5	14
10	3	?

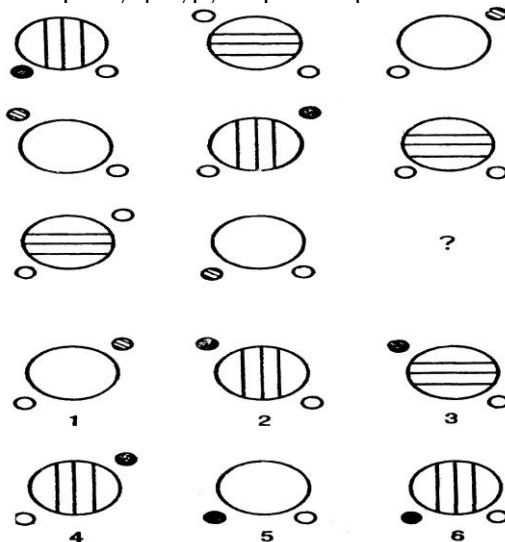
15. Вставте пропущене число.

16	(27)	43
29	()	56

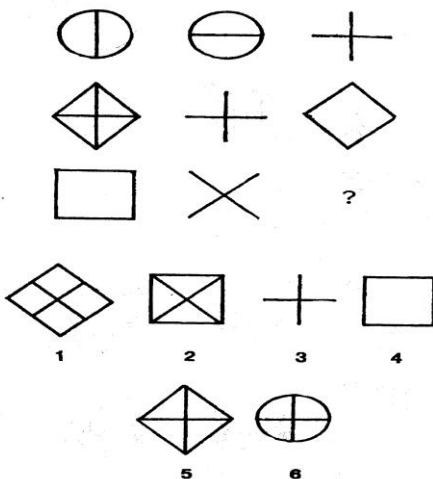
16. Вставте пропущені літери.

17. Виберіть потрібну фігуру з прономерованих.

18. Виберіть потрібну фігуру з шести прономерованих.

19. Вставте пропущене число.

6 11 ? 27

Вставте пропущене число.

12 (56) 16
17 () 21

20. Вставте пропущене слово.

ЛАСКА (САЖА) МІРАЖ
НАХИЛ (...) НАБАТ

21. Вставте слово, яке є водночас закінченням першого слова і початком другого.

ПРИК (...) АН

22. Розв'яжіть анаграми та виключіть зайве слово.

ЖААРБ
ТЯХА
ЙААРС
ЕОВНЧ

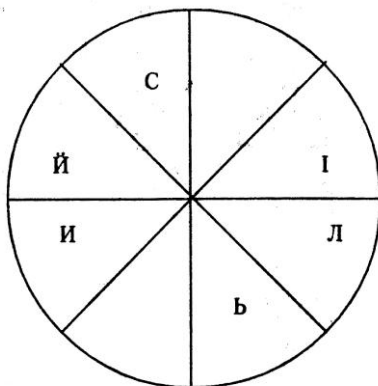
23. Вставте слово, яке означало б те ж саме, що і слова, поза дужками.

РУКА () ГРОНО

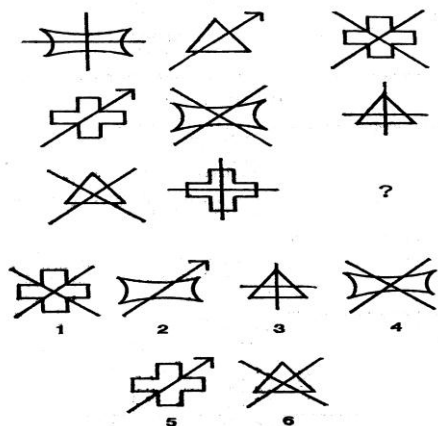
25. Вставте пропущену букву.

А Г Є
Г Ж Ї
З К ?

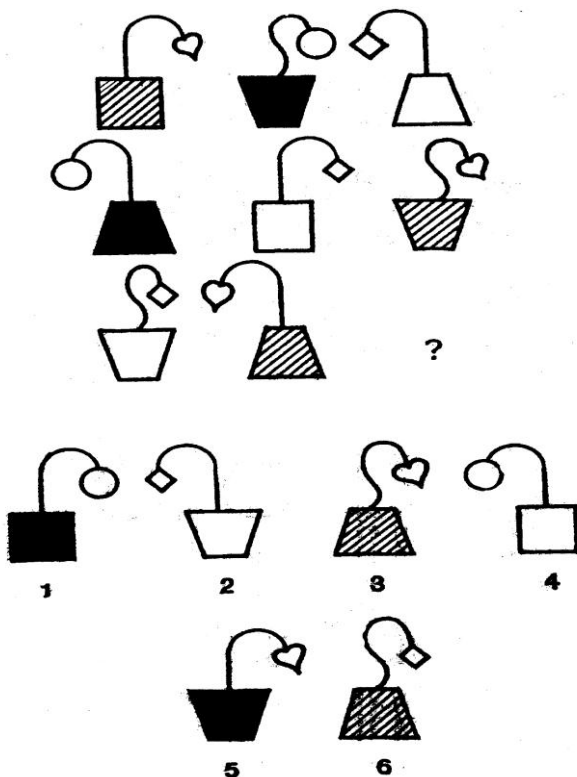
26. Вставте пропущені літери.

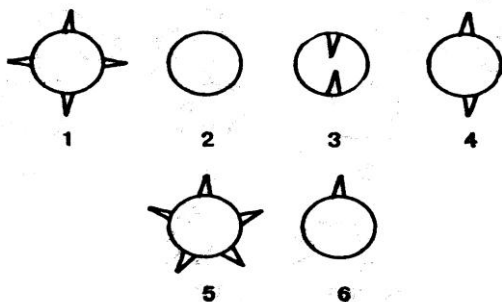
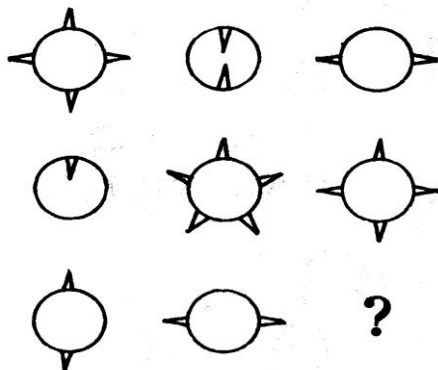
27. Виберіть потрібну фігуру з шести пронумерованих.

28. Виберіть потрібну фігуру з шести пронумерованих.

29. Виберіть потрібну фігуру з шести пронумерованих.

30. Вставте пропущене слово.

**КНИГА (КАСА) САЛАТ
ГОНОР (....) ОХОТА**

31. Вставте слово, яке означало б те ж саме, що і слова поза дужками.

ВИД СПОРТУ (....) СПОСІБ ПЕРЕСУВАННЯ

32. Вставте пропущене число.

1 8 27 ?

33. Вставте пропущене слово.

**ЛОТОК (КЛЕН) ЧОВЕН
ПЛАТО (...) ОТВІР**

34. Розв'яжіть анаграми і виключіть зайве слово.

**АТСІН
ТІВОКОРВ
ТСАРХІ
КОІВН**

35. Вставте пропущену букву і пропущене число.

1	В	5	?
А	З	Д	?

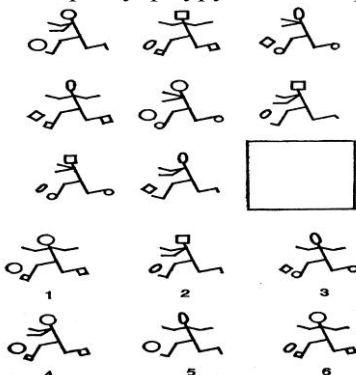
36. Вставте слово, яке б означало те ж саме, що і слова поза дужками.

ЗАТОКА (....) ЧАСТИНА ОБЛИЧЧЯ

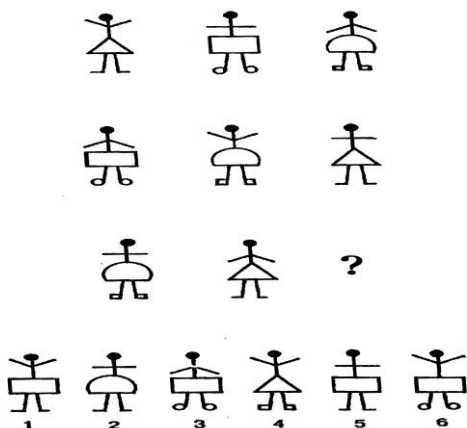
37. Вставте пропущене слово.

**ПИРІГ (РИСА) СЛЪОЗА
РИНОК (....) ВЕСЕЛКА**

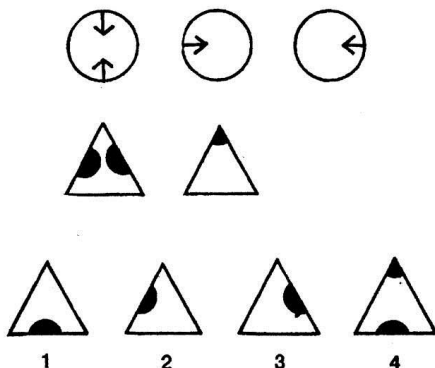
38. Виберіть потрібну фігуру з шести пронумерованих.

39. Виберіть потрібну фігуру з шести пронумерованих.

40. Виберіть потрібну фігуру з чотирьох пронумерованих.

Відповіді до інтелектуального тесту Г.Ю.Айзенка

1.4.

2. ЧАЙ.

3. ВАЛІЗА (Усі інші слова позначають посуд: тарілка, ложка, чашка).

4. 11 (Відняти число на підлозі з суми чисел на вікнах).

5. ЖАБА (Перша літера пропущеного слова – це остання літера попереднього слова; друга літера пропущеного слова – це четверта літера попереднього слова; третя літера пропущеного слова – це третя

літера наступного слова; четверта літера пропущеного слова – це четверта літера наступного слова).

6.25 (Складіть усі числа, що стоять поза дужками).

7.3 (Кожне число отримується, якщо до попереднього додати 2 і результат розділити на 2: $(4 + 2 = 6; 6: 2 = 3)$).

8. ПІСТО (Усі інші слова означають предмети домашньої обстановки: стіл, диван, крісло).

9.6 (Коло, трикутник і квадрат можуть бути як зовнішньою, так і внутрішньою фігурою та можуть бути чорного кольору, білого або заштрихованими. Кожна з цих ознак зустрічається лише один раз у рядку або в колонці).

10. 5 (Є три фігури, що відрізняються тим, як проведено лінію у внутрішньому полі прямокутника і три маленькі фігури й хрест, ромб і чорна пляма. У кожному прямокутнику є дві такі фігури у внутрішньому колі прямокутника).

11. (Літери розташовані у зворотньому алфавітному порядку по черзі, через дві на третю і через три на четверту).

12. ШОК.

13. 54 (Числа у лівій половині кола втричі більші від чисел у правій половині кола).

14.11 (У кожному рядку третє число є сумою половини першого числа з подвоєним другим).

15. 27 (Число в дужках є різницею чисел поза дужками).

16. Р і Т (Слово ГОРДІСТЬ читається проти часової стрілки).

17.2 (Коло може бути без ліній, може мати горизонтальну або вертикальну лінію. А маленькі кружечки у колі можуть бути в одному з трьох положень. Крім того вони мають різну штриховку).

18.2 (Третя фігура кожного горизонтального ряду складається з тих елементів фігур свого ряду, які є для них відмінними).

19. 18 (Ввести у квадрат числа 2,3,4, 5 відповідно, щоразу додаючи 2).

20.76 (Подвійна сума чисел, які стоять поза дужками).

21. ХАТА (Перша літера пропущеного слова – це третя літера попереднього слова; друга літера пропущеного слова – це друга літера попереднього слова; третя літера пропущеного слова – це п'ята літера наступного слова; четверта літера пропущеного слова – це четверта літера наступного слова).

22. ЛАД.

23. САРАЙ (Інші слова позначають типи суден: баржа, яхта, човен).

24. КИСТЬ.

25. П (Рядки побудовані із літер українського алфавіту відповідно через 2, 3 і 4 літери).

26. С і Н (Слово СПІЛЬНИЙ, читається за годинниковою стрілкою).

27.2 (Є три типи головних фігур, на кожную з яких є або +, або стрілка, або х).

28.1 (Є три типи вазонів, три типи стебел, і три форми квітів. Вазон може бути білим, чорним або заштрихованим. Кожна з цих ознак зустрічається лише один раз в рядку або колонці).

29.1 (Шипи, спрямовані зовні, рахуються як +1; шипи, спрямовані всередину, рахуються як -1. У кожному горизонтальному рядку остання фігура розглядається як сума двох попередніх фігур: $4 - 2 = 2$, $-1 + 5 = 4$, $2 + 2 = 4$).

30.ГРОТ (Перша і друга літери пропущеного слова - це відповідно перша і п'ята літери попереднього слова, а третя і четверта літери пропущеного слова – це відповідно перша і четверта літери наступного слова).

31. БІГ.

32. 64 (Уведіть у куб числа 1, 2, 3 і 4 відповідно).

33. ОПІР (Перша і друга літери пропущеного слова – це відповідно перша і п'ята літери попереднього слова, а третя і четверта літери пропущеного слова – це відповідно четверта і п'ята літери наступного слова).

34.ВІВТОРОК (Інші слова означають частини будівлі: стіна, стріха, вікно).

35. (Літери йдуть в алфавітному порядку через одну по черзі у чисельнику і знаменнику. Числа, що відповідають порядковому номеру цих літер в алфавіті, розташовані подібним чином).

36. ГУБА

37. НИВА (Перша і друга літери пропущеного слова - це відповідно третя і друга літери попереднього слова, а третя і четверта літери пропущеного слова – це відповідно перша і сьома літери наступного слова).

38.1 (У кожному рядку й у кожній колонці є три різні типи м'ячів, три форми голів, три форми чобіт і три положення рук. Ті форми і положення, яких немає у перших двох малюнках третього рядку, мають бути у відсутньому малюнку).

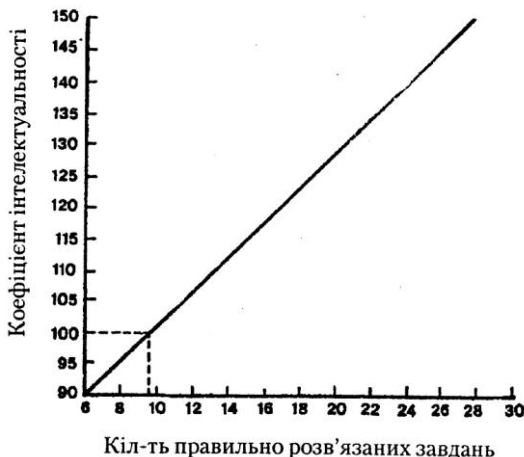
39.6 (Є три фасони спідниць, три положення рук, три типи взуття).

40.1 (Друга і третя фігури кожного рядку містять по одному з елементів, що є у першій фігурі, які розвернуті на 90°).

Оцінка результатів

Відкладіть на горизонтальній лінії відповідного графіка кількість правильно розв'язаних завдань. Потім проведіть вертикаль до перетину з діагональною лінією. Від крапки перетину проведіть горизонтальну лінію вліво. Крапка на вертикальній осі відповідає вашому ІО. Найбільш достовірні і надійні результати, що свідчать про ваші здібності, розташовані у діапазоні від 100 до 130 балів. Поза цими межами оцінка результатів недостатньо надійна.

Графік для оцінки першого тесту

За результатами тестування інтелектуальних здібностей може з'ясуватись, що рівень їх розвитку може бути: а) недостатнім ($IQ < 90\%$), б) нормальним ($IQ = 90-110\%$), в) підвищеним ($IQ > 110-120\%$) або є на рівні г) обдарованості ($IQ > 140\%$). Кожен з цих варіантів утворює певну ситуацію вибору того чи іншого профілю навчання.

Тест шкільної тривожності Філіпса

Мета. Вивчити рівень і характер тривожності, пов'язаної зі школою, у дітей молодшого шкільного віку.

Обладнання. Аркуші паперу й ручки.

Інструкція. Тест складається з 58 запитань, які можуть зачитуватися або пропонуватися письмово. На кожне запитання слід дати однозначну відповідь «Так» або «Ні».

«Діти, зараз вам будуть запропоновані запитання про те, як ви себе почуваєте у школі. Старайтеся відповісти щиро і правдиво, тут немає правильних або неправильних, хороших або поганих відповідей. Над запитаннями довго не замислюйтесь.

На аркуші для відповідей угорі напишіть своє ім'я, прізвище й клас. Відповідаючи на запитання, записуйте його номер і відповідь "+", якщо погоджуєтесь, й "—", якщо ні».

Текст опитувальника

1. Чи важко тобі встигати разом із класом?
2. Чи хвилюєшся ти, коли вчитель каже, що збирається перевірити, наскільки ти знаєш матеріал?
3. Чи важко тобі працювати в класі так, як цього хоче вчитель?
4. Чи сниться тобі інколи, що вчитель розлютився від того, що ти не знаєш уроку?
5. Чи траплялося, що хтось із твого класу бив або вдарив тебе?
6. Чи часто ти хочеш, щоб учитель не поспішав, пояснюючи новий матеріал, щоб ти зрозумів, про що він каже?
7. Чи сильно ти хвилюєшся при відповіді або виконанні завдання?
8. Чи буває так, що ти боїшся відповідати, оскільки остерігаєшся зробити помилку?
9. Чи тремтять у тебе коліна, коли тебе викликають відповідати?
10. Чи часто твої однокласники сміються з тебе, коли ви граєте у різні ігри?
11. Чи трапляється, що тобі ставлять нижчу оцінку, ніж ти очікував?
12. Чи хвилює тебе питання про те, чи не залишать тебе на другий рік?
13. Чи намагаєшся ти уникнути ігор, у яких робиться вибір, тому що тебе зазвичай не обирають?
14. Чи буває часом, що ти весь тремтиш, коли тебе викликають

відповідати?

15. Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто з твоїх однокласників не хоче робити того, що хочеш ти?

16. Чи сильно ти хвилюєшся перед тим, як почати виконувати завдання?

17. Чи важко тобі отримувати такі оцінки, яких очікують батьки?

18. Чи боїшся часом, що тобі стане зле у класі?

19. Чи будуть твої однокласники сміятися з тебе в разі, якщо ти зробиш помилку під час відповіді?

20. Чи схожий ти на однокласників?

21. Чи тривожися ти після виконання завдання про те, наскільки добре ти з ним упорався?

22. Коли ти працюєш у класі, чи впевнений у тому, що все добре запам'ятаєш?

23. Чи сниться тобі іноді, що ти у школі й не можеш відповісти на запитання учителя?

24. Чи правда, що більшість дітей ставляться до тебе доброзичливо?

25. Чи працюєш ти старанніше, якщо знаєш, що результати твоєї роботи будуть порівнюватися у класі з результатами твоїх однокласників?

26. Чи часто ти мрієш про те, щоб менше хвилюватися, коли тебе викликають відповідати?

27. Чи боїшся ти іноді вступати у суперечку?

28. Чи не трапляється, що твоє серце починає сильно битися, коли учитель каже, що збирається перевірити твою готовність до уроку?

29. Коли ти отримуєш хороші оцінки, чи думає хтось із твоїх друзів, що ти хочеш вислужитися?

30. Чи добре ти себе почуваєш із тими однокласниками, до яких інші діти ставляться з особливою повагою?

31. Чи буває, що деякі діти в класі говорять те, що тебе задіває?

32. Як ти гадаєш, чи втрачають прихильність класу ті учні, які не можуть упоратися з навчанням?

33. Чи схоже на те, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе уваги?

34. Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?

35. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться вчителі?

36. Чи допомагає твоя мама в організації шкільних вечірок, як інші мами твоїх однокласників?

37. Чи хвилювало тебе колись те, що думають про тебе навколишні?

38. Чи сподіваєшся ти вчитися у майбутньому краще, ніж зараз?

39. Чи вважаєш ти, що одягаєшся до школи так само добре, як і твої однокласники?

40. Чи часто ти замислюєшся, відповідаючи на уроці, що про тебе в цей час думають інші?

41. Чи мають здібні учні якісь виняткові права, яких не мають інші учні в класі?

42. Чи дратує деяких твоїх однокласників, коли тобі вдається бути кращим за них?

43. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться твої однокласники?

44. Чи добре ти почуваєшся, коли залишаєшся наодинці з учителем?

45. Чи висміюють однокласники часом твою зовнішність та поведінку?

46. Чи гадаєш ти, що переймаєшся своїми шкільними справами більше, ніж твої однокласники?

47. Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе запитують, чи відчуваєш ти, що от-от розплачешся?

48. Коли ввечері ти лежиш у ліжку, чи думаєш ти часом із тривогою про те, що буде завтра в школі?

49. Працюючи над складним завданням, чи відчуваєш ти інколи, що абсолютно забув речі, які добре знав раніше?

50. Чи тремтить трохи твоя рука, коли ти працюєш над завданням?

51. Чи відчуваєш ти, що починаєш нервувати, коли учитель каже, що збирається дати класу завдання?

52. Чи лякає тебе перевірка твоїх завдань у класі?

53. Коли вчитель говорить, що збирається дати класу завдання, чи боїшся ти, що не впораєшся з ним?

54. Чи снилося тобі часом, що твої однокласники можуть зробити те, чого не можеш ти?

55. Коли учитель пояснює матеріал, чи здається тобі, що твої однокласники розуміють його краще за тебе?

56. Чи тривожишся ти по дорозі до школи, що вчитель може дати класу перевірочну роботу?

57. Виконуючи завдання, чи відчуваєш ти, що робиш це погано?

58. Чи тремтить злегка твоя рука, коли вчитель просить виконати завдання на дошці перед усім класом?

Ключ до запитань: «+» - Так, «-» - Ні

1 -	11 +	21 -	31 -	41 +	51 -
2 -	12 -	22 +	32 -	42 -	52 -
3 -	13 -	23 -	33 -	43 +	53 -
4 -	14 -	24 +	34 -	44 +	54 -
5 -	15 -	25 +	35 +	45 -	55 -
6 -	16 -	26 -	36 +	46 -	56 -
7 -	17 -	27 -	37 -	47 -	57 -
8 -	18 -	28 -	38 +	48 -	58 -
9 -	19 -	29 -	39 +	49 -	
10 -	20 +	30 +	40 -	50 -	

Опрацювання та інтерпретування результатів

Виокремлюють запитання, відповіді на які не збігаються із ключем тесту. Наприклад, на 58-ме запитання дитина відповіла «Так», тоді як у ключі цьому запитанню відповідає «-», тобто відповідь «Ні». Відповіді, що не збігаються з ключем, - це прояви тривожності. Під час обробки підраховується:

- загальна кількість розбіжностей по всьому тесту:

понад 50 % - підвищена тривожність;

понад 75 % - висока тривожність;

- кількість збігів за кожним із 8 чинників тривожності, що виділені у тесті. Рівень тривожності визначається так само, як і в першому випадку. Аналізується загальний внутрішній емоційний стан учня, який багато в чому визначається наявністю тих чи інших тривожних синдромів (факторів) та їх кількістю.

Чинник	Номер запитання
1. Загальна тривожність у школі.	2, 4, 7, 12, 16, 21, 23, 26, 28, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58

2. Переживання соціального стресу.	5, 10, 15, 20, 24, 30, 33, 36, 39, 42, 44 S = 11
3. Фрустрація потреби в досягненні успіху.	1,3,6, 11,17, 19,25,29,32,35,38,41, 43 S = 13
4. Страх самовираження.	27,31,34,37,40,45 S = 6
5. Страх ситуації перевірки знань.	2,7, 12, 16,21,26 S = 6
6. Страх невідповідності очікуванням оточення.	3,8, 13, 17,22 S = 5
7. Низька фізіологічна опірність стресові.	9, 14, 18,23,28 S = 5
8. Проблеми і страхи у стосунках з учителями.	2,6, 11,32,35,41,44,47 S = 8

Опрацювання результатів

1. Число розбіжностей знаків («+» - Так, «-» - Ні) за кожним із чинників (абсолютна розбіжність у відсотках: < 50 %; > 50 %; > 75 %).
2. Подання цих даних у вигляді індивідуальних діаграм.
3. Кількість розбіжностей за кожним виміром для всього класу; абсолютне значення - < 50 %; > 50 %; > 75 %.
4. Подання цих даних у вигляді діаграми.
5. Кількість учнів, які мають розбіжності за певним чинником > 50% і > 75 % (для всіх чинників).
6. Подання порівняльних результатів при повторних замірах.
7. Повна інформація про кожного з учнів (за результатами тесту).

Змістова характеристика кожного синдрому (чинника)

1. *Загальна тривожність у школі* – загальний емоційний стан дитини, пов'язаний з різними формами її включення в життя школи.
2. *Переживання соціального стресу* – емоційний стан дитини, на тлі якого розвиваються її соціальні контакти (передусім з однолітками).
3. *Фрустрація потреби в досягненні успіху* – несприятливий психічний фон, такий, що не дає змоги дитині розвинути власну потребу в успіху, досягненні високого результату тощо.

4. *Страх самовираження* – негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних із потребою саморозкриття, подання себе іншим, демонстрації своїх можливостей.

5. *Страх ситуації перевірки знань* – негативне ставлення й переживання тривоги у ситуаціях перевірки (особливо публічної) знань, досягнень та можливостей.

6. *Страх невідповідності очікуванням оточення* – орієнтація на значущість інших в оцінюванні своїх результатів, учинків, думок, тривога з приводу оцінок, які дають навколишні, очікування негативного оцінювання.

7. *Низька фізіологічна опірність стресові* – особливості психофізіологічної організації, які знижують здатність дитини пристосовуватись до ситуацій стресового характеру, що підвищує ймовірність неадекватного, деструктивного реагування на тривожний чинник середовища.

8. *Проблеми і страхи у стосунках з учителями* – загальний негативний емоційний фон стосунків із дорослими у школі, що знижує успішність навчання дитини в школі.

Методика дослідження вольової саморегуляції

А. Звєрькова та Є. Ейдмана

Матеріали та обладнання: тест-опитувальник, бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження.

Дослідження вольової саморегуляції за допомогою тесту-опитувальника може проводитися з однією особою або з цілою групою. Щоб забезпечити самостійність відповідей досліджуваних, кожному видається тест-опитувальник, бланк для відповідей (з номерами запитань і графами для відповідей).

Інструкція досліджуваному. Вам пропонується тест, який включає 30 тверджень. Уважно прочитайте кожне з них та вирішіть, наскільки воно характеризує вас. Якщо правильно характеризує, то на аркуші для відповідей навпроти номера даного твердження поставте знак «+» якщо вважаєте, що неправильно, знак «-».

Тестовий матеріал

1. Якщо в мене щось не виходить, то нерідко виникає бажання покинути цю справу.

2. Я не відмовляюся від своїх задумів і справ, навіть якщо доводиться вибирати між ними та приємною компанією.

3. За необхідності мені неважко стримати спалах гніву.
4. Звичайно я зберігаю спокій, чекаючи товариша, який спізнюється на призначений час.
5. Мене важко відірвати від розпочатої роботи.
6. Мене дуже вибиває з колії фізичний біль.
7. Я завжди намагаюся вислухати співрозмовника, не перебиваю, навіть якщо не терпиться йому заперечити.
8. Я завжди відстоюю свою позицію у розмові.
9. Якщо треба, я можу не спати кілька ночей (наприклад, робота, чергування) і весь наступний день бути «в гарній формі».
10. Мої плани занадто часто перекреслюються зовнішніми обставинами.
11. Я не вважаю себе терплячою людиною.
12. Не так просто мені примусити себе байдуже спостерігати хвилююче видовище.
13. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після серії прикрих невдач.
14. Якщо я ставлюся до когось погано, мені важко приховати зневагу до нього.
15. За потреби я можу займатися своєю справою в незручних та в не пристосованих до цього умовах.
16. Мені дуже ускладнює роботу усвідомлення того, що її необхідно виконати в точно визначений термін.
17. Я вважаю себе рішучою людиною.
18. З фізичною втомою я справляюся значно краще, ніж інші.
19. Краще зачекати ліфт, ніж підійматися сходами.
20. Зіпсувати мені настрій не так просто.
21. Інколи якась дрібниця заповнює мої думки, не дає спокою, і я не можу її позбутися.
22. Мені важче, ніж іншим зосередитися на завданні чи на роботі.
23. Сперечатися зі мною важко.
24. Я завжди прагну довести розпочату справу до кінця.
25. Мене легко відвернути від справ.
26. Я іноді помічаю, що намагаюся домогтися свого всупереч об'єктивним обставинам.
27. Люди іноді заздять моєму терпінню та допитливості.
28. Мені важко зберегти спокій у стресовій ситуації.
29. Я помічаю, що під час одноманітної роботи мимоволі

починаю змінювати спосіб дії, навіть якщо це інколи призводить до погіршення результатів.

30. Мене, як правило, дратує, коли «перед носом» зачиняються двері транспорту або ліфта, що від'їжджають.

Обробка результатів

Мета обробки результатів – визначення величин індексів вольової саморегуляції за пунктами загальної шкали та індексів за субшкалами наполегливості і самовладання.

Кожен індекс – це сума балів, отриманих при підрахунку збігу відповідей з ключем загальної шкали чи субшкали.

В опитувальнику міститься 6 замаскованих тверджень. Тому загальний сумарний бал за загальною шкалою має бути в межах 0-24, за субшкалою наполегливості - 0-16 та за субшкалою самовладання – 0-13.

Ключ для підрахунку індексів вольової саморегуляції

Загальна шкала	1-, 2+, 3+, 4+, 5+, 6-, 7+, 9+, 10-, 11+, 13-, 14-, 16-, 17+, 18+, 20+, 21-, 22-, 24+, 25-, 27+, 28-, 29-, 30-
Наполегливість	1-, 2+, 5+, 6-, 9+, 10-, 11+, 13-, 16-, 17+, 18+, 20+, 22-, 24+, 25-, 27+
Самовладання	3+, 4+, 5+, 7+, 13-, 14-, 16-, 21-, 24+, 27+, 28-, 29-, 30-

Аналіз результатів

У загальному вигляді під рівнем вольової саморегуляції розуміють міру опанування особистою поведінкою в різноманітних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, бажаннями, станами.

Рівень розвитку вольової саморегуляції може бути охарактеризовано в цілому й окремо за такими властивостями характеру, як наполегливість та самовладання.

Рівні вольової саморегуляції визначаються порівнянням із середніми значеннями кожної шкали. Якщо вони становлять більше половини максимально можливої суми збігів, то цей показник відображає високий рівень розвитку загальної саморегуляції, наполегливості чи самовладання. Для загальної шкали ця величина становить 12, для шкали наполегливості – 8, для шкали самовладання – 6.

Високий бал за загальною шкалою властивий емоційно зрілим, активним, незалежним, самостійним особам. Їх відрізняє спокій, упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття особистого обов'язку. Як правило, вони добре рефлектують особисті мотиви, планомірно втілюють власні наміри, вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, володіють вираженою соціально-позитивною спрямованістю. У граничних випадках у них можливе наростання внутрішньої напруги, пов'язаної з прагненням контролювати кожен нюанс власної поведінки і з тривожністю через найменшу її спонтанність.

Низький бал спостерігається в людей чутливих, емоційно нестійких, вразливих, невпевнених у собі. Рефлексивність у них невисока, а загальний фон активності, як правило, занижений. Їм властиві імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як з незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури, не підкріпленою здатністю до рефлексії та самоконтролю.

Субшкала наполегливості характеризує силу намірів людини – її прагнення до здійснення розпочатої справи. На позитивному полюсі – діяльні, працездатні люди, які активно прагнуть до виконання запланованого, їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, не відвертають альтернативи і спокуси, головна їхня цінність – розпочата справа. Таким людям притаманна повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядковувати свою поведінку цим нормам. У крайньому прояві можлива втрата гнучкості поведінки, поява маніакальних тенденцій. Низькі значення за даною шкалою вказують на підвищену лабільність, невпевненість, імпульсивність, що можуть призвести до непослідовності в поведінці. Знижений фон активності та працездатності, як правило, компенсується в таких людей підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю, а також тенденцією до вільного трактування соціальних норм.

Субшкала самовладання відображає рівень довільного контролю емоційних реакцій і станів. Високий бал отримують люди емоційно стійкі, які добре володіють собою в різноманітних ситуаціях. Характерний для них внутрішній спокій, упевненість у собі звільняють від страху перед невідомим, підвищують готовність до сприймання нового, непередбаченого і, як правило, поєднуються із свободою поглядів, з тенденцією до новаторства і радикалізму. Разом з тим прагнення до постійного самоконтролю, надмірне свідоме обмеження спонтанності може призвести до підвищення внутрішньої

напруженості, до переважання постійної стурбованості та втоми.

На другому полюсі цієї субшкали – спонтанність, що у поєднанні з вразливістю та переважанням традиційних поглядів, захищає людину від інтенсивних переживань і внутрішніх конфліктів, сприяє незворушному настрою.

Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком)

Вік досліджуваного: з 12 років.

№ з/п	Психічні стани	Підходить	Не дуже підходить	Не підходить
		2	1	0
1	Не відчуваю у собі впевненості			
2	Часто червонію без причини			
3	Мій сон мене непокоїть			
4	Легко починаю нудьгувати			
5	Непокоюся через неприємності, які є тільки в уяві			
6	Мене лякають труднощі			
7	Люблю аналізувати свої недоліки			
8	Мене легко переконати			
9	Я підозріливий			
10	Важко переносити час очікування			
11	Нерідко мені здаються безвихідними ситуації, із яких можна знайти вихід			
12	Неприємності мене сильно засмучують, я падаю духом			
13	У неприємних ситуаціях я схильний без поважних причин звинувачувати себе			

14	Нещастя та невдачі нічому мене не вчать			
15	Я часто відмовляюся від боротьби, вважаю її даремною			
16	Я часто почуваю себе беззахисним			
17	Іноді у мене буває стан відчаю			
18	Відчуваю розгубленість перед труднощами			
19	У важкі хвилини життя іноді поведжуся як дитина, хочу, щоб мене пожаліли			
20	Вважаю недоліки свого характеру невинними			
21	Залишаю за собою право вирішального голосу			
22	Часто при розмові перебиваю співрозмовника			
23	Мене легко розсердити			
24	Люблю робити зауваження іншим			
25	Хочу бути авторитетом для оточуючих			
26	Не задовольняюсь малим, хочу більшого			
27	Коли розгніваюсь, погано себе стримую			
28	Більше люблю керувати, ніж підкорятися			
29	У мене різка, грубувата жестикуляція			
30	Я злопам'ятний			
31	Мені важко змінювати звички			
32	Нелегко переключати увагу			
33	З обережністю ставлюся до всього нового			
34	Мене важко переконати			
35	Нерідко у мене з голови не			

	виходять думки, яких потрібно позбутися			
36	Нелегко зближуюся з людьми			
37	Мене розчаровує навіть незначні зміни плану			
38	Я проявляю впертість			
39	Неохоче йду на ризик			
40	Різко реагую на відхилення від прийнятого мною режиму			

Оцінювання

Підраховується кількість балів за кожну з чотирьох груп питань:

I - 1-10-те питання – **тривожність**;

II - 11-20-те питання – **фрустрація** (психологічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження, що виникає в конфліктній ситуації);

III - 21-30-те питання – **агресивність**;

IV - 31-40-ве питання – **ригідність** (тенденція до збереження своїх стереотипів, способів мислення, нездатність змінити власну точку зору).

Інтерпретація результатів

Тривожність:

0-7 балів - низька тривожність;

8-14 балів - тривожність середня, допустимого рівня;

15-20 балів - висока тривожність.

Фрустрація:

0-7 балів - висока самооцінка, стійкість до невдач, ви не боїтеся труднощів;

8-14 балів - середній рівень самооцінки, має місце фрустрація;

15-20 балів - низька самооцінка, ви уникаєте труднощів, боїтеся невдач.

Агресивність:

0-7 балів - ви спокійні, стримані;

8-14 балів - середній рівень агресії;

15-20 балів - ви агресивні, нестримані, маєте труднощі в стосунках з людьми.

Ригідність:

0-7 балів - ригідності нема;

8-14 балів - середній рівень;

15-20 балів - сильно виражена ригідність, вам протипоказані зміна місця роботи, зміни в сім'ї.

Методика визначення схильності до суїцидальної поведінки (М. Горська)

Мета: виявлення схильності індивіда до суїцидальної поведінки.

Форма проведення: індивідуальна чи групова.

Час: 30–45 хв. *Вік:* із 14 років.

Інструкція досліджуваному. Зараз вам зачитують твердження, навпроти кожного з них ставте оцінку за таким принципом: якщо твердження вам підходить – то 2, якщо не зовсім підходить – 1, якщо зовсім не підходить – 0.

Бланк опитувальника

1. Я часто невпевнений у своїх силах.
2. Нерідко мені здається безвихідним становище, з якого можна було б знайти вихід.
3. Я часто залишаю за собою останнє слово.
4. Мені важко змінювати свої звички.
5. Я часто червонію через дрібниці.
6. Неприємності мене часто засмучують, і я впадаю у розпач.
7. Нерідко в розмові я перериваю співрозмовника.
8. Мені важко переключитися з однієї справи на іншу.
9. Я часто прокидаюся вночі.
10. При великих неприємностях я беру провину на себе.
11. Мене легко роздратувати.
12. Я дуже обережний у зміні свого життя.
13. Я легко впадаю у розпач.
14. Нещастя і невдачі нічого мене не вчать.
15. Мені доводиться часто робити зауваження іншим.
16. У суперечці мене важко переконати.
17. Я переймаюся навіть через уявні неприємності.
18. Я часто відмовляюся від боротьби тому, що вважаю її марною.

19. Я хочу бути авторитетом для оточення.
20. Нерідко не полишають думки, яких слід було б позбутися.
21. Мене лякають труднощі, з якими зіткнуся в житті.
22. Нерідко почуваюся беззахисним.
23. У будь-якій справі я не задовольняюся малим, а хочу досягти максимального успіху.
24. Я легко зближуюся з людьми.
25. Я часто звертаю увагу на свої недоліки.
26. Інколи у мене буває пригнічений настрій.
27. Мені важко стримувати себе, коли я гніваюсь.
28. Я дуже хвилююсь, якщо в моєму житті несподівано щось змінюється.
29. Мене легко переконати.
30. Я відчуваю розгубленість, коли у мене виникають труднощі.
31. Мені більше подобається керувати, а не підкорятися.
32. Нерідко я виявляю упертість.
33. Мене хвилює стан мого здоров'я.
34. У скрутні хвилини я іноді поведуюся, як дитина.
35. У мене різка жестикуляція.
36. Я неохоче йду на ризик.
37. Я важко витримую очікування чогось.
38. Я думаю, що ніколи не зможу виправити своїх недоліків.
39. Я – мстивий.
40. Мене засмучують навіть незначні порушення моїх планів.

Обробка результатів

I. Шкала тривожності: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37.

II. Шкала фрустрації: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38.

III. Шкала агресії: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

IV. Шкала ригідності: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

Інтерпретація результатів

Для кожної групи можлива кількість балів від 0 до 20, де «0» визначається як невиявлений прояв цієї характеристики.

I. Шкала тривожності – визначає рівень здатності індивіда до відчуття тривоги:

0–7 балів – низький рівень тривожності;

8–11 балів – середній рівень тривожності;

12–16 балів – високий рівень тривожності;

17 балів і більше – дуже високий рівень тривожності.

II. Шкала фрустрації – виявляє ступінь розчарування, яке виникає через реальні або уявні перешкоди, що заважають досягненню мети:

0–7 балів – низький рівень фрустрації;

8–9 балів – середній рівень фрустрації;

10–15 балів – високий рівень фрустрації;

16 балів і більше – дуже високий рівень фрустрації.

III. Шкала агресії – виявляє підвищену психологічну активність, прагнення до лідерства через застосування сили до інших людей. Для суїцидентів допускається зниження агресивності від 10 до 0:

0–10 балів – низький рівень агресивності;

11–12 балів – середній рівень агресивності;

13–16 балів – високий рівень агресивності;

17 і більше – дуже високий рівень агресивності.

IV. Шкала ригідності – ускладнення у зміні визначеної суб'єктом діяльності за умов, що така перебудова справді потрібна. Для осіб із суїцидальною поведінкою – 13 балів і вище:

0–10 балів – низький рівень ригідності;

11–12 балів – середній рівень ригідності;

13–16 балів – високий рівень ригідності;

17 балів і більше – дуже високий рівень ригідності.

Психолог додає всі бали за 4 шкалами і визначає показник схильності до суїцидальної поведінки:

0–38 балів – рівень схильності до суїцидальної поведінки низький;

39–45 балів – рівень схильності до суїцидальної поведінки потребує уваги до підлітка;

46 балів і більше – рівень схильності до суїцидальної поведінки високий, потрібна корекційна робота.

Шкала депресії (Т. Балашова)

Вік досліджуваного: з 14 років.

Інструкція. Прочитайте уважно кожне з наведених тверджень (див. бланк для відповідей) і закресліть відповідну цифру праворуч залежно від того, як ви почуваєтеся останнім часом. Над запитаннями довго не задумуйтеся, тільки правильних чи неправильних відповідей немає.

	Твердження	Відповіді			
		Ніколи	Іноді	Часто	Завжди
1	Я почуваю пригніченість				
2	Вранці я почуваюся найкраще				
3	У мене бувають періоди плачу чи майже сліз				
4	У мене поганий нічний сон				
5	Апетит у мене не гірший, ніж звичайно				
6	Мені приємно дивитися на привабливих дівчат (хлопців), розмовляти з ними, перебувати поруч				
7	Я помічаю, що втрачаю вагу				
8	Мене непокоять запори				
9	Серце б'ється швидше, ніж звичайно				
10	Я втомлююся без певних причин				
11	Я думаю так само чітко, як завжди				
12	Мені легко робити те, що я вмію				
13	Почуваю занепокоєння і не можу всидіти на місці				
14	У мене є надії на майбутнє				
15	Я більш дратівливий (-а), ніж звичайно				
16	Мені легко приймати рішення				
17	Я відчуваю, що корисний(а) і необхідний(а)				
18	Я живу достатньо повним життям				
19	Я відчуваю, що іншим людям стане краще, якщо я помру				
20	Мене зараз радує те, що радувало завжди				

Обробка та інтерпретація результатів

Рівень депресії (РД) визначається сумою «прямого! і «зворотного» підрахунку.

Приклад зворотного підрахунку: у висловлюванні № 2 закреслена цифра 1, ми ставимо 4 бали; у твердженні № 5 закреслена відповідь 2 - ставимо 3 бали; у № 6 - відповідь 3 - ставимо 2 бали; у № 11 - відповідь 4 - ставимо 1 бал тощо.

«Прямий» підрахунок - твердження 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 19.

«Зворотний» підрахунок - твердження 2, 5, 6, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 20.

У сумі одержуємо рівень депресії, що коливається в діапазоні 20-80 балів:

20-50 балів – депресія відсутня;

50-59 балів – легка ситуативна чи стресова депресія;

60-69 балів – субдепресивний стан;

70-80 балів – високий рівень депресії.

3.3. Психологічна діагностика старшокласників

Визначення типу майбутньої професії (за методикою Є. Клімова)

Прочитай дані твердження. Якщо ти згодний з ними, то перед цифрою в таблиці постав знак «+», якщо ні, постав перед цифрою знак «-». Якщо у тебе виникли сумніви, то закресли цифру.

№ Твердження	Твердження для самооцінки	1 природа	2 техніка	3 знак	4 мистецтво	5 людина
1	Легко знайомлюсь з людьми					1
2	Охоче і довготривалий час можу майструвати		1			
3	Люблю ходити в музеї, театри, на виставки				1	
4	Охоче і довготривалий час можу проводити			1		

	обчислення, креслити					
5	Охоче і довготривалий час можу доглядати за рослинами, тваринами	1				
6	Із задоволенням спілкуюсь і однолітками чи малюками					1
7	Із задоволенням доглядаю за рослинами, тваринами	1				
8	Зазвичай роблю мало помилок в письмових роботах			1		
9	Мої вироби викликають інтерес у товаришів, однокурсників		2			
10	Люди вважають, що в мене є художні здібності				2	
11	Охоче читаю про рослини, тварини	1				
12	Беру участь у виставах, концертах				1	
13	Охоче читаю про устрій механізмів, приборів, машин		1			
14	Довготривалий час можу розгадувати задачі, ребуси, кросворди			2		
15	Вмію налагодити					2

	стосунки між конфліктуючими людьми					
16	Вважаю, що у мене є здібності до роботи з технікою		2			
17	Людам подобається моя художня творчість				2	
18	У мене є схильності до роботи з рослинами і тваринами	2				
19	Я можу чітко викладати свої думки в письмовій формі			2		
20	Я майже ніколи і ні з ким не сварюсь					1
21	Результати моєї технічної творчості схвалюють незнайомі люди		1			
22	Не прикладаючи зусиль засвоюю іноземні мови			1		
23	Мені часто трапляється нагода допомагати навіть незнайомим людям					2
24	Довготривалий час можу займатися музикою, малюванням, читати книги				1	
25	Можу впливати на	2				

	хід розвитку рослин і тварин					
26	Полюбляю розбиратися в улаштуванні механізмів, приборів		1			
27	Мені зазвичай вдається схилити людей до своєї точки зору					1
28	Охоче спостерігаю за рослинами і тваринами	1				
29	Охоче читаю науково- популярну, критичну літературу, публіцистичну літературу			1		
30	Намагаюсь зрозуміти секрети майстерності та випробовую свої сили в музиці, живопису				1	
Результати						

По кожному стовпчику підрахуй алгебраїчну, тобто з врахуванням знаків, суму, закреслені цифри не рахуй. Запиши в рядок «Результати». Найбільша отримана сума чи суми (по декільком стовпчикам) вказують на той тип професії, який для тебе більш властивий. Малі від'ємні суми вказують на типи професій, яких тобі слід уникати при виборі. Максимальне число балів в кожному стовпчику – 8. У відповідності з даною класифікацією, запропонованою Є. А. Клімовим, коло сучасних професій можна розділити на 5 основних типів:

- 1 – «Людина – природа»
- 2 – «Людина – техніка»
- 3 – «Людина – знакова система»
- 4 – «Людина – художній образ»

**Визначення інтересів та схильностей
(диференційно-діагностичний опитувальник «Я віддам перевагу»)**

Кожне питання містить два альтернативних варіанта («а» і «б»). Ти повинен в кожній із 20 запропонованих пар видів діяльності вибрати тільки один вид. Прохання: уважно прочитай пару описів і спочатку вибери для себе той вид занять, яким би ти хотів займатися. Потім ти повинен дати оцінку кожному із двох описів:

- «+ + +» – якщо вид заняття дуже подобається;
- «+ +» – якщо вид заняття однозначно подобається;
- «+» – якщо більш подобається, ніж не подобається;
- «—» – якщо більш не подобається;
- «— —» – якщо безумовно не подобається;
- «---» – якщо зовсім не подобається.

Оцінки описів в парі не повинні співпадати, так як ти один із них до цього вже вибрав. Оцінки можуть бути як позитивними, так і негативними. Оцінки описів заносяться в бланк відповідей в клітинки з відповідними номерами.

Уявіть, що після відповідного навчання Ви зможете виконувати будь-яку роботу. Але якби Вам довелося обирати з двох можливих, якій би Ви віддали перевагу?

1 а. Доглядати за тваринами	1 б. Обслуговувати машини, прилади (стежити за їхньою роботою, регулювати)
2 а. Допомогати хворим людям, лікувати їх	2 б. Складати таблиці, схеми, програми для комп'ютерів
3 а. Стежити за якістю книжкових ілюстрацій, плакатів, художніх листівок, носіїв музики.	3 б. Стежити за станом, розвитком рослин
4 а. Обробляти матеріал (дерево, тканину, метал, тощо)	4 б. Доводити товари до споживача (рекламувати, продавати)
5 а. Обговорювати науково-популярні книги, статті	5 б. Обговорювати художні книги, п'єси, концерти
6 а. Вирощувати молодняк (тварин певної породи)	6 б. Тренувати товаришів (або молодших) для виконання певних вправ (трудових, спортивних)

7 а. Копіювати малюнки, налаштовувати музичні інструменти	7 б. Керувати яким-небудь вантажним засобом — трактором, тепловозом
8 а. Повідомляти, пояснювати людям необхідну інформацію	8 б. Оформляти виставки, вітрини (або брати участь у підготовці п'єс, концертів)
9 а. Ремонтувати речі, вироби, одяг, техніку, житло	9 б. Шукати і виправляти помилки в текстах, таблицях, малюнках
10 а. Лікувати тварин	10 б. Виконувати обчислення, розрахунки
10 а. Лікувати тварин	10б. Виконувати обчислення, розрахунки
11 а. Виводити нові сорти рослин	11б. Конструювати, проектувати нові промислові вироби
12 а. Розбирати суперечки, конфлікти між людьми, переконувати, пояснювати, заохочувати, карати	12 б. Розбиратись у кресленнях, схемах (перевіряти, уточняти, приводити в порядок)
13 а. Спостерігати, вивчати роботу гуртків художньої самодіяльності	13 б. Спостерігати, вивчати життя мікробів
14 а. Обслуговувати, налагоджувати медичні прилади, апарати	14 б. Надавати людям медичну допомогу у разі поранень
15 а. Скласти точні описи-звіти про явища, які спостерігав, про події	13 б. Художньо описувати, відтворювати події (які спостерігав або уявляв)
16 а. Робити лабораторні аналізи в лікарні	16 б. Лікувати людей, проводити з ними бесіди
17 а. Фарбувати і розписувати стіни приміщень, поверхні виробів	17 б. Здійснювати монтаж будівель або складання машин, приладів
18 а. Організовувати культпоходи ровесників, туристичні походи, екскурсії тощо	18 б. Грати на сцені, брати участь у концертах
19 а. Виготовляти за	19 б. Займатися

кресленнями деталі або вироби (машини, одяг), будувати будинки	креслярством, копіювати карти, креслення
20 а. Вести боротьбу з хворобами рослин, із шкідниками лісу, саду	20 б. Працювати на клавішних машинах (друкарській, телетайпі, набірній машині тощо)

Карткавідповідей ДДО

Прізвище, ім'я учня _____

Клас _____

П – П	П – Т	П – Л	П – З	П – Х
1а	1б	2а	2б	3а
3б	4а	4б	5а	5б
6а	7б	6б	9б	7а
10а	9а	8а	10б	8б
11а	11б	12а	12б	13а
13б	14а	14б	15а	15б
16а	17б	16б	19б	17а
20а	19а	18а	20б	18б

Обробка результатів: відмітити той тип професій, який отримав найбільшу кількість знаків «+».

Назви іпів професій по стовпчикам:

1. Людина – техніка (Л – Т)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

- Перебудовою деталей, виробів, механізмів (виготовлення деталей, машин, механізмів вручну, на верстатах і автоматичних лініях, слюсарні роботи, монтажні і електромонтажні, будівельно-оздоблювальні, роботи по видобутку та переробці промислової сировини, виготовлення харчових продуктів);

- Обслуговуванням технічних об'єктів (налагодження та обслуговування устаткування, управління верстатами, машинами, механізмами, транспортними засобами та будівельними машинами);

- Відновленням (відновленням та ремонтом технічного устаткування, виробів);

- Вивченням (контроль і аналіз якості виробів і механізмів, випробування якості виробів).

2. Людина – Людина (Л – Л)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

- Вихованням, навчанням, тренуванням других людей (вихователь ДНЗ, дитячих будинків, викладачі в школах та інших

навчальних закладах, майстер виробничого навчання, спортивний тренер);

- Медичним обслуговуванням людей та доглядом за ними (лікар, зубний технік, медична сестра);
- Правовою допомогою (суддя, адвокат, юрисконсульт, працівник міліції);
- Організацією людей, керівництвом та управлінням ними (адміністратор, менеджер);
- Вивченням, описом, дослідженням інших людей (соціолог, психолог, журналіст, слідчий).

3. Людина – Знакова система (Л – З)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

- Перетворенням, розрахунком, сортуванням (бухгалтер, економіст, працівник пошти);
- Шифрувкою, дешифрувкою, розпізнаванням символів (стенографіст, радист, лінгвіст, філолог, історик, математик, бібліотекар);
- Управлінням руху (диспетчер, інспектор ДАІ);
- Складанням і збереженням документації (нотаріус, архіваріус, діловод);
- Відновленням, усуненням помилок (коректор, редактор).

4. Людина – Природа (Л – П)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

- Перетворенням, переробкою (садівник, технолог харчової промисловості);
- Обслуговуванням, охороною флори і фауни (працівник лісового господарства, квіткар, тваринник, птахівник);
- Заготівля продуктів, експлуатація природних ресурсів (риболов, лісоруб, агроном, зоотехнік, мисливець);
- Відновленням, лікуванням (ветеринар, еколог, лісник);
- Вивченням, описом, розвідуванням (генетик, геолог, ботанік, зоолог, метролог).

5. Людина – Художній образ (Л – Х)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

- Перетворенням, створенням (архітектор, дизайнер, скульптор, модельєр, художник, режисер, композитор);
- Виконанням, виготовленням виробів за зразком в одиничному екземплярі (диригент, музикант, вокаліст, актор, ювелір, реставратор);

- Із відтворенням, копіюванням, розмноженням художніх творів (маляр, майстер художнього розпису).

Визначи тип своєї майбутньої професії та запиши в «Портрет моєї майбутньої професії» у відповідну графу.

Виявлення професійних переваг (класифікація Д.Голланда)

Люди давно виявили, що професія накладає відбиток на особистість людини. Але вірно і інше спостереження: не тільки професійна діяльність формує особистісні особливості, але й кожна людина за своїми особистісними якостями відноситься до певного типу професій.

Дана модифікація тесту Голланда, яка заснована на співвідношенні типу професій до індивідуальних особливостей людини, допомагає вибрати професію, враховуючи в першу чергу, особистісні особливості.

1 етап.

Вам необхідно начебто «пристосувати» до себе шість тверджень, які стосуються різних типів професій, знайти їх місце в таблиці та відмітити.

№ твердження	Абсолютно вірно	Більш ймовірно	Невірно	Не знаю
1				
2				
3				
4				
5				
6				

Твердження 1. Ти – практик, схильний виконувати конкретні справи. Надаєш перевагу роботі, яка приносить конкретні, вагомі результати для тебе і для інших. Тебе не лякає фізична праця. Тебе цікавить робота з технікою, яка вимагає практичного спрямованості розуму, добре розвинених рухових навичок.

Твердження 2. Ти, більш, теоретик, ніж практик. Тобі подобається вивчати, досліджувати проблеми, отримувати нові знання. Ти надаєш перевагу роботі, яка приносить радість пізнання, а інколи і радість відкриття, роботу, яка вимагає абстрактної спрямованості розуму, здібностей до аналізу та систематизації

інформації, широкого світогляду.

Твердження 3. Ти – «комунікатор», якому подобається працювати з людьми і для людей, тому тебе, вірогідно, зацікавить робота, яка пов'язана із навчанням, вихованням, обслуговуванням клієнтів, наданням допомоги тим, хто її потребує. Тобі цікава емоційно насичена, жива робота, інтенсивна взаємодія з людьми та вміння спілкуватись.

Твердження 4. Тобі подобається працювати з документами, цифрами, в тому числі з використанням комп'ютерних засобів. Робота спокійна, без особливого ризику, з чітким колом обов'язків. Вона може бути пов'язана з обробкою інформації, з розрахунками, обчислюваннями, які вимагають точності, акуратності, ретельності. Тобі хотілось би уникнути частого спілкування, необхідності керувати іншими людьми та відповідати за їх дії.

Твердження 5. Ти – організатор, зорієнтований на активну перетворюючу діяльність. Ти надаєш перевагу роботі, яка надає тобі відносну свободу, самостійність, які в той же час забезпечують тобі статус в суспільстві, перевагу над іншими, матеріальний достаток; роботу запальну і ризикову, яка вимагає ініціативності, діловитості, волі, вміння брати відповідальність на себе.

Твердження 6. Ти, ймовірно, «вільний художник». Тобі подобаються види діяльності, які дають можливість творчого самовираження, де немає жорсткого режиму, формальності; робота, яка дає простір фантазії, уяві, яка вимагає розвиток естетичного смаку, спеціальних здібностей (художніх, літературних, музичних).

2 етап.

Припустимо, що після відповідного навчання ти зможеш виконувати будь яку роботу. Із запропонованих пар професій потрібно вибрати одну, яка тебе задовольняє в найбільшій мірі (враховуючи твої здібності та схильності).

Поряд з назвою професії в дужках зазначено код. В бланк відповідей треба занести навпроти кода вибраної професії знак «+». Підрахуй кількість знаків «+» в кожному рядку. Наприклад, із пари «інженер» - «соціолог» тебе цікавить професія соціолога. Код цієї професії – 2. Значить, в бланк відповідей треба в графі «код професій» поставити «+» поряд з цифрою 2.

Якщо назва професії не зовсім зрозуміла, користуйся словником професій.

Код професії	Вибір (фіксувати знаком «+»)	Сума знаків «+»
1		
2		
3		
4		
5		
6		

Інженер (1) – Соціолог (2)
 Механік (1) – Дизайнер (6)
 Філософ (2) – Лікар (3)
 Еколог (2) – Бухгалтер (4)
 Програміст (2) – Адвокат (5)
 Кінолог (2) – Літературний перекладач (6)
 Фармацевт (2) – Юрисконсульт (3)
 Генетик (2) – Архітектор (6)
 Продавець (3) – Оператор поштового зв'язку (4)
 Соціальний працівник (3) – Підприємець (5)
 Викладач ВУЗу (3) – Музикант-виконавець (6)
 Економіст (4) – Менеджер (5)
 Коректор (4) – Диригент (6)
 Інспектор митниці (5) – Художник-модельєр (6)
 Телефоніст (1) – Орнітолог (2)
 Агроном (1) – Топограф (4)
 Лісничий (1) – Директор (5)
 Майстер по пошиттю одягу (1) – Хореограф (6)
 Історик (2) – Інспектор дорожнього руху (4)
 Антрополог (2) – Екскурсовод (3)
 Вірусолог (2) – Актор (6)
 Офіціант (3) – Товарознавець (5)
 Кондитер (1) – Священнослужитель (3)
 Повар (1) – Статистик (4)
 Фотограф (1) – Адміністратор торговельної зали (5)
 Страховий агент (3) – Архіваріус (4)
 Тренер (3) – Телерепортер (5)
 Слідчий (3) – Мистецтвознавець (6)
 Нотаріус (4) – Брокер (5)
 Оператор ЕВМ (4) – Манекенниця (6)

Фотокореспондент (5) – Реставратор (6)
Бортпровідник (3) – Водій (1)
Біолог-дослідник (2) – Озеленювач (1)
Метролог (1) – Картограф (4)
Радіомонтажник (1) – Художник по дереву (6)
Геолог (2) – Перекладач-гід (3)
Журналіст (5) – Режисер (6)
Бібліограф (2) – Аудитор (4)
Головний бухгалтер (4) – Інспектор карного розшуку (5)
Парикмахер-модельєр (6) – Психолог (3)
Бджоляр (1) – Комерсант (5)
Суддя (3) – Стенографіст (4).

Підрахуй кількість знаків «+». Максимальна кількість цих знаків вказує на відповідність одному із шести професійних типів.

• ***Реалістичний тип.***

Професіонали даного типу схильні виконувати конкретні справи, займатися конкретними речами та їх використанням, віддають перевагу заняттям, які вимагають застосування фізичної сили, спритності. Зорієнтовані в основному на практичну працю, швидкий результат діяльності. Схильності до спілкування з людьми, формулюванню та викладенню думок розвинені слабкіше. Частіше всього люди цього типу вибирають професії механіка, електрика, інженера, агронома, садівника, кондитера, повара та інші професії, які передбачають розв'язання конкретних задач, наявність рухливості, наполегливості, зв'язку з технікою. Спілкування не являється провідним в структурі діяльності.

• ***Інтелектуальний тип.***

Професіонали даного типу відрізняються аналітичністю, раціоналізмом, незалежністю, оригінальністю, не схильні орієнтуватися на соціальні норми. Володіють достатньо розвиненими математичними здібностями, вмінням доступно формулювати та викладати думки, схильністю до розв'язування логічних, абстрактних задач. Люди цього типу надають перевагу професії науково-дослідницького напрямку: ботанік, фізик, філософ, програміст та інші, в діяльності яких необхідні творчі здібності та нестандартне мислення. Спілкування не являється провідним в структурі діяльності.

• ***Соціальний тип.***

Професіонали даного типу гуманні, активні, чутливі,

зорієнтовані на соціальні норми, здатні до співчуття, вміють зрозуміти емоційний стан другої людини. Мають хороші вербальні здібності, із задоволенням спілкуються з людьми. Математичні здібності слабо розвинені. Люди цього типу зорієнтовані на працю, головним змістом якої є взаємодія з іншими людьми, можливість розв'язувати проблеми, які передбачають аналіз поведінки і навчання людей. Можливі сфери діяльності: навчання, лікування, обслуговування і інші, які вимагають постійного контакту та спілкування з людьми, здібностей переконувати.

- ***Артистичний тип.***

Професіонали даного типу оригінальні, незалежні при прийнятті рішень, зрідка орієнтуються на соціальні норми та схвалення, володіють незвичайним поглядом на життя, гнучкістю та швидкістю мислення, високою емоційною вразливістю. Відносини з людьми будують, спираючись на свої емоції, відчуття, інтуїцію, уяву. Володіють хорошою реакцією та загостреним сприйняттям. Люблять і вміють спілкуватися. Професійна схильність в найбільшій мірі зв'язана з акторсько-сценічною, музичною, образотворчою діяльністю.

- ***Підприємницький тип.***

Професіонали даного типу винахідливі, практичні, швидко орієнтуються в складній ситуації, схильні до самостійного прийняття рішень, соціальної активності, лідерства; тяжіють до пригод (можливо авантюрих). Володіють достатньо розвиненими комунікативними здібностями. Не мають схильностей до занять, які вимагають посидючості, великої та довготривалої концентрації уваги. Надають перевагу діяльності, яка потребує енергії, організаторських здібностей. Професії: підприємець, менеджер, продюсер та інші, які пов'язані з керівництвом, управлінням та впливом на інших людей в різних ситуаціях.

- ***Конвенціональний тип.***

Професіонали даного типу практичні, не відходять від задуманого, енергійні, тяжіють до конкретики, зорієнтовані на соціальні норми. Надають перевагу чітко визначеній діяльності, вибирають із навколишнього середовища цілі і задачі, які поставлені перед ними звичаями та суспільством. Зазвичай вибирають професії, які пов'язані з канцелярськими і розрахунковими роботами, створенням і оформленням документів, встановленням кількісних співвідношень між числами, системами умовних знаків, такі як

бухгалтер, нотаріус, топограф, коректор та інші, тобто таких професій, які вимагають обробки інформації, наданої у вигляді умовних знаків, цифр, формул, текстів. Сфера діяльності в таких видах діяльності обмежена і не є провідною, що цілком влаштовує даний тип особистості. Комунікативні і організаторські здібності слабо розвинені, але в таких людей прекрасно розвинені виконавські якості. *Зробіть висновок про свої професійні переваги і запишіть відповідь в «Портрет моєї майбутньої професії» у відповідну графу.*

ТЕСТ «КАРТА ІНТЕРЕСІВ»

Аркуш запитань

Чи любите ви, чи хотіли б ви, чи подобається вам? (Усюди, де сказано «читати», можна розуміти і як «ознайомлюватися», наприклад, шляхом бесіди з бувалими людьми, знавцями тощо.)

1. Уроки мови і літератури.
2. Переглядати телетрансляції з конкурсів краси.
3. Уроки математики.
4. Читати і переглядати фільми про подорожі.
5. Уроки праці.
6. Читати про ліс.
7. Робота секретаря в офісі.
8. Малювати зачіски.
9. Читати і слухати передачі про бізнес.
10. Мандрувати країною.
11. Розглядати журнал мод.
12. Проводити час у лісі.
13. Оволодіти комп'ютером.
- 14.

Доглядати за своїм волоссям.

15.

Цікавитися курсом валют.

16. Відвідувати гурток юних інспекторів руху.

17. Вишукано одягатися.

18. Збирати гербарії.

19. Готувати і друкувати різні реферати, документи, вести записи.

20. Екстравагантні зачіски.
21. Ходити по магазинах.
22. Ознайомлюватися з будовою машин і механізмів.
23. Ремонтувати одяг.
24. Саджати дерева і доглядати за ними.
25. Виконувати доручення.
26. Відвідувати перукарню.
27. Робити покупки для дому.
28. Керувати транспортними засобами.
29. Давати поради знайомим під час купівлі одягу.
30. Бути членом спілки охорони тварин.
31. Швидко переключатися з однієї роботи на іншу.
32. Робити зачіски друзям.
33. Працювати в магазині.
34. Ремонтувати транспортні засоби.
35. Шити і вишивати.
36. Ознайомлюватися з веденням лісового господарства.

Поміркуйте, перш ніж відповісти на кожне запитання. Намагайтеся дати якнайточнішу відповідь. Якщо ви не раз переконувалися, якщо дуже любите

або вам дуже подобається те, про що ми запитуємо, то в аркуші відповідей у графі під тим самим номером, що й номер запитання, поставте «++»; якщо

просто подобається (любите) – «+»; якщо не знаєте, сумніваєтеся – «0»;

якщо не подобається (не любите) – «-»; якщо дуже не подобається – «--».

Відповідайте на кожний пункт, не пропускайте жодного. Якщо у вас виникли запитання, ставте їх одразу. Час для відповіді не обмежується.

Аркуш відповідей

Прізвище, ім'я учня _____

Клас _____

Дата _____

Заповнює учень

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24

25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36

Обробка результатів

В аркуші відповідей підраховуємо окремо кількість плюсів та мінусів у кожному із стовпчиків. Результати записуємо у вільні клітинки під кожним стовпчиком: у верхній – кількість плюсів, у нижній – кількість мінусів.

Кожний стовпчик аркуша відповідей (завдяки спеціальному групуванню запитань) відповідає нахилу до певного профілю. Якщо є стовпчики з однаковою кількістю плюсів, то переважним інтересам учнів відповідають стовпчики, які містять менше мінусів.

Заповнює психолог

Дешифратор відповідей до карти інтересів

<i>№ стовпчика</i>	<i>Сфера інтересів</i>
<i>1</i>	<i>Інформативно-технологічний</i>
<i>2</i>	<i>Технологічний (Перукарська справа)</i>
<i>3</i>	<i>Технологічний (Торгівельна справа)</i>
<i>4</i>	<i>Технологічний (Автосправа)</i>
<i>5</i>	<i>Технологічний (Швейна справа)</i>
<i>6</i>	<i>Лісництво</i>

Після того як учні дадуть відповіді на запитання, їм пропонують перелік профілів, за якими можна навчатися в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті. На запитання «За яким профілем із перелічених ви хотіли б навчатися в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті?» діти відповідають, порадившись удома з батьками.

Узагальнена інтерпретація результатів діагностики

Результати виконання першої методики - «Профіль» - дозволяють виявити групу учнів з вираженими інтересами до одного або декількох профілів навчання. Результати роботи над «Опитувальником професійних переваг» уточнюють і конкретизують ці дані. Так, якщо яскраво виражений інтерес до військової справи і спорту (10) по методиці «Профіль» підкріплюється схильністю до екстремальних видів діяльності (5) по «Опитувальнику професійних переваг», вже є підстави для вибору оборонно-спортивного профілю. Інтерес до педагогіки і медицини (8), підтверджений схильністю до

роботи з людьми (1), указує на гуманітарну спрямованість підлітка. Аналіз результатів діагностики спрощує те, що десять шкал методики «Профіль» майже повністю відповідають існуючим профілям навчання.

Відповідність результатів діагностики профілям навчання

Профіль навчання	Напрями професійної діяльності, до яких є інтерес (по методиці «Профіль»)	Професійні схильності (по «Опитувальникові професійних переваг»)	Тип мислення (по «Опитувальникові типа мислення»)
Фізико-математичний	Фізика і математика	Схильність до дослідницької діяльності	Абстрактно-символічне. Предметно-дійове. Креативність.
Природничо-науковий (фізика і хімія)	Фізика і математика. Хімія і біологія	Схильність до дослідницької діяльності	Абстрактно-символічне. Предметно-дійове. Креативність.
Природничо-науковий (біологія і географія)	Хімія і біологія. Географія і геологія.	Схильність до дослідницької діяльності	Абстрактно-символічне. Предметно-дійове. Креативність.
Соціально-економічний	Підприємництво і домоводство. Історія і політика.	Схильність до планово-економічної діяльності	Абстрактно-символічне. Словесно-логічне.
Гуманітарний	Педагогіка і медицина	Схильність до роботи з людьми	Словесно-логічне. Наочно - дійове. Креативність.

Філологічний	Література і мистецтво	Схильність до естетичних видів діяльності	Словесно-логічне. Креативність.
Інформаційно-технологічний	Фізика і математика. Радіотехніка і електроніка	Схильність до дослідницької діяльності	Абстрактно-символічне. Словесно-логічне.
Агро-технологічний	Географія і геологія	Схильність до дослідницьких і екстремальних видів діяльності	Наочно-дійове. Абстрактно-символічне. Креативність.
Індустріально-технологічний	Радіотехніка і електроніка. Механіка і конструювання	Схильність до роботи на виробництві	Наочно-дійове. Абстрактно-символічне
Художньо-естетичний	Література і мистецтво	Схильність до естетичних видів діяльності	Наочно-образне. Наочно-дійове. Креативність.
Оборонно-спортивний	Спорт і військова справа	Схильність до дослідницьких і екстремальних видів діяльності	Наочно-дійове. Абстрактно-символічне.

Результати діагностики дозволяють досить точно прогнозувати успішність учнів в профільному класі, що рекомендується. Але однієї психологічної діагностики недостатньо для ухвалення рішення про зарахування в профільний клас: необхідно враховувати об'єктивні успіхи в освоєнні профілюючих предметів (оцінки).

Вирішення про зарахування в профільний клас можна вважати обґрунтованим, якщо результати тестування підкріплюються спостереженнями вчителів-предметників, опитуванням батьків і не протирічають бажанням учнів.

МЕТОДИКА «ПРОФІЛЬ» **(модифікація «Карти інтересів»)**

Інструкція: Дані питання стосуються Вашого відношення до різних напрямів діяльності. Чи подобається Вам робити те, про що говориться в опитувальнику? Якщо так, то в бланку відповідей поряд з номером питання поставте «+»; якщо не подобається - «-»; якщо сумніваєтеся - поставте «?».

Стимульний матеріал.

Мені подобається...

1. Дізнаватися про відкриття в області фізики і математики.
2. Дивитися передачі про життя рослин і тварин.
3. З'ясовувати устрій електроприладів.
4. Читати науково-популярні технічні часописи.
5. Дивитися передачі про життя людей в різних країнах.
6. Бувати на виставках, концертах, спектаклях.
7. Обговорювати і аналізувати події в країні і за кордоном.
8. Спостерігати за роботою медсестри, лікаря.
9. Створювати затишок і лад в домі, класі, школі.
10. Читати книги і дивитися фільми про війни і битви.
11. Займатися математичними розрахунками і підрахунками.
12. Дізнаватися про відкриття в області хімії і біології.
13. Ремонтувати побутові електроприлади.
14. Відвідувати технічні виставки, ознайомлюватися з

досягненнями

науки і техніки.

15. Ходити в походи, бувати в нових незнаних місцях.
16. Читати відгуки і статті про книги, фільми, концерти.
17. Брати участь в суспільному житті школи, міста.
18. Пояснювати однокласникам учбовий матеріал.
19. Самостійно виконувати роботу по господарству.
20. Дотримувати режим дня, вести здоровий спосіб життя.
21. Проводити досліди по фізиці.
22. Доглядати тварин, рослини.
23. Читати статті про електроніку і радіотехніку.

24. Збирати і ремонтувати меблі, годинник, замки, велосипеди.
25. Колекціонувати камені, мінерали.
26. Вести щоденник, складати вірші і оповідання.
27. Читати біографії відомих політиків, книги по історії.
28. Грати з дітьми, допомагати виконувати уроки молодшим школярам.
29. Купувати продукти для дому, вести урахування витрат.
30. Брати участь у військових іграх, походах.
31. Займатися фізикою і математикою зверху шкільної програми.
32. Помічати і тлумачити природні явища.
33. Збирати і ремонтувати комп'ютери.
34. Будувати креслення, схеми, графіки, у тому числі на комп'ютері.
35. Брати участь в географічних, геологічних експедиціях.
36. Розказувати друзям про прочитані книги, побачені фільми і спектаклі.
37. Стежити за політичним життям в країні і за кордоном.
38. Доглядати маленьких дітей або близькими, якщо вони захворіли.
39. Шукати і знаходити способи заробляння грошей.
40. Займатися фізичною культурою і спортом.
41. Брати участь у фізико-математичних олімпіадах.
42. Виконувати лабораторні дослідження по хімії і біології.
43. Знатися на принципах роботи електроприладів.
44. Знатися на принципах роботи різних механізмів.
45. «Читати» географічні і геологічні карти.
46. Брати участь в спектаклях, концертах.
47. Вивчати політику і економіку інших країн.
48. Вивчати причини поведінки людей, будову людського організму.
49. Вкладати зароблені гроші до домашнього бюджету.
50. Брати участь в спортивних змаганнях.

Бланк відповідей

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50

Обробка і аналіз результатів: Після того, як підлітки завершили роботу з опитувальником, вони повинні підрахувати кількість плюсів в кожній з десяти колонок. Десять колонок – це десять можливих напрямів професійної діяльності:

1. фізика і математика;
2. хімія і біологія;
3. радіотехніка і електроніка;
4. механіка і конструювання;
5. географія і геологія;
6. література і мистецтво;
7. історія і політика;
8. педагогіка і медицина;
9. підприємництво і домоводство;
10. спорт і військова справа.

Чим вище бал в кожній колонці, тим вище інтерес до цього виду діяльності. Максимальний бал – 5 – говорить про яскраво виражений інтерес до предмету або виду діяльності. Чим менше балів, тим слабкіше інтерес. Якщо сума балів ні в одному стовпці не перевищує 2 бали, значить, професійні інтереси ще не сформовані.

Найчастіше максимальне число балів опиняється не в одному, а в трьох–чотирьох стовпцях. Ці комбінації виявляють сферу професійних інтересів підлітка.

Опитувальник типу мислення (скорочений варіант)

Тип мислення – це індивідуальний спосіб перетворення інформації. Знаючи свій тип мислення, можна прогнозувати успішність в конкретних видах професійної діяльності. Виділяють чотири базових типів мислення, кожен з яких володіє специфічними характеристиками: наочне, образне, знакове і символічне мислення. У даній версії опитувальника типи мислення уточнені відповідно до наявних у вітчизняній психології класифікацій (наочно-дієве, абстрактно-символічне, словесно-логічне, наочно-образне). Незалежно від типу мислення чоловік може характеризуватися певним рівнем креативності (творчих здібностей). Профіль мислення, що відображує переважаючі способи переробки інформації і рівень креативності, є найважливішою індивідуальною характеристикою людини, що визначає його стиль діяльності, схильності, інтереси і професійну спрямованість.

Інструкція: Прочитайте вислови. Якщо Ви згодні з приведеним висловом, в бланку відповідей поставте «+», якщо не згодні – «-».

Бланк відповідей

П-Д	А-С	С-Л	Н-О	К
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
36	37	38	39	40

Стимульний матеріал

1. Мені легко що-небудь зробити самому, ніж пояснити іншому.
2. Мені цікаво складати комп'ютерні програми.
3. Я люблю читати книги.
4. Мені подобається живопис, скульптура, архітектура, музика.
5. Навіть у від лагодженій справі я прагну щось поліпшити.
6. Я краще розумію, якщо мені пояснюють на предметах або малюнках.
7. Я люблю грати в шахи.
8. Я легко викладаю свої думки як в усній, так і у письмовій формі.
9. Коли я читаю книгу, я чітко бачу її героїв і описувані події.
10. Мені важко виконувати роботу, що вимагає жорстких обмежень.
11. Мені подобається все робити своїми руками.
12. У дитинстві я створював (а) свій шифр для листування з друзями.
13. Я надаю велике значення словам.
14. Знайомі мелодії викликають у мене в голові певні картини.
15. Всілякі захоплення роблять життя людини багатше і яскравіше.
16. При рішенні задачі мені легко йти методом спроб і помилок.

17. Мені цікаво знатися на природі фізичних явищ.
18. Мені цікава робота ведучого телерадіопрограм, журналіста.
19. Мені легко представити предмет або тварину, які не існують в природі.
20. Мені більше подобається процес діяльності, чим сам результат.
21. Мені подобалося в дитинстві збирати конструктор з деталей «Лего».
22. Я віддаю перевагу точним наукам (математика, фізика).
23. Мене захоплює точність і глибина деяких віршів.
24. Знайомий запах викликає в моїй пам'яті минулі події.
25. Я не хотів(а) б підпорядковувати своє життя строгій системі.
26. Коли я чую музику, мені хочеться танцювати.
27. Я розумію красу математичних формул.
28. Мені легко говорити перед будь-якою аудиторією.
29. Я люблю відвідувати виставки, спектаклі, концерти.
30. Я сумніваюся навіть в тому, що для інших вочевидь.
31. Я люблю щось робити своїми руками: шити, майструвати, ремонтувати.
32. Мені цікаво було б розшифрувати древні письмена.
33. Я легко засвоюю незнайомі фрази і граматичні конструкції мови.
34. Я згоден з твердженням, що краса врятує світ.
35. Не люблю ходити одним і тим же шляхом.
36. Справжнє лише те, що можна поторкати руками.
37. Я легко запам'ятовую формули, символи, умовні позначення.
38. Друзі люблять слухати, коли я ним щось розповідаю.
39. Я легко можу представити в образах вміст розповіді або фільму.
40. Я не можу заспокоїтися, поки не доведу свою працю до досконалості.

1. П-Д. Наочно-дієве мислення властиве людям справи. Про них говорять: «Золоті руки!» Вони краще засвоюють інформацію через рухи. Зазвичай вони володіють хорошою координацією рухів. Їх руками створений світ. Вони водять машини, стоять біля верстатів, збирають комп'ютери. Без них неможливо реалізувати найблискупішу

ідею. Цим мисленням володіють і багато видатних спортсменів, танцюристів.

2. А-З. Абстрактно-символічним мисленням володіють багато людей науки - фізики-теоретики, математики, економісти, програмісти, аналітики. Люди з таким типом мислення можуть засвоювати інформацію за допомогою математичних кодів, формул і операцій, які не можна ні поторкати, ні представити. Завдяки особливостям такого мислення на основі гіпотез зроблено багато відкриттів у всіх галузях науки.

3.3-Л. Словесно-логічне мислення відрізняє людей з яскраво вираженим вербальним інтелектом (від лат. VERBALIS - словесний). Завдяки розвиненому словесно-логічному мисленню учений, викладач, перекладач, письменник, філолог, журналіст можуть сформулювати свої думки і донести їх до людей. Це уміння необхідне керівникам, політикам і громадським діячам.

4. Н-О. Наочно-образним мисленням володіють люди з художнім складом розуму, які можуть представити і те, що було, і те, що буде, і те, чого ніколи не було і не буде, - художники, поети, письменники, режисери. Архітектор, конструктор, дизайнер, художник, режисер повинні володіти розвиненим наочно-образним мисленням.

5.К. Креативність - це здатність мислити творчо, знаходити нестандартні рішення задачі. Креативністю може володіти людина з будь-яким типом мислення. Це виняткова і нічим не замінима якість, що відрізняє талановитих і успішних людей в будь-якій сфері діяльності.

У чистому вигляді типи мислення зустрічаються рідко. У більшості людей переважає один або два типи мислення. Для багатьох професій необхідне поєднання різних типів мислення, наприклад, для психолога. Таке мислення називають синтетичним.

Співвіднесіть свій провідний тип мислення з вибраним типом діяльності або профілем навчання. Наскільки вдалий ваш вибір? Якщо ваші професійні плани не цілком відповідають типові мислення, поміркуйте, що легше змінити - плани або тип мислення?

Опитувальник професійних схильностей О. Йовайши (модифікація Г.В. Резапкіної)

Методика спрямована на виявлення схильностей що вчать

до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній.

Інструкція: Закінчите вислови, вибравши один з варіантів - «а», «б» або «в» - і обвівши відповідну букву в бланку напроти номера питання.

Бланк відповідей

№ відповіді	1	2	3	4	5	6
1	а			в		б
2		в		а	б	
3	б	а		в		
4			б		в	а
5	в	а	б			
6	б	в				а
7		б	в	а		
8	б				а	в
9		б		а	в	
10				в	а	б
11	в	б	а			
12			а	б	в	
13	а				б	в
14		а		б	в	
15	в		а		б	
16	б		в			а
17				б	а	в
18	а	в	б			
19			в		а	б
20	в		б			а
21		а	в	б		
22		б	а	в		
23		в		а		б
24	а				б	в
Всього						

1. Мені хотілося б в своїй професійній діяльності:

а) спілкуватися з самими різними людьми;

б) що-небудь робити своїми руками – меблі, машини, одяг і т.д.;

в) знімати фільми, малювати, писати книги, виступати на сцені і

т.д.

2. У книзі або кінофільмі мене більше всього приваблює:

- а) художня форма, майстерність письменника або режисера;
 - б) сюжет, дії героїв;
 - в) інформація, яка може пригодиться в житті.
3. Мене більше порадує Нобелівська премія:
- а) в області науки;
 - б) за громадську діяльність;
 - в) в області мистецтва.
4. Я скоріше погоджуся стати:
- а) керівником банку;
 - б) головним інженером на виробництві;
 - в) начальником експедиції.
5. Майбутнє людей визначає:
- а) досягнення науки;
 - б) розвиток виробництва;
 - в) взаєморозуміння між людьми.
6. На місці директора школи я, передусім, займуся:
- а) її впорядкуванням (їдальня, спортзал, комп'ютери);
 - б) створенням дружного, згуртованого колективу;
 - в) розробкою нових технологій навчання.
7. На технічній виставці мене більше приваблюватиме:
- а) зовнішній вигляд експонатів (колір, форма);
 - б) внутрішній устрій експонатів;
 - в) їх практичне застосування.
8. У людях я ціную, передусім:
- а) мужність, сміливість, витривалість;
 - б) дружелюбність, чуйність, чуйність;
 - в) відповідальність, чесність, акуратність.
9. У вільний від роботи час я буду:
- а) писати вірші або малювати;
 - б) ставити різні досліди;
 - в) тренуватися.
10. У закордонних поїздках мене більше приваблюватиме:
- а) екстремальний туризм (альпінізм, віндсерфінг, сноуборд);
 - б) ділове спілкування;
 - в) можливість знайомства з історією і культурою іншої країни.
11. Мені цікаво розмовляти:
- а) про машину нового типу;
 - б) про нову наукову теорію;
 - в) про людські взаємини.

12. Якби в моїй школі були всього три гуртки, я б вибрав:
- а) технічний;
 - б) музичний;
 - в) спортивний.
13. У школі більше уваги слід наділяти:
- а) покращанню взаєморозуміння між учителями і учнями;
 - б) підтримці здоров'я що вчать, заняттям спортом;
 - в) зміцненню дисципліни.
14. Я з великим інтересом дивлюся:
- а) науково-популярні фільми;
 - б) програми про культуру і мистецтво; програми про культуру і мистецтво;
 - в) спортивні програми. спортивні програми.
15. Мені було б цікаво працювати:
- а) з машинами, механізмами;
 - б) з об'єктами природи;
 - в) з дітьми або однолітками.
16. Школа в першу чергу повинна:
- а) давати знання і уміння;
 - б) вчити спілкуванню з іншими людьми;
 - в) навчати навичкам роботи.
17. Кожна людина повинна:
- а) вести здоровий спосіб життя;
 - б) мати можливість займатися творчістю;
 - в) мати зручні побутові умови.
18. Для благополуччя суспільства в першу чергу необхідна:
- а) захист інтересів і прав громадян;
 - б) турбота про матеріальне благополуччя людей;
 - в) наука і технічний прогрес.
19. Мені більше всього подобаються уроки:
- а) фізкультури;
 - б) математики;
 - в) праці.
20. Мені цікавіше було б:
- а) планувати виробництво продукції;
 - б) виготовляти вироби;
 - в) займатися збутом продукції.
21. Я вважаю за краще читати статті:
- а) про визначних учених і їх відкриття;

б) про творчість митців і музикантів;

в) про цікаві винаходи.

22. Вільний час я більш охоче провожу:

а) роблячи що-небудь по господарству;

б) з книгою;

в) на виставках і концертах.

23. Більший інтерес у мене викличе повідомлення:

а) про художню виставку;

б) про ситуацію на фондових біржах;

в) про наукове відкриття.

24. Я вважаю за краще працювати:

а) у приміщенні, де багато людей;

б) у незвичайних умовах;

в) у звичайному кабінеті.

Обробка і аналіз результатів: Після заповнення бланка учні повинні підрахувати число обведених букв в кожній з шести колонок бланка і записати ці шість чисел в порожніх клітках нижнього рядочка.

10-12 балів - яскраво виражені професійні нахили.

7-9 балів - середньо виражені професійні нахили.

4-6 балів - слабо виражені професійні нахили.

0-3 балу - професійна схильність не виражена.

У кожній з шести колонок представлена сума балів. Вона відображає схильність до певного виду діяльності:

1 - схильність до роботи з людьми. Професії, пов'язані з обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним), управлінням, вихованням і навчанням. Люди, успішні в професіях цієї групи, повинні уміти і любити спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри і особливості.

2 - схильність до дослідницької діяльності. Професії, пов'язані з науковою роботою. Окрім хорошої теоретичної підготовки в певних галузях науки, людям, що займаються дослідницькою діяльністю, необхідні такі якості, як раціональність, незалежність і оригінальність думок, аналітичний склад розуму. Як правило, їм більше подобається роздумувати про проблему, чим займатися її реалізацією.

3 - схильність до роботи на виробництві. Коло цих професій дуже широке: виробництво і обробка металу; збирання, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, обслуговування електронного

і механічного обладнання; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; обробка і використання різних матеріалів; управління транспортом. Професії цієї групи пред'являють підвищені вимоги до здоров'я людини, координації рухів, уваги.

4 - схильність до естетичних видів діяльності. Професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій, крім наявності спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських), відрізняє оригінальність мислення і незалежність характеру, прагнення до досконалості.

5 - схильність до екстремальних видів діяльності. Професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронною і оперативно-розшуковою діяльністю, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'я і морально-вольових якостей.

6 - схильність до планово-економічних видів діяльності. Професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом і перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності.

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ 11-их КЛАСІВ **щодо встановлення мотивів професійного самовизначення** **старшокласників**

Шановні одинадятикласники! Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні мотивів вибору старшокласниками певної професії. На кожне запитання виберіть один із варіантів відповіді, запропонованих в анкеті, або напишіть свій варіант відповіді.

1. Чи визначилися ви з майбутньою професією?

так

ні

2. Що спонукало Вас обрати саме цю професію?

а) сімейна традиція;

б) порада батьків;

в) порада друзів;

г) порада вчителів;

д) вирішив(ла) сам(а);

е) Ваш варіант відповіді

3. Що було джерелом інформації про обрану професію?

- а) розповіді батьків;
- б) книги про професію;
- в) розповіді вчителів;
- г) теле-, радіопередачі про професію;
- д) Ваш варіант відповіді

4. Що Ви знаєте про обрану професію?

- а) професія престижна;
- б) умови праці представників професії;
- в) заробітна платня;
- г) медичні протипоказання;
- д) суспільна значущість професії;
- е) вимоги професії;
- ж) Ваш варіант відповіді _____

5. Обрана професія допоможе Вам:

- а) реалізувати свої здібності;
- б) розкритися у творчості;
- в) стати цінною для суспільства людиною;
- г) самовдосконалитися;
- д) досягти високого положення;
- е) Ваш варіант відповіді _____

6. Як ставляться батьки до Вашого вибору професії?

- а) підтримали;
- б) байдуже;
- в) намагалися переорієнтувати на іншу професію.

Яку саме? _____

Список використаних джерел

1. Адаптація дітей (учнів/студентів до навчально-виховного процесу / наук. ред.: В. Г. Панок; авт. кол. 1 т.: Н. В. Сосновенко, А. І. Тінякова. Видання 2-е. К.: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. 112 с.
2. Битянова М.Р.. Организация психологической работы в школе. М.: Совершенство, 1998. 298 с.
3. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. СПб: Питер, 2008. 400 с.
4. Бурлачук Л. Ф. Б91 Психодиагностика: Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2006. 351 с: ил. (Серия «Учебник нового века»).
5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб.) О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
6. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
7. Детская практическая психология: Учебник / Под ред. проф. Т.Д. Марцинковской. М.: Гардарики, 2004. 255 с
8. Долгова В. И., Рокицкая Ю. А. Диагностико-аналитическая деятельность педагога-психолога на разных ступенях общего образования: Учебник. М.: Изд-во ПЕРО, 2016. 223 с.
9. Етичний кодекс психолога. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В. Г., Цушко І. І., Обухівська А. Г. Київ.: Ніка-Центр, 2005. С. 429-435.
10. Ильина С. Е. Психодиагностическое обследование детей дошкольного возраста / С. Е. Ильина, Н. В. Сорокина // Дошкольная педагогика, № 5 (54), 2009. С. 42-45.
11. Лаврова Г. Н. Методы диагностики и коррекции детей дошкольного и младшего школьного возраста: Учебное пособие. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2005. 90с.
12. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 240 с.
13. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. 464 с.
14. Наказ МОН України від 20.05.2001 року № 330 «Про затвердження Положення про експертизу психологічної

соціологічного інструментарію, що застосовується внавчальних закладах Міністерства освіти і науки України»

15.Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало Київ. : «Центр учбової літератури», 2017. 296 с.

16.Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія / В. Г. Панок. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188с.

17.Панок В. Г. Становлення психологічної служби системи освіти в контекстів суспільних трансформацій в Україні / В. Г. Панок, Н. В. Лунченко // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди : Психологія. Харків : ХНПУ, 2018. Вип. 58. С. 8-24.

18.Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навч. посіб. К.: Академ-видав, 2008. 432 с.

19.Професійна орієнтація : підручник [для студентів] / Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. ; [за ред. О. М. Ігнатович]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

20.Психологічна служба : Підруч. / [В.Г.Панок (наук. ред.), А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.

21.Психологічна служба: навчальний посібник / НАПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. 2-е вид., стер. Кам'янець-Подільський: Рута, 2013. 328 с.

22. Семаго Н. Я., Семаго М. М. Теория и практика оценки психического развития ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст. СПб.: Речь, 2005. 384 с.

Навчальне видання

*Панасенко Елліна Анатоліївна
Березка Софія Вікторівна*

**ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ: ПРАКТИКУМ**

Навчально-методичний посібник

1-а частина

Підп. до друку 20.03.2021 р.

Формат 60х84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 47,6. Накл. 300 прим. Зам. №256.

Державне підприємство «Ордена “Знак пошани” всеукраїнське
державне багатопрофільне видавництво “Донбас”»

Надруковано ЦТРІ “Друкарський дім”,
м. Краматорськ, вул. Орджонікідзе, буд. №1 Тел.факс+3806264 6733